

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

4/2023 • 14€

Eriarvoisuuden ja
tasa-arvoisuuden kaupunki

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

121. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERI: Helena Laukkoski
TEEMATOIMITTAJAT: Tiina Männistö-Funk,
Ainur Elmgren, Hanna Tyvelä
TOIMITUS: Reetta Eiranen, Maria Julku, Tiina
Männistö-Funk, Anna Niiranen, Riikka Taavetti

HALLITUS: Kari Salmi (pj), Niklas Jensen-
Eriksen, Sari Katajala-Peltomaa, Petri Karonen,
Maarit Leskelä-Kärki, Mikko Puustinen
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi

ISSN 0018-2362 (painettu) • ISSN 2489-6969 (verkkojulkaisu)

SHS:n jäsenten tilaukset, osoitteen-
muutokset ja muut muistutukset
voi tehdä sähköpostitse toiminnan-
johtaja Sari Aallolle: shs@histseura.fi,
ja HYL:n jäsenten tilaukset, osoitteen-
muutokset ja muut muistutukset
voi tehdä sähköpostitse toiminnan-
johtaja Pihla Pekoselle:
toimisto@historianyst.fi.

Taloudenhoitaja:

Historiallinen Aikakauskirja
c/o Historian Ystävien Liitto /
Pihla Pekonen, Kirkkokatu 6,
00170 Helsinki, puh. 040 054 0928,
s-posti: pihla.pekonen@helsinki.fi.
Toimitussihteeri: Helena Laukkoski,
helena.k.laukkoski@jyu.fi.
Kirjoittajalla on oikeus julkaista
Historiallisessa Aikakauskirjassa
julkaisemansa kirjoitus lehden
versiona vuoden viiveellä yliopis-
tollisissa rinnakkaisjulkaisuarkis-
toissa tai vastaavissa julkaisuarkis-
toissa. Rinnakkaistallentamiseen ei
tarvita erillistä sopimusta ja on
kirjoittajan vastuulla tallentaa

tekstistä lehden versio. Suositte-
lemme Kopiosto-lisenssin käyttöä,
mutta kirjoittaja saa valita
rinnakkaistallentamisessa käytetyn
lisenssin. Tämä koskee myös niitä
tieteellisiä julkaisutietokantoja,
joiden kanssa Historiallinen
Aikakauskirja on tehnyt erillisen
asiaa koskevan sopimuksen.

Käsikirjoitukset:

Käsikirjoitukset pyydetään
lähettämään Open Journals
System -alustan kautta os.
<http://journal.fi/haik/login> tai
päätoimittajalle osoitteeseen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen:

Lehden voi tilata verkossa lehden
kotisivuilla osoitteessa:
www.historiallinenaikakauskirja.fi.

Hinnat 2023: Historian Ystävien
Liiton jäsenmaksu on 45 €,
korkeakouluopiskelijoilta 30 €,
yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen
Aikakauskirjan vuosikerta.

Tilaushinta Suomen Historiallisen
Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosiker-
tatilaus kirjakaupassa yms. 55 €. Em.
tilausmaksut peritään
erikseen alkuvuodesta.
Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhteys: Danske Bank,
IBAN FI70 8000 1700 0750 48.
Jäljellä olevia lehden vanhoja
numeroita on helpoimmin
saatavilla Tiedekirjan myymälästä
Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki,
www.tiedekirja.fi, avoinna ma–pe
klo 10–16, puh. 09 635 177.
Vanhoja lehden numeroita voi
tilata myös muiden kirjakauppojen
välityksellä. Vanhojen numeroiden
hinnat kappaleelta:
vuoteen 2000 4 €/kpl kpl,
vuodet 2001–2010 8 €/kpl
ja vuodet 2011–2022 14 €/kpl.
Painatus: Lehtisepät Oy
Ilmarisentie 9, 15100 Lahti

Kannen kuva: Tiitu Takalo, 2023. Kansikuva on tehty ja teemanumero toimitettu osana Koneen Säätiön rahoittamaa Keiden kaupunki -hanketta.

Toimitus on tehnyt kaiken mahdollisen kuva oikeuksien selvittämiseksi, epäselvissä tilanteissa pyydämme ottamaan yhteyttä päätoimittajaan tai toimitussihteeriin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen
Neuvottomille 330

Teemajohdanto

Tiina Männistö-Funk, Ainur Elmgren ja Hanna Tyvelä
Eriarvoisuuden ja tasa-arvoisuuden kaupunki 332

Artikkelit

- 📖 *Kati Katajisto*
Eriarvoisuutta vastaan kunnallisen demokratian keinoin – Tasa-arvon haaste Helsingin kaupunginvaltuustossa 1919–1921 338
- 📖 *Essi Jouhki ja Veera Moll*
”Niukasti elävän perheen lapselle huvipuisto” – Leikkikentät lasten hyvinvoinnin rakentajina, noin 1950–1970 351
- 📖 *Annuikka Sailo*
Ahtauden ja eriarvoisuuden kytkökset 1960- ja 1970-lukujen tiedekentällä 365
- 📖 *Arja Turunen*
Lähiösuunnittelu sukupuolten tasa-arvon esteenä? – Yhdistys 9 ja vaatimukset asumisen uudistamisesta 1960-luvulla 379
- 📖 *Ainur Elmgren*
Utopistinen dystopia – Ruotsin mallit suomalaisissa lähiökeskusteluissa 1950–1980-luvulla 392

Katsaus

Iida Kalakoski ja Riina Sirén
Uhasta suojelun kohteeksi ja välineeksi – Ihmisen osallisuus rakennusperintöön rakennussuojelun säädöskielessä 405

Puheenvuoro

Anna Koivukoski
Normeilla on ollut keskeinen asema suomalaisessa esteettömyyspolitiikassa 413

Kolumni

Hanna Tyvelä
Asumisen utopioita sadan vuoden takaa 419

Arvioita

- Ari Saastamoinen, Räävitöntä! – Pompejilaisia graffiteja (*Joonas Vanhala*) 422
- Erkki Fredrikson, Pöydän iloja pikkukaupungissa – Ynnä unohdettuja reseptejä nykykeinoon valmistettavaksi (*Ritva Kyyli*) 424
- Seija Aunila & Jukka-Pekka Heiskanen, Kotien salainen armeija – Naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina (*Arja Turunen*) 425

Muistosanat

Hannu Mustakallio
Eino Murtorinne (1930–2023) 428

Tiedemaailma

Helena Laukkoski
Historiallinen Aikakauskirjan 120-vuotista taivalta juhlistettiin 14.11.2023 330

Abstraktit • Abstracts 430

Historian Ystävä

Kari Salmi, Hyvät historian ystävät! 434

Vuosikertahakemisto 2023 436

Neuvottomille

”Oletko neuvoton”, tiedusteli René Gothóni opiskelijoille tarkoitettussa oppaassaan kolmisenkymmentä vuotta sitten.¹ Neuvottomaksi näytti julistautuvan muutama kirjallisuusalan toimija, kun Tekijänoikeusneuvosto antoi lokakuussa 2023 lausuntonsa teoksien lainaamisesta toisessa teoksessa. Lausunnon tiivistelmä kuuluu seuraavasti:

Lausuntopyyntöissä mainittu teos oli todellisuudessa eläneitten eri henkilöiden elämää kuvaava kirja. Hakijoiden aiemmin ilmestyneistä tieteellisistä artikkeleista oli lainattu teokseen otteita lukuisista kohdista mainitsematta alkuperäistä lähdettä muuten kuin lähdeluettelossa. Lainaukset olisi tullut tehdä alalla vallitsevan hyvän tavan mukaisesti niin, että lainaukset ovat kirjan muusta tekstistä erotettavissa, lähde ja tekijä mainiten. Kysymys myös lainauksien laajuudesta.²

Muutama kirjallisuusalan edustaja kuvasi olevansa ymmällään: miten jatkossa voi enää julkaista tietokirjoja, jos raamit ovat näin ”ankarat”?³ Toimintaperiaatteita luvattiin pohtia, joskin kommentteissa oli sensuuntainen sivuvire, että kaikki

hauska kielletään ja alan totutut käytännöt ovat uhattuina.

Monet kirjoitustyöläiset *eivät* kuitenkaan olleet neuvottomia. ”Lähteet voi edelleen sijoittaa yhtä hyvin loppuunkin, kunhan tekstistä tavalla tai toisella ilmenee, mitkä tekstin osat ovat sitaatteja ja keneltä”, totesi Mikko Hoikka *Aikakausmediassa*.⁴ On tärkeää, että suoraan toiselta otettu teksti erottuu omasta tekstistä.

Suomen Kustannusyhdistyksen johtaja luonnehti *Helsingin Sanomien* mukaan, että kyseessä oli ”muutamia peräkkäisiä sanoja, jotka olivat täsmälleen samanlaisia kuin toisessa teoksessa”.⁵ Tekijänoikeusneuvoston lokakuinen lausunto ei kuitenkaan puhu vain muutamista peräkkäisistä sanoista, vaan lausunnon kappale 43 kuuluu näin:

Koska artikkeleista lainattu teksti sellaisenaan tai muokattuna ei kuitenkaan ole varsinaisen siteerauksen yhteydessä erotettavissa lainkaan P:n omasta tekstistä eikä niistä myöskään ilmene alkuperäistekstien tekijät tai lähde millään tavalla, tekijänoikeusneuvoston arvion mukaan tilanteessa ei ole menetelty tekijänoikeuslain 11 § 2 momentin edellyttämän hyvän tavan mukaisesti. Tämän johdosta

1. René Gothóni, *Oletko neuvoton. Lohdutuksen sanoja opinnäytteen laatijalle*. Yliopistopaino 1992.

2. Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2023:8: Teoksien lainaaminen toisessa teoksessa. Lausunnot luettavissa osoitteessa <https://okm.fi/tekijanoikeusneuvosto> (19.11.2023).

3. Keskustelun koontia Anne Salomäki, Tietokirjailija arvostelee Maria Petterssonin puheita alalla vallitsevasta normaalista tavasta. *STT* 15.11.2023, julkaistu mm. *Turun Sanomissa* <https://www.ts.fi/kulttuuri/6161808> (19.11.2023); Vaula Helin, Esimerkin voimaa ei kannattaisi valta-asemassa aliarvioida. Vaula Helinin analyysi tapauksesta Suomen historian jännät naiset. 15.11.2023, <https://www.apu.fi/artikkelit/tapaus-suomen-historian-jannat-naiset-analyysi-vaula-helin> (19.11.2023).

4. Mikko Hoikka, Tekijänoikeusneuvosto otti kantaa tekstin lainaamiseen. Näin teet entistä parempia sitaatteja, *Aikakausmedia* 2.11.2023, <https://www.aikakausmedia.fi/ajankohtaista/ajankohtaista-aikakausmedioista/2023/tekijanoikeusneuvosto-otti-kantaa-tekstin-lainamiseen-nain-teet-entista-parempia-sitaatteja/> (19.11.2023).

5. Miska Rantanen & Mari Korppinen, Lausunto. Maria Pettersson loukkasi tekijänoikeuksia. *Helsingin Sanomat* 4.11.2023.

myös tekijänoikeuslain 3 §:n mukaisia tekijöiden moraalisia oikeuksia on loukattu.

Kun syksyllä 2022 tein kyselyn tieteen, taiteen ja median edustajille, useimmat olivat sitä mieltä, että heillä on tiedossa sopivat tavat ja halua kiittää tietolähteitään. Jotkut käyttivät viitteitä, toiset löysivät muita tapoja kiittää henkilöitä, jotka olivat tukeneet heidän työtään. Valitettavasti osa kyselyyn vastanneista oli törmännyt tilanteisiin, joissa heidän oma työnsä oli ohitettu tai sitä oli käytetty huolimattomasti.⁶

Umberto Eco (1932–2016), tutkija ja kirjailija, erotti toisistaan suoran lainauksen, omin sanoin kirjoitetun parafrasoin ja plagiaatin. Hän varoitti:

-- on oltava täysin varma, että kopioimanne kohdat todella ovat parafraseja eivätkä *lainauksia, joista puuttuvat lainausmerkit*. Muutoin syyllistytte nimittäin *plagioimiseen*. -- lukija, joka saattaa aivan sattumalta huomata, ettei tekstissä olekaan kyse parafrasista, vaan siinä on *kopioitu* osia teoksesta ilman lainausmerkkejä, saa tästä huonon vaikutelman.⁷

Tekijänoikeuslaki on luku sinänsä, mutta joka tapauksessa suora kopiointi antaa *huonon vaikutelman*. Jos virhe tulee ilmi, asiasta saivartelu antaa vielä huonomman vaikutelman.⁸

Matias Ojanen totesi keväällä 2023 valmistuneessa tutkielmassaan, että digitaalisten aineistojen käyttö on historian opinnäytetöissä runsasta,

mutta viittaustavat eivät ole vakiintuneet.⁹ Tutkijakin joutuu jatkuvasti miettimään, miten käyttää digitaalisia aineistoja. Jos pohjatekstejä tulee kopioitua digitaalisesta julkaisusta, vahinkoplagioinninkin riski kasvaa. Mikko Hoikka ohjeistaa *Aikakausmediassa*, ettei kannata rakentaa tekstiä jonkun muun pohjille. On turvallisinta muotoilla virkkeet alusta alkaen omin sanoin.¹⁰

Siltä varalta, että joku lukija vielä kokisi neuvottomuutta, voi tämän pääkirjoituksen esimerkkejä käyttää muistin apuna: toisten sanomiset voidaan tuoda esiin lainauksin, sisennyksin, alaviittein tai tekstiin upotetuin maininnoin.

Kuten olen toisaalla todennut, on monia voimia, jotka suhtautuvat vihamielisesti niin tutkijoihin, tietokirjallisuuteen kuin mediaankin. Niiden torjumiseen tarvittaisiin yhteistyötä. Olisi hienoa, jos vuoden vaihtuessa ainakin osa tämän vuoden kirjallisuus- ja korkeakoulukohuista saisi pisteen ja jos ensi vuosi toisi tullessaan lisää vuoropuhelua. Toki, lainatakseni itseäni, on olennaista, että ”virheen sattuessa tekijällä on tahtoa ottaa siitä vastuu ja korjata toimintaansa.”¹¹

Käsillä oleva *Historiallinen Aikakauskirja* tarjoaa joka tapauksessa taas runsaasti tutkijoiden omin sanoin kirjoittamaa alkuperäistutkimusta. Kiitän sydämellisesti kaikkia kirjoittajia, arvioitsijoita ja toimittajia, jotka ovat antaneet aikaansa tälle vuosikerralle. Levollista jouluaikaa, ja toivottavasti tapaamme taas ensi vuoden puolella, jolloin teemanumerot kertovat seksuaalisuuden historiasta (2/2024) ja eletystä kansakuntakokemuksesta (4/2024).

Anu Lahtinen
anu.z.lahtinen@helsinki.fi

6. Olen käsitellyt aiemmin aihetta muun muassa *Historiallisen Aikakauskirjan* pääkirjoituksissa 3/2021, 4/2021 sekä 4/2022, samoin artikkelissa Tutkija, taitelija ja toimittaja historian tulkkeina. Teoksessa Ida Henritius, Olli Löytty & Anne Mäntynen (toim.) *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat*. Gaudeamus 2023, 220–237, 284–290.

7. Umberto Eco, *Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään*. Italiasta kääntänyt Pia Mänttari. Vastapaino 1992, 193. Kursivointi Econ.

8. Vilhelm Kvist, Maria Petterssons arrogans riskerar bli en skam för journalistkåren. *Hufvudstadsbladet* 19.11.2023.

9. Matias Ojanen, *Digitaalisuus historian pro gradu -tutkielmissa Helsingin yliopistossa 2016–2022*. Maisterintutkielma, Helsingin yliopisto 2023. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202305302293> (19.11.2023).

10. Hoikka 2023.

11. Lahtinen 2023, 237.

Tiina Männistö-Funk, Ainur Elmgren ja Hanna Tyvelä

Eriarvoisuuden ja tasa-arvoisuuden kaupunki

Voisiko paremman kaupungin rakentaa pullasta? Tätä kokeiltiin vuonna 1967, kun muotoilija Kaj Franckin Taideteollisessa oppilaitoksessa ohjaaman Yleisen sommittelun kurssin lopputyönä rakennettiin Helsingin Kallioon väliaikainen leikkikenttä. Kurssilaiset pystyttivät Toisella linjalla sijainneelle tyhjälle tontille kaikenlaista lapsia houkuttelevaa, muun muassa suuren pullaveistoksen. Unkarilaissyntyinen kuvanveistäjä Zoltan Popovits toteutti leikkikentälle taikinasta muovailun kaupungin pienoismallin, joka oli tarkoitettu syötäväksi.

Kaisu Savola on tuoreessa design-historian väitöskirjassaan tarkastellut Franckin kurseja ja niiden oppilastöitä osana 1960- ja 1970-luvulla herännyttä tietoisuutta suunnittelun sosiaalisesta ja ympäristöllisestä vastuusta.¹ Väliaikainen leikkikenttä oli monella tapaa tyypillinen aikansa hanke. Se pureutui ongelmalliseksi koettuun kaupunkiympäristöön ja lähestyi yhtä ryhmää, jonka erityisesti ajateltiin kärsivän ympäristön ankeudesta: työläiskaupungin osan lapsia. Ratkaisuehdotukset ovat outoudessaan riemasuttavia: Romuautoja lapsille! Syötävä veistos! Vain kolme päivää avoinna oleva leikkikenttä!

Jo ennen 1960- ja 1970-luvun murrosaikaa kaupunkeja oli hahmotettu kahden vastakkaisen diskurssin kautta: Yhtäältä kaupunki kasvavine väestöineen nähtiin epähygieenisenä, ahtaana ja luonnottomana tilana ihmiselle, varsinkin haavoittuvammille ryhmille, joiden käytöstä asiantuntijat tutkivat kaupunkiympäristön ja kehityksen aiheuttamana oireiluna. Toisaalta kaupunki

näyttäytyi mahdollisuutena luoda suunnittelun keinoin parempaa yhteiskuntaa ja mahdollisuutena yksilöille löytää yhteisöjä ja luoda elinvoimaisia alakulttuureita.

Tämän teemanumeron artikkelit tarkastelevat 1900-luvun yhteiskunnallisten kehityskulkujen ja pyrintöjen kietoutumista kaupunkihistoriaan politiikan, suunnittelun, tieteen, julkisen keskustelun ja asukkaiden kokemusten näkökulmista. Yhdessä ne luovat laajan katsauksen siihen, millaista eriarvoisuutta kaupungeissa on havaittu ja millä keinoilla siihen on pyritty tarttumaan.

Kaupunkien eriarvoisuuden historia on täynnä ongelmakohtia, keskusteluja ja interventioita, joista monet toistuvat myös omassa ajassamme muodossa tai toisessa. Samalla tämä historia on myös vieras maa, jossa vilisee sekä toteutuneita pyrkimyksiä ja hitaasti eteneviä kehityskulkuja että toteutumatta jääneitä visioita, unohtuneita uhkakuvia ja mahdollisia tulevaisuuksia.

Teemanumeron idea syntyi Keiden kaupunki-hankkeen pohjalta, ja numeron toimittajat ovat hankkeen tutkijoita. Keiden kaupunki -hanke on Koneen Säätiön rahoittama ja dosentti Tiina Männistö-Funkin johtama hanke, joka käynnistyi vuoden 2021 alussa. Se tarkastelee suomalaisten kaupunkien historiaa, nykypäivää ja tulevaisuutta tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta historiantutkimuksen ja taiteen keinoin. Tutkimuksellisesti hanke perehtyy erityisesti kaupunkirakentamisen murrosaikaan 1960–1970-luvuilla sekä siihen liittyneisiin kes-

1. Kaisu Savola, *“Disrespectful Thoughts About Design.” Social, Political and Environmental Values in Finnish Design, 1960–1980.* Aalto University 2023.

kusteluihin kaupunkitilasta ja tasa-arvosta. Tutkijoiden lisäksi hankkeessa on mukana sarjakuvataiteilija Tiitu Takalo, joka on piirtänyt tämän teemanumeron kansikuvan.

Erot, aatteet ja eriarvoisuus kaupunkihistoriassa

Kaupungistuminen on ollut yksi vahvimmin ihmisten arkielämään vaikuttaneista maailmanlaajuisista kehityskuluista viimeistään 1900-luvulta lähtien. Se on tuonut mukanaan niin mahdollisuuksia kuin ongelmiaakin. Eriarvoisuuden tutkijoiden mukaan kaupungistuminen on lisännyt taloudellista ja sosiaalista eriarvoisuutta, johon puuttumiseen kaivattaisiin vahvempia poliittisia toimia.² Kuten yhteiskuntatieteilijä Iris Marion Young on todennut, kaupungit ovat paikkoja, joissa yhteiskunnan eri ryhmät, erot, ristiriidat ja tarpeet kiteytyvät. Poliittisen oikeudenmukaisuuden lähtökohdaksi ei siksi voi ottaa yhden ryhmän näkökulmaa eikä toisaalta kuvitelmaa kaupungista yhtenä yhteisönä.³

Keskustelu kaupungistumisen megatrendistä ja siihen reagoimisesta suuntaa yleensä katsetta vain nykyhetken ja tulevaisuuteen. Historiantutkimuksella on kuitenkin mahdollisuus valottaa nykyhetken keskusteluja nostamalla esiin niiden pitkät juuret. Myös menneisyyden kaupungeissa on etsitty suunnittelun keinoin ratkaisuja yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja pohdittu sosiaalisia ongelmia niin yksilöiden, yhteisöjen kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Ratkaisuja tavoitteleva suunnittelu ja politiikka ovat toisinaan luoneet uusia pulmatilanteita.

Kaupunkien tutkimus on monitieteistä ja kaupunkien historian tutkimus on saanut vaikutteita esimerkiksi yhteiskuntatieteiden mutta myös kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelun ja

■ Kuva 1. Pullaveistos Toisella linjalla 1967. Kuvassa ilmeisesti veistoksen tekijä Zoltan Popovits viimeistelemässä teostaan. Kuva: Aalto-yliopiston arkisto.

arkkitehtuurin perinteistä. Suomalainen sosiaali- ja yhteiskuntahistorian tutkimus on jo kauan ottanut huomioon kaupunkien vähävaraisien ja työläisten elinolot.⁴ Tämän perinteen näkökulmat risteävät erilaisten vähemmistöjen historiankirjoituksen, sukupuolihistorian sekä lasten, nuorten ja vanhusten historian kanssa.⁵ Suoraan eriarvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden teemoihin liittyvät myös kaupun-

2. OECD, *Metropolitan Century. Understanding Urbanisation and Its Consequences*. Organization for Economic Cooperation & Development 2015.

3. Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press 1990, 251.

4. Esim. Heikki Waris, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Suomen historiallinen seura 1934; Tauno Perälä, *Turun esikaupungit ja niiden aiheuttamat ongelmat ensimmäiseen maailmansotaan mennessä*. Turun yliopisto 1951; Pertti Haapala, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Vastapaino 1986.

5. Kirsi Vainio-Korhonen, *Käsin tehty. Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Suomen Historiallinen Seura 1998; Panu Pulma, Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma, Seppo Aalto (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 2. Helsingin kaupunki 2000*, 113–340; Kirsi Saarikangas, Nuorten lähiöt. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Suomalaisen kirjallisuuden Seura 2003, 397–417; Anu Lahtinen, Sini Ojala & Kirsi Vainio-Korhonen, *Naisten kaupunki. Turkulaisten naisten historiaa*. Turun Historiallinen Arkisto 61. Turun Historiallinen Yhdistys 2010.

kien asuntopulan ja asunnottomuuden sekä köyhyyden ja sosiaalisen syrjäyttämisen historiaa koskevat tutkimukset.⁶ Nämä eri kaupunkilaisryhmiä ja kaupunkielämän ilmiöitä käsittelevät tutkimukset rikastavat ja osin haastavatkin sitä yleiskuvaa ja hyödyllistä perustutkimusta, jonka paikallishistorian perinteeseen kiinnittynyt kaupunkihistoria suomalaisista kaupungeista tarjoaa.

Toinen vahva tutkimuksellinen perinne kaupunkien historiassa keskittyy arkkitehtuurin, suunnittelun ja rakentamisen näkökulmiin. Tässä tutkimusperinteessä käsitellään usein pyrkimyksiä rakentaa parempia, mahdollisesti myös tasa-arvoisempia tai oikeudenmukaisempia kaupunkeja tarkastelemalla joko yksittäisiä suunnittelijoita tai laajempia kehityskulkuja. Suomessa erityisesti 1900-luvun rakennushistoriaa, ja myös rakennussuojelun historiaa, on tarkasteltu rinnan kaupungistumisen ja rakennusteollisuuden sekä hyvinvoinnin ja valtion kehityksen kanssa.⁷

Oma osa-alueensa on monitieteinen lähiötutkimus. Sosiologisen lähiötutkimuksen uranuurtajana pidetään Matti Kortteisen teosta *Lähiö* vuodelta 1982. Kortteinen selvitti uusiin lähiöihin muuttavan väestön elämäntapojen muutosta.⁸ Tekniikan ja teollisuuden yhteiskuntahistorian näkökulmasta tärkeä klassikko on vuonna 1994 julkaistu Johanna Hankosen tutkimus *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*. Teoksessa Hankonen avaa monipuolisesti niitä aatteita ja kehityskulkuja, jotka johtivat 1950–1970-luvuilla uusien asuinympäristöjen, lähiöiden syntymiseen. Hän huomauttaa, että suunnittelun yhteiskunnallisen ja materiaalsen merkityksen korostuessa suun-

nittelijat toteuttivat myös ideologista tehtävää, joka oli valitun kehityssuunnan luonnollistaminen.⁹ Lähiöitä on tutkittu myös diskursiivisina konstruktioina. Kuten Irene Roivainen on todennut, vuosina 1955–1967 sekä ihannoitiin että irvailtiin uusia lähiöhankkeita “uljaan uuden maailman” kangastuksina.¹⁰

Kaupunkien suunnittelun ja hallinnoinnin historiassa on monia esimerkkejä siitä, miten tietyt kehitykset ja toimintatavat on pyritty esittämään neutraaleina, yleispätevinä ja arvovapaina. Usein tällaisen luonnollistamisen piilottama rakenteellinen epätasa-arvo on tullut esiin jonkin uuden ryhmän tullessa mukaan toimintaan tai vaatiessa oikeuksiaan, kuten monet tämän teemanumeron artikkeleista tuovat esiin.

Samalla tavoin esimerkiksi kaupunkien liikennesuunnittelua on usein pidetty neutraalina ihmisten liikkumisen mahdollistajana. Varjoon ovat helposti jääneet ne arvot ja oletukset, jotka toimintaa ovat ohjanneet sekä se, keiden näkökulmasta yleispäteviksi arvioituja tavoitteita on asetettu.¹¹ Erilaiset pyrkimykset ja kamppailut materialisoituvat kaupungeissa ja näkyvät esimerkiksi rakennussuojelua ja kaupunkiluontoa koskevan julkisen keskustelun historiassa.¹² Oikeudenmukaisuus ja epäoikeudenmukaisuus kaupungeissa ei ole pelkästään ajatuksia ja aatteita, vaan kouriintuntuvasti seiniä, katuja, puistoja ja parkkipaikkoja.

Teemanumeron artikkelit

Kati Katajisto tutkii Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjojen kautta aikaa, jolloin eriarvoi-

6. Esim. Jouko Siipi, Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa Ragnar Rosén (toim.) *Helsingin kaupungin historia V osa, ensimmäinen nide*. Helsingin kaupunki 1962, 139–379; Antti Malinen. *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Väestöliitto 2014; Kirsi Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018.

7. Esim. Kirsi Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002; Pinja Metsäranta (toim.) 1900-luvun kaupunkisuunnittelu, jälleenrakennus ja modernismi. Teoksessa *Linnoista lähiöihin. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 33. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Museovirasto 2010, 210–231; Harri Hautajärvi (toim.) *Rakennetun Suomen tarina*. Rakennustieto 2017; <https://www.rakennettuhuvinvointi.fi/fi/> (30.10.2023).

8. Matti Kortteinen, *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, 1982.

9. Johanna Hankonen. *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatiето 1994, 474.

10. Irene Roivainen. *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Tutkimuksia 1999:2.

11. Ks. Tiina Männistö-Funk, Kävelevien naisten kaupunki. Sata vuotta sukupuolta Turun kaduilla. Teoksessa Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.) *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum 2018, 79–96.

12. Esim. Aura Kivilaakso, *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituksesta esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Turun yliopisto, 2017; Marjaana Niemi, “Kaupunkiluontoa vaalivat kaikki”. Kiistely vihreästä kaupunkitilasta Helsingissä 1960- ja 1990-luvuilla. Teoksessa Inkeri Vähä-Piikkiö (toim.) *Viherrakenne ja kaupunkisuunnittelu*. Helsingin kaupunki 2018, 72–79.

suus konkretisoitui monella tavalla kunnallisessa päätöksenteossa ja pakotti ristiriitaisten intressien edustajia yhteistyöhön. Vuosina 1919–1921 kaupunginvaltuuston piti toimia sovittamalla ja sopimalla, juuri verisesti päättyneen sisällissodan jälkeen. Artikkelit tuo esiin, miten kaupungin asioiden hoitamista oli Helsingin kaupunginvaltuustossa pidetty epäpoliittisena, kunnes yleinen ja yhtäläinen kunnallinen äänioikeus toi valtuustoihin työväenluokan edustajia ja naisia. Seurannut neuvottelu paljasti valtuuston tekemien ratkaisujen poliittisen luonteen mutta myös sen, miten keskeinen asia kokemus vaikutusmahdollisuuksista oli eri ryhmille.

Essi Jouhki ja Veera Moll tarkastelevat artikkelissaan leikkikenttiä Jyväskylässä ja Oulussa kaupunkiympäristöön luotuna leikin ympäristöinä 1950–1960-luvulla. Monipuolisen tutkimusaineiston kuten muistitiedon, valokuvien ja raporttien kautta piirretty kuva siitä, mihin leikkikenttien rakentamisella pyrittiin, millaisia mahdollisuuksia ne tarjosivat ja miten ne koettiin. Leikkikenttien tarkastelussa on usein korostunut aikuisten näkökulma ja turvallisuushakuisuus, jota on kritisoitu lapsia eristäväksi. Muistitieto nostaa kuitenkin esiin vaihtoehdoisen näkökulman. Leikkikentät tarjosivat kaupunkien lapsille tilallisen ulottuvuuden, joka oli erityisesti rakennettu heidän hyvinvointiaan ajatellen ja joka tarjosi pohjan monenlaiselle omaehtoiselle toiminnalle.

Annukka Sailo osoittaa 1960- ja 1970-luvun Yhdysvalloissa käytyjen monitieteisten asian tuntijakeskustelujen kautta, kuinka modernissa kaupungissa eriarvoisuuden muodot kiteytyvät ahtauden ongelmaan. Sailo keskittyy tutkimuksessaan ympäristöpsykologiaan ja kaupunkisosiologiaan sekä näihin tieteenaloihin vaikuttaneeseen eläintutkimukseen. Sailo osoittaa, että ahtauteen ja siitä seuraavat huolet väestöpsykologisesta oireilusta nousivat kaupunkitutkimuksen keskeiseksi aiheeksi juuri 1960-luvulla, jolloin kaupunkien asukastiheys oli todellisuudessa laskemassa. Eriarvoisuuden ja ahtauteen suhdetta jouduttiinkin arvioimaan uudelleen. 1970-luvulla varsinkin sosiologit alkoivat esittää näkökulmia tiiviin kaupunkirakentamisen hyödyistä.

Arja Turunen käsittelee artikkelissaan Yhdistys 9:n sisällä toimineen asumisryhmän toimintaa. Ryhmä kritisoi erityisesti lähiörakentamista sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Ratkaisuksi se ehdotti erilaisia kollektiivipalveluja ja

tiivimpää rakentamista. Yhdistys 9 toi sukupuolen kategorian keskusteluun, jota kaupunkisuunnittelun periaatteista ja tavoitteista käytiin. Kuten Turunen osoittaa, tavoitteena ei ollut vain naisten vapauttaminen ja asettaminen samalle viivalle miesten kanssa. Sukupuolisen epätasa-arvon ja sen varaan rakennettujen ympäristöjen katsottiin vahingoittavan myös miehiä ja lapsia. Turunen jäljittää asumisryhmän ajatusten yhteyksiä samanaikaisiin ja edeltäviin keskusteluihin lähiöistä, sukupuolesta ja asumisesta. Hän tutkii myös sitä, mikä vaikutus asumisryhmän toiminnalla oli. Toisin kuin monet muut Yhdistys 9:n vaatimuksista, kaupunkisuunnittelua koskevat parannukset jäivät toteuttamatta.

Ainur Elmgren tarkastelee artikkelissaan sitä, miten suomalaisessa lehdistössä ja muussa julkisessa keskustelussa käsiteltiin ruotsalaisia niin kutsuttuja ABC-lähiöitä, joiden oli tarkoitus yhdistää työ, asuminen ja palvelut omavaraiseksi kokonaisuudeksi. 1950-luvulla rakennettua Vällingbytä ja 1960-luvun alussa valmistunutta Farstaa seurattiin Suomessa sekä hyvinä että huonoina esimerkkeinä. Niihin peilattiin ja verrattiin suomalaisten kaupunkien kehitystä niin suunnittelun kuin sosiaalisten kysymysten osalta. Elmgren pohtii utopian käsitteen avulla suunnittelu-uskoa ja yhteiskunnallisen tasa-arvoon pyrkimistä sekä molempien arvostelua. Lähiöitä koskevassa keskustelussa ihaileva ja sarkastinen diskurssi olivat jännitteisessä suhteessa. Lähiöiden arkipäiväistymisessä ja arkisten ongelmien raportoinnissa piili myös myöhemmän ”ongelmalähiö”-diskurssin siemen.

Teemanumeron kolme lyhyempää tekstiä tarkastelevat kukin sitä, miten historiantutkimus auttaa havaitsemaan nykyisiä rakennetun ympäristön oikeudenmukaisuuskysymyksiä ja tarttumaan niihin. Iida Kalakosken ja Riina Sirénin katsauksessa käsitellään sitä, millaisen roolin rakennussuojelua koskeva lainsäädäntö on 1960-luvulta lähtien antanut rakennuksia käyttävien ihmisten toimijuudelle. Heidän huomionsa mukaan käyttäjät ovat olleet säädöskielessä mukana vain välillisesti. Rakennusten käyttäjien toimijuuden korostaminen rakennussuojelussa voisi olla tie suurempaan sosiaaliseen kestävyYTEEN.

Puheenvuorossaan Anna Koivukoski nostaa esiin historiallisen näkökulman esteettömyyskeskusteluun ja korostaa normien purkamisen ongel-

mallisuutta. Pitkän aikavälin tarkastelu osoittaa normien keskeisyyden, kun halutaan luoda yhdenvertaista rakennettua ympäristöä. Hanna Tyvelän kolumni puolestaan vie lukijan vierailulle vuoden 1921 Naisten asuntopäiville. Tyvelä arvioi, olisiko sadan vuoden takaisista ehdotuksista hyötyä nykyaikakaupunkien suunnittelussa.

Murrosajoja ja muuttuvia näkökulmia

Teemanumero alkaa ja päättyy 1900-luvun alkupuolen kaupunkiympäristön tasa-arvoisuuden kysymysten tarkasteluun. Painopisteenä näiden välissä on sotien jälkeinen murros aika, jota tarkastellaan neljässä artikkelissa. Lisäksi katsausartikkeli sekä puheenvuoro ulottavat tarkastelun nykyiselle vuosisadalle. Näin piirtyy esiin noin sadan vuoden kaari eriarvoisuuden kysymyksiä ja tasa-arvoisuuden pyrkimyksiä kaupunkien sosiaalisessa ja rakennetussa ympäristössä.

Kaupunki ei ole yksiselitteinen käsite ja sen määritelmät ovat myös historiallisesti muuttuvia. Tämä on vaikuttanut kaupunkihistorian painopisteisiin niin, että huomio on keskittynyt suuriin ja vanhoihin kaupunkeihin. Taajaväkiset, kaupunkimaiset yhdyskunnat ja pienet kaupungit eivät ole saaneet yhtä paljoa huomiota.¹³ Kovin pienissä kaupungeissa ei tämänkään teemanumeron puitteissa liikuta, mutta monessa artikkelissa ollaan kaupunkien laitamilla ja melko väljissä kaupunkiympäristöissä. Esimerkiksi Jouhkin ja Mollin artikkelin leikkikenttämuistoissa nousevat esiin kenttää ympäröivät metsät ja hiljaisuus kaupunkiympäristön ominaisuuksina.

Myös eriarvoisuus ja tasa-arvo sekä niiden rinnakkaiskäsitteet ovat käsitteinä aikaan sidottuja ja merkityksiltään vaihtelevia. Artikkelien aikalaislähteissä esiin nousevia kaupunkeihin liittyviä käsitteitä ovat ainakin demokratia, tasa-arvo, solidaarisuus, yhteisöllisyys, hyvinvointi, esteettömyys, yhdenvertaisuus ja utopia. Teemanumerossa Kati Katajiston ja Arja Turusen artikkelit sekä Anna Koivukosken puheenvuoro paneutuvat historiallisen tarkastelun kautta siihen, mitä eri käsitteillä on tarkoitettu ja millaisia konkreettisia vaikutuksia niiden viitoittamalla työllä on ollut.

Käsitys siitä, että kaupunkisuunnittelussa elettiin murros aikaa 1950-luvulta 1970-luvulle

saakka, kukoisti suunnitteluun liittyvässä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Murros aikaa leimasi perustavanlaatuisen ristiriita: yhteiskunnassa tapahtuvat mullistukset tekivät ihmisten elämästä helpompaa, mutta aiheuttivat uusia pahoinvoinnin muotoja. Kaupunkikehityksen ja yhteiskunnan muutoksen myötä nousi esiin myös uusia vähemmistöryhmiä, joiden tarpeita ei ollut huomioitu tarpeeksi hyvin. Toteutuneet hankkeet, kuten esimerkiksi omavaraisiksi suunnitellut uudet lähiökaupungit, kohtasivat kovaa arrostelua, jos ne eivät kyenneet täyttämään suunnittelijoiden lupauksia.

Teemanumerossa asemoidaan suomalaista kaupunkikeskustelua kansainvälisten vaikutteiden kentälle. Annukka Sailon artikkeli esittelee yhdysvaltalaisen ahtauskeskustelun monitieteisiä vaikutteita. Sailo osoittaa, miten ahtauden demonisoinnista siirryttiin kohti tiiviimmän kaupunkirakentamisen hyväksyntää 1960–1970-lukujen taitteessa. Suomalaisessa kehityksessä ja julkisessa keskustelussa näkyivät varsinkin yhdysvaltalaiset ja brittiläiset vaikutteet. Ainur Elmgren osoittaa tässä numerossa, miten näiden lisäksi Ruotsissa toteutetut omavaraiset esikaupunkihankkeet toimivat hyvinvointivaltion suunnittelu-uskon pienoismallina ja vertauskuvana Suomessa.

Eri ryhmien tarpeet kaupungeissa ovat historiallisesti nousseet esiin ja keskusteluun hieman eri aikoina. Teemanumeron artikkeleissa käsitellään yhteiskuntaluokkien ja sukupuolten välistä tasa-arvoa ja pyrkimyksiä sosiaaliseen kontrolliin eri aikakausina (Turunen, Katajisto), taloudellista ja rodullista segregatiota (Sailo) sekä lähiönuoria ja kaupunkilaislapsia suunnittelun ongelmana (Jouhki & Moll, Elmgren). Toimijoista ja lähdemateriaalista riippuen on annettu tilaa tietyille näkökulmille ja jätetty tosia varjoon, esimerkiksi lehdistössä. Erityisen vaikutusvaltaisen ryhmän osallisuutta kaupunkisuunnitteluun kuvastaa kansainvälinen asiantuntijakeskustelu (Sailo, Tyvelä, Turunen, Kalakoski & Sirén) ja asiantuntijakeskustelujen representaatiot julkisessa keskustelussa (Elmgren).

Tutkimuksemme käsittelevät eri näkökulmita myös osallisuutta yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelussa. Millaisiksi eri ryhmien tarpeet

13. Tanja Vahtikari, Matti O. Hannikainen & Samu Nyström, Kaupunkihistoria. Monet menneisyydet, uudet tulkinnat. *Historiallinen Aikakauskirja* 117(2019), 135–136.

kuvitellaan ja kuullaanko heitä itseään asiassa? Kaupunkien suunnittelu ja kaupunkien asioista päättäminen tuottaa representaatioita kaupunkilaisten ryhmistä ja näiden tarpeista, esimerkiksi kunnallispolitiikassa (Katajisto), lainsäädännössä (Koivukoski, Kalakoski & Sirén) ja yhdyskuntasuunnittelussa (Jouhki & Moll, Turunen, Tyvelä). Tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja hyvän elämän toteuttaminen, ovat sidottuja oman aikansa tulkintoihin ja edellytyksiin.

Lopuksi

Teemanumeron puitteissa jää väistämättä näkökulmia käsittelemättä. Tasa-arvoon pyrkivän kaupunkisuunnittelun kritiikillä on pitkä historia, ja myös tutkimuksessa olisi syytä pureutua tähän vielä enemmän. Muista tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta koskevista nousevista aiheista ja tutkimuskohteista mainittakoon vähemmistöt kaupunkien asukkaina, kaupunkiluonto sekä eläimet.

Tämän teemanumeron taiteellisenä vastinparina Keiden kaupunki -hanke järjesti 19.8.–24.9.2023 kutsunäyttelyn nimeltä Utopiakaupunkia etsimässä – Searching for a Utopian City. Tiitu Takalon kuratoima näyttely järjestettiin Tampereella Kulttuuritalo Laikun Galleriassa. Näyttelyssä kahdeksan ammattitaitelijaa sekä ryhmä Sara Hildén -akatemian nuoria taiteilijoita tutki omia unelmakaupunkejaan eri näkökulmista.

Näyttely nosti esiin monia sellaisia näkökulmia, jotka eivät tässä teemanumerossa ole keskiössä, mutta jotka ovat kiinnostavia kaupunkihistorian kannalta. Niissä pohdittiin esimerkiksi nuorten, vanhusten, maahanmuuttajien, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen, seksityöläisten ja luonnon paikkaa sekä mahdollisuuksia kaupungeissa.

Saako luonto olla kaupungissa myös häiritsevää? Mikä on kodin ja kaupungin suhde, ja kenellä on lupa kotiutua kaupunkiin? Millaista mainontaa hyväksymme julkisissa kaupunkitiloissa? Mikä on suunnittelun ja omaehtoisuuden suhde? Näihin pohdintoihin voisi myös historiantutkimuksella olla paljon annettavaa.

■ Kuva 2. Osa Keiden kaupunki -hankkeen Utopiakaupunkia etsimässä näyttelystä, joka oli syksyllä esillä Tampereen kulttuuritalon Laikun galleriassa. Kuvassa Nina Mutikin ja Väinä Räsänen työt, joissa käsitellään yhtäältä luonnon ja toisaalta queerin läsnäoloa. Kuva: Ainur Elmgren.

Tekniikan historian dosentti **Tiina Männistö-Funk** on akatemiatutkija Suomen historian oppiaineessa Turun yliopistossa. **Sähköposti:** tiiman@utu.fi

Pohjoismaiden historian dosentti **Ainur Elmgren** toimii historian ja yhteiskuntaopin yliopistonopettajana Oulun yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa. **Sähköposti:** ainur.elmgren@oulu.fi

FM **Hanna Tyvelä** on historian väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa. **Sähköposti:** hanna.tyvela@tuni.fi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kati Katajisto

Eriarvoisuutta vastaan kunnallisen demokratian keinoin

Tasa-arvon haaste Helsingin kaupunginvaltuustossa 1919–1921

Kunnallinen demokratia toteutui Suomessa pian sisällissodan jälkeen. Ensimmäiset yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvat kunnallisvaalit järjestettiin monissa kunnissa jo vuoden 1918 lopulla, maan pääkaupungissa 27.–28.12.1918. Yleisen ja yhtäläisen kunnallisen äänioikeuden toteutuminen mahdollisti sen, että eriarvoisuutta vastaan voitiin taistella, ainakin periaatteessa tasa-arvoisesti, paikallisella tasolla valtuustoissa. Artikkelini päähypoteesi on, että tasa-arvoisuuden vaatimus oli kunnallisen demokratian ytimessä. Sen avulla legitimoitiin uusien nousevien ryhmien vaatimukset, ja aikaisempien hallitsevien ryhmien oli sopeuduttava ja vastattava uudenlaisiin tasa-arvoisuuden vaatimuksiin ja haasteisiin. Pohjimmiltaan kyse oli tasa-arvoisuudesta sekä materiaalisena todellisuutena että immateriaalisena kokemuksena siitä, että oman kaupungin ja oman elämänpiirin asioihin oli mahdollista vaikuttaa.

Kyse on käytännössä samasta ilmiöstä, jonka Nobel -palkinnon saanut taloustieteilijä Amartya Sen on nostanut esiin tutkiessaan ruokakriisejä.

Pelkästään ruokamäärät tai varallisuus eivät selitä yhteisöjen toimintaa kriiseissä, vaan yhtä keskeisellä sijalla ovat kokemukset toiminnan moraalista oikeutuksesta sekä yksilöiden ja ryhmien vaikutusmahdollisuuksista.¹ Senin näkemykselle löytyy myös yksilöpsykologinen vastine: se saa tukea Richard M. Ryanin ja Edward L. Deciin empiiriseen psykologiaan perustuvasta Self-Determination -teoriasta, joka kyseenalaistaa Maslowin tarvehierarkian näkemyksellään, ettei perustarpeita kuten ruokaa, vaatteita ja kattoa pään päällä voi erottaa erikseen ihmisten muista tarpeista. Self-Determination -teoriassa painotetaan ihmisten peruspsykologisina tarpeina autonomiaa, kompetenssia ja kiinnittymistä sosiaaliseen ympäristöön – eli omia vaikutusmahdollisuuksia.² Tasa-arvoa tarkasteltaessa on siis syytä kiinnittää huomiota aineellisen lisäksi immateriaaliseen puoleen Senin näkemysten mukaisesti.

Materiaalinen epätasa-arvo nousee voimakkaasti esiin sisällissodan aikaisessa ja jälkeisessä ajassa ja siksi nimenomaan sen merkitys korostuu helposti. Tämä on näkynyt niin pohdittaessa sisäl-

1. Amartya Sen, *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*. Clarendon Press 1981, 154–162; Samu Nyström, *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta, Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXIX 2013, 16–17.

2. Ryan Richard M. & Deci Edward L., *Self-Determination Theory. Basic psychological Needs in Motivation, Development and Wellness*. The Guilford Press 2017, 8.

lissodan syitä kuin tutkittaessa punaisten kunnallishallintoa.³ Tasa-arvovaatimusten aineetomaan puoleen ei ole juurikaan kohdistettu huomiota. Yksi syy tälle on epäilemättä se, että kunnallisen demokratian ja sen potentiaalisesti mahdollistaman tasa-arvon toteutumista on tutkittu empiirisesti vain vähän. Miten vaatimukset ja käsitykset tasa-arvosta näkyivät käytännössä valtuustojen toiminnassa sisällissodan jälkeen, kunnallisen demokratian toteuduttua?

Olen sivunnut aihetta kirjassani *Sodasta sovintoon*, jossa tarkastelunäkökulma keskittyy kuitenkin siihen, miten kunnallisdemokratia teki sovintoprosessin mahdolliseksi sisällissodan jälkeen.⁴ Sami Suodenjoki on tutkinut aiheeseen liittyvää tematiikkaa ennen yleisen ja yhtäläisen äänioikeusudistuksen toteutumista.⁵ Petteri Systä on puolestaan analysoinut Tampereen kaupunginvaltuustossa 1920-luvulla käytyä keskustelua kunnallishallinnosta ja kuntademokratiasta.⁶ Juhani Piilonen on teoksessaan *Vallankumous kunnallishallinnossa* tarkastellut punaisen Suomen kunnallishallintoa sisällissodan aikana. Tutkimus tuo esiin työväestön vaatimukset tasa-arvosta ennen sisällissotaa, yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vaatimuksen sekä muut, ennen kaikkea materiaalsiin, seikkoihin liittyvät tavoitteet kuten vaatimukset yleisestä kansanopetuksesta, koulutarvikkeista ja oikeusavusta.⁷

Aiemmasta tutkimuksesta puuttuu näkökulma, joka lähestyisi empiirisesti nimenomaan kunnallisen demokratian mahdollistamia tasa-arvon käytäntöjä. Tässä artikkelissa tasa-arvoa ei oteta ennalta määrättyinä kategoriana, vaan tasa-arvo nähdään Senin tapaan sekä materiaalisena että ei-materiaalisena todellisuutena, jolloin sen eri ilmenemismuodot nousevat esiin ennen kaikkea empiirisestä aineistosta. Tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuuden kokemusta tarkastellaan täten kiisteltynä ja muutoksessa olevana prosessina, jonka

tutkiminen avaa Helsingin kaupunginvaltuuston kautta kurkistusaukon siihen, miten Suomen mittakaavassa suuren kaupungin eriarvoisuus ja tasa-arvoisuus manifestoituivat ja millaista vaikutusdynamiikkaa tähän prosessiin liittyi. Päälähteaineistona on käytetty Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjoja ja asiakirjoja vuosina 1917–1921, koska nimenomaan kaupunginhallinnossa tehtiin kaupunkilaisia koskevat arjen eriarvoisuutta ja tasa-arvoisuutta määrittävät päätökset.⁸

Tutkittavana ajankohtana kunnallinen demokratia teki läpimurron vaikeiden yhteiskunnallisten ja kansainvälisten tapahtumien murroksessa. Aikaa leimasivat Venäjän keisarivallan kasvavat vaikeudet, ensimmäisen maailmansodan luoma puute ja kurjuus sekä lopulta Venäjän vallankumoukset vuonna 1917, jotka johtivat Suomen itsenäistymiseen ja sisällissotaan. Artikkelissa käsittelem ensin kunnallisen demokratian toteutumisen taustoja ja lähtökohtaisia edellytyksiä. Sen jälkeen tutkin, miten kaupunginvaltuustossa käsiteltiin eriarvoisuuskysymyksiä. Millaiset rajat kunnallinen institutionaalinen kehikko ja lait asettivat tasa-arvoisuusvaatimuksille? Miten koettua ja materiaalista eriarvoisuutta vastaan argumentoitiin? Ja millainen eriarvoisuus hyväksyttiin tai otettiin niin sanotusti annettuna?

Kaupungin parhaaksi – keiden parhaaksi? Taistelu tasa-arvoisista vaikuttamis-mahdollisuuksista

Pääpainon tahtoisin kuitenkin kohdistaa siihen seikkaan, että valtuuston työ on puhtaasti käytännöllistä laatua, joka ei anna aihetta abstraktiseen politikoimiseen eikä voi rajoittua ainoastaan kunnallisten laitosten järjestelyssä tai toiminnassa esiintyvien puutteellisuuksien kielteiseen arvosteleamiseen, vaan vaatii san-

3. Pasi Saukkonen, Proletariaatin vallasta yhteistyöhön porvarillisten demokraattien kanssa. SDP:n eduskuntaryhmä demokratian määrittelijänä 1917–1920. Teoksessa Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori (toim.) *Työväestö ja demokratia*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2019, 23; Juhani Piilonen, *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Punaisen Suomen historia 1918. Valtionpainatuskeskus 1982, 15–22, 353.

4. Kati Katajisto, *Sodasta sovintoon*. Otava 2018.

5. Sami Suodenjoki, Kohti edustuksellista harvainvaltaa? Kunnanvaltuustojen perustaminen työväestön huolenaiheena 1890–1917. Teoksessa Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori (toim.) *Työväestö ja demokratia*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2019.

6. Petteri Systä, ”Kunta on itsehallintoyhdyskunta eikä liikelaitos” Keskustelu kunnallishallinnosta ja kuntademokratiasta Tampereen kaupunginvaltuustossa 1920-luvulla. Teoksessa Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori (toim.) *Työväestö ja demokratia*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2019.

7. Piilonen 1982, 15–22.

8. Lisäksi käytän sanomalehtiä täydentävänä materiaalina.

gen usein ratkaisemaan lukuisat käytännölliset asiat yhtä nopeasti kuin liike-elämässä on tavallista. Kunta on mm. suuri yrittäjä ja työnantaja ja sen liike voi helposti – kaikkien kunnan asukkaiden vahingoksi – joutua epäjärjestykseen, ellei sen asioita hoideta asian- tuntevasti, täsmällisesti ja nopeasti. Tällainen tulos voidaan saavuttaa ainoastaan siinä tapauksessa, että kaikki kunnan luottamus- henkilöt, toimivatpa millä kunnallisella hal- lintoalalla tahansa ovat vakavan yhteistunnon elähyttämiä ja kaikkialla pyrkivät sellaiseen työtulokseen, joka kunnalle kokonaisuudes- saan on paras.

Näin luonnehti Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtaja, Alexander Frey, valtuuston toi- mintaa, kun uusi ja ensimmäistä kertaa yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittu valtuusto aloitti toimintansa tammikuussa 1919.⁹ Ruotsalai- seen kansanpuolueeseen kuulunut Frey oli laki- tieteen tohtori, joka oli vaikuttanut Svinhufvudin ja sitä seuranneen Paasikiven senaatissa. Hän oli myös kokenut kunnallispolitiikko (Helsingin kau- punginvaltuutettu vuosina 1913–1917 ja 1919–1921), jonka puheessa näkyi porvarillisen puolen aikai- sempi eetos ja näkemys kunnallisten asioiden hoidosta. Porvarillisen puolen miesvaltuutetut olivat mieltäneet kunnallisten asioiden hoidon epäpoliittiseksi toiminnaksi, käytännössä ennen kaikkea taloudellista päätöksentekoa koskevaksi yhteisten asioiden hoidoksi. Näkemyksen poh- jana oli käsitys siitä, että ne jotka osasivat hoitaa parhaiten omia asioitaan, osasivat hoitaa parhai- ten myös yhteisiä asioita.¹⁰

Kun kunnallislakien uudistaminen oli tullut ajankohtaiseksi eduskuntauudistuksen myötä, oli Helsingin kaupunginvaltuusto todennut lau- sunnossaan, että valtuuston päätehtävä oli päät- tää kunnan taloudellisista asioista, ennen kaikkea kaupungin menoista. Sen mukaan ”äänioikeus kunnan asioissa ei suinkaan ole mikään yleinen

inhimillinen tai kansalaisille kuuluva oikeus vaan oikeus, joka positiivisen lain säännösten perusteella annetaan henkilöille, joilla on tarpeeksi arvostelukykyä voidakseen käyttää sitä kaikkien yhteiseksi parhaaksi.”¹¹ Näkemys heijasteli asen- noitumista, joka oli tyyppillinen suomalaisten kaupunkien hallinneille ryhmille. Vain Porin kaupunginvaltuusto kannatti verovelvollisuu- desta riippumatonta kunnallista äänioikeutta.¹² Kunnallislakikomitean mietintöön vuonna 1908 annettu Helsingin kaupunginvaltuuston lausunto kuului:

Tähän saakka on tavallisesti sitä henkilöä pidetty pätevimpänä arvostelemaan kunnan asioita, joka parhaiten on osoittanut voivansa hoitaa omiaan, ja sen vuoksi on, vaikkakin määrättyillä rajoituksilla, annettu kunnan jäse- nille äänioikeutta suorassa suhteessa siihen tuloon, josta hän maksaa veroa kunnalle.¹³

Periaatteessa pätevyys oli siten mitattu ennen kaikkea päätöksentekijän taloudellisella menes- tyksellä. Käytännössä pätevyyden mittana ei kuitenkaan näin yksioikoisesti pidetty henkilön kykyä hankkia tuloja. Valtuustossa arvostettiin korkealle eri alojen asiantuntijuutta. Helsingin kaupunginvaltuustossa oli vaikuttanut sen perus- tamisesta lähtien yhteiskunnan sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen eliittiin kuuluva ylä- kerros, jonka jäsenten nimet vilisivät kauppa- ja teollisuuskalenterin yritysten ja yhdistysten joh- toelimissä, kunnallishallinnossa (virka- ja luot- tamusmiehinä) sekä valtionhallinnossa, senaa- tissa ja eduskunnassa. Kaikkien näiden eri alojen asiantuntijoiden tietoja, taitoja ja kokemusta katsottiin tarvittavan, jotta kasvavaa ja moder- nisoituvaa kaupunkia voitaisiin hallita parhaalla mahdollisella tavalla. Ajatus oli, että ennen kaik- kea taloudelliseksi kokonaisuudeksi ymmärretyn kaupungin menestys ja edut voitaisiin näin tur- vata sekä suhteessa agraarisen maan valtionhal-

9. Helsingin kaupunginarkisto (Hka), mikrofilmi (mf) ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, kaupunginvaltuuston pöytäkirja (Kvstons ptk) 16.1.1919, § 1.

10. Jussi Kuusanmäki, *Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918*. Helsingin kaupungin julkaisuja no 37. Helsingin kaupunki 1987, 45; Katajisto 2018, 100; Laura Kolbe, ”Kunnallisen yhteenliittymisen aate”. Suomen kau- punkien yhteistyö kansallisessa ja kansainvälisessä murroksessa 1912–1917. *Historiallinen Aikakausikirja* 117:3 (2019), 221.

11. Jussi Kuusanmäki, Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875–1917. Teoksessa Päiviö Tom- mila & Eino Jutikkala (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2*. Kunnallispaino 1983, 72–73.

12. Kuusanmäki, 73.

13. Kuusanmäki 1987, 47–48; Hka, Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1908:21, Uuden kunnallislakiehdotuk- sen tarkastamista asetetun valiokunnan lausunto.

lintoon että muihin kaupunkeihin niin kotimaassa kuin ulkomailla.¹⁴

Helsinki oli modernisoitunut nopeasti 1800-luvun lopulta lähtien, mikä oli nostanut asiantuntijuuden ja koulutuksen merkityksen entistä suurempaan arvoon. Varsinkin kaupungin tekninen kehitys vaati uudenlaista osaamista.¹⁵ Esimerkiksi sähkö- ja kaasulaitosten toiminta vaatii tietotaitoa, joka oli alkuun haettava ulkomailta. Toisaalta kaupungin modernisoitumisprosessiin liittyi myös tekijöitä, jotka eivät johtaneetkaan taloudellisen liberalismien hengessä siihen, että kaupungin toiminta-ala olisi rajattu mahdollisimman suppeaksi. Tässäkin esikuvat tulivat ulkomailta, ennen kaikkea Saksasta. 1800-luvun lopulla Euroopassa oli alettu siirtää yksityisiä sähkö- ja kaasulaitoksia kaupunkien omistukseen. Tätä oli perusteltu sillä, että laitokset olivat yleishyödyllisiä luonteeltaan ja että kaupungit saivat niistä tuloja.¹⁶ Taloudellinen liberalismi ja modernisoituminen johtivat siis myös ilmiöihin, joita voi pitää ”kunnallissosialismina” tai hyvinvointivaltion alkuvaiheina.

Taloudellisen liberalismien edelläkävijöinä nimenomaan kaupungit joutuivat ensimmäisinä vastaamaan liberalismien ja modernisaation aiheuttamiin eriarvoisuusongelmiin, sillä ongelmat konkretisoituivat ja näkyivät ensimmäiseksi juuri urbaanissa elinympäristössä. Helsingin johtava eliittikin oli joutunut hyväksymään, että myös kaupungin ja heidän omat etunsa vaativat pidemmälle meneviä hallinnollisia ratkaisuja kuin puhdas talousliberalistinen ajattelu olisi

■ Kuva 1. Helsingin kaupunginvaltuuston kokoukset pidettiin Pörssitalossa, osoitteessa Fabianinkatu 14. Kuva 1910-luvulta. Lähde: Helsingin kaupunginmuseo, kuvaaja tuntematon. CC BY 4.0.

edellyttänyt.¹⁷ Eliitti oli kuitenkin itse halunnut määrätä tahdin ja keinot ongelmien korjaamiseksi – kysymättä työväenluokan edustajien näkemystä ongelmien ratkaisukeinoista- ja välineistä. Valtiollisen yleisen ja yhtäläisen äänioikeusudis-

14. Kuusanmäki 1987, 70, 88, 96; Katajisto 2018, 161; Marjaana Niemi & Tanja Vahtikari, Ylirajaisten yhteyksien suomalainen kaupunki. Teoksessa Pirjo Markkola & Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino 2021, 413–415.

15. Kuusanmäki 1987, 300.

16. Jaakko Pöyhönen 1992, Voimaa koneisiin, valoa kaduille ja asuntoihin. Teoksessa Kirsi Ahonen, Marjaana Niemi & Jaakko Pöyhönen (toim.) *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917*, 3. Suomen Historiallinen Seura & Helsingin kaupungin tietokeskus 1992, 218–219.

17. Helsingin kaupungin kunnalliskertomus, 24, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1905/1905_04.pdf (1.9.2022); Kirsi Ahonen, Sivistystä ja kasvatusta työväestölle. Ulkomaiset mallit ja niiden soveltaminen. Teoksessa Kirsi Ahonen, Marjaana Niemi & Jaakko Pöyhönen (toim.) *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917*, 3. Suomen Historiallinen Seura & Helsingin kaupungin tietokeskus 1992, 7–8.

tuksen jälkeen tällaista kunnallista harvainvaltaa tai kukkarovaltaa, kuten kriittiset aikalaiset sitä kutsuivat, oli vaikea enää perustella ja oikeuttaa.¹⁸

Tie valtiolliseen äänioikeuteen taas oli avautunut kansallisena kamppailuna, jossa kaikki voimat oli täytynyt yhdistää maan itsehallinnollisen ja Venäjältä erillisen aseman varmistamiseksi. Toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa, Suomessa taistelua äänioikeudesta ei käyty ensi sijassa sukupuolijaon perusteella, minkä mukaan miesten julkiseen sfääriin kuului politiikka ja naisten yksityiseen piiriin koti- ja perhe-elämä.¹⁹ Venäjän heikkous, Venäjän ja Japanin sota ja marraskuun suurlakko vuonna 1905 loivat poikkeuksellisen otolliset olosuhteet saada läpi radikaali eduskuntauudistus, jossa myös naiset saivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden sekä kelpoisuuden asettua ehdokkaiksi. Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kunnallisella tasolla taas säädettiin Suomessa aiemmista yrityksistä huolimatta vasta uhkaavan sisällissodan paineessa marraskuussa 1917. Korkeimman vallan haltijaksi 15. marraskuuta julistautunut eduskunta vahvisti heti seuraavana yönä uudet kunnallislait, joilla toteutettiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, suhteelliset vaalit, naisten vaalikelpoisuus ja valtionvalvonnan lieventäminen.²⁰ Sisällissodan jälkeen lakeihin vaadittiin rajoituksia, mutta käytännössä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus säilyi. Kehityskulkuun vaikuttivat myös Saksan häviö ja sen myötä monarkisen valtiomuodon hylkääminen Suomessa, samoin voittoisien entente-valtojen Suomeen kohdistamat demokratiavaatimukset.²¹

Vaikka kunnallisen demokratian toteutumiseen vaikuttivat osaltaan ensimmäisen

maailmansodan vaihtuvat käänteet, olivat uudistusvaatimusten takana ennen kaikkea työväestön ja naisten pitkään ajamat tavoitteet tasa-arvosta ja oikeudesta osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon.²² Näkemys siitä, että veronmaksukykyyn perustuneen valtuuston edustajat olisivat kyvykkäimpiä määrittelemään yhteisen hyvän tai kaupungin parhaan, kyseenalaistettiin työväestön ja naisasiaa ajavien taholta.

Erityisesti vuoden 1917 poikkeusoloissa korostui, että kunnallishallinnollisia vaikutusmahdollisuuksia vailla oleva työväenluokka ei luottanut kriisioloissa porvarilliseen puoleen ja sen näkemykseen yhteisestä hyvästä. Amartya Senin teesien kaltaisesti todentui, että yhteisön toimintaan vaikuttivat kokemukset toiminnan moraalista oikeutuksesta sekä yksilöiden ja ryhmien vaikutusmahdollisuuksista. Työmieheissä kirjoitettiin 1. marraskuuta 1917:

Kunnallisen sortovallan poistaminen. Kauempaa ei enää voida kuntain hartioilla sietää rahakoplain valtuutettuja, jotka suojelevat keinottelijain rikastumista työmiesten nälällä ja nälkäisten kurittamiseksi hommaavat lahtari-kaarteja. Eduskunnan säätämät ja vahvistamat kunnallislait ovat siis heti julkaistavat ja niiden mukaisesti kunnallisvaalit viivyttelemättä toimitettavat.²³

Kunnallisen demokratian toteutuminen poisti viimeisetkin esteet poliittisen tasa-arvoisuuden tieltä siten, että naiset ja työväestö tunnustettiin sen myötä tasavertaisiksi poliittisiksi toimijoiksi myös kunnallisella tasolla.²⁴ Uudistus paransi

18. Hannu Soikkanen, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Maalaiskuntien Liiton Kirjapaino 1966, 442–444, 455–456, 460; Kuusanmäki 1983, 72.

19. Irma Sulkunen, Naisten äänioikeus meillä ja muualla. Teoksessa Pirjo Markkola & Alexandra Ramsay (toim.) *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 1997, 17–21; Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud, Kampen, utvecklingen och framtidens för demokratin. Teoksessa Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (toim.) *Rösträttens århundrade, Kampen, utvecklingen och framtidens för demokratin i Sverige*. Makadam Förlag 2018, 21.

20. Soikkanen 1966, 448–452; Kuusanmäki 1983, 73.

21. Ilkka Hakalehto, Kunnallisen kansanvallan kehitys, kunnallisvaalit ja valtuustot. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika*. Kunnallispaino Oy 1984, 121–122; Juhani Paasivirta, *Suomi ja Eurooppa 1914–1939*. Kirjayhtymä 1984, 142–145; Katajisto 2018, 30–32.

22. Katajisto 2018, 22, 26; Hilda Käkikosken puhe naisten äänioikeudesta, *Helsingin Sanomat* 5.11.1904, 3–4.

23. *Työmies* 1.11.1917. Myös Anthony F. Upton, *Vallankumous Suomessa 1917–1918, I osa*. Kirjayhtymä 1980, 517, myös 126–127, 135.

24. Tosin tiettyjä rajoituksia yhä jäi. Kunnallisverojen laiminlyönti kahtena edellisvuotena johti äänioikeuden menetykseen, mutta jos verojen maksamattomuus johtui varattomuudesta, äänioikeus säilyi siitä annetulla todistuksella. Kuitenkin ne henkilöt, jotka kunnan täytyi elättää muun muassa vaivashoidon kautta jäivät ilman äänioikeutta. Samoin kansalaisluottamuksensa menettäneet punaiset jäivät äänioikeuden ulkopuolelle.

merkittävällä tavalla eri ryhmien ja henkilöiden vaikutusmahdollisuuksia sekä antoi kunnalliselle päätöksenteolle laajemman moraalisen oikeuden. Tällä oli erittäin tärkeä merkitys myös yhteiskuntasovun rakentamisen kannalta sisällissodan jälkeen.

Mahdollisuuksien tasa-arvo rakenteiltaan epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa

Hyvinvointivaltio oli kunnallisen äänioikeus uudistuksen toteutumisen aikaan olematon. Ihmisten jokapäiväiseen selviytymiseen liittyvät kysymykset, kuten hätäaputyöt, ruokapulan lievittäminen ja köyhäinhoito, ratkaistiin ennen kaikkea kuntatasolla, ei valtiollisella tasolla. Siksi kunnallisen demokratian toteutumiseen sisältyi voimakas odotus muutoksesta, tasa-arvoisuuden esteiden purkamisesta ja eriarvoisuuden lieventämisestä. Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Frey (RKP) totesikin ensimmäisen demokraattisesti valitun kaupunginvaltuuston kokouksessa, että uusi aika asettaisi kunnille mahdollisesti entistä suurempia vaatimuksia, varsinkin yhteiskuntapolitiikan alalla. Frey katsoi silti, että valtuuston tehtävät olivat pääasiassa samat kuin aiemmin, ja muistutti, että yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä oli hoidettu ennestäänkin ja että kyse oli jo aloitetun työn kehittämisestä edelleen.²⁵

Millainen tilanne siis oli? Voimassa oleva asetus velvollisuudesta auttaa köyhiä oli ytimeltään liberalistinen. Vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen mukaan kaupungilla oli velvollisuus avustaa vain työkyvyttömiä, sairaita, vanhuksia ja alaikäisiä. Todellisuus oli kuitenkin muodostunut toisenlaiseksi.²⁶ Helsingin kaupunki oli joutunut tunnustamaan, että kaupungissa ilmeni köyhyyttä muun muassa työttömyyden takia. Esimerkiksi kaupungin vaivaishoitohallituksen tilastoissa vuonna 1907 avustuksia oli annettu

kaikkiaan 77 100 markkaa niille henkilöille, joilla oli ”suoranainen oikeus vaivaishoitoon”; niille, joilla ei ollut suoranaista oikeutta, oli maksettu yhteensä 24 328 markkaa.²⁷ Sisällissodan jälkeen tilanne oli entistä vaikeampi. Enemmistö avustettavista oli sellaisia, joilla ei ollut suoranaista oikeutta avustukseen. Vuonna 1919 suoranaista avustusta saaneiden henkilöiden määrä oli 4 043, joista vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen mukaan ehdottomasti oikeutettuja oli 1958 ja muuten avustettuja 2 085.²⁸

Avustusmuodoista päättäminen jäi pääosin kaupungin omaan harkintaan.²⁹ Tähänkin työväestö ja naiset halusivat saada vaikutusvaltaa. Työväestöä loukkasivat nöyryyttävät ja holhoavat avustuskäytännöt. Yläluokan naisia taas loukasi, ettei heidän asiantuntemustaan sosiaali- ja opetuslalla arvostettu riittävästi, vaikka valtuustossa muuten kunnioitettiin eri alojen asiantuntijuutta ja sen perusteella oikeutettiin ratkaisuja³⁰ Poliittinen tasa-arvo merkitsikin vasta mahdollisuuksien tasa-arvoa eikä sitä, että tasa-arvo olisi automaattisesti toteutunut sosiaalisesti, taloudellisesti tai luokka- ja sukupuolikiusymysten osalta. Oikeus ottaa osaa kunnalliseen päätöksentekoon oli ensimmäinen, joskin kriittisen tärkeä, askel taistelussa tasa-arvosta paikallisella tasolla. Vasta sen jälkeen alkoi taistelu varsinaisista asioista: vääntö, keskustelu ja argumentointi kaupunginvaltuuston päätöksistä, joissa määriteltiin käytännössä tasa-arvoisuuden ja eriarvoisuuden sisältöjä sellaisina, kuin ne kohdistuivat kaupungin asukkaisiin.

Eriarvoisuutta vastaan – demokratian rajat ja polkuriippuvuus

Puolueissa oli itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen vahvistunut valmius hyväksyä uudistuksia, jotka edistäisivät tasa-arvoa.³¹ SDP oli ajanut jo Forssan ohjelmasta lähtien luokkien ja

25. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 16.1.1919, § 1.

26. Panu Pulma, Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola et al. *Armeliaisuus, yhteisöapu ja sosiaaliturva*. Sosiaaliturvan keskusliitto 1994, 62.

27. Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1907, Vaivaishoitohallitus 12, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1907/1907.pdf (1.11.2022).

28. Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1919, 269–270, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/1919_01.html (1.11.2022).

29. Pulma 1994, 62.

30. Katajisto 2018, 255–257.

31. Esimerkiksi vuoden 1918 torpparilaki. Lisäksi lainsäädäntö alkoi velvoittaa kuntia eri aloilla, kuten kansakoulutoimi ja terveydenhoito. Aimo Halila, Kunnallinen itsehallinto. Teoksessa Pentti Renvall (toim.) *Suomalaisen kansanvallan kehitys*. WSOY 1956, 218–220; Soikkanen 1966, 495–496.

sukupuolten tasa-arvoa. Sen käsityksen mukaan eriarvoisuus johtui tuotantovälineiden yksityisomistuksesta, mikä erotti porvarilliset SDP:n näkemyksistä.³² Ensimmäisten demokraattisten vaalien jälkeen, vuoden 1919 alussa, SDP oli Helsingin valtuuston suurin ryhmittymä 26 valtuutetullaan. Porvarillisella puolella oli valtuustossa kuitenkin enemmistö, yhteensä 34 valtuutettua, ja valtuuston todellinen valtupuolue oli porvarillisen puolen suurin ryhmä RKP (22 valtuutettua).³³ RKP:n puolueohjelmassa vuodelta 1917 tasa-arvo nähtiin ennen kaikkea ruotsinkielisen väestön oikeuksien säilyttämisenä – ei luokka- tai sukupuolikysymyksenä.³⁴

Valtuuston toiseksi suurin porvarillinen ryhmä oli kokoomus, jolla oli kahdeksan valtuutettua. Kokoomuksen vuoden 1918 yleisohjelmassa todettiin:

Tehokkaalla uudistuslainsäädännöllä on tuettava taloudellisesti vähäväestön asemaa ja siten saatava aikaan se, että jokainen maamme kansalainen tuntee oman etunsa vaativan yhteiskunnan säilyttämistä ja pystyssä pysyttämistä. Naisen ja miehen yhdenvertaisuus yhteiskunnallisessa, taloudellisessa ja kirkollisessa suhteessa on viipymättä toteutettava.³⁵

Kokoomuksen ohjelmassa tarkemmat keinot ja tavoitteet jäivät määrittelemättä. Porvari- puolueista lähimpänä sosiaalidemokraatteja olleen edistyspuolueen ohjelmassa taas eriteltiin yksityiskohtaisemmin niin naisten asemaan kuin luokkien tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä. Tavoitteeksi esitettiin muun muassa, että kuntien työnvälitys oli järjestettävä aikaisempaa tehokkaammaksi ja hätäaputoita oli toteutettava suunnitelmallisesti.³⁶ Edistyksellä oli Helsingissä neljä valtuutettua.

Kaupunginvaltuuston eri ryhmien voima- suhteet vaikuttivat keskeisesti päätöksentekoon.

Suuri osa valtuuston päätöksistä voitiin tehdä yksinkertaisina enemmistöpäätöksinä, mutta porvarillisen puolen vaatimuksesta kunnallislakeihin oli lisätty sisällissodan jälkeen vaatimus, että tärkeimpiin taloudellisiin päätöksiin tarvittiin 2/3:n määräenemmistö.³⁷ Porvarillisen puolen suurin pelko kunnallislakiuudistuksessa olikin ollut, että omistamattomat luokat ajaisivat kuntien talouden rappiolle ja että varakkaiden kannettavaksi laitettaisiin uusia veroja.³⁸ Katsottiin, että juuri kahden kolmasosan määräenemmistösäädöksellä voitaisiin estää äkilliset muutokset kuntien taloudessa sekä mahdolliset väärinkäytökset. Keskeistä jatkuvuuden kannalta oli myös se, että kaupungin budjettiin oli sisäänrakennettuna voimakas polkuriippuvuus. Edellisen vuoden budjetista seuraavan vuoden budjettiin sellaisenaan otetet määrärahat voitiin hyväksyä yksinkertaisella enemmistöllä.³⁹ Kaupungin budjetin pysyvä pohja oli siis luotu niin sanotun kukkarovaltuuston aikana, eikä siihen ollut mahdollisuuksia tehdä muutoksia, ellei niiden taakse saatu 2/3:n määräenemmistöä.

Kaupunginvaltuuston eri ryhmien voima- suhteet vaikuttivat myös siihen, miten keskeiset paikat valtuustossa ja eri lauta- ja johtokunnissa jaettiin. Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtajaksi nousi RKP:n edustaja Frey ja varapuheenjohtajaksi kokoomuksen edustaja Karl Alfred Paloheimo, sillä kukin puheenjohtaja valittiin erikseen äänestämällä – eikä suhteellisuusperiaatetta sovellettu SDP:n toiveesta huolimatta puheenjohtajien valintaan. Lisäksi valtuusto päätti porvarillisen enemmistön voimin, että valtuuston puheenjohtajat kuuluisivat itseoikeutetusti, entisen käytännön mukaisesti, valtuuston valmisteluvaliokuntaan. Päätös heikensi vasemmiston vaikutusvaltaa.⁴⁰ Asiat tulivat päätettäväksi valtuustoon valmisteluvaliokunnan kautta. Se teki käsiteltävistä asioista ratkaisuehdotuksen, jonka valtuutetut saattoivat hyväk-

32. Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma, hyväksytty Forssan puoluekokouksessa 17–20.8.1903, <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/> (24.10.2022).

33. Katajisto 2018, 99.

34. Ruotsalaisen Kansanpuolueen ohjelma, hyväksytty 17.5.1917, <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/> (24.10.2022).

35. Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelma, hyväksytty 9.12.1918, <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/> (24.10.2022).

36. Kansallisen Edistyspuolueen ohjelma, hyväksytty 8.12.1918, <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/> (24.10.2022).

37. Hakalehto 1984, 121–127.

38. Katajisto 2018, 25–26, 29–30.

39. Hka, mf ca:62-ca:64 v.1919–1920, rulla 45, Kvston ptk 30.12.1919, § 1.

40. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 16.1.1919, § 2.

syä, hylätä, muuttaa tai lähettää jatkoselvitetläväksi. Valmisteluvaliokunnan ehdotukset nojautuivat puolestaan usein eri asiantuntijaelinten, kuten kaupungin rahatoimikamarin tai lauta- ja johtokuntien lausuntoihin.

Suurkaupungiksi kasvaneen Helsingin hallinto oli jakautunut useisiin eri hallintohaaroihin ja -alueisiin, joita kaikkia valtuutettujen oli vaikea seurata ja tuntea tarkasti. Käytännössä kaikilla näillä eri aloilla käsiteltiin myös työväestön intressejä, kuten vaivashoitohallituksessa, sosiaalilautakunnassa ja hätäapukomiteassa, mutta myös sellaisissa elimissä kuin kaupunginkirjastossa ja musiikkilautakunnassa.⁴¹ Siksi ei riittänyt, että työväestö sai edustajia valtuustoon. Heidän tuli lisäksi varmistaa, että he saivat edustajansa kaupungin eri johto- ja lautakuntiin. Kunnallislain mukaan toimihenkilöt näihin eri hallintokuntiin oli valittava suhteellista vaalitapaa noudattaen. Helsingissä porvarillinen puoli kuitenkin varmisti asemansa siten, että puheenjohtajat valittiin ensin erikseen äänestämällä, vaikka SDP vastusti menettelyä.⁴² Lakien ja sääntöjen tulkinta antoi-kin porvarilliselle puolelle ylliotteen. Heillä oli enemmän kokemusta, koulutusta sekä eri alojen asiantuntemusta, mikä oli kiistatilanteissa selvä etu.

Nimenomaan valtuustossa korostui juridinen osaaminen, sillä päätökset saattoivat kaatua tai perustua eri lakien tai kunnallishallinnossa voimassa olleiden sääntöjen, kuten johto- ja lautakuntien ohjesääntöjen, tulkintaan.⁴³ Lisäksi valtuuston päätösten toteutus ruohonjuuritasolla oli pääasiassa porvarillisten tahojen hallussa, sillä useimmat kaupungin virkailijat olivat porvarillisen puolen edustajia. Täten päätösten valmistelu, itse päätöksenteko sekä niiden käytännön toimeenpano olivat sekä hallinnollis-rakenteellisten tekijöiden että aikaisemmilta ajoilta juontuvien polkuriippuvuuksien takia vahvasti porvarillisen puolen käsissä, ja itse valtuustossa porvarillisella puolella oli enemmistö. Asetelma kuvaa hyvin sitä, millaiseen jo olemassa olevaan monitahoiseen ja keskinäisriippuvaiseen ympäristöön eli

kaupunginhallinnon kokonaisorganisaatioon demokraattista kunnallisuudistusta jouduttiin nyt sovittamaan.

Argumentit ja vasta-argumentit eriarvoisuuskysymysten ympärillä

Kiistaa kunnallisen demokratian toteutumisen jälkeen nostatti ennen kaikkea se, miten pitkälle kaupungin yhteiskunnalliset velvollisuudet ulottuisivat, sekä millä keinoin ja millaisella nopeudella eriarvoisuutta koskevia ongelmia ratkaistaisiin. Vasemmisto vaati työväestölle ennen kaikkea toimeentulon edellytyksiä, mutta myös tasavertaista ja oikeudenmukaista kohtelua. Työväestön edustajille oli tärkeää, että kun heikommassa asemassa olevia autettiin, sen tuli tapahtua mahdollisimman neutraalisti, ilman holhoavia tai nöyryyttäviä elementtejä. SDP:n valtuutettujen ehdotuksessa talvella 1919 todettiin, että kun yksityisiltä työnantajilta ei ollut odotettavissa laajemmin töitä, tuli kaupungin järjestää niitä, kunnes töitä ilmenisi lisää. Perusteluissa vedottiin paitsi vähävaraisen väestön hädänalaiseen tilaan, myös siihen, että ”kelvollisen kunnallispoliittikan mukaan on jo kauan katsottu kunnan velvollisuudeksi kaikin sille mahdollisin keinoin ehkäistä työttömyyttä ja siten vähentää työttömyyden aiheuttamaa kurjuutta ja monenlaisia turmiollisia seurauksia.”⁴⁴

Porvarillisille ajatus siitä, että kaupungin nimenomaisena velvollisuutena oli järjestää töitä, varsinkin niin sanottuja tavallisia töitä, oli vieras. Porvarillinen puoli hyväksyi, että välttämätön, ehdottomasti tarpeellinen, apu oli annettava.⁴⁵ Muuten se tarkasteli kaupungin työllistämiskysymyksiä ennen kaikkea laajemmassa taloudellisessa kontekstissa; suhteessa yrityksiin, kaupungin investointeihin ja kuluihin sekä muihin kaupunkeihin ja maaseutuun. Valtuuston perinteisen liiketoimintalogiikan mukaisesti varsinaisia töitä tuli järjestää porvarillisten mielestä ensi sijassa kaupungin kasvun ja tarpeiden mukaan. Ihmisten hädän ollessa suuri myös pienempipalkkaisia hätäaputöitä tuli järjestää,

41. Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1919, sisällysluettelo, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1919/1919_01.pdf (2.11.2022).

42. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 28.1.1919, § 4.

43. Esimerkiksi Hka, Kaupunginvaltuuston painetut esityslistat (Kve), 30.11.1921, N:o 14.

44. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 11.2.1919, § 39 & liite.

45. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 26.3.1919, § 16.

mutta nekin tuli organisoida suunnitelmallisesti eli huomioiden kaupungin todelliset tarpeet sekä se, että hätäaputoistista syntyisi mahdollisimman vähän kustannuksia kaupungille⁴⁶

Lisäksi hätäapukomitean työssä pääperiaatteena oli pidetty sitä, etteivät palkat saaneet nousta sellaisiksi, että ne aiheuttaisivat kilpailua yksityisten töiden kanssa. Työväestön edustajat taas kritisoivat sitä, ettei hätäaputyöstä saanut sellaista palkkaa, joka olisi riittänyt elinkustannuksiin ja että hätäaputyöläisten käskettiin kääntyä vaivashallituksen puoleen tuen saamiseksi. Työväestön näkökulmasta oli käsittämätöntä, ettei työstä voinut maksaa sellaista palkkaa, jolla ihmiset tulisivat toimeen. Porvarillisella puolella taas painoivat vaakakupissa talouselämän liikelait, joiden katsottiin edellyttävän tällaisia niin sanottuja kahden luukun koukeroita, jotta työväki olisi liikkunut töiden perässä kaupungin sisällä ja myös lähtenyt työn perään muille paikkakunnille. Hätäaputyöläisten palkat eivät myöskään saaneet houkutella väkeä muualta Helsinkiin.⁴⁷ Porvarillinen puoli pyrki siis pitämään huolen siitä, ettei kaupungin finansseja ja yksityistä liike-elämää rasitettu.

Kaupunginvaltuusto oli foorumi, jossa talouselämän aiheuttamia eriarvoisuushaasteita voitiin käsitellä ja jossa työväestö sai omia näkemyksiään läpi. Työväestön oikeuksia ei onnistuttu puolustamaan niin hyvin kuin työväestön edustajat olisivat halunneet, mutta kuitenkin paremmin kuin valtuuston ulkopuolella suhteessa yksityisiin työnantajiin.⁴⁸ Valtuustossa työväestöllä oli edustajia, jotka tunsivat porvarillista talousajattelua ja joiden avulla vaatimuksia oli helpompi saada läpi. Esimerkiksi SDP:n puheenjohtaja ja Osuusliike Elannon toimitusjohtaja Väinö Tanner totesi valtuustopuheenvuorossa, että hätäaputoistista olisi ”periaatteellisesti katsoen maksettava alempi palkka kuin vapaasta työstä”. Hän tekikin kompromissiksi palkankorotusehdotuksen, joka hyväksyttiin.⁴⁹

Kiistat eivät silti koskeneet ainoastaan talouspuolta vaan myös avustustapoja. Erimielisyys tuli esiin esimerkiksi silloin, kun valtuusto käsitteli SDP:n valtuutettujen esitystä avustustoiminnan muuttamisesta siten, että se organisoitaisiin uuden komitean kautta. Kaupungin vaivashoito-hallitus taas kritisoi lausunnossaan valtuustolle, että ehdotus asettaa avustuskomitea ”kansalaissodassa kärsimään joutuneiden perheiden avustamiseksi” kuului lain mukaan sen toimialaan. Siksi ei tullut perustaa uutta komiteaa, vaan avustustoimintaa tuli ripeästi laajentaa, ja myöntää vaivashoito-hallituksen käytettäväksi lisää työvoimaa sekä merkittäviä lisämäärärahoja.⁵⁰ SDP:n valtuutettu Miina Sillanpää sen sijaan puolusti SDP:n ehdotusta todeten, että tarvittiin uusia muotoja, ”jos vakavasti haluttiin antaa tehokasta apua”. Avuntarvitsijoilla oli jo ”liian katkeria kokemuksia heidän osakseen tulleesta kohtelusta”. Kaarlo Heinonen (SDP) lisäsi, että sosialistien tulo vaivashoito-hallitukseen ei ollut auttanut asiaa, sillä virkailijat olivat entisensä. ”Vasta sitten kuin perinpohjainen muutos oli toimeenpantu, saattoi toivoa inhimillisen kohtelun tulevan kaikkien avuntarvitsijain osaksi”, arvioi Heinonen.⁵¹

Keskustelusta ilmenee Amartya Senin painottama näkemys siitä, että kokemukset toiminnan moraalisisesta oikeutuksesta ja yksilöiden sekä ryhmien vaikutusmahdollisuuksista ovat keskeisiä yhteisöjen toiminnan kannalta. Vastaava ilmiö tuli esiin useissa tapauksissa, joita kaupunginvaltuustossa käsiteltiin. Työväestön edustajat halusivat vaikuttaa siihen, missä muodossa ja millä ehdoilla avustuksia annettiin. Esimerkiksi puukenkien jakaminen avustuksena oli koettu nöyryyttäväksi, sillä niiden kopina kuului kauas ja ne saattoivat leimata ”puniksi”.⁵² Työväestön edustajat vastustivat myös muun muassa sitä, että hätäaputoistissa olevien naisten lapsiavustukset olisi lakkautettu ja heidät olisi sen sijaan ohjattu hakemaan hätäaputyöpalkan lisäksi vaivais-

46. Hka, Kve 11.2.1919, N:o 23.

47. Hka, Kve 20.6.1919, N:o 24–25; Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 11.3.1919, § 16.

48. Hka, Kve 11.3.1919, N:o 16; Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 11.3.1919, § 16.

49. Hka, mf ca:61-ca:62 v.1919, rulla 44, Kvston ptk 20.6.1919, § 25 & liite.

50. Hka, Kve 11.3.1919, N:o 17; Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 11.3.1919, § 17–18; Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 26.3.1919, liite § 1; Kunnalliskertomus 1919, 118–120, http://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1919/1919_09.pdf (1.8.2022).

51. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 26.3.1919, § 1.

52. Kunnalliskertomus 1918, https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1918/1918.pdf (15.5.2023); Mervi Kaarninen, *Punaorvot*. Minerva 2008, 111, 125, 134.

hoitoapua – eli kahdelle eri luukulle.⁵³ Lisäksi tarve vaikuttaa ja saada käsitellä asiat puolueettomaksi koetulla tavalla näkyi muun muassa vasemmiston vaatimuksissa selvittää, oliko eräitä punaisten kapinan jälkeen työpaikkansa menettäneitä henkilöitä kohdeltu oikeudenmukaisesti.⁵⁴

Porvarillinen puoli piti kiinni kaupunginhallinnon byrokraattisesta, tarkkaan tilastointiin ja valvontaan tukeutuvasta luonteesta. He saattoivat vedota perusteluissaan lakiin, ja esimerkiksi köyhäinhuoltohallituksen tehtäviin sekä siihen, että avustukset tuli jakaa kaupungin elinten tarkassa kontrollissa.⁵⁵ Vasemmiston mielestä kaupungin avustukset eivät olleet riittäviä, eikä avustustehtäviäkään kyetty toteuttamaan puolueettomasti.⁵⁶

Sisällissota ja siihen liittyvät tapahtumat olivat rapauttaneet osapuolten välistä luottamusta, mutta kyse oli myös kaupungin hallintokulttuurista, joka perustui hyvin yksityiskohtaiseen valvontaan ja raportointiin. Tämä oli arjen vaikeuksien kanssa kamppailevalle työväestölle hyvin vierasta ja alentavaa. Työväestön ja porvarillisten elämänpiirit olivat kaukana toisistaan – niin arjen todellisuudessa kuin käytännön mahdollisuuksissa ja ihanteissa.⁵⁷ Eriarvoisuutta vastaan taistellessa olikin kyse myös siitä, että kahden hyvin erilaisen elämänpiirin normeista tuli löytää riittävän yhtenäinen ja hyväksyttävissä oleva kompromissi.

Välttämätön vastavuoroisuus porvarillisten ja vasemmiston kesken

Päätöksenteko valtuustossa edellytti vastavuoroisuutta – valtuustossa ei ylipäätään ollut hallitus/oppositioasetelmaa. Toinen osapuoli saattoi keskeyttää valtuustotyöskentelyn poistumalla

kokouksesta, sillä päätöksenteko edellytti, että vähintään 40 valtuutettua oli paikalla.⁵⁸ Tämä oli kuitenkin äärimmäinen ja viime kädessä lyhytaikainen keino, koska vastapuoli saattoi turvautua samaan keinoon. Tällöin seuraus oli lähinnä se, että sekä porvarilliselle että sosialistiselle puolelle tärkeät ratkaisut jumittuivat.⁵⁹ Erityisesti taloudellisia päätöksiä koskeva 2/3:n määräänemmistö säännös korosti vastavuoroisuuden merkitystä. Varsinkin palkkakysymyksissä porvarillisen puolen oli huomioitava myös vasemmiston näkemykset. Korotukset inflaation kurjistamiin virkamiesten palkkoihin, aivan kuten työväestönkin palkkoihin, vaativat valtuuston 2/3 enemmistön taakseen.⁶⁰ Kahden kolmasosan määräänemmistö sääntö olikin konkreettinen keino, jonka avulla työväestölle voitiin vaatia tasa-arvoista kohtelua kaupungin virkamiehiin nähden.

Materiaalisia tasa-arvoisuuspyrkimyksiä tavoiteltaessa 2/3:n määräänemmistö sääntö oli kuitenkin varsin rajallinen väline, sillä vain harvat eri-arvoisuusongelmat koskettivat tällaisia taloudellisia pariteettikysymyksiä. Porvarillinen puoli tarvitsi harvemmin taakseen 2/3 enemmistön. Kyseisen määräänemmistö säännön tarjoaman vipuvoiman sijaan työväestön edustajien oli turvaututtava esimerkiksi epäloogisuuksien osoittamiseen⁶¹ ja uudenlaisten ratkaisujen hakemiseen. Eräs keino oli vedota muiden maiden esimerkkiin – eli sivistysvaltiolta edellytettyihin oloihin moderneissa kaupungeissa.

Koetun oikeudenmukaisuusnäkökulman ja työväestön vaikuttamismahdollisuuksien kannalta 2/3:n määräänemmistö säännös oli joka tapauksessa erittäin merkityksellinen. Säännöksen takia valtuusto ei pystynyt korottamaan suojeluskunnalle kaupungin budjetista myön-

53. Hka, Kvston ptk 20.6.1919, § 25.

54. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 26.3.1919, § 17 & liite; Hka, Kve 3.6.1919, N:o 36; Hka, mf ca:61-ca:62 v.1919, rulla 44, Kvston ptk 3.6.1919, § 4.

55. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 26.3.1919, § 2; Kunnalliskertomus 1919, http://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1919/1919_09.pdf (1.7.2022).

56. Suomen Sosialidemokraatti 27.3.1919.

57. Kuusanmäki 1987, 39; Ranja Hautamäki & Silja Laine, ”Suuria suuntaviivoja”. Puistovyöhykkeet Helsingin 1910-luvun kaupunkisuunnitelmissa. Teoksessa Tanja Vahtikari et al. (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino 2021, 332.

58. Hka, Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1914, Helsingin kaupunginvaltuuston työjärjestys, § 6.

59. Hka, mf Kvsto ca:62-ca:64 v.1919–1920, rulla 45, Kvston ptk 28.1.1920.

60. Hka, mf ca:64-ca:65 v.1919–1920, rulla 46, Kvston ptk 10.11.1920, § 35 & 36; Hka, Kve 15.12.1920, N:o 28; Hka, mf ca:65-ca:66 v.1920–21, rulla 47, Kvston ptk 15.12.1920, § 28.

61. Porvarilliset pyrkivät noudattamaan ennakkopäätöslogiikkaa, jonka mukaan samanlaisissa tapauksissa oli noudatettava samoja ratkaisuperiaatteita. Hka, mf ca:64-ca:65 v.1919–1920, rulla 46, Kvston ptk 31.8.1920, § 10, mf; Hka, Kve 31.8.1920, N:o 10.

nettävää apurahaa, vaikka porvarillisilla olikin valtuustossa enemmistö. Tosin kerran apurahan korotus onnistui hyvin kyseenalaisella keinolla, kun 2/3:n määräenemmistösäännös kierrettiin myöntämällä apuraha valtuuston käyttörahoista, joista oli oikeus päättää yksinkertaisella enemmistöllä.⁶²

Uudenlainen vastavuoroisuuden ja tasa-arvoisuuden ilmentymä oli myös se, että porvarilliseen puoleen alkoi kohdistua kriittinen valvova katse. Aiemmin kontrolli oli kohdistunut nimenomaan työväestöön.⁶³ Yksi esimerkki tästä on se, että valtuusto hyväksyi kaupungin poliisimestarin ehdotuksen muuttaa autoliikennettä koskevaa säännöstöä: poliisiviranomaisille myönnettiin oikeus erottaa autonkuljettaja toimestaan määrääjaksi, jos kuljettaja oli päihtynyt tai ei noudattanut järjestyssääntöjä. Valtuusto hyväksyi ehdotuksen siten, että se koski kaikkia moottoriajoneuvoja, ja lisäksi valmisteluvaliokunta sai tehtäväkseen ehdottaa ”toimenpiteitä sotilasauton kuljettajain varomattoman ajon hillitsemiseksi kaupungin kaduilla ja viertoteillä”. Viimeksi mainittu oli Hedvig Gebhardin (kok.) ehdotus, jota Erik von Frenckell (RKP) vastusti. Vasemmistovaltuutetut kuitenkin kannattivat Gebhardia, ja Aatu Halme (SDP) halusi ulottaa säännön myös suojeluskunnan ajoneuvoihin. Vähän myöhemmin valtuusto päättikin tehdä maaherralle alustuksen, jossa pyydettiin ryhtymään toimenpide-ehdotuksiin sotilasajoneuvojen huolimattoman ajon hillitsemiseksi.⁶⁴

Naisten nousu valtuustoon edisti, vaikkakin hitaasti, paitsi sukupuolten välistä tasa-arvoa myös sosiaalis-taloudellista tasa-arvoa. Ensimmäisissä demokraattisissa vaaleissa valtuustoon valittiin yhdeksän naista, kaksi SDP:n edustajaa ja seitsemän porvarillisista puolueista. Seuraavana vuonna vasemmistoa edustavien määrä nousi neljään ja porvarillisten laski viiteen. Vaikka naiset edustivat omaa viiteryhmäänsä keskeisimmissä kysymyksissä, jotka erottivat vasemmistoa ja porvarillisia toisistaan, he edustivat yleensä

myös asiantuntijuutta alueilla, joilla työväestö oli alakynnessä. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että naisvaltuutettujen asiantuntijuus kävi usein paremmin yhteen vasemmistovaltuutettujen tavoitteiden kanssa. Naiset olivat myös valmiimpia käyttämään kaupungin varoja köyhäinhoito-, asunto- ja elintarvikekysymyksissä sekä lapsia koskevilla asioissa.⁶⁵

Eriarvoisuuden rakenteelliset esteet ja hidasteet sekä hyväksytyt muodot

Radikaali tasa-arvoinen kunnallislakiuudistus vietiin läpi yhteiskunnassa, joka oli rakenteiltaan, mentaliteetiltaan ja kulttuuriltaan yhä vahvasti epätasa-arvoinen ja jossa moni piti ihmisten eriarvoisuutta normaalina. Kunnallisen demokration toteutuminen kunnallispolitiikassa tarkoittikin sitä, että siihen osallistuvien oli käytännössä siedettävä eriarvoisuutta eli hyväksyttävä se, että eriarvoisuus oli mitä moninaisimmin sidoksina kiinni ympäröivän yhteiskunnan rakenteissa – eikä kaikkea voitu muuttaa kerralla. Kuten edellä on tuotu esiin, tällainen rakenteellinen eriarvoisuus näkyi monissa yhteyksissä kaupunginvaltuuston päätöksenteossa, koskien muun muassa kaupungin hallinnollista rakennetta, kuten ohjesääntöjä, lautakuntia tai viranomaisia ja näiden valtuuksia. Lisäksi eriarvoisuus oli sementoitu, aivan konkreettisestikin, kaupungin rakentamiseen.

Eriarvoisuuden manifestoituminen kaupungin rakennetussa ympäristössä näkyi varsinkin Helsingin kaltaisessa nopeasti kasvaneessa kaupungissa. Työväestön asuttamat alueet olivat lapsipuolen asemassa esimerkiksi mitä tuli puistojen ja istutusten hoitoon. Tämä tunnustettiin myös porvarillisella puolella, ja siksi muun muassa Kallioon ja Sörnäisiin oltiin valmiita rakentamaan leikki- ja urheilukenttiä.⁶⁶ Samoin SDP:n edustaja huomautti valtuustossa, että valaistus ei ollut Kalliossa ja Vallilassa tyydyttävässä kunnossa. Porvarillisetkin edustajat myönsivät, että epäkohta oli todellinen ja seuraavan

62. Kansallisarkisto, Korkein hallinto-oikeus, Da:26 päätöstaltiot 1921, taltio 237, diari 1894/47-20, päätös 9.12.1921 Aarnio J.O. & Mikkola V., Hka, mf ca:65-ca:66 v.1920-21, rulla 47, Kvston ptk 30.12.1920, § 1. Vrt. *Suomen Sosialidemokraatti* 8.12.1920.

63. Esimerkiksi työnantajien kohdistuva valvonta. Hka, mf ca:66-ca:67 v. 1921, rulla 48, Kvston ptk 2.11.1921, § 13; Hka, Kve 2.11.1921, N:o 13.

64. Hka, Kve 21.9.1921, N:o 2; Hka, mf ca:66-ca:67 v. 1921, rulla 48, Kvston ptk 21.9.1921, § 2; Hka, Kve 1921.19.10.1921, N:o 4.

65. Katajisto 2018, 209, 254–257.

66. Hka, Kve 9.9.1919, N:o 33; Hka, mf ca:61-ca:62 v.1919, rulla 44, Kvston ptk 9.9.1919, § 33.

vuoden budjettiin oli jo merkitty määräraha tilanteen korjaamiseksi.⁶⁷

Ylipäätään koko kaupungin infrastruktuuri katuja, puistoja, kouluja ja aina liikuntalaitoksia myöten oli rakennettu jo vuosikymmenien ajan ennen kaikkea yläluokan ehdoilla ja tarpeita tyydyttäen, eikä jo valmiiksi rakennetun ympäristön ylläpitoa kyseenalaistettu. Sen sijaan työväestön edustajat vaativat samanlaisia tai edes vastaavan kaltaisia etuja kuin porvarillisilla oli, kuten esimerkiksi oikeutta saada käyttöönsä kaupungin uimalaitos sekä taloudellista tukea toiminnan pyörittämiseen.⁶⁸

Koska kaupungin taloudelliset resurssit olivat rajallisia, muutokset tapahtuivat asteittain ja pienin askelin, niiden prioriteettien mukaan, jotka valtuuston enemmistö näki ensisijaisiksi.⁶⁹ Uudistuksia ajaneiden vasemmiston edustajien, suomenkielisten porvarien ja naispoliitikkojen oli mukauduttava siihen, etteivät muutokset tapahtuneet nopeasti.⁷⁰ Huomionarvoista kuitenkin on, että jopa vasemmiston ääriä, SSTP:n edustajat, ajoivat valtuustossa työväestön konkreettisia etuja, vaikka SSTP pitikin valtuustoja porvarillisina laitoksina, ”jotka proletariaatti pyrkii tuhoamaan.”⁷¹ Ylipäätään tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden määrittely erilaisissa kaupunkilaisia koskevissa konkreettisisä asioissa oli kiistanalaista ja vaikeaa – kuten se on yhä tänä päivänä⁷². Siksi kysymykset päätösten tasavertaisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta nousivat valtuustossa koko ajan esiin eri yhteyksissä. Pääperiaatteena valtuuston toiminnassa oli silti tietynlainen vastavuoroisuus. Jos kaupunki kustansi porvarilliselle puolelle jotain etuja, antoi tämä työväestölle ainakin periaatteessa oikeuden vaatia vastaavia etuja – edes niin sanotusti työväen versioina.

Yllä kuvatusta kertoo esimerkiksi se, että kun kaupunginorkesteri kunnallistettiin eli kaupun-

gin palvelukseen otettiin lukuisia uusia ”virkamiehiä”, tätä päätöstä tehdessä huolehdittiin samalla työväestön eduista. SDP:n valtuutettu Jonas Laherma sanoikin puoltavansa esitystä sillä edellytyksellä, ”että väestön syville riveille tarjottiin tilaisuutta nauttia kaupunginorkesterin esittämästä helppotajuisesta soitannosta.” Esitys hyväksyttiin sen jälkeen valtuustossa yksimielisesti.⁷³ Silmiinpistävää onkin, että tietty eriarvoisuus otettiin niin sanotusti annettuna. Työväestön edustajat eivät edes halunneet työväestölle samanlaista musiikkiohjelmaa kuin porvarillisille, ja he kutsuivat sitä itsekin helppotajuiseksi – arvottaen sen ikään kuin vähemmän arvokkaaksi. Tässä suhteessa työväestön edustajat eivät siis vaatineet yhtäläistä kohtelua.

Vastaava ilmiö näkyi myös palkanmaksussa. Kaupungin yleisten töiden hallitus oli ehdottanut, että kaupungin työntekijöiden palkanmaksu suoritettaisiin jatkossa vain joka toinen viikko, eikä joka viikko, koska se säästäisi aikaa ja siten vähentäisi kaupungin palkanmaksukuluja. Tätä perusteltiin sillä, että ”nykyään ovat työntekijät vakinaisesti kaupungin palveluksessa ja saavat palkkaa saman verran kuin useat virkamiehet, joiden täytyy odottaa palkkaansa kokonainen kuukausi”. Useat vasemmiston edustajat taas huomauttivat, että ehdotettu muutos nostattaisi työntekijöissä ”oikeutettua tyytymättömyyttä”. Osa porvarillista puolusti uudistusta huomauttaen, että ”säästäväisyyden puute oli työntekijäin keskuudessa yleinen.” Osa taas tuli vasemmiston kannalle ja ymmärsi näiden perusteluja. Esitys hylättiinkin porvarillisten valtuutettujen tuella äänin 38–13.⁷⁴ Työväestön edustajatkaan eivät siis hyväksyneet kaikessa yhtäläistä kohtelua, vaan luokkien välinen eriarvoisuus otettiin sellaisenaan, vaikka päätökseen sisältyi samalla paternalistinen käsitys siitä, että työväestö ei ollut yhtä kykenevä hoitamaan talouttaan kuin porvarilliset.

67. Hka, Kve 24.11.1920, N:o 27; Hka, mf ca:64-ca:65 v.1919–1920, rulla 46, Kvston ptk 24.11.1920, § 27.

68. Hka, mf ca:61-ca:62 v.1919, rulla 44, Kvston ptk 20.6.1919, § 7. Myös esim. Hka, mf ca:61-ca:62 v.1919, rulla 44, Kvston ptk 19.8.1919, § 47.

69. Hka, Kve 15.12.1920, N:o 27; Hka, mf ca:65-ca:66 v.1920–21, rulla 47, Kvston ptk 15.12.1920, § 27 & liite.

70. Hka, mf ca:64-ca:65 v.1919–1920, rulla 46, Kvston ptk 1.6.1920, § 19 & liite.

71. Ilkka Hakalehto, *Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928*. WSOY 1966, 162.

72. Vrt. Tanja Vahtikari, Aura Kivilaakso & Pauliina Latvala-Harvilahti, Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Teoksessa Tanja Vahtikari et al. (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino 2021, 376–379.

73. Hka, mf ca:59-ca:60 v.1919, rulla 43, Kvston ptk 20.5.1919, § 30; *Suomen Sosialidemokraatti* 21.5.1919.

74. Hka, mf ca:62-ca:64 v.1919–1920, rulla 45, Kvston ptk 27.1.1920, § 32; Hka, Kve 27.1.1920, N:o 32.

Johtopäätökset

Kunnallisen demokratian tarkastelu ja analyysi osoittavat, miten vahvasti tasa-arvon vaatimukset olivat kunnallisen demokratian ytimessä. Ensin kyse oli ylipäätään oikeudesta tasa-arvoisiin vaikutusmahdollisuuksiin oman elämän ja elinpiirin kysymyksissä yhteiskunnassa, jossa hyvinvointivaltio oli olematon ja jossa keskeiset toimeentulon ja selviytymisen kysymykset ratkaistiin kunnallisella tasolla. Kunnallisen demokratian toteutuminen, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, oli vasta ensimmäinen askel, vaikkakin kriittisen tärkeä polulla, jolla nousevat uudet ryhmät pystyivät taistelemaan elinympäristössään ilmenevää eriarvoisuutta vastaan. Keskeistä oli nimenomaan se, että uudet ryhmät saivat nyt äänensä legitimoidusti esiin. Kunnallinen demokratia mahdollisti poikkeuksellisen laajalla tasolla periaatteellisen mahdollisuuksien tasa-arvon vielä hyvin epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa, vaikka käytännön tasolla mahdollisuuksien tasa-arvoon liittyi esteitä, esimerkiksi naisten kohdalla se, miten heidän oman ryhmänsä miehet hyväksyivät heidän tavoitteitaan tai tukivat vaaleissa naisten nousua valtuustoon.

Kunnallisen demokratian avaama mahdollisuuksien tasa-arvo avasi kuitenkin väylän sille, että monimutkaisia tasa-arvoisuuteen ja eriarvoisuuteen liittyviä kysymyksiä ei voitu vain sivuuttaa. Niihin oli legitimoidusti oikeus vaatia muutosta, mikä tarkoitti sitä, että muiden oli käytännössä reagoitava muutosvaatimuksiin tavalla tai toisella. Tämä vahvisti kokemusta oikeudenmukaisesta kohtelusta, oikeudesta tulla kuulluksi ja nähdyksi, vaikka ratkaisut eivät olisikaan joltaneet muutokseen, esimerkiksi poliittisten voimasuhteiden takia. Tasa-arvoon tähtäävä demokraattinen inklusio olikin erittäin tärkeää niin yksilöiden kuin yhteisön toiminnan kannalta. Kyse oli paitsi yksilöiden ja ryhmien materiaali-

sesta selviytymisestä kulttuuriltaan ja rakenteiltaan hyvin epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa myös tasa-arvoiseksi ja oikeudenmukaiseksi koetusta kohtelusta – eli Amartya Senin käsittein yhteisön toiminnan legitimitteetistä.

Käytännössä kunnallisen demokratian tuoma muutos oli hyvin hidas. Uudet nousevat ryhmät olivat monilta osin usein altavastaajan asemassa. Siksi oli keskeistä, että kaupunginvaltuustosta tuli instituutio, jossa eriarvoisuuden käytäntöjä voitiin tuoda esiin ja purkaa tai ainakin lieventää neuvotteluihin ja kompromisseihin. Demokratian asettamat rajat poliittisine voimasuhteineen, lait ja säännöt sekä kunnallishallinnon polkuriippuvuus estivät äkilliset muutokset, mutta valtuustosta muodostui silti yhteisesti jaettu foorumi, jossa oli sallittua käsitellä kiistanalaisia ja potentiaalisesti tulenarkojakin kysymyksiä sisällissodan jälkeisessä tulehtuneessa ilmapiirissä – turvallisuudessa ja suojatussa ympäristössä ilman pelkoa kiistojen eskaloitumisesta.

Aikalaisten elinpiirit olivat 1920-luvun alussa yhä hyvin eriytyneet, mutta demokraattinen kunnallisuudistus pakotti osapuolet yhteistyöhön. Kunnallinen demokratia avasi tien kohti demokraattista inklusiota, jossa tasa-arvon käytännöistä ja toteutuksesta neuvoteltiin yhä uudelleen ja uudelleen eri ryhmien, intressien sekä asiantuntijanäkökulmien ristipaineessa. Naisten ja työväestön edustajien nousu valtuustoon aiheutti paradigman muutoksen siten, että kunnallishallintoa ei enää pidetty epäpoliittisena asiantuntijuutena, vaan eri asiantuntijanäkökulmat kilpailivat ratkaisuja tehdessä ja toivat esiin ratkaisujen poliittisen luonteen.

FT **Kati Katajisto** työskentelee Helsingin yliopistossa tutkijatohtorina projektissa Welfare State Know-how.
Sähköposti: kati.katajisto@helsinki.fi

Essi Jouhki & Veera Moll

”Niukasti elävän perheen lapselle huvipuisto”

Leikkikentät lasten hyvinvoinnin rakentajina, noin 1950–1970

Vajaan kilometrin päässä kodistani oli leikkikenttä; kaksi keinua ja liukumäki. Keinujen runko oli ruostunut, ja kun keinui, ketju kitisi. [...] toisinaan kiipesin sinne liukumäkeen. Istuin siellä korkeuksissa ja katselin maisemaa. Paljon puita, metsää. Ja jossain vähän matkan päässä talon katto. Oli aivan hiljaista, tai ei aivan: linnut lauloivat. Siinä oli hyvä olla.¹

Leikki on lasten luontainen tapa toimia, kasvaa ja tutkia ympäröivää maailmaa. Se on vapaaehtoista, mielikuvituksellista toimintaa ilman selkeää päämäärää tai hyötyä – siis merkityksellistä itsensä vuoksi.² Syntyäkseen leikin on sanottu tarvitsevan aikaa, materiaalia ja tilaa.³ 1970-luvun Ouluun sijoittuvassa Elmerin muistossa läheinen leikkikenttä tarjosi sekä lapsille osoitettua, vaikkakin jo ruostunutta materiaalia että ylös korkeuksiin ja kauas kentän rajojen ulkopuolelle levittyvää tilaa. Kirjoituksessaan Elmeri käyttää leikkikenttää omin ehdoin. Aktiivoin leikkipaikan sijaan muistossa korostuu hiljaisuus ja ympäröivä metsä. Liukumäkeäkään hän ei muistele sen tuoman vauhdin, vaan päältä avautuvan maiseman vuoksi. Hän kuvaa leikkikenttää paratiisina.⁴ Leikkikentillä ja -puistoilla onkin jo yli sadan vuoden ajan pyritty tarjoamaan leikille suunniteltu ja muuta kaupunkiympäristöä turvallisempi tila.

Tässä artikkelissa tarkastelemme 1950–1970-lukujen kaupungistumista lasten näkökulmasta ja keskitymme leikkikenttiin muistettuna ja koettuna lapsuuden paikkana. Analysoimme leikkikentistä kerättyjä kirjallisia muistelmia ja tutkimme, millaisina niitä muistetaan ja mitä merkityksiä niille annetaan. Muistetun kokemusmaailman lisäksi tutkimme leikkikenttiä osana kaupunkiympäristön muutosta. Pohdimme, miten ne ovat tukeneet lasten fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin – eli sosiaalisen kestävyys- ja rakentumista. Monitulkinnallista sosiaalisen kestävyys käsitettä on hyödynnetty eri tieteenaloilla esimerkiksi osana rakennetun ympäristön kestävyys arviointia.⁶ Viime aikoina käsitteellä on pyritty ymmärtämään myös lasten hyvinvoinnin, sosiaalisen identiteetin ja yhteisön muodostumista.⁷ Täydennämme molempia näkökulmia ja näemme sosiaalisen kestävyys ylisukupolisena sekä ajallisena kehyksenä, jonka avulla on mahdollista ymmärtää menneisyyden lasten hyvinvoinnin muutoksia.

Analysimme alkaa sotien jälkeisestä jälleenrakennuskaudesta ja päättyy 1970-luvun lopulle. Ajanjaksoa leimaa rakennettujen leikkiympäristöjen määrän kasvu sekä niiden lainsäädännöllinen vahvistuminen osana kaupunkirakentamista ja kuntien sosiaalipalveluita. Jo vuoden 1931 asemakaavalaissa ja 1959 rakennusasetuksessa

1. SKS KRA Leikin paikat 99, nimim. Elmeri (s. 1966), Oulu.

2. Johan Huizinga, *Homo Ludens. A Study of the Play-element in Culture*. Routledge 1949; Stuart Brown & Christopher Vaughan, *Play. How It Shapes the Brain, Opens the Imagination, and Invigorates the Soul*. Penguin Group 2009.

3. Marjatta Kalliala, *Paras leikkini. Muumiohipasta vakoojaoraviiniin*. Gaudeamus 2022, 249.

4. SKS KRA Leikin paikat 99.

5. Agenda2030. <https://um.fi/agenda-2030-kestavan-kehityksen-tavoitteet> (23.9.2022); Kuntaliitto, Sosiaalinen kestävyys. <https://www.kuntaliitto.fi/hyvinvointi-ja-sivistys/sosiaalinen-kestavyys> (23.9.2022).

6. Glen Bramley et al., Social Sustainability and Urban Form. Evidence from Five British Cities. *Environment and Planning A. Economy and Space* 41:9 (2009), 2125–2142, <https://doi.org/10.1068/a4184>; Marketta Kyttä et al., Urban Happiness. Context-Sensitive Study of the Social Sustainability of Urban Settings. *Environment and Planning B. Planning and Design* 43:1 (2016), 34–57, <https://doi.org/10.1177/0265813515600121>

7. Ks esim. teemanumero *Sustainability. Reimagining Early Childhood Education for Social Sustainability in a Future We Want* 13:7 (2021).

määrättiin, että kaupunkiympäristössä oli tarjottava leikki- ja urheilupaikkoja. Vuonna 1973 rakennuslakiin lisättiin maininta siitä, että myös rakennuskortteleihin oli varattava riittävästi alueita leikkipaikkoja varten. Samana vuonna tuli voimaan laki lasten päivähoidosta, mikä puolestaan mahdollisti ensimmäistä kertaa lasten tasavertaiset oikeudet kunnalliseen päivähoitoon sekä määritteli ulkona ja sisällä tapahtuvan leikinohjauksen osaksi päivähoitotoimintaa.⁸

Käytämme tässä artikkelissa aikalaikäsitettä *leikkikenttä*, jolla tarkoitamme kaupungin ylläpitämiä ja rakentamia leikkiympäristöjä. Ne olivat tyypillisesti muutamilla leikkivälineillä varustettuja hiekkakenttiä, joista osassa järjestettiin ohjattua leikkitoimintaa. Viimeistään 1980-luvulla alettiin puhua myös *leikkipuistoista*, joilla viitattiin monipuolisempiin leikkiympäristöihin sekä koko perhettä osallistavaan leikkitoimintaan.⁹ Käsiteparille ei kuitenkaan ole vakiintunutta määritelmää, ja terminologiassa on edelleen paikkakunta-kohtaista vaihtelua. Myös muistelutekstien kirjoittajat viittaavat vaihtelevasti sekä leikkikenttiin että -puistoihin, mutta selkeyden vuoksi käytämme muistojen ajankohdan käsitteitä.

Tarkastelemme leikkikenttien alueellisia eroja kahden maakuntakeskuksen, Jyväskylän ja Oulun, näkökulmista. Ensimmäiset leikkikentät rakennettiin jo vuosisadan alun Helsingissä, jossa kaupunkien päättäjät halusivat puuttua kaupungistumisen ongelmiin, kuten ahtaisiin asuinoloihin. Leikkikentillä haluttiin tarjota etenkin työläiskorttelien lapsille mahdollisuus raittiiseen ilmaan ja turvalliseen ulkoiluun. Samalla äideille

tarjoutui hengähdystauko lastenhoidosta. Vuodesta 1914 lähtien leikkikentillä alettiin järjestää ohjattua kesäleikkitoimintaa.¹⁰ Mallia saatiin Yhdysvalloista levinneestä leikkikenttaliikkeestä, jossa korostettiin leikkikenttiä sosiaalisen kontrollin välineenä.¹¹

Leikkikentät yleistyivät nopeasti koko maassa, ja ne vakiintuivat osaksi kaupunkisuunnittelua ja lastensuojelua. Niitä rakennettiin runsaasti etenkin sotien jälkeisinä vuosina, mutta kiihkeimmillään niiden perustaminen oli 1960–70-lukujen lähiörakentamisen aikana. Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta pyrkimyksenä oli tarjota muuta kaupunkia turvallisempia ja monipuolisempia paikkoja leikille. Leikin varjolla tehtiin myös sosiaalityötä, ja leikkikenttäpalvelulla toivottiin tasatavan kotien eriarvoisia lähtökohtia. Ajan myötä leikkikentistä tuli keskeisin tapa sovittaa yhteen leikkivä lapsi ja autoistuvat modernit kaupungit.¹²

Leikkiympäristöistä käytiin myös kriittistä keskustelua sekä Suomessa että muualla. Esimerkiksi tunnettu kaupunkiteoreetikko ja arkkitehtuurikriitikko Jane Jacobs kritisoi klassikkoteoksessaan *The Death and Life of Great American Cities* (1961) leikkipuistojen siirtävän lapset pois elämästä kuhi-sevasta katutilasta ja aikuisten valvovien silmien alta puistoihin, jossa lapset olivat keskenään ja alttiina vaaroille.¹³ Suomalaisessa keskustelussa leikkiympäristöjä moitittiin esimerkiksi tylsiksi ja liian standardoiduiksi.¹⁴ Sittemmin esimerkiksi lapsuuden maantieteen ja lapsuuden sosiologian keskusteluissa on tarkasteltu kriittisesti modernille lapsuudelle leimallista tilallista erittelyä.¹⁵ Suomalaisiin leikkikenttiin eristämisen teema

8. Asemakaavalaki 46/1930 § 2. Helsingissä 20.12.1930; Rakennusasetus 266/1959 § 32. Helsingissä 26.6.1959; Asetus rakennusasetuksen muuttamisesta 791/1973 § 32. Helsingissä 31.10.1973; Laki lasten päivähoidosta 36/1973 § 1. Helsingissä 19.1.1973.

9. Veera Moll & Essi Jouhki, Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys 1970-luvun Helsingissä. *Yhdyskuntasuunnittelu* 59:1 (2021), 11, <https://doi.org/10.33357/ys.99337>

10. Jere Jäppinen, Meillä' on laulu, meillä on nuoruus, meillä on aurinko. Helsingin leikkikenttien vaihteita. Teoksessa Liisa Helenius & Jussi Hynninen (toim.) *On meillä nasta täti. leikkikenttien vanhoja laululeikkejä*. SKS 2011, 98; Essi Jouhki, Politics in Play. The Playground Movement as a Socio-Political Issue in Early Twentieth-Century Finland. *Paedagogica Historica* (2023), 6–7; 11–13, <https://doi.org/10.1080/00309230.2022.2155481>

11. Ann Marie F. Murnaghan, Play and Playgrounds in Children's Geographies. Teoksessa Tracey Skelton & Stuart Aitken (toim.) *Establishing Geographies of Children and Young People*. Springer 2018, 1–19.

12. Moll & Jouhki 2021; Jouhki 2023.

13. Ks. Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage 1961.

14. Moll & Jouhki 2021, 16.

15. Ks. esim. Kim Rasmussen, Places for Children. Children's Places. *Childhood* 11:2 (2004), 155–173, <https://doi.org/10.1177/0907568204043053>; Helga Zeiher, Children's Islands in Space and Time. The Impact of Spatial Differentiation on Children's Ways of Shaping Social Life. Teoksessa Manuela du Bois-Reymond, Heinz-Hermann Krüger & Heinz Sünker (toim.) *Childhood in Europe. Approaches. Trends. Findings*. Peter Lang 2001.

sopii vain osittain, sillä menneisyyden lasten on osoitettu liikkuneen ja leikkineen kaupungeissa varsin monipuolisesti.¹⁶

Leikin jäljillä – Aineistot ja menetelmät

Tutkimusprosessimme on esimerkki siitä, miten arkista ja marginaaleihin jäävää ympäristöä voidaan tutkia monilähteisesti. Tutkimme lasten kokemusmaailmaa ja suomalaisten leikkikenttien historiaa yhdistämällä muistitietoaineistoja, valokuvakokoelmia sekä kunnalliskertomuksia ja kunnallisia leikkikenttäselvityksiä vuosilta 1944–1974. Lisäksi suhteutamme aineistokokonaisuuttamme valtakunnalliseen asiantuntijakeskusteluun ja kehittyvään lainsäädäntöön. Analyysissämme olemme soveltaneet aineistojen kontekstoivaa lähilukua, jossa tunnistimme ja nostimme esiin aineistojen välisiä teemoja ja dialogeja.¹⁷ Lopullinen tulkintamme syntyi useiden lukukertojen, alustavien hypoteesien ja yhteisten keskustelujen tuloksena.

Analysoimamme muistitietoaineistot ovat osa Leikin paikat -muisteluseruuta, jonka toteutimme yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa vuodenvaihteessa 2021–2022. Saimme muistelutekstejä 138 kirjoittajalta, jotka ovat syntyneet vuosien 1930 ja 2001 välillä. Kirjoitukset sijoittuvat pääasiassa kaupunkimaisiin ympäristöihin eri puolille Suomea. Suurin osa muistelijoista kirjoittaa leikkikentistä lapsuutensa näkökulmasta ja kuvailee elävästi niiden ympäristöä, leikkivälineitä ja leikkien kulkua. He kertovat myös paikalla olleista aikuisista, kuten leikin-

ohjaajista ja puistotädeistä. Moni kirjoittaja käsittelee myös sitä, miten leikkikentät ovat olleet läsnä kaikissa elämänvaiheissa: ensin omassa lapsuudessa, sitten aikuisena omien lasten kanssa ja lopulta isovanhempana lastenlasten kautta. Tähän tutkimukseen valitsimme aikarajaukseemme sopivat, Jyväskylään (N=6) ja Ouluun (N=9) sijoittuvat kirjoitukset. Teimme kuitenkin jatkuvaa kontekstointia ja vertailua koko laajan keruuaineiston tasolla. Viittaamme kirjoittajiin joko heidän antamallaan nimimerkeillä tai keksimillämme pseudonyymeillä.

Kotimainen leikkikenttien historiaa käsittelevä tutkimus on toistaiseksi ollut vähäistä ja keskittynyt pääasiassa Helsinkiin.¹⁸ Esimerkiksi Jyväskylän ja Oulun paikallishistorioissa kentät ovat jääneet vain sivumaininnoiksi.¹⁹ Kansainvälisessä tutkimuksessa leikkikentistä on sen sijaan kirjoitettu laajasti jo vuosikymmeniä. Aiemman tutkimuksen muodostama historia-kuva on kuitenkin ollut yksipuolinen ja keskittynyt aikuisiin ja heidän tavoitteisiinsa. Leikkikenttien lapset ovat jääneet lähinnä passiivisiksi toimijoiksi heille osoitetussa ympäristössä.²⁰ Asetelma on tuttu lapsuuden historiassa, jossa tulkinnat lapsuudesta jäävät herkästi aikuisten tuottamien lähteiden ja ”aikuisuuden” alle.²¹

Viime vuosina muistitieto on nähty hedelmällisenä työkaluna, kun on haluttu tarkastella menneisyyttä lasten silmin ja tavoittaa lapsuuden kokemuksia ja niille nykypäivässä annettuja merkityksiä.²² Lapsuusmuistoilla on kuitenkin erityispiirteitä, jotka liittyvät muistelevan aikuisen

16. Ks. Veera Moll & Laika Nevalainen, ”Silloin oli ihan normaalia, että lapset kulkivat itsekseen tarhaan ja sieltä kotiin”. Muistitietoaineistojen itsenäiset kaupunkilaislapset. *Elore* 25:2 (2018), 33–52, <https://doi.org/10.30666/elore.77213>
17. Janken Myrdal, Source Pluralism as a Method of Historical Research. Teoksessa Susanna Fellman & Marjatta Rahikainen (toim.) *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars 2012, 156–157; Jyrki Pöysä, *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. SKTS 2015; Barry Brummet, *Techniques of Close Reading*. Sage 2019.
18. Esim. *Leikin ympäristö. Lasten ulkoleikkimahdollisuudet Helsingissä*. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto 1982; Jäppinen 2011, 97–107; Moll & Jouhki 2021; Jouhki 2023.
19. Esim. Jussi Jäppinen (toim.) *Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä*. Jyväskylän puutarhaseura & Jyväskylä-Seura 1996; Kaarina Niskala, Ilpo Okkonen & Lassi Kalleinen, *Puistojen Oulu*. Studio Ilpo Okkonen Oy 2008.
20. Ks. esim. Michael Hines, ‘They Do Not Know How to Play’. Reformers’ Expectations and Children’s Realities on the First Progressive Playgrounds of Chicago. *The Journal of the History of Childhood and Youth* 10:2 (2017), 206–227, <https://doi.org/10.1353/hcy.2017.0025>
21. Kaisa Vehkalahti & Essi Jouhki, Lapsuuden ja nuoruuden historian näkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoria, käytännöt ja muutos*. SKS 2022, 370–371.
22. Ks. esim. Essi Jouhki, Lapsuuden rajoilla. Lapsuusmuistot omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa. Teoksessa Kaisa Vehkalahti et al. (toim.) *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. SKS 2022, 111–136; Antti Malinen & Tuomo Tamminen, *Leikitäänkö? Lasten kaverisuhteet 1900-luvun Suomessa*. Gaudeamus 2022; Kallinen 2022.

ja muistellun lapsuuden väliseen vuorovaikutukseen ja subjektiiviseen suhteeseen.²³ Loppujen lopuksi muistot ovat aina ajallisesti kerrostuneita ja rakentuvat muisteluhetken käsitysten ja arvojen näkökulmasta. Elettyä ja koettua elämää työstetään yhä uudelleen eri näkökulmista ja lähtökohdista, mikä tekee muistitiedosta sekä sen tulkinnasta erityisen kiinnostavaa. Lähestymekin muisteltua lapsuutta muistitiedon reuna-ehjoja ymmärtäen: muistot ovat tulkintoja kertojan koetusta todellisuudesta, jolloin huomio on itse muistamisen prosessissa ja muistoille annetuissa merkityksissä.²⁴

Muistitietoaineistot eivät kuitenkaan yksin anna riittävää kuvaa leikkikenttien ympäristöstä ja elämästä, joten etsimme valokuvista viitteitä arkisista asioista, joista on jäänyt vähän kirjallisia lähteitä tai joita muistitieto ei kykene visualisoimaan. Kävimme läpi kirjoittajien lähettämät kotialbumikuvat sekä Keski-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan museoiden kokoelmien leikkikenttäkuvat. Valitsimme lähempään tarkasteluun 38 kuvaa, joissa kenttien ympäristö välittyi monipuolisesti ja joissa kuvataan lasten leikkiä tai muuta toimintaa. Kirjasimme ylös havaintomme kuvien sisällöistä ja etsimme niiden välistä eroja ja yhtäläisyyksiä.

Tulkitsimme valokuvia aika-, paikka- ja kulttuurisidonnaisina esityksinä, jotka ovat muistitiedon tavoin syntyneet aina tiettyssä historiallisessa tilanteessa sekä otettu ja rajattu tiettyä tarkoitusta varten.²⁵ Esimerkiksi suurin osa museokuvista on paikallisten ammattikuvaajien ottamia, ja niissä

on pyritty taltioimaan nopeasti muuttuvaa kaupunkia. Sen sijaan kotialbumikuvat on otettu yksityisiin tarkoituksiin. Eri näkökulmista ja tarkoituksista huolimatta kuvat havainnollistavat elävästi leikkikenttien fyysisistä ympäristöä ja paljastavat välähdyksiä lasten ja aikuisten toiminnasta.

Aineistojen analyysissä sovelsimme uusmaterialistista luentaa, jossa tulkitaan tiloihin, paikkoihin ja materiaaleihin liittyviä kokemuksia ja merkityksenantoja.²⁶ 1990-luvulla yleistynyt uusmaterialismi on monitieteinen filosofis-teoreettinen suuntaus, joka pyrkii korostamaan ihmisen ja materiaalisen todellisuuden vuorovaikutusta.²⁷ Yksi suuntauksen keskeisistä käsitteistä on tarjouma (*affordance*), jolla viitataan ihmisten erilaisiin tapoihin havaita ja kokea ympäristönsä tarjoamia mahdollisuuksia.²⁸ Uusmaterialistinen näkökulma on osoittautunut sopivaksi myös menneisyyden lapsuuden tulkintaan ja teorisointiin.²⁹ Analyysissä pyrimme tunnistamaan sekä kirjallisia että visuaalisia kuvauksia kaupunkilasten toiminnasta ympäristössään ja tätä kautta hahmottamaan menneisyyden kaupunkien tarjoumia lapsille. Tarkastelimme esimerkiksi kohtia, joissa muistelijat kuvaavat vuorovaikutustaan leikkiympäristöjen kanssa tai tapauksia, joissa muistetut ja valokuvien esittämät ympäristöt kohtaavat tai erkanevat.

Rakennetun ympäristön historian selvittämiseksi kävimme systemaattisesti läpi Jyväskylän ja Oulun kunnalliskertomukset ja etsimme niistä maininnat leikkikentistä. Niiden perustaminen,

23. Iveta Silova, Nelli Piattoeva & Zsuzsa Millei (toim.) *Childhood and Schooling in (Post)Socialist Societies*. Palgrave Macmillan 2018, 6–8; Jouhki 2022, 118–119, 131.

24. Lynn Abrams, *Oral History Theory*. Routledge 2010, 78–79; Vehkalahti & Jouhki 2022, 377, 380.

25. Ks. Anne Ollila, Valokuvat historiatietoisuuden rakentajana: Turku C.J. Schoultzin kaupunkikuvissa. *Kasvatus & Aika* 5:3 (2011), 81–93, <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68420> (23.10.2023); Tanja Vahtikari, Tiina Männistö-Funk & Silja Laine, Valokuvan käytön ja tulkinnan menetelmät historiantutkimuksessa. Teoksessa Mirka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.) *Avaimia Menneisyyteen. Opa historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus 2022, 229–249.

26. Ulla Savolainen, Karina Lukin & Anne Heimo, Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus: Muistitietotutkimus ja uusmaterialismi. *Elore* 27:1 (2020), 60–84, <https://doi.org/10.30666/elore.89039>; Taina Sillanpää, *Tila, lapsi ja toimijuus. Lastentarha- ja päiväkotiarjen murrokset ja jatkuvuudet muistitietoaineistoissa*. Helsingin yliopisto 2021, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7451-2>; Antti Malinen, Maalaiskylä oppimisen ympäristönä ja kohteena. Uusmaterialismi näkökulmana lasten oppimisen elettyyn historiaan. Teoksessa Kaisa Vehkalahti et al. (toim.) *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. SKS 2022, 191–218.

27. Webb Keane, *Ethical Life. Its Natural and Social Histories*. Princeton University Press 2015, 27–30, <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691167732.001.0001>; Savolainen, Lukin & Heimo 2020, 3.

28. Marketta Kyttä, *Children in outdoor contexts. Affordances and independent mobility in the assessment of environmental child friendliness*. Teknillinen korkeakoulu 2003.

29. Ks. esim. Moll & Nevalainen 2018; Antti Malinen, Kaverit, koirat ja joenmutkat. Lasten emotionaaliset turvapaikat 1940–50-lukujen Suomessa. *Journal of Early Childhood Education Research* 8:2 (2019), 332–361; Malinen 2022.

ylläpitäminen sekä ohjatun toiminnan järjestäminen toteutettiin vaihdellen rakennus-, puisto- ja sosiaalilautakuntien yhteistyönä. Kaupunkien välillä on eroja siinä, miten tarkasti kenttien tietoja kirjattiin: Jyväskylässä tiedot ovat suurpiirteisiä, Oulussa taas huomattavasti yksityiskohtaisempia. Virkamieskertomusten rinnalla kävimme läpi molempien kaupunkien vuonna 1973 toteutamat ja moniammatillisten asiantuntijalautakuntien laatimat leikkikenttäraportit. Niiden tarkoituksena oli selvittää leikkikenttäverkoston silloinen kunto ja laatia toimenpidesuositukset niiden kehittämiseksi.³⁰

Koostimme aineistojen pohjalta taulukon Jyväskylän ja Oulun leikkikentistä, ja siirsimme sijaintitiedot karttapohjaan.³¹ Sijaintitiedot määriteltiin vertailemalla kunnalliskertomuksissa ilmoitettuja kadun- tai puistonimiä historiallisiin asemakaava- ja osoitekarttoihin sekä nykypäivän karttapohjiin. Näin pystyimme hahmotamaan, miten verkostot kasvoivat kaupunkien mukana ja millaisen painoarvon ne saivat kaupunkirakentamisessa. Karttatiedot esimerkiksi

■ Kuva 1. Oulun Pokkitörmällä sijainnut Madetojanpuiston leikkikenttä, 1950–1960-luku. Leikkikenttä purettiin 1980-luvulla, ja nykyään paikalla on yleinen puisto. Lähde: Uno Laukan kokoelma, Pohjois-Pohjanmaan Museo.

osoittavat, että moni nykypäivän leikkipuistoista sijaitsee edelleen alkuperäisellä paikallaan.

Leikkikentät muistettuna ja kuvattuna lapsuuden paikkana

Lapsena leikittiin siskon kanssa Oulussa Pokkitörmän leikkipuistossa viisikymmentä ja kuusikymmentä luvuilla. [Sisko] muistelee, että puistovahti kielsi menemästä nurmikolle. [Sisko] lennätti leijaa siellä. Puuhunkaan ei saanut mennä.³²

Oululainen Ritva kuvaa lyhyessä tekstissään lapsuudenkotinsa viereistä leikkikenttää siskosten leikkipaikkana, mutta muistelua värittävät sis-

30. *Raportti lasten leikkipaikkojen aluevarauksista, rakentamisesta, varustamisesta ja valvonnan sekä hallinnon järjestämisestä*. Moniste. Jyväskylän kaupunki 1973; *Järjestettyjen ulkoleikkipaikkojen kehittämissuunnitelma*. Oulun kaupunki 1973.

31. Oulun leikkikentät v. 1972: <https://kartta.ouka.fi/IMS/?mid=d8b3e>; Jyväskylän leikkikentät v. 1972: <https://kartta.jkl.fi/IMS/?mid=04192>.

32. SKS KRA Leikin paikat 61, Ritva (s. 1952), Oulu.

kon mieleen jääneet kiellot: nurmikolle ei saanut astua eikä puuhun kiivetä. Tarina ei kerro, kuinka paljon siskokset säännöistä välittivät. Monissa muistoissa kieltojen ja puistovahdin uhmaaminen oli arkipäiväistä ja oikeastaan osa leikkiä.³³ Aikuisten asettamat rajat lasten leikille ja liikkumiselle, samoin kuin niiden uhmaaminen, ovat toistuva teema sekä keruuaineistossamme että aiemmissa lapsuuskokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa.³⁴ Toisaalta lapset kokevat kiellot ja säännöt kukin omalla tavallaan, eivätkä kaikki riko niitä. Lapset myös kokevat ympäristön tarjoamat toimintamahdollisuudet aina yksilöllisesti.³⁵ Ritvan muistossa sisarusten kiinnostus kohdistui kielletyille nurmikolle ja puuhun, mutta ei esimerkiksi puiden taakse kätkeytyvään syvään Plaanaojaan (ks. Kuva 1).

Ritvan muisteluteksti korostaa luontoleikkien merkityksellisyyttä, mutta hänen lähettämistensä valokuvista välittyy toisenlainen asetelma. Kahdessa ensimmäisessä hän istuu hymyillen metallisen leikkikaaren päällä, äidin seisossa vieressä, ja puurakenteisessa keinussa metallisista ketjuista kiinni pitäen. Kolmannessa kuvassa näkyy myös puiston ympäristöä: penkkejä ja ympäröiviä istutuksia, kiipeilykaari ja lapsia leikkimässä hiekkalaatikolla. Sama leikkikenttämiljöö on talentunut Uuno Laukan valokuvaan (ks. Kuva 1), ja se on tyypillinen sotien jälkeiselle ajalle. Suunnitteluihanteiden mukaisesti urheilu- ja leikkialueiden tuli sijaita puistoissa, jotka takaisivat niiden viihtyisyyden, ilman puhtauden ja raikkauden.³⁶ Myös monipuoliset kiinteät leikkivälineet olivat jo osa leikkimiljöötä. Jako rakennettuun ja rakentamattomaan leikkiympäristöön saattoi lapsen näkökulmasta olla keinotekoinen, ja muistoissa puistot, metsät ja kalliot limittyvät luontevasti yhteen hiekkalaatikoiden ja keinujen kanssa.³⁷

Kenties siksi Ritvakaan ei nähnyt tarpeelliseksi mainita leikkivälineitä.

Monet muut vastaajat sen sijaan kirjoittavat yksityiskohtaisesti juuri leikkivälineistä ja kenttien fyysisestä ympäristöstä. Kirjoittajien muistoissa leikkivälineisiin ja lasten välisiin toimintatapoihin sisältyi tiettyjä sääntöjä. He jakavat kollektiivisen oletuksen siitä, että leikkikentällä kuului nauttia leikkivälineiden pyöryksestä ja niiden tuottamasta jännityksestä. Kaikille tämä ei kuitenkaan ollut mieluisaa, ja esimerkiksi oululainen Vekku kertoo keksineensä vaihtoehdoisen tavan olla mukana yhteisissä huimausleikeissä:

Karuselli oli muuten mukava, mutta minulla tuli kovassa pyöryksessä aina huono olo. Pyrin olemaan kyydissä vain alkuvaiheissa ja leiskautin usein kyydistä dramaattisesti heittäytymällä. Se näytti muiden kavereiden silmissä hyväksyttävältä enkä kehdannut sanoa tulevani pyöryksessä huonovointiseksi.³⁸

Leikin tuoma jännityksen ja jopa pelon tunne ovat omiaan luomaan mieleenpainuvia muistikuvia, joita muistitietotutkimuksessa kutsutaan välähdyksenomaisiksi tai eloisiksi muistoiksi.³⁹ Tällaisia ovat esimerkiksi muistot eväspapereiden rapinasta tai keinumisen aiheuttamasta pahasta olosta.⁴⁰ Aistivoimaiset, eloisat muistot ovat ominaisia juuri lapsuusmuistoille, sillä lapsille maailma avautuu ja hahmottuu pitkälti aistien kautta.⁴¹

Yksi lapsuusmuistojen keskeisin haaste liittyy muistetun lapsen ja muistelevan aikuisen luotettavaan erottamiseen toisistaan. Myös käyttämiämme valokuvia leimaa aikuisnäkökulma: kuvissa lapset ovat keskittyneen näköisinä erilaisten leikkivälineiden kimpussa, tekemässä

33. Esim. SKS KRA Leikin paikat 13, nimim. Tuula1970 (s. 1970), Oulu.

34. Simo Laakkonen, Asphalt Kids and the Matrix City. Reminiscences of Children's Urban Environmental History', *Urban History* 38:2 (2011), 301–323, <http://dx.doi.org/10.1017/S0963926811000423>; Moll & Nevalainen 2018; Malinen & Tamminen 2022; Kalliala 2022.

35. Kyttä 2003; Malinen 2022, 196.

36. Otto-Ivari Meurman, *Asemakaavaoppi*. Otava 1947, 352.

37. Vrt. Kirsi Saarikangas, Veera Moll & Matti O. Hannikainen, Lived, Material and Planned Welfare. Mass-Produced Suburbanity in 1960s and 1970s Metropolitan Finland. Teoksessa Pertti Haapala, Minna Harjula & Heikki Kokko (toim.) *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Palgrave 2023, 201–232, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-21663-3_10 (23.10.2023).

38. SKS KRA Leikin paikat 21, nimim. Vekku (s. 1953), Oulu.

39. Vehkalahti & Jouhki 2022, 379.

40. Esim. SKS KRA Leikin paikat 127, Aili (s. 1950-luvulla), Oulu; SKS KRA Leikin paikat 116, nimim. Minni (s. 1951), Oulu.

41. Jouhki 2022, 117.

juuri sitä, mitä aikuisten mielestä leikkikentällä kuuluu tehdä. Aikuiset puolestaan avustavat leikeissä, mutta useimmin he istuvat sivummalla keskustelemassa keskenään tai työntämässä lastenvaunuja. Lasten mielikuvitusmaailma ja ympäristön tarjoumat välittyvät valokuvista, kun niitä tarkastellaan rinnakkain muistitietoa-aineistojen ja leikkikuvausten kanssa. Yhdessä ne syventävät kuvaa leikkikenttien elämästä sekä laajemmin rakennetusta ja rakentamattomasta ympäristöstä. Samalla ne avaavat tulkintoja lapsuudelle annetuista merkityksistä.

Leikkikenttätoimintaa ja sosiaalista hyvinvointia

Jyväskylässä kunnallista keskekoulua vastaapäätä olevassa leikkipuistossa vietin päivisin muutaman tunnin. Mummo vei ja siskot koulusta tullessaan hakivat. Olin noin kolmevuotias. Puistossa oli paljon lapsia ja puistotäti. [...] Mukavat muistot ja helpotti paljon työssäkävyn yh-äidin (ja mummon) arkea!⁴²

Jyväskyläläisen Päivin muisto on lyhyt kirjoitus, mahdollisesti samalla istumalla kirjoitettu ja lähetetty. Kirjoittaja kuvaa siinä leikkikentille antamia merkityksiä. Edelliset aineistoesimerkit käsittelevät leikkikenttiä aktiivisen toiminnan kautta, mutta Päivi on rakentanut muistonsa toisin ja kirjoittaa leikkikentän tärkeydestä koko perheen näkökulmasta. Teksti on sekoitus erilaisia muistamisen kerrostumia⁴³: kolmevuotiaan lapsen muistiin ovat jääneet konkreettiset aistikokemukset, kuten eväslievät ja keinusta saatu vekki, mutta pieni lapsi tuskin vielä ymmärsi äidin ja isoäidin arjen raskautta. Ajatus leikkikentän tarjoamasta sosiaalisesta avusta on todennäköisesti kirkastunut myöhemmän elämän kuluessa. Saman oivalluksen ovat tehneet myös muut kirjoittajat, kenties tultuaan itse vanhemmiksi

ja palattuaan leikkipuistoihin omien lastensa kanssa.

Ohjatut kesäleikkikentät olivat kaupunkien sosiaalitoimen tai lastensuojelulautakunnan järjestämää maksutonta, nykypäivän avoimeen varhaiskasvatukseen verrattavaa toimintaa. Huoltaja saattoi jättää lapsensa leikkikentille muutamaksi tunniksi päivässä leikinhajaajien tai puistotätien valvottaviksi.⁴⁴ Näin toimittiin myös Päivin perheessä, jossa mummo vastasi lastenhoidosta yksinhuoltajaäidin käydessä töissä. Jyväskylässä ohjattua toimintaa järjestettiin ensimmäisen kerran jo 1929–1933. Toiminta käynnistyi uudelleen viimeisenä sotakesänä 1944, Oulussa vuotta myöhemmin. Tästä eteenpäin molemmissa kaupungeissa käytännössä yli puolet leikkikentistä oli ohjattuja (Ks. taulukko 1). Ympärivuotinen toiminta alkoi molemmissa kaupungeissa vasta 1970-luvun alussa.

Suomalaisten leikkikenttien historia liittyy yhtäältä kaupunkisuunnittelun ihanteiden muutokseen ja toisaalta laajempaan sosiopoliittiseen keskusteluun lasten hyvinvoinnista ja siitä, missä pienten lasten olisi ihanteellisinta päivisin olla – kotona vai kasvatuksellisissa instituutioissa. Leikkikenttätoiminnan taustalla olivat naisten yleistyvän ansiotyön ja puutteellisten päivähoitojärjestelyjen yhteensovittamisen ongelmat. Suku-laisten ja tuttavien varaan rakentunut päivähoiton perinne alkoi murentua vasta päivähoitolain myötä, kun erilaiset kodin ulkopuoliset vaihtoehdot alkoivat yleistyä.⁴⁵ Samaan aikaan leikkikenttätoiminta alettiin nähdä koko perheen palveluna, ja siitä tuli yksi keskeinen tapa yhdistää lasten itsenäisyyden ihanne ja toisaalta huolenpitoa tarvitsevan lapsen tarpeet.⁴⁶

Koko keruuaineiston tasolla ohjattua toimintaa muistellaan pääsääntöisesti mukavana ja mielekkäänä. Oululainen Aili muistelee läheistä Hollihaanpuiston leikkikenttää, jossa hän vietti lapsuutensa kesiä 1960-luvulla ja toimi vielä myöhemmin itse puistotätinä. Hänen perheensä

42. SKS KRA Leikin paikat 27, nimim. Päivi (s. 1950), Jyväskylä.

43. Abrams 2010, 78–79; Emily Keightley, Remembering Research. Memory and Methodology in the Social Sciences. *International Journal of Social Research Methodology* 13:1 (2010), 55–56, <https://doi.org/10.1080/13645570802605440>

44. Ks. Moll & Jouhki 2021. Helsingissä leikinhajaaja oli vakiintunut termi kaupungin työntekijälle, ja puistotäti viittasi yksityiseen valvojaan. Jyväskylässä ja Oulussa ”puistotäti” oli yleisnimitys kaikille leikkikentillä työskenteleville valvojille.

45. Riitta Jallinoja, *Tutkimus lasten päivähoiton kehityspiirteistä Suomessa*. Helsingin yliopiston sosiologian laitos 1976; Maija Meretmiemi, *Hyvä koti ja henkinen äitiys lastentarhatyön esikuvina. Aate- ja käsittehistoriallinen tutkielma Suomen varhaiskasvatuksen taustasta*. Helsingin yliopisto 2015, 13.

46. Moll & Jouhki 2021, 26–27.

asui leikkikentän vieressä ”kamarin ja keittiön” asunnossa. Valtaosa kentän kävijöistä oli saman työläiskerrostalon lapsia.⁴⁷ Kiivaasta rakentamisesta huolimatta monilapsiset perheet asuivat vielä ahtaasti, ja tilanpuutteessa lasten oli usein pakko hakeutua ulos leikkimään. Sotien jälkeistä lapsuutta määrittikin liikkumisen vapaus, jota muistitiedossa käsitellään usein nostalgisesti.⁴⁸ 1950–60-luvuilla rakentunut Hollihaka ja läheinen Heinäpää tarjosivat runsaasti tilaa vapaalle kuljeskelulle sekä leikille, mutta Ailille ja naapuruston lapsille leikkikenttä ja puistotäti olivat niin mieluisia, että kentällä käytiin lähes päivittäin.⁴⁹

Niin ikään oululaiselle Elmerille lapsuuden leikkikenttä oli turvallinen ja henkistä hyvinvointia edistävä paikka, mutta ei niinkään aikuisten, vaan kentän tunnelman takia. Yksinhuoltajaperheessä kasvanut Elmeri ei tunnusta kaivanneensa jännittäviä leikkejä tai muiden lasten tai aikuisten seuraa. Leikkikenttä sellaisenaan riitti omaksi paikaksi, jossa liukumäen huipulla istuessa ja maisemaa katsellessa sai olla oma itsensä. Vielä kirjoituksensa lopussa hän palaa samaan tunnelmaan: ”Vaattimaton paikka, mutta seikkailu. Niu-kasti elävän perheen lapselle huvipuisto. Mielikuvitus ei maksanut mitään.”⁵⁰ Vastaavia luontoon liitettyjä tyytyväisyyden ja turvallisuuden kokemuksia löytyy muistakin lapsuuden ympäristöjä käsittelevistä tutkimuksista.⁵¹

Kaikille kirjoittajille leikkikenttä ei kuitenkaan ollut mieluisa paikka tai puistotäti turvallinen ja huolehtiva aikuinen. Oululaiselle Minnille on jäänyt päällimmäisenä mieleen 1950-luvun Tuiran Kisakentältä liian kovia keinuvahteja antanut nuori puistotäti: ”Minua todella pelotti ja vuosikymmenten jälkeen minulla on tunne, että hän

olisi nauttinut kun näki minun pelkäävän.”⁵² Vielä 1950- ja 1960-luvuilla oli tavallista, että ohjaajiksi palkattiin lukiolaistytöitä, joiden aiemmat kokemukset lastenhoidosta saattoivat rajoittua omien sisarusten kaitsemiseen.⁵³ Aineisto-otannassamme Minnin kirjoitus jää ainoaksi negatiiviseksi muistoksi, mutta koko keruuaineiston tasolla nousee esiin myös kiusaamistapauksia ja leikkikenttiin liitettyä epämukavuutta tai pelkoja. Leikkikenttiä muistellaan silti pääasiassa hyvällä ja korostetaan niiden positiivisia vaikutuksia. Tämä on toisaalta odotettavissa, sillä tyyppillisesti muistitietokeruisiin osallistuvat kirjoittajat noudattavat vakiintuneita kirjoittamisen konventioita, jotka määrittävät, miten pyydetyistä aiheista kuuluisi kertoa. Tätä konventiota haastavat vastakertomukset ovat usein vähemmistössä, niin myös tässä keruussa.⁵⁴

Muistitietoaineistoissa leikkikentistä piirtyy kuva monipuolisesta ja sosiaalista hyvinvointia edistävänä paikkana. Avoin leikkikenttätöiminta tarjosi huoltajille tärkeää arkista lastenhoitoapua, lapsille taas mielekästä ja mieluisaa tekemistä turvallisten aikuisten seurassa. Henkilökohtaisella tasolla leikkikentät ovat kuitenkin paljon monitahoisempia: yhdelle ne olivat mieluisa kesäajan aktiviteetti, toiselle turvasatama, jonne paeta omaan rauhaan ja kolmannelle pakollinen hoitopaikka.

Leikin paikat rakennetussa ympäristössä

Sekä Oulussa että Jyväskylässä ensimmäiset leikkikentät oli perustettu jo 1920-luvulla, ja uusia kenttiä alettiin rakentaa uuden asemakaavalain mukaisesti.⁵⁵ Vuonna 1933 Jyväskylässä uudis-

47. SKS KRA Leikin paikat 127.

48. Moll & Nevalainen 2018; Malinen & Tamminen 2022, 192–193.

49. SKS KRA Leikin paikat 127.

50. SKS KRA Leikin paikat 99.

51. Malinen 2019; Essi Jouhki & Kaisa Vehkalahti, *Reconstructed Landscapes of Northern Youth. Reading the Autobiographies of Finnish Youth, 1945–1960*. Teoksessa Marja Tuominen, Timothy G. Ashplant & Tiina Harjumaa (toim.) *Reconstructing Minds and Landscapes. Silent Post-War Memory in the Margins of History*. Routledge 2020, 131–149, <https://doi.org/10.4324/9781003032472-9>

52. SKS KRA Leikin paikat 116.

53. Esim. ”Leikkikenttien kaitsijoiksi hakijat v. 1968”. Leikkikentät tilastotietoja 1961–1976. Sosiaali- ja terveystieteiden arkisto. Jyväskylän kaupungin arkisto.

54. Vehkalahti & Jouhki 2022, 383.

55. Asemakaavalaki 46/1930. Oulussa Åströmin puisto 1926 ja Paloaseman puisto (nyk. Vaaran puisto) 1927. Jyväskylässä Kirkkotori 1903 ja Lounaispuisto 1927. (*Oulun kaupungin kunnallis-kertomus v. 1926*. Oulun kaupunki 1929; Jussi Jäppinen, Kirkkokuiston vaiheet. Teoksessa Jussi Jäppinen (toim.) *Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä*. Jyväskylän puutarhaseura & Jyväskylä-Seura 1996, 64–65; Erkki Fredrikson, Esplanadista Lounaispuistoksi. Teoksessa Jussi Jäppinen (toim.) *Pikkukaupungin pihoja ja puistoja. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä*. Jyväskylän puutarhaseura & Jyväskylä-Seura 1996, 32–33.)

Taulukko 1.

Jyväskylän ja Oulun kaupungin leikkikenttien lukumäärä, kokonaisväestö ja suhdeluku tuhatta asukasta kohden vuosina 1940–1970.

Vuosi	Jyväskylä				Oulu			
	Leikki-kenttiä	Joista ohjattuja	Väestö	Leikkikenttiä tuhatta asukasta kohden	Leikki-kenttiä	Joista ohjattuja	Väestö	Leikkikenttiä tuhatta asukasta kohden
1940	4	0	10 943	0,37	6	0	28 029	0,21
1945	8	6	22 645	0,35	7	3	35 193	0,20
1950	11	9	30 661	0,42	13	11	37 910	0,34
1955	12	9	33 825	0,35	28	19	46 730	0,60
1960	19	9	39 636	0,48	43	24	58 197	0,74
1965	21	10	52 911	0,40	48	26	79 168	0,61
1970	25	11	57 025	0,44	63	31	84 964	0,74
1973	28	15	58 924	0,48	59	31	91 704	0,64

Lähteet: Jyväskylän ja Oulun kunnalliskertomukset vuosilta 1940–1970; 13. Kaupunkien ja kauppalain väkiluku. *Suomen Tilastollinen Vuosikirja*, vuosikerrat 1940–1973. Tilastokeskus.

tettiin ydinkeskustan kaksi jo olemassa olevaa leikkikenttää ja perustettiin uusi Puistotorin kenttä kaupungin pohjoispuolelle. Ennen sotia ehdittiin perustaa vielä neljäs kenttä omakotitalovaltaiseen Mäki-Mattiin.⁵⁶ Myös Oulussa ydinkeskustaan perustettiin kaksi uutta leikkikenttää. Työläiskaupunginosat, kuten nopeasti kasvanut Tuira saivat asukkaiden aktiivisista pyynnöistä huolimatta odottaa vuoroaan pitkälle sotien jälkeisiin vuosiin.⁵⁷

Sotien jälkeen suomalaisten kaupunkien väestömäärä lähti nopeaan kasvuun: ensin oli asutettava siirtoevakot ja rintamamiehet, sitten työpaikkojen houkuttelemat maaltamuuttajat. Samaan aikaan sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat kasvoivat leikki-ikään, ja yhä useampi heistä eli lapsuuttaan kaupunkimaisessa ympäristössä. Turvallisista leikkiympäristöistä tuli välttämättömyys, joiden merkitystä korostettiin lastensuojelun ja kaupunkisuunnittelun ammattilaisten keskuudessa.⁵⁸

Pahoin pommitetussa Oulussa jälleenrakennus alkoi Otto-Ivar Meurmanin ja Arne Ervin vuosina 1947–1950 laatimien asema- ja yleiskaavojen pohjalta.⁵⁹ Meurman julkaisi samoihin aikoihin vaikutusvaltaisen *Asemakaavaoppi*-kirjan (1947), jossa hän korosti puistoalueita kaupunkilaisten virkistyksen, fyysisen aktiivisuuden ja terveyden edistäjinä.⁶⁰ Meurmanin opit näkyivät Oulun uudessa asemakaavassa, joissa lähipalvelut, puistot ja virkistysalueet olivat keskeisessä roolissa. Esimerkiksi pien- ja kerrostalojen rytmitämiin lähiöihin rakennettiin urheilu- ja leikkikentät heti alusta lähtien.⁶¹

Jyväskylässä pommitusten tuhot eivät olleet yhtä laajoja, mutta väestönkasvu ja rakennustarve olivat yhtä lailla akuutteja ongelmia. Samalla kaupungin päättäjät tunnistivat leikki- ja urheilupaikkojen tarpeellisuuden. Vuonna 1948 asetettu rakennus- ja urheilulautakuntien yhteistoimikunta piti uusien asuinalueiden leikkikenttien rakentamista kiireellisenä.⁶² Molempien

56. *Jyväskylän kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1938*. Jyväskylän kaupunki 1941.

57. Eskon puumerkki -palsta, *Kaleva* 9.5.1935; Päivän pistelmiä, *Kaleva* 12.12.1935; Ilmoituksia, *Kaleva* 17.6.1945.

58. Moll & Jouhki 2021, 17–19.

59. Turo Manninen, *Oulun kaupungin historia VI*. Oulun kaupunki 1995, 39–42, 60–61.

60. Meurman 1947.

61. Meurman 1947; Manninen 1995, 39–42, 60–61.

62. Rakennuslautakunnan kirje kaupunginhallitukselle 23.11.1948. *Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta v. 1948 I*. Jyväskylän kaupunki 1949, 452–453.

■ Kuva 2. Uumajanpuisto Oulun Karjasillalla n. 1950–1960-luvulla. Lähde: Uuno Laukan kokoelma, Pohjois-Pohjanmaan museo.

kaupunkien leikkikenttäverkostot rakentuivat samaan tahtiin 1950-luvun lopulle saakka, minkä jälkeen kaupunkien välillä alkoi näkyä selviä eroja (ks. Taulukko 1). Kummassakin kaupungissa verkostot laajenivat ensisijaisesti uusille asuin-alueille, mutta Oulussa kenttien absoluuttinen ja suhteellinen määrä asukaslukuun nähden pysyi korkeampana koko tarkastelujakson loppuun saakka. Tämä selittyy pitkälti jälleenrakennuksen kiireellisyydellä sekä nopeammalla väestönkasvulla. Jyväskylässä, jossa asukasmäärä kasvoi hitaammin, uusia alueita kaavoitettiin ja rakennettiin selvästi maltillisemmin.⁶³

Alueelliset erot näkyvät myös leikkiympäristöissä, mikä konkretisoituu, kun tarkastellaan rinnakkain saman aikakauden valokuvia. Uuno Laukan kuvassa (Kuva 2) on tyypillinen 1950–1960-lukujen oululainen leikkikenttämiljö. Huomio kiinnittyy runsaasiin leikkivälineisiin: etualan metalliseen kiipeilykaareen ja karuselliin, taustan erilaisiin keinuihin sekä takavasemalla sijaitsevaan kentän kahluualtaaseen. Leikkikenttää ympäröi vehreä puusto, ja tausta

näky Karjasillan uusia omakotitaloja. Ensio Pullin 1950-luvun lopulle ajoittuvassa kuvassa (Kuva 3) Jyväskylän Tellervonkadun leikkikenttä näyttää huomattavasti pelkistetyimmältä: tasaisella hiekkakentällä seisovat vain puiset keinut ja hiekkalaatikko. Kuvassa taustalla näkyy muutama korkea puu ja omakotitaloja, mutta kuvan ulkopuolelle rajautuu vastarakennettu, vielä melko paljas kerrostaloalue.

Leikkiympäristöjen erot näkyvät myös kunnalliskertomuksissa. Oulun leikkikenttien perusvälineiksi mainitaan vaijeriliuku, rauta- ja lankkukiikut sekä hiekkalaatikko, mutta suurimmilla kentillä leikkivälineiden kirjo saattoi olla hyvinkin laaja (ks. Kuva 1 ja 2). Erilaisiin leikkivälineisiin myös investoitiin vuosittain.⁶⁴ Jyväskylässä hankintoja ei dokumentoitu yhtä yksityiskohtaisesti, mutta vähäiset maininnat⁶⁵ ja valokuvista välit-

63. Jyväskylässä Halssilaan, Kypärämäkeen, Keljoon ja Lahjaharjuun; Oulussa ensin Tuiraan ja Karjasillalle, sitten Välväniölle, Hinttaan, Iskoon, Toppilaan ja Nokela-Höyhtyä-Lintula-alueelle. Ks. kartat Oulun leikkikentät v. 1972 ja Jyväskylän leikkikentät v. 1972.

64. Rakennustoimisto. *Oulun kaupungin kunnalliskertomukset 1957–1965*.

65. Esim. 1956 hankittiin kaksi potkukarusellia. Puistot ja istutukset. *Jyväskylän kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1956*. Jyväskylän kaupunki 1957.

tyvät leikkimiljööt (ks. Kuva 3) kertovat yksinkertaisemmasta varustelutasosta. Runsaampi leikkivälineiden kirjo alkoi näkyä vasta 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun raporteissa.⁶⁶ Sekä leikki- että urheilukentät olivat rakennus- ja puisto-osastojen vastuulla, ja niiden ylläpitoon ja hankintoihin vaikuttivat pitkälti osastojen käytävissä olevat määrärahat ja muut meneillään olevat parannustyöt. Esimerkiksi urheilua arvostettiin kaikenikäisten vapaa-ajan harrastuksena, ja urheilukenttiä priorisoitiin usein leikkiympäristöjen kustannuksella.⁶⁷

Eroista huolimatta Jyväskylä ja Oulu pyrkivät aktiivisesti kehittämään leikkiympäristöjä. Oulun kaupunginhallitus asetti lokakuussa 1971 moniammatillisen leikkikenttätoimikunnan selvittä-

■ Kuva 3. Tellervonkadun leikkikenttä kesällä 1956. Leikkikenttä on rakennettu 1948, ja sitä kutsuttiin myös keinupuistoksi. Lähde: Ensio Pulli, Keski-Suomen Museo.

mään kaupungin leikkiympäristöjen tilaa sekä laatimaan toimenpidesuosituksen seuraavalle kymmenvuotiskaudelle. Jyväskylän kaupunginhallitus asetti vastaavan toimikunnan seuraavan vuoden keväällä.⁶⁸ Toimikunnat perustettiin ilmeisesti toisistaan riippumatta, eikä niiden loppuraporteissa tehty vertailua muihin kaupunkeihin tai mainittu toimikuntien välisestä yhteistyöstä.

Vuonna 1973 julkaistuissa loppuraporteissa päädyttiin kuitenkin yhteiseen lopputulemaan:

66. Esim. Inventaarioluettelo leikkivälineistä, Liite no 2a ja 2b. Jyväskylän kaupunki 1973.

67. Ks. Moll & Jouhki 2021, 7.

68. Jyväskylän kaupunki 1973, 1; Oulun kaupunki 1973, 1.

leikkikenttiä oli kaupunkiympäristössä liian vähän suhteessa väestöön, ne olivat liian yksi-puolisia ja sijaitsivat lasten kannalta väärissä ja hankalasti saavutettavissa paikoissa.⁶⁹ Selvitykset olivat valtakunnallisesti katsottuna ainutlaatuisia, sillä vastaavia ei tiettävästi julkaistu vielä muissa kaupungeissa. Esimerkiksi Helsingissä ensimmäinen laaja leikkikenttäselvitys julkaistiin vasta vuonna 1982.⁷⁰ Oulun toimikunnan lopputuloksena oli painettu, karttaliitteillä havainnollistettu raportti sekä selvitys talokohtaisista leikki- ja oleskelupaikoista⁷¹. Laadittua kymmenvuotisuunnitelmaa toteutettiin määrätietoisesti ja sen onnistumista arvioitiin vuonna 1984 julkaistussa seurantaraportissa.⁷² Jyväskylän selvitys jäi 21-sivuiseksi monisteeksi, eikä toimenpidesuositusten toteutumisesta tehty erillistä raporttia.

Toimikuntien perustaminen oli todennäköisesti vastaus kiristyviin rakennusmääräyksiin ja -tarpeisiin, mutta myös laajempiin sosiopoliittisiin keskusteluihin lasten päivähoitosta. Päivähoitolain myötä ohjattu ulkoleikkitoiminta oli yksi lakisääteinen päivähoitomuoto päiväkotien ja perhepäivähoidon rinnalla. Monissa kaupungeissa avoimen leikkitoiminnan rooli oli keskeinen 1980-luvun lopulle asti, jolloin sitä luonnehdittiin vielä ”tulevaisuuden päivähoitomuodoksi”. Päiväkodit kuitenkin vakiinnuttivat paikkansa 1980-luvun kuluessa, ja viimeistään 1990-luvun kiristyvässä taloustilanteessa monet kunnat alkoivat supistaa avointa varhaiskasvatustoimintaansa.⁷³

Koettu ja muistettu leikkikenttä

Kaupunkiympäristön sosiaalisen kestävyys ja kaupunkilaisten hyvinvoinnin on määritelty koostuvan kolmesta osa-alueesta: lähiympäristöjen saavutettavuudesta, kokemuksellisuudesta ja yhteisöllisyydestä.⁷⁴ Sosiaalisen kestävyys ajallisessa tarkastelussa leikkikenttien olemassaolo ja rakentaminen itsessään olivat jo askel

kohti kaupunkilaislasten hyvinvoinnin edistämistä. Muistitiedon valossa ne saavat syvempiä merkityksiä: yhtäältä ne tarjosivat lapsille leikin paikkoja sekä sosiaalista vuorovaikutusta muiden lasten ja aikuisten kanssa. Toisaalta ne asettuivat osaksi lasten jo olemassa olevia, itsenäisesti hallitsemia leikittäviä kaupunkiympäristöjä, joiden väliset rajat olivat toisinaan häilyviä. Esimerkiksi oululaisen Vekun muistosta välittyä lasten luova ja itsenäinen liikkuminen ympäristöjen välillä:

Eräänä kuumana kesäpäivänä joku meidän pihan isommista pojista kertoi, että vähän vielä kauempana olevassa puistossa on vesiallas suihkuineen. Silloin päätimme lähteä sinne isommalla porukalla. Kävin veljeni kanssa kotona vaihtamassa uikkarit jalkaan ja niin lähdettiin juosten tuohon jännältä vaikuttavaan puistoon. Sinne oli aikamoinen matka pienille kavereille, mutta koko matka mentiin juosten.⁷⁵

Vekun muistossa kotipiha laajenee luontevasti läpi kaupungin, kohti kaukaista leikkikenttää. Muistitietoaineistoissa menneisyyden lasten omaehtoista liikkumista ja leikkimistä ympäristöissä muistellaankin usein nostalgisoiden ja kaihoten.⁷⁶

Kirjoittajat ottavat kiinnostavasti kantaa siihen, missä lopulta oli paras leikki. Keruukutsussa pyysimme muistoja leikkikentistä, mutta moni vastaaja intoutui kirjoittamaan muistakin leikin paikoista, kuten lähimetsistä ja pihoista. “Leikki-puistoa’ oli koko asuinympäristö pihoineen ja metsineen”, kommentoi Jyväskylän lähiseudulla kasvanut Leena.⁷⁷ Tällaiset vastaukset voidaan tulkita eräänlaisina kannanottoina siihen, miten kaupunkeihin keskittyneet leikkikentät eivät koskettaneet kaikkien lasten elämää. Toisaalta kyse on myös erilaisten leikkiympäristöjen – niin rakennettujen kuin rakentamattomienkin – kie-

69. Jyväskylän kaupunki 1973, 9–11; Oulun kaupunki 1973, 2, 16.

70. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto 1982.

71. Oulun kaupunki, *Talokohtaiset leikki- ja ulko-oleskelupaikat*. Oulun kaupunki 1973.

72. Oulun kaupunki, *Leikkipuistojen kehittämissuunnitelma 1983–1992*. Oulun kaupunki 1984, 1–2.

73. Kirsi Alila & Tuija Portell, *Leikkitoiminnasta avoimeen varhaiskasvatukseen. Avointen varhaiskasvatustilavien nykytila ja kehittämistarpeet 2006*. Sosiaali- ja terveysministeriö 2008, 17–18, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504224582>

74. Bramley et al. 2009; Kyttä et al. 2016, 35.

75. SKS KRA Leikin paikat 21.

76. Ks. Moll & Nevalainen 2018; Malinen & Tamminen 2022, 312–313.

77. SKS KRA Leikin paikat 55, Leena (s. 1956), Jyväskylä; ks. myös SKS KRA Leikin paikat 8, nimim. Eki (s. 1938), Jyväskylä.

toutumisesta toisiinsa lasten kokemusmaailmassa. Muistitieto siis vahvistaa tulkintaamme siitä, etteivät rakennetut leikkiympäristöt eristäneet lapsia omille alueilleen, vaan tarjosivat yhden lisäpaikan leikille.⁷⁸

Muistelijoiden kokemukset leikkikentistä ovat yhtä aikaa sekä yksilöllisiä että osin kollektiivisesti jaettuja. Muistojen samankaltaisuutta selittää muun muassa se, että paikkakunnasta riippumatta leikkikentistä alkoi muodostua yhdenmukaisia ja tunnistettavia miljöitä. Tätä muutosta jouduttivat 1970-luvun kuluessa lisääntyneet leikkikenttien valtakunnalliset suunnitteluohjeet ja standardit, sekä kasvava leikkiväline-teollisuus.⁷⁹ Vaikka muistelijat liittyvät leikkikenttiin samankaltaisia kokemuksia ja toimintatapoja, he antavat niille myös hyvin erilaisia merkityksiä. Yksi nautti keinujen vauhdeista, kun toinen piti mieluummin jalat tiukasti maassa. Näin leikkikentistä muodostuu eräänlainen kaupunkilapsuuden kokemusyhteisö, jonka keskeiset elementit ovat tunnistettavia ja samaistuttavia ajasta ja paikasta riippumatta.⁸⁰

Johtopäätökset

Lähdimme analyysissämme liikkeelle kysymyksestä, miten sosiaalisen kestävyuden teemat näkyvät leikkikenttämuistojen, valokuvien sekä kunnallisten asiakirjojen välisessä vuoropuhelussa. Huomasimme kuitenkin pian, että menneisyyden tulkitseminen nykypäivän käsittein ei ollutkaan aivan mutkatonta. 1950–70-lukujen Jyväskylään ja Ouluun sijoittuvat muistot ja valokuvat tarjosivat meille kuitenkin analyttisen välineen pohtia sitä, miten hyvinvointi ja sosiaalinen kestävyys rakentuvat sekä ajassa, paikassa että muistoissa. Aineistojen yhdistäminen tuottikin uudenlaisia menetelmällisiä näkemyksiä ja jatkotutkimuksen aiheita.

Leikkikenttien alkuperäinen tarkoitus oli suojella lapsia kaupungin vaaroilta ja korvata vapaata sekä haitalliseksi katsottua kulkemista ohjatulla ja kehittäväällä toiminnalla. Leikkikenttämuistot osoittavat, miten yli sadassa vuodessa monet

elementit, kuten hiekkalaatikat ja keinut sekä jännittävät leikit ovat pysyneet hämmästyttävän samankaltaisina. Analysoimamme valokuvat ja asiakirja-aineistot puolestaan havainnollistavat, miten leikkikenttien muistettu kokemusyhteisö rakentuu suhteessa rakennettuun ympäristöön. Yhdessä nämä näkökulmat konkretisoivat menneisyyden lasten erilaisia mahdollisuuksia ja tapoja toimia ympäristössään ja tarkentavat käsitystä siitä, millaista oli olla lapsi 1950–70-lukujen kaupungeissa.

Analyysissamme korostuu kaksi muistitietoaineistoista nousevaa narratiivia: leikkikentät tärkeänä lapsuuden ympäristönä sekä perheiden arkea tukevana palveluna. Ensimmäisessä narratiivissa muistelijat liittyvät leikkikenttiin kollektiivisesti jaettuja kokemuksia, joiden kautta he tulkitsevat ja kuvaavat aikuisten asettamista normeista irrallista lasten maailmaa. Tämä leikintäyteinen maailma toimii lasten omilla ehdoilla, mutta kuitenkin rinnakkain aikuisten asettamien rajoitteiden kanssa.

Toinen narratiivi korostaa ohjatun leikkikenttätöiminnan sosiaalista merkitystä koko perheelle: lapsille se tarjosi mielekästä tekemistä ja luotettavia aikuisia, huoltajille puolestaan konkreettista, arkista päivähoitoapua. On kuitenkin hyvä muistaa, että narratiivi koko perheen palvelusta on syntynyt osana muistojen ajallista kerrostumista ja reflektointia. Muistelijat tuskin osasivat vielä lapsena ymmärtää leikkikenttien laajempaa sosiopoliittista ulottuvuutta.

Lopuksi tarkastelimme vielä sosiaalisen kestävyuden teemoja kaupunkisuunnittelun ja rakentamisen näkökulmasta. Jyväskylän ja Oulun esimerkit osoittavat, miten lasten leikkiympäristöjä kehitettiin aktiivisesti, mutta into ja tarmokkuus vaihtelivat alueellisesti. Kaupunkiympäristön lähtökohdat, kuten erilaiset jälleenrakennustarpeet ja asukasmäärän kasvu vaikuttivat olennaisesti leikkikenttäverkostojen rakentamiseen ja laajuuteen. Alueellisista eroista huolimatta leikille ja lasten hyvinvoinnille haluttiin tarjota tilaa kasvavissa kaupungeissa.

78. Vrt. Zeiher 2001; Rasmussen 2009.

79. Esimerkiksi ruotsalainen Hags (v. 1948), tanskalainen Kompan (v. 1970) sekä kotimainen Oy Pohjoiskalotti-Nordkalotten Ab (v. 1970, vuodesta 1991 lähtien Lappset Group Oy) vaikuttivat pohjoismaalaisten leikkipuistomiljöiden rakentumiseen.

80. Ks. kokemusyhteisön muodostumisesta Ville Kivimäki & Raisa Maria Toivo, Kokemuksen historia. Teoksessa Tuomas Tepora, Mirka Danielsbacka & Matti O. Hannikainen (toim.) *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus 2022, 64–67.

Analysimme osoittaa, että tutkimusajan-kohtana rakennetut leikkiympäristöt niveltäivät osaksi lasten monipuolista liikkuma-alueetta, eivätkä leikit rajoittuneet vain leikkikentille tai aikuisten määräämiin tiloihin. Muistelijoilta näyttää kuitenkin olleen tärkeää, että kaupunkihin ylipäättään osoitettiin paikka leikille, jonne saattoi rakentaa omannäköisensä toimintakulttuurin. Kentät keinuineen, kahluuultaineen sekä puistotäteineen ovat tarjonneet elämyksiä ja arki-sia olemisen tiloja, seuraa sekä apua arjessa läpi vuosikymmenten.

Tätä tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Akatemiat (336231, Competitive funding to strengthen university research profiles, PROFI 6 2020), Alli Paasikiven säätiö sekä Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM/30/626/2019 ja OKM/1097/626/2020 FREERIDE: Lasten fyysinen aktiivisuus, itsenäisyys ja tasa-arvo päivittäisessä liikkumisessa).

FT **Essi Jouhki** työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella.

Sähköposti: essi.k.jouhki@jyu.fi

VTM **Veera Moll** työskentelee väitöskirjatutkijana Aalto-yliopiston Rakennetun ympäristön laitoksella.

Sähköposti: veera.moll@aalto.fi

Annukka Sailo

Ahtauden ja eriarvoisuuden kytkökset 1960- ja 1970-lukujen tiedekentällä

Ahtaudesta tuli merkittävä urbaani ongelma 1800-luvulla, kun työväestö ja köyhälistö kansoittivat nopeasti kasvavien teollisuuskaupunkien työläiskorttelit. Varhaiset epidemiologit yhdistivät ahtauden tartuntatautien leviämiseen, ja ahtaus tuli liitettyksi sairauksiin ja köyhyyteen myös yhteiskunnallisessa ajattelussa niin konservatiivisissa kuin liberaaleissakin piireissä. Työväestön oikeuksia puolustavien mielestä matalat palkat ja kiskurivuokrat johtivat ahtaisiin ja epähygieenisiin asuinoloihin, nälkään, kärsimykseen, sairauksiin ja enneaikaisiin kuolemiin. Konservatiiviset tahot pitivät köyhyyden ja kurjien asuinolojen syynä köyhien omaa moraalittomuutta.¹ Molemmat näkökannat yhdistivät ahtauden köyhyyden lisäksi sairauksiin, moraaliseen rappioon sekä sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin.

Yhteiskuntakriitikot ja uusien yhteiskuntatieteiden edustajat paheksuivat monia kaupunkielämän puolia, mutta usein kritiikin keskiössä olivat suurten väkimäärien yhteen kerääntymisestä johtuvat haitat. Monet väittivät, että yhteisölliset sosiaaliset rakenteet ja normit heikkenivät ja ihmissuhteet jäivät pinnallisiksi suurkaupunkien kasvottomien massojen keskellä. Näistä pohdintoista nykyisin tunnetuimpia lienee Ferdinand Tönniesin (1855–1936) vuonna 1887 esittämä jaottelu keskinäiselle luottamukselle perustuvan pienen yhteisön (*Gemeinschaft*) ja välineellisille tai jopa riistäville suhteille rakentuva yhteiskunnan (*Gesellschaft*) välillä.² Myös monet aikakauden

rotuhygieenikot ja sosiaalidarvinistit uskoivat kaupunkiympäristön degeneroivaan vaikutukseen.

Virkamiehet ja tutkijat alkoivat koota kaupungeista ja niiden väestöstä entistä laajempaa ja tarkempaa, myös väestöntiheyttä kuvaavaa tilastotietoa hallinnon ja tutkimuksen pohjaksi. Kaupunkisuunnittelu kehittyi 1800-luvun lopulla yhtenä vastauksena urbaanien ongelmien korjaus- ja kontrollointitarpeeseen. Ahtaita slummeja raivattiin leveämpien teiden ja puistojen tieltä, ja työväenkin asuinoloja yritettiin paikoin parantaa. Ahtauteen tarjottiin ratkaisuksi myös erilaisia hajauttamista korostavia suunnittelu-ideaaleja kuten puutarhakaupunkeja.³

1900-luvun ensi vuosikymmeninä merkittävää urbaanien yhteisöjen ja käyttäytymisen empiiristä tutkimusta tekivät erityisesti Chicagon koulukunnan sosiologit, jotka olivat saaneet vaikutteita saksalaisesta sosiologiasta. Koulukunnan uranuurtajat, esimerkiksi Robert Park (1864–1944) ja Louis Wirth (1897–1952) käsitelivät kaupunkielämän negatiivisia vaikutuksia, joskin he toivat esiin myös mahdollisuudet innovaatioihin, edistykseen ja uudistumiseen, jopa yhteiskunnalliseen solidaarisuuteen. Koulukunnan toisen polven sosiologit keskittyivät erityisesti toistamaan opettajiensa kriittisiä havaintoja kaupungeista. Amerikkalaisessa sosiologiassa hallitsevaksi käsitykseksi muodostui ajatus, että pienet maaseutumaiset yhteisöt ja suuret kaupungit tarjosivat toisistaan olennaisesti poikkeavan sosiaalisen

1. Joel Schwartz, *Fighting Poverty with Virtue. Moral Reform and America's Urban Poor, 1825–2000*. Indiana University Press 2000, 88–91; Nancy Krieger, *Epidemiology and the People's Health. Theory and Context*. Oxford University Press 2014 [2011], 74–77.
2. Esim. Andrew Lees, *Cities Perceived. Urban Society in European and American Thought, 1820–1940*. Manchester University Press 1985.
3. Dirk Schubert, Urban Hygiene and Slum Clearance as Catalysts. The Emergence of the Sanitary City and Town Planning. Teoksessa Max Welch Guerra et al. (toim.) *European Planning History in the 20th Century. A Continent of Urban Planning*. Routledge 2022, 27–38.

kokonaisuuden. Tulkinnan mukaan liian paljon erilaisia ihmisiä tiiviisti yhteen kerääviä kaupunkia leimasi kulttuurin hajaannus, sosiaalinen normittomuus, ihmisten välinen epäluottamus, konfliktit, mielenterveysongelmat, alkoholismi, korruptio ja rikollisuus.⁴

1900-luvun alkupuolelle tultaessa erityisesti parantunut vesihuolto ja viemäröinti olivat kääntäneet etenkin vesivälitteisistä tartuntataudeista johtuneen kuolleisuuden laskuun myös ahtaasti asuvan kaupunkiköyhälistön piirissä.⁵ Huoli ahtauden epäsuotuisista terveysvaikutuksista laajeni kuitenkin koskemaan yhä uusia sairauksia. Ahtauteen alettiin liittää paitsi tartuntataudit, myös krooniset sairaudet ja mielenterveysongelmat. 1940-luvulta alkaen selittäväksi teki jäksi nimettiin usein jatkuvien aistiärsykkeiden sekä liian usein toistuvien ja ennustamattomien sosiaalisten kontaktien aiheuttama stressi. Vaikka moderniin elämään liitettiin paljon muitakin stressin aiheuttajia kuten työelämä ja kilpailullisuus, ahtaudesta tuli yksi stressisairauksien syntyä selittävä tekijä.⁶

1960-luvulla ahtauteen liitetyt huolet kasvoivat uusiin mittoihin niin monien tutkijoiden kuin suuren yleisönkin keskuudessa. Erityisesti Yhdysvalloissa yhä useampi alkoi nähdä ahtauden koko kaupunkiyhteisöä ja ihmiskuntaa koskettavana uhkana, joka muokkaa laajasti yksilöiden sekä ihmisryhmien välisiä suhteita ja käyttäytymistä. Ahtaissa oloissa elävien ihmisjoukkojen ajateltiin pahimmassa tapauksessa väijäämättä ajautuvan hallitsemattomaan väkivaltaan. Yleinen huoli ahtaudesta kärjistyi aikana, jolloin globaali väestönkasvu oli suurta ja urbanisoituminen Yhdysvalloissa jatkui. Samaan aikaan kaupunkien asukastiheys kuitenkin todellisuudessa laski, koska kaupungit laajenivat uusien esikaupunkialueiden myötä.⁷

Tarkastelen artikkelissani 1960- ja 1970-lukujen monitieteistä ahtaustutkimusta ja -keskustelua. Kysyn, miksi ahtaus nousi niin merkittäväksi tutkimusaiheeksi 1960-luvun lopulla. Tutkin myös, miten ja miksi tieteelliset tai tieteellisiksi mielletyt ahtauskäsitykset muuttuivat kyseisellä ajanjaksolla. Lisäksi analysoin, millaisia uusia teoreettisia kytköksiä ahtauden ja eriarvoisuuden suhteesta esitettiin sekä arvioin muuttuvien käsitysten mahdollisia vaikutuksia kaupunkisuunnitteluun. Osoitan, että lisääntyvä tutkimus haastoi 1970-luvun aikana vanhat käsitykset, että ahtauden vaikutukset olisivat olleet yksiselitteisen negatiivisia. Ahtaus kytkeytyi edelleen myös köyhyyteen ja eriarvoisuuteen, mutta niiden välistä suhdetta analysoitiin uusin tavoin. Varsinkin sosiologit argumentoivat 1970-luvulla yksioikoista ahtauspelkoa ja osin pelkojen ruokkimaa kaupunkirakenteen hajauttamista ja eriarvoistumista vastaan. Ympäristöpsykologit taas ehdottivat parempaa suunnittelua sekä yksilöllisiä sopeutumiskeinoja ratkaisuksi ahtausingelmiin.

1960-luvun ahtaustutkimuksessa yhdistyi useiden eri alojen käsitteitä ja tuloksia biologiasta ja lääketieteestä yhteiskunta- ja käyttäytymistieteisiin. Artikkelissani keskityn ympäristöpsykologiaan ja kaupunkisosiologiaan, joilla oli keskeinen sija ahtaustutkimuksessa ja varsinkin yleisen ”ahtaushypoteesin” murtamisessa. Tarkastelen myös eläintutkimusta siltä osin kuin se vaikutti näiden tieteenalojen keskusteluun. Käsittelem pääasiassa yhdysvaltalaisista tutkimuksista, jonka piirissä ahtaustutkimus oli erityisen vilkasta ja latautunutta, joten alkuperäisaineistoni koostuu pääosin Yhdysvalloissa julkaistuista tieteellisistä tutkimuksista. Olen seulonut systemaattisesti ympäristöpsykologian aihetta käsittelevät tutkimukset, joista pyrin nostamaan esiin erityisesti uusia ja vaikutusvaltaisia näkemyksiä.⁸ Sosiolo-

4. Hans Pols, Anomie in the Metropolis. The City in American Sociology and Psychiatry. *Osiris* 18 (2003), 199–201.

5. Schubert 2022, 31.

6. Edmund Ramsden, Stress in the City. Mental Health, Urban Planning, and the Social Sciences in the Postwar United States. Teoksessa David Cantor & Edmund Ramsden (toim.) *Stress, Shock, and Adaptation in the Twentieth Century*. Boydell & Brewer 2014, 293; Nikolas Rose & Des Fitzgerald, *The Urban Brain. Mental Health in the Vital City*. Princeton University Press 2022, 123–126.

7. Tästä ristiriidasta huomautti mm. sosiologi Amos Hawley, Population Density and the City. *Demography* 9 (1972), 527.

8. Tutkimus lisääntyi 1970-luvun puolivälissä pysyen vilkkaana vuosikymmenen loppuun. Erään katsausartikkelin mukaan ympäristöpsykologian alalla kirjoitettiin ahtaustutkimusta vuosina 1975–76 yli 50 empiiristä tutkimusartikkelia. Eric Sundstrom, Crowding as a Sequential Process. Review of Research on the Effects of Population Density on Humans. Teoksessa Andrew Baum & Yakov Epstein (toim.) *Human Response to Crowding*. Lawrence Erlbaum Assoc. 1978, 31–116. Itse viittaa useasti teoreettisempiin artikkeleihin tuodakseni mahdollisimman tiiviisti erilaisia näkemyksiä esiin.

gian osalta mukana on olennainen otos keskeisiltä aiheita käsitelleiltä sosiologeilta. Sosiologiassa ahtaus ei kuitenkaan ollut samalla tavalla koko alalle keskeinen aihe kuin ympäristöpsykologiassa. Siksi keskityn sosiologeihin, jotka argumentoivat asiasta vahvasti. Eläintutkimuksen osalta esittelen lähinnä teorioita ja käsitteitä, joita yhteiskuntatieteellisillä aloilla on hyödynnetty ja/tai joihin on viitattu.

Kun tutkijoiden keskinäisiä viittauksia ja kärjekästäkin väittelyä seuraa, hahmottuu kudelma tieteenalaraajat ylittäviä tutkimuskysymyksiä ja -hypoteeseja, teorioita ja niiden kyseenalaistamista. Monissa tutkimuksissa aiheen tai näkökulman valinnan yhteiskunnalliset merkitykset tai tieteelliset taustaoletukset jäivät avaamatta, mutta selittyvät, kun debattiin tutustuu laajemmin. Verrattain usein ahtaudesta väittelevät tutkijat viittasivat myös suoraan lehdistössä käytyyn keskusteluun, yleiseen huoleen tai muihin tieteen ulkoisiin vaikutteisiin ja seikkoihin. Ahtaus-tutkimuksessa tieteellisten ja yhteiskunnallisten näkökantojen vuorovaikutus näkyikin erityisen selkeästi.

Eriarvoisuutta on tutkittu kaupunkihistoriassa erityisesti sosiaali- ja taloushistoriallisin menetelmin, niin kvantitatiivisesti kuin kvalitatiivisestikin, paikallisiin ilmiöihin ja erityisiin ryhmiin sekä niiden kokemuksiin keskittyen. Eri aikoina vallinneet näkemykset eriarvoisuuden syistä ja torjuntakeinoista ovat usein olleet sidoksissa myös tieteellisiin teorioihin. Aate- ja tieteenhistoriallinen lähestymistapa avaa yhden näkökulman siihen, miksi eriarvoisuuteen vaikuttavia päätöksiä on tehty tai millaisia perusteluja on ollut tarjolla päätöksenteon tueksi. Vaikka todelliset kaupunkisuunnitteluratkaisut ovat paikallisia ja sidoksissa monimutkaisiin taloudellisiin ja poliittisiin vaikutussuhteisiin,⁹ tieteellä perustellut näkemykset usein myös konkreettisesti ohjaavat esimerkiksi rakentamisen ja suunnittelun sääntelyä jopa lainsäädäntötasolla.¹⁰ Vastaavasti urbaan-

nit prosessit ja ongelmat ovat vaikuttaneet eri tieteenalojen tutkimuskohteisiin ja -kysymyksiin ja kokonaisten tieteenalojen kehitykseen, kuten on aivan ilmeistä sosiologian ja ympäristöpsykologian kohdalla.

Ahtausongelman uudelleenasetointi 1960-luvulla

Globaali väestöräjähdyksen ja ympäristötietoisuuden nousu muodostivat yhden taustavaikuttajan 1960-luvun ahtauskeskustelulle. Vuonna 1960 maailman väestön määrä oli noin kolme miljardia, ja sen ennustettiin kaksinkertaistuvan 37 vuodessa. Monet väestötieteilijät maalasivat synkkiä tulevaisuudennäkymiä ihmiskunnalle, jolta lähitulevaisuudessa loppuisi ruoka ja tila. Esimerkiksi Paul Ehrlich väitti *The Population Bomb* -kirjassaan, että jo 1970-luvulla sadat miljoonat ihmiset ympäri maailmaa väistämättä kuolisivat nälkään, vaikka ruokahuoltoa parannettaisiin ja korjaavia toimenpiteitä yritettäisiin tehdä.¹¹

1960-luvun lopulla monet kokonaishedelmällisyysluvuista kauhistuneet aktivistit, poliitikot ja väestötieteilijät kyseenalaistivat ihanteen, että väestönkasvun rajoittamisen oli perustuttava vapaaehtoisuuteen. Todellisuudessa syntyvyys oli kääntynyt 1960-luvulla laskuun suuressa osassa maailmaa, mutta tätä muutosta ei voinut vielä havaita tilastoista.¹² 1970-luvun mittaan voitiin todeta, että synkimmät ennustukset eivät olleet käyneet toteen. Nälänhädät jäivät paikalliseksi ongelmiksi, jotka olisi voitu estää oikeudenmukaisemmalla globaalien resurssien jaolla. Voikin sanoa, että 1970-luvun taitteessa koettiin eräänlainen väestönkasvuhysterian kulminaatio, joka laantui 1970-luvun aikana, vaikka nopea väestönkasvu aiheutti edelleen ongelmia.

Liikakansoitukseen liittyvät huolet eivät rajoittuneet koskemaan nälänhätää, saastumista ja resurssien loppumista. Niihin liitettiin myös kasvavan ahtauden haitalliset vaikutukset ihmisten hyvinvoinnille ja käyttäytymiselle. Pelkoja ruok-

9. Esim. Matti O. Hannikainen, *Näkökulma kaupunkiympäristön historiaan*. Teoksessa Matti O. Hannikainen, Mirka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa*. Gaudeamus 2018, 225, 228.

10. Tästä ahtauteen liittyvä esimerkki, ks. Wolfgang Sonne, *Urbanity and Density in Twentieth-Century Urban Design*. Dom Publishers 2017, 38.

11. Paul R. Ehrlich, *The Population Bomb*. Ballantine Books 1968, 11.

12. Matthew Connelly, *Fatal Misconception. The Struggle to Control World Population*. Harvard University Press 2008, 237–240, 258–259.

kivat eläintutkimuksen tulokset. Eläinpsykologi John B. Calhoun (1917–1995) julkaisi vuonna 1962 *Scientific American* -lehdessä artikkelin *Population Density and Social Pathology*. Artikkelin raportoi keskeisiä tuloksia rottakokeista, jotka osoittivat, että ahtaudella oli haitallisia vaikutuksia rottien terveyteen ja käytökseen jopa silloin, kun niillä oli käytettävissään rajaton määrä muita resursseja kuten ruokaa ja pesänrakennustarvikkeita eikä populaatiossa esiintynyt tartunta- tauteja.

Calhounin huolellisesti rakentamat koeolosuhteet aiheuttivat populaatiokoon nopean kasvun, jota seurasi rottien käytöksen muuttuminen. Niiden sosiaalinen järjestelmä romahti, dominanteista uroksista tuli aggressiivisia ja hierarkiassa alemmalla tasolla olevat urokset vetäytyivät kaikesta vuorovaikutuksesta. Normaali paritelu häiriintyi, naaraat laiminlöivät poikasiaan ja jopa kannibalismia esiintyi, vaikka ruokaa oli rajattomasti saatavilla. Seurasi populaatiokoon romahtaminen.¹³ Psykologian alalla artikkelista tuli yksi kaikkien aikojen siteeratuimmista, ja sen vaikutukset niin muilla tieteenaloilla kuin populaarikulttuurissakin olivat kauaskantoiset.

Vaikka Calhoun itse varoi tekemästä rottien perusteella liian suoria johtopäätöksiä ihmisten käyttäytymisestä, hänen käyttämänsä antropomorfoiva kieli, jossa muun muassa ”baarikärpäset”, ”nuorisorikolliset” ja ”autistit” asuttivat ahtaita rottaslummeja, kannusti tulkitsijoita analogioihin.¹⁴ Opetus näytti olevan, että väestöräjähdyksen keskellä painivan ja kaupunkieihin pakkautuvan ihmiskunnan käytös muuttuu ja mielenterveys sekä yhteiskuntajärjestys romahtavat jo ennen kuin ruoasta tulee pulaa. Perinteiset epäluulot kaupunkielämän turmelevaa vaikutusta kohtaan tarjosivat oivan maaperän

ahtauspelkojen vahvistumiselle ja rottakokeiden tulosten yleistämiseksi.

Synkät ajatukset ihmiskunnan tulevaisuudesta saivat levittäjikkseen kosolti myös niin sanottuja populaarietologia¹⁵ bestsellereitä, kuten itävaltalaisen etologin Konrad Lorenzin (1903–1989) *On Aggression*¹⁶, näytelmäkirjailija Robert Ardrey *The Territorial Imperative* (1966) ja eläintieteilijä Desmond Morrisin *The Human Zoo* (1969). Siinä missä aiempina vuosikymmeninä muun muassa Lorenz oli suurelle yleisölle suunnatuissa kirjoissaan liittänyt eläimiin ihmisenkaltaisia piirteitä, tuli 1960-luvun populaarietologiassa tyypilliseksi pikemminkin ihmisen käyttäytymisen eläimellistämisen ja ihmisyhteisöjen toiminnan selittäminen eläinten käytöksen avulla. Tärkeiksi elementeiksi kirjoissa nousivat aggressio ja territoriaalisuus. Yksi niiden keskeisistä väitteistä oli, että suuri osa ihmisten kontrolloimattomasta väkivallasta oli territoriaalisuuteen pohjautuvaa reaktiota tilanpuutteeseen.¹⁷ Sen lisäksi että eläinanalogoita viljeltiin runsaasti populaarikulttuurissa, viittaukset erityisesti Calhouniin mutta myös populaarietologieihin olivat ahtauskysymystä tarkastelevissa yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisissä tutkimuksissa varsinkin 1970-luvun alussa häkellyttävän toistuvia.

Monien mielestä 1960-luvun yleinen yhteiskunnallinen epävakaus, voimakas rikollisuuden kasvu ja kaupunkien rotumellakat osoittivat ahtauteen liitetyt pelot perustelluiksi. Yhdysvalloissa oli vuosien 1964 ja 1971 välisenä aikana 752 mellakkaa, joissa loukkaantui vakavasti yli 12 000 ihmistä ja pidätettiin lähes 70 000, valtaosin mustia. Niin sanotun urbaanin kriisin alku sijoitetaan Yhdysvalloissa yleensä 1960-luvulle, vaikka mustienkin köyhyys vähentyi vielä silloin ja kääntyi uudelleen nousuun vasta 1970-luvulla.¹⁸ Esikau-

13. John B. Calhoun, *Population Density and Social Pathology*. *Scientific American* 206:2 (1962), 139–149.

14. Edmund Ramsden & Jon Adams, *Escaping the Laboratory. The Rodent Experiments of John B. Calhoun & Their Cultural Influence*. *Journal of Social History* 42 (2009), 762, 769; Edmund Ramsden, *From Rodent Utopia to Urban Hell. Population, Pathology, and the Crowded Rats of NIMH*. *Isis* 102 (2011), 667–668.

15. Etologia tutkii eläinten käyttäytymistä niiden luonnollisessa ympäristössä. Populaarietologialla tarkoitan tässä yhteydessä kirjallisuutta, jossa ihmisten käytöstä selitetään etologisesta eläintutkimuksesta peräisin olevilla käsitteillä ja teorioilla ilman, että väitteet pohjaavat ihmisten parissa tehtyyn tutkimukseen (vrt. ihmisetologia).

16. Käännetty saksankielisestä alkuteoksesta *Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression* (1963) vuonna 1966.

17. Annukka Sailo, *Hierarchies, Population Control, War. Debating Territorial Aggression in Behavioral Sciences (1965–75)*. Väitöskirja. Oulun yliopisto 2020, 37, 109. Vaikka suomeksi eläinten territoriaalisuudesta puhutaan yleensä reviirikäyttäytymisenä, käytän territoriaalisuus-termiä, koska se kuvaa paremmin myös ihmisen käyttäytymiseen liitetyjä merkityksiä ja on käytössä ympäristöpsykologiassa.

18. John F. McDonald, *Urban America. Growth, Crisis, and Rebirth*. M.E. Sharpe 2008, xv, xxi, 143, 149.

pungistumiskehitys oli näivettänyt kaupunkikeskustojen elinvoimaa kuitenkin jo vuosikymmenten ajan.

Vuonna 1920 yli puolet amerikkalaisista asui kaupungeissa, ja vuonna 1970 osuus oli kasvanut jo reilusti yli 70 prosenttiin, mutta kasvu perustui pitkälti esikaupunkien laajenemiseen. Mustien suuri muuttoaalto eteläisistä osavaltioista pohjoisen ja lännen teollisuuskaupunkeihin lisäsi mustan väestön määrää kaupunkikeskuksissa, mikä osaltaan kiihdytti valkoisen keskiluokan pakoa väljemmin rakennetuille esikaupunkialueille. Kehitys johti asuinalueiden entistä suurempaan eriytymiseen sekä lopulta kaupunkikeskustojen taloudelliseen ja sosiaaliseen kurjistumiseen sekä infrastruktuurin ja sosiaalipalveluiden rapistumiseen. Juopa kaupunkikeskustojen ja esikaupunkialueiden asukkaiden välillä vain kasvoi 1960-luvulla.¹⁹ Köyhyys ja ahtausta kulkivat siis 1960-luvun Yhdysvalloissa edelleen käsi kädessä, vaikka elintason nousu oli toki parantanut kau-

■ Kuva 1. Washington D.C. 8.4.1968. Sotilas seisoo vartioidessa kadulla, jonka rakennukset tuhoutuivat Martin Luther Kingin murhaa seuranneissa levottomuuksissa. Useimmat mellakat saivat välittömän sytykkeensä valkoisten poliisien ja värillisten asukkaiden välisestä konfliktista laajemman rakenteellisen diskriminaation ja segregaatian vaikuttaessa taustalla. Mellakoissa kuoli yhteensä 228 ihmistä, joista huomattava osa kolmessa isossa mellakassa Detroitissa ja Newarkissa (heinäkuu 1967) sekä Los Angelesissa (elokuu 1965). Kuvaaja: Warren K. Leffler. Lähde: The Library of Congress, LC-U9-18949-12.

punkien köyhien asumisoloja verrattuna 1800-luvun lopun äärimmäiseen kurjuuteen.

Keskellä rotumellakointia vuonna 1968 Presidentti Lyndon B. Johnson asetti komission tutkimaan väkivallan syitä ja ehkäisymahdollisuuksia. Se kuuli laajasti eri alojen asiantuntijoita etsiesään syitä mellakoinnille ja väkivallalle. Komission vuonna 1969 julkaisema loppuraportti luonnehti väkivaltaongelmaa erityisesti urbaaniksi

19. Steven A. Reich, *The Great Black Migration. A Historical Encyclopedia of the American Mosaic*. Greenwood 2014; Lisa Krissoff Boehm & Steven Hunt Corey, *America's Urban History*. Routledge 2015, 11, 13. Kaupunkien kasvusta eri puolilla Yhdysvaltoja, asuinalueiden segregaatista ja kehityksen taustatekijöistä, ks. myös McDonald 2008, erit. luvut 6 ja 7. Laajempi kehityskulku yhden kaupungin kautta tarkasteltuna, ks. esim. Thomas J. Sugrue, *The Origins of Urban Crisis. Race and Inequality in Postwar Detroit*. Princeton UP 2005.

ongelmaksi, joka suurelta osin johtui perusteluista epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista eikä niinkään yksilöiden psykopatologioista. Torjuntakeinoihin kuuluivat muun muassa parempi sosiaalipolitiikka, työpaikkojen ja koulutuksen lisääminen sekä panostukset urbaanien ongelmien tutkimukseen.²⁰ Raportti sisälsi luvun myös ahtauden ja aggression yhteyksistä. Vaikka siinä summattiinkin Calhounin ja Lorenzin näkemyksiä ahtauden vahingollisuudesta, johtopäätös oli, että liikakansoitus ei ollut levottomuuksien juurisyy. Ahtaus lähinnä pahensi yhteiskunnalliseen vakauteen kohdistuvaa uhkaa, joka johtui siitä, että suurella väestöosalla ei ollut luottamusta tulevaisuuteen.²¹ Ahtauden aiempaa suorempi yhdistäminen aggressioon ja väkivaltaan ja toisaalta tarve toppuutella tämän kytköksen voimakkuutta on hyvä osoitus ahtauskeskustelun muuttumisesta.

Eläintutkimusten tulkinta

Eläintieteilijöiden keskuudessa vallitsi varsin laaja yksimielisyys siitä, että populaatiotiheyden kasvu aiheutti useilla eläinlajeilla voimistuvaa kilpailua rajallisista resursseista. Kilpailu puolestaan lisäsi usein aggressiivisuutta tai muuta epäsosiaalisena pidettyä käyttäytymistä. Ilmiön taustalla olevista mekanismeista ei kuitenkaan oltu yksimielisiä. Populaatioekologi Vero Copner Wynne-Edwards (1906–1997) korosti vuonna 1962 ilmestyneessä ja yhteiskuntatieteilijöidenkin keskuudessa paljon kiinnostusta herättäneessä tutkimuksessaan rituaalisen kilpailun, hierarkioiden ja territoriaalisuuden merkitystä populaatiokoon säätelyssä. Kirjan keskeisin viesti oli, että eläinten lisääntymisen ja lukumäärän tärkein rajoittava tekijä oli populaatiotiheys eikä suinkaan saatavilla oleva ravinto. Teos sai biologeilta ristiriitai-

sen vastaanoton, ja kritiikki kyseenalaisti muun muassa Wynne-Edwardsin käyttämän ryhmävalintateorian sekä hänen näkemyksensä territoriaalisuuden merkityksestä.²² Populaarietologit, erityisesti Robert Ardrey, levittivät kuitenkin Wynne-Edwardsin käsityksiä territoriaalisuuden voimasta ja sovelsivat niitä epäröimättä myös ihmisten käyttäytymiseen. Ardrey nosti territoriaalisuuden ihmisen ensisijaiseksi liikkeellepanevaksi voimaksi tavalla, jolle ei löytynyt vertailukohtaa eläinmaailmasta.²³

Biologit olivat sinänsä yksimielisiä siitä, että territoriaalista käyttäytymistä esiintyi monilla eläinlajeilla. Näkemykset käyttäytymismuodon tarkoituksesta ja mahdollisesta vaistonvaraisuudesta kuitenkin vaihtelivat. Varsin yleisesti katsottiin, että territoriaalisuuden tarkoitus oli varmistaa käytettävissä olevien resurssien optimaalinen hyödyntäminen. Erimielisiä oltiin sen sijaan esimerkiksi siitä, kuinka lujasti reviereistä kilpailtiin.²⁴ Vaikka jollain lajeilla vahvin uros sai parhaan ja suurimman reviirin, saattoi toisilla lajeilla territoriaalinen järjestelmä toimia molemminpuolisen välttelyn kautta ilman aggressiota ja konfliktia.²⁵

Ihmistieteilijöidenkin keskuudessa sai paljon huomiota saksalaisen etologin Paul Leyhausenin (1916–1998) erottelu absoluuttisen ja suhteellisen sosiaalisen hierarkian välillä. Leyhausen tutki kissojen käytöstä ja väitti, että territoriaalisten lajien kohdalla statukseltaan alempi yksilö pitää omaa reviiriään hallussaan myös ylempiä vastaan. Leyhausen kehui territoriaaliseen järjestelmään pohjaavaa suhteellista hierarkiaa huomattavan tasa-arvoiseksi sosiaalisen organisoitumisen muodoksi ja väitti jopa demokratian biologisten juurten olevan territoriaalisuudessa. Leyhausenin mukaan eläinyhdyskunnan päätyminen joko

20. L. Friedman (toim.) *Violence in America, vol. I. To Establish Justice, to Insure Domestic Tranquility. Final Report of the National Commission on the Causes and Prevention of Violence*. Chelsea House 1983 [1969]. Myös vuonna 1967 Johnson oli nimittänyt komission (ns. *Kerner Commission*) tutkimaan urbaanien levottomuuksien syitä.
21. George Morrison Carstairs, Overcrowding and Human Aggression. Teoksessa Hugh Graham & Ted Gurr (toim.) *Violence in America. Historical and Comparative Perspectives*. Bantam Books 1969, 751–764.
22. Vero C. Wynne-Edwards, *Animal Dispersion in Relation to Social Behaviour*. Oliver and Boyd 1962, erit. 4, 14–22; Mark E. Borrello, *Evolutionary Restraints. The Contentious History of Group Selection*. The University of Chicago Press 2010, 85–94.
23. Robert Ardrey, *The Territorial Imperative*. Kodansha America 1997 [1966].
24. Clarence Ray Carpenter, Territoriality. A Review of Concepts and Problems. Teoksessa Anne Roe, & George Gaylord Simpson (toim.) *Behavior and Evolution*. Yale University Press 1969 [1958], 224–250; Peter Klopfer, *Habitats and Territories. A Study of the Use of Space by Animals*. Basic Books 1969.
25. John Kaufmann, Is Territoriality Definable? Teoksessa Aristide Esser (toim.) *Behavior and Environment. The Use of Space by Animals and Man*. Plenum Press 1971, 38.

absoluuttiseen tai suhteellisen sosiaalisen hierarkian malliin riippui populaatiotiheydestä, ja niinpä hän varoittikin painokkaasti ihmiskuntaa väestökasvun tuhoisista seurauksista demokraatialle. Suhteellisen ja absoluuttisen hierarkian välistä jakoa kuvaava artikkeli vuodelta 1965 julkaistiin uudelleen ympäristöpsykologian ensimmäisessä oppikirjassa vuonna 1970.²⁶ Territoriaalisuuden ja ahtauden suhteesta tulikin yksi keskeinen, joskin kiistelty aihe erityisesti ympäristöpsykologisen ahtaustutkimuksen piirissä.

Vaikka eläintutkimukset vaikuttivat voimakkaasti 1960- ja 1970-lukujen ahtauspelkoihin, niiden tulokset eivät todellisuudessa olleet niin yksiselitteisiä kuin muiden alojen ja populaarikulttuurin tekemät yleistyksentantoivat ymmärtää. Tavallista oli, että ihmistieteilijät olettivat eläinten käytöksen muuttuvan automaattisesti sairaalloiseksi ahtauden vallitessa. Calhouninkaan mielestä populaatiotiheyden kasvu ei kuitenkaan ollut yksiselitteisen huono asia eikä ahtauden, lisääntyneen stressin ja haitallisen käytöksen välinen yhteys suora. Psykososiaaliset muuttajat vaikuttivat sekä ihmisten että eläinten tilallisiin tarpeisiin, ja kasvanut ahtausta sai jopa rotat omaksumaan uusia sosiaalisia rooleja. Calhoun yrittikin stimuloida rottien luovaa sopeutumista rottauniversumiensa paremmalla suunnittelulla. Tämä puoli Calhounin työstä ei näkynyt laajemmassa keskustelussa, vaikka jotkut psykologit ja arkkitehdit käyttivätkin Calhounin malleja kokeellisina pohjina paremmalle arkkitehtuurille.²⁷

Calhoun myös uskoi, että ihmiset pystyivät luomaan käsitteellisen tilan, joka oli irrallaan fyysisestä todellisuudesta. Hän arveli, että tämä kyky voisi ratkaista paitsi suuren osan liikakansoitusongelmaa myös luoda kilpailusta vapaan tasa-arvoisen utopian, jossa vallitsisi myötätunto.

Calhounin mielestä ihmiskunta oli jo matkalla kohti tätä päämäärää.²⁸ Pessimismistä ihmiskunnan tulevaisuudesta ei siis voinut vyöryttää Calhounin lietsomaksi.

Ympäristöpsykologit ahtauskokemusta yksilöllistämässä

Tiheyden, ahtauden ja käyttäytymisen suhdetta teoretisoitiin monipuolisesti ja tutkittiin kokeellisesti ympäristöpsykologiassa, joka kehittyi 1960-luvun aikana omaksi tieteenalaksi. Ympäristöpsykologian keskiössä oli ihmisen käyttäytymisen sekä fyysisen ja sosiaalisen ympäristön välinen vuorovaikutus. Ala kehittyi pitkälti sosiaalipsykologian ja havaintopsykologian pohjalta. Ympäristöpsykologit kuitenkin pitivät näiden alojen laboratoriomenetelmiä keinotekoisina ja tutkimuskysymyksiä triviaaleina. Lisäksi he kritisoivat niiden tapaa sivuuttaa fyysisen ympäristön merkitys.²⁹ Vielä 1970-luvun lopulla ympäristöpsykologian teorioita ja metodeja kuvailtiin eklektisiksi, eikä alan selkeästä määrittelystä tai sen laajuudesta oltu yksimielisiä. Joidenkin mielestä ympäristöpsykologia oli psykologisesti orientoitunut monitieteisen ympäristön ja käyttäytymisen tutkimuksen alalaji.³⁰ Toiset laskivat ympäristöpsykologeihin myös arkkitehdit, antropologit, sosiologit ja maantieteilijät, jotka olivat kiinnostuneita ympäristön ja käyttäytymisen suhteesta.³¹ Poikkitieteellisyyden eetos olikin vahva.

Ahtausaihe sopi mainiosti sekä uuden tieteenalan fokukseen että sen tavoitteeseen keskittyä yhteiskunnallisesti merkityksellisiin aiheisiin ja ongelmiin. Aiheen tärkeys perusteltiin pitkälti eläintutkimuksen avulla, ja jotkut ympäristöpsykologit kiittivätkin eläintutkimusta inspiraation ja relevanttien tutkimuskysymysten tarjoamisesta.³² Etologiaa arvostettiin myös sille tyypillisen pitkäkestoista ja luonnollisessa ympä-

26. Paul Leyhausen, The Communal Organization of Solitary Mammals. Teoksessa Harold M. Proshansky, William H. Ittelson & Leanne G. Rivlin (toim.) *Environmental Psychology. Man and His Physical Setting*. Rinehart and Winston 1970, 183–195.

27. Ramsden 2011, 662, 671, 681–682, 687; Ramsden & Adams 2009, 777.

28. John B. Calhoun, Space and the Strategy of Life. Teoksessa A. H. Esser (toim.) *Behavior and Environment. The Use of Space by Animals and Man*. Plenum Press 1971, 383–385.

29. Harold Proshansky, Environmental Psychology and the Real World. *American Psychologist* 31 (1976), 303–310; Joachim Wohlwill, The Emerging Discipline of Environmental Psychology. *American Psychologist* 25 (1970), 303–312.

30. Daniel Stokols, Environmental Psychology. *Annual Review of Psychology* 29 (1978), 253–257.

31. Kenneth Craik, Environmental Psychology. *Annual Review of Psychology* 24 (1973), 403–422; Proshansky & Ittelson & Rivlin 1970, 6.

32. John Lawrence, Science and Sentiment. Overview of Research on Crowding and Human Behavior. *Psychological Bulletin* 81 (1974), 713.

X CONTENTS	
Part Three. Individual Needs in the Organization of the Environment 169	
16. Harold M. Proshansky, William H. Ittelson, and Leanne G. Rivlin. Freedom of Choice and Behavior in a Physical Setting	173
17. Paul Leyhausen. The Communal Organization of Solitary Mammals	183
18. John B. Calhoun. The Role of Space in Animal Sociology	195
19. René Dubos. The Social Environment	202
20. Aristide H. Esser, Amparo S. Chamberlain, Eliot D. Chapple, and Nathan S. Kline. Territoriality of Patients on a Research Ward	208
21. Mardi J. Horowitz, Donald F. Duff, and Lois O. Stratton. Personal Space and the Body-Buffer Zone	214
22. John C. Lilly. Mental Effects of Reduction of Ordinary Levels of Physical Stimuli on Intact, Healthy Persons	220
23. Irwin Altman and William W. Haythorn. The Ecology of Isolated Groups	226

ristössä tapahtuvaa havainnointia korostavan tutkimusasetelman vuoksi.³³ Kuitenkin valtaosa ympäristöpsykologeista torjui eläinanalogioiden merkityksen ihmisen käyttäytymisen selittämisessä, vaikka he 1970-luvun taitteessa viittasivat ahtautta käsittelevissä tutkimuksissaan lähes poikkeuksetta eläintutkimuksiin.³⁴ Voi sanoa, että ahtausaiheen parissa ympäristöpsykologit hyödynsivät eläintutkimuksesta nousseen huomioarvon oman tieteenalansa merkitystä rakentaessaan.³⁵

Erityisen suoraan popularisoidusta eläintutkimuksesta noussut hypoteesi oli ahtauden ja aggression välinen yhteys, jota muun muassa ympäristöpsykologi Jonathan L. Freedman kollegoineen alkoi kokeellisesti tutkia. Freedmanin tutkimusasetelmat olivat varsin keinotekoisia, mutta kokeista saadut epäyhtenäiset tulokset olivat osaltaan merkittävässä asemassa ahtauspelkojen kesyttämässä. Freedman itse summasi, etteivät ihmiset osoita territoriaalisuutta reagoimalla aggressiivisesti tilan puutteeseen. Tämä oli suora tyrmäys populaarietologien väitteille.

■ Kuva 2. Tekstikirja vuodelta 1970 osaltaan osoittaa ympäristöpsykologien kiinnostuksen eläintieteilijöiden tutkimusta kohtaan. Onkin yllättävää, että useimmat ympäristöpsykologit korostivat ihmisten ja eläinten ahtauskokemusten perustavanlaatuisia eroavaisuutta. Lähde: Proshansky et al., 1970.

Freedmanin mukaan ahtaudella ei ollut yleisesti negatiivisia seurauksia. Sen sijaan Freedmanin mielestä ahtaus lisäsi sekä positiivisten että negatiivisten reaktioiden intensiteettiä.³⁶

Freedman käytti kokeissaan ahtaus-termiä (*crowding*) fyysisenä suureena, synonyymina korkealle tiheydelle (*density*). Useimpien ympäristöpsykologien mielestä korkea tiheys oli kuitenkin neutraali suure, kun taas ahtaus viittasi epämieluisaan subjektiiviseen kokemukseen. Esimerkiksi Daniel Stokolsin (1948–) mukaan tilallinen rajoite oli välttämätön mutta ei riittävä ehto ahtauden kokemiseen, joka riippui erilaisista sosiaalisista, persoonaan liittyvistä ja tilanne-

33. Proshansky 1976, 306.

34. Esim. Harold M. Proshansky, William H. Ittelson & Leanne G. Rivlin, Freedom of Choice and Behavior in a Physical Setting. Teoksessa Harold M. Proshansky, William H. Ittelson & Leanne G. Rivlin (toim.) *Environmental Psychology. Man and his Physical Setting*. Rinehart and Winston 1970, 179. Tarkemmin tästä ristiriidasta, ks. Annukka Sailo, Contesting the "Territorial Aggression Thesis" in *Environmental Psychology*, ca. 1965–1980. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 54 (2018), 198–214.

35. Toisen, "tieteellisemmän" tieteenalan auktoriteetin hyödyntämisestä oman tutkimuksen perustelemisessä, ks. Marga Vicedo, *On the Nature and Nurture of Love*. The University of Chicago Press 2013, 87, 92.

36. Jonathan L. Freedman, *Crowding and Human Behavior*. Freeman and co. 1975, vii, 105. Useimmissa Freedmanin ja kollegoidensa kokeissa koehenkilöt laitettiin lyhytaikaisesti tekemään erilaisia asioita erikokoisissa tiloissa ja heidän reaktioitaan mitattiin.

kohtaisista tekijöistä.³⁷ Tiheyttäkin käsitteellistettiin kuitenkin monin eri tavoin. Arkkitehti Amos Rapoport (1929–) teki eron fyysisen (*physical*) ja havaitun (*perceived*) tiheyden välillä, joista jälkimmäinen perustui yksilön tapaan arvottaa tiheyttä.³⁸ Eroa tehtiin myös tilallisen (*spatial*) ja sosiaalisen (*social*) tiheyden välillä, joista edellinen viittasi käytössä olevan tilan määrään henkilöä kohden ja jälkimmäinen ihmisten kokonaismäärään tilassa.³⁹ Monet alkoivat pitää ihmisten kokonaismäärää merkityksellisempänä ahtauden kokemuksen kannalta kuin fyysisen tilan vähyyttä sinänsä. Tärkeä oli myös erottelu alueellisen väestötiheyden (*areal density*) ja asumisahtauden (*in-dwelling density*) välillä.⁴⁰

1970-luvun alussa monet ympäristöpsykologit vielä valittelivat vähäistä tutkimustietoa ahtauden vaikutuksesta ihmisen käyttäytymiseen. He kritisoivat lehdistössä rehottavaa spekulointia ahtauden aiheuttamista ongelmista, jotka ulotuivat fyysisistä ja psyykkisistä sairauksista alkoholismiin, huumeriippuvuuteen, rikollisuuteen ja mellakointiin.⁴¹ 1970-luvun lopun katsausartikkeleissa kiiteltiin jo ahtauden teoreettisia analyysejä huolimatta siitä, ettei yhtenäistä teoriaa ollut kehitetty.⁴²

1970-luvun mittaan kävi selväksi, että ympäristöpsykologit pyrkivät kesyttämään ahtauserongelman kiistämällä sen massiivisuuden ja hakemalla siihen ratkaisuja. He torjuivat ajatuksen, että korkea tiheys tai fyysinen ahtaus saivat väistämättä negatiivisia seurauksia. Ympäristöpsykologit pitivät kuitenkin ahtauden kokemusta potentiaalisesti vahingollisena. He katsoivatkin tehtäväkseen löytää ne muuttujat, jotka korkean tiheyden vallitessa aiheuttavat ahtauden kokemuksen. Lisäksi oli löydettävä keinot, joilla vaikuttaa näihin muuttujiin.

Jo 1960-luvulla vaikutusvaltainen antropologi Edward T. Hall (1914–2009) oli painottanut kulttuuristen tekijöiden vaikutusta ihmisten tilallisiin tarpeisiin ja siten myös ahtauden kokemiseen. Hallin mukaan esimerkiksi kahden henkilön välisessä optimaalisena pidetyssä etäisyydessä ja mieltymyksissä asuntojen ja huoneiden koon suhteen oli paljon puhtaasti kulttuurilla selitettäviä eroja.⁴³ Kulttuurin lisäksi ahtauden kokemukseen vaikuttivat ympäristöpsykologien mielestä muun muassa tottumus, ihmisten keskinäinen tuttuus ja vuorovaikutus, tilassa harjoitettavan toiminnan laatu, yksilöiden persoonallisuuspiirteet ja psykologinen mielentila, kognitiiviset tekijät sekä tilan arkkitehtuuri.⁴⁴

Negatiivisen ahtauserokokemuksen torjumiseksi ympäristöpsykologit tarjosivat lähinnä kahdenlaisia ratkaisuja. Ensinnäkin useimpien mielestä oli mahdollista oppia käyttämään tilaa ja säätelemään sosiaalisia kontakteja paremmin, mikä vähentäisi ahtauden tunnetta tai helpottaisi siihen sopeutumista. Ahtaissa tiloissa oleva ryhmä saattoi organisoitua uudella tavalla ja muuttaa toimintatapojaan. Toiseksi arkkitehtuurissa ja suunnittelussa voitaisiin ottaa ihmisen tilalliset tarpeet paremmin huomioon, mikä mahdollistaisi suuremman yksityisyyden ja kontrollin tunteen ahtaissakin tiloissa ja siten helpottaisi ahtauden kokemusta.⁴⁵ Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoitti tilan jakamista siten, että havainnot muista ihmisistä ja ei-toivotut sosiaaliset kontaktit vähenisivät.⁴⁶

Keskeiseksi tekijäksi negatiivisten ahtauserokokemusten torjunnassa ympäristöpsykologit nostivat mahdollisuuden kontrolloida ympäristöä, vuorovaikutusta sekä omaa ja muiden toimintaa. Vaikka teoreettisissa malleissa oli jonkin verran eroja, ahtauden kokemusta pidet-

37. Daniel Stokols, On the Distinction between Density and Crowding. *Psychological Review* 79 (1972), 275–277.

38. Amos Rapoport, Toward a Redefinition of Density. *Environment and Behavior* 7 (1975), 133–158.

39. Chalsa Loo, The Effects of Spatial Density on the Social Behavior of Children. *Journal of Applied Social Psychology* 2 (1972), 372–381.

40. Steven Zlotnick & Irvin Altman, Crowding and Human Behavior. Teoksessa Joachim F. Wohlwill & Daniel H. Carson (toim.) *Environment and the Social Sciences. Perspectives and Applications*. American Psychological Association 1972, 50–53.

41. Craik 1973, 409; Zlotnick & Altman 1972, 45, 48–50.

42. Julian Edney, Theories of Human Crowding. A Review. *Environment and Planning A* 9 (1977), 1211; Stokols 1978, 272.

43. Edward Hall, *The Hidden Dimension*. The Bodley Head 1969 [1966].

44. Melko kattavasti näistä, ks. esim. Daniel Stokols, A Social Psychological Model of Human Crowding Phenomena. *Journal of the American Institute of Planners* 38 (1972), 72–83. Kaikki ympäristöpsykologit eivät kuitenkaan jakaneet juuri Stokolsin näkemystä.

45. Esim. Zlotnick & Altman 1972, 54–56.

46. J. A. Desor, Toward a Psychological Theory of Crowding. *Journal of Personality and Social Psychology* 21 (1972), 79–83.

tiin yleisesti epämiellyttävänä ylikuormitus- tai stressitilana, johon liittyi jonkinlaista kontrollin menetystä. Harold Proshansky (1920–1990) kollegoineen korosti negatiivisia seurauksia tilanteessa, jossa muiden läsnäolo esti jotakuta tekevästä haluamista asioita.⁴⁷

Ehkä vaikutusvaltaisain käsitteellinen analyysi oli Irvin Altmanin (1930–) malli, joka satoi yksityisyyden (*privacy*), ahtauden, henkilökohtaisen tilan (*personal space*) ja territoriaalisuuden yhteen. Altmanille henkilökohtainen tila ja territoriaalisuus olivat säätelymekanismeja, joiden tarkoitus oli auttaa saavuttamaan tasapainotila toivotun ja todellisen yksityisyyden välillä. Ahtaus oli yksinkertaisesti kokemus, joka syntyi, kun tarve yksityisyyden ylitti mahdollisuudet sen saavuttamiseen.⁴⁸ Merkittävää on, että territoriaalisuudesta tuli tässä mallissa keino, jolla yksilö saattoi säädellä kommunikaatiota ja vuorovaikutusta. Vuosikymmenen lopulla territoriaalisuus liitettiin usein myös paikkaidentiteettiin.⁴⁹ Ympäristöpsykologit siis torjuivat selkeästi populaarietologien levittämän ajatuksen, että territoriaalisuus oli keskeinen syy ahtauden negatiivisiin seurauksiin.

Mahdollisuus kontrolloida omaa ympäristöä ja säädellä suhdetta muihin ihmisiin oli keskeisellä sijalla ympäristöpsykologien ahtauspohdintoissa. Useimmat heistä eivät kuitenkaan käsitelleet valtasuhteita näiden mahdollisuuksien taustalla tai puuttuneet yhteiskunnallisen epätasa-arvon kysymyksiin. Ahtauden ja kontrollin käsittely jäi pääosin yksilön ja pienryhmän tasolle, ja analyysi keskittyi huomattavan paljon juuri yksilöiden ominaisuuksiin ja toimintaan, vaikka ympäristöpsykologit olivat asettaneet tavoitteekseen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden. Sosiologit lähestyivät kysymystä koko yhteiskunnan tasolla, mutta he eivät huomioineet ympäristöpsykologien tutkimusta näiden toivomalla tavalla.

Kaupunkisosiologit ahtausongelman politisoijina ja lopullisina kesyttäjinä

Sosiologiassa oli jo vuosikymmeniä kiinnitetty huomiota ahtauden vahingollisuuteen, mutta 1970-luvulla tieteenalan edustajat vastustivat voimakkaimmin ahtauspelkoja. Yksi keskeinen syy oli tarve torjua julkisuudessa vellovat hurjat kauhuskenaariot.⁵⁰ Toinen tavoite oli kiinnittää huomio sinne, missä sairauksien, sosiaalisten ongelmien ja yhteiskunnallisen levottomuuden syyt useimpien sosiologien mielestä todellisudessa olivat, eli epätasa-arvoon, syrjintään ja segregatioon. Sosiologit Claude Fischer (1948–), Mark Baldassare (1951–) ja Richard Ofshe (1941–) argumentoivat, että vaikka ahtaudella olisikin joitain vahingollisia seurauksia ihmisille, ne olivat lähes merkityksettömiä verrattuna sosioekonomisen aseman, rodun tai sukupuolen vaikutuksiin. Myös kaupunkisuunnittelussa ja arkkitehtuurissa pitäisi huomio kiinnittää ahtauden sijaan mainittuihin kysymyksiin.⁵¹

Sosiologit olivat tutkineet ahtauden vaikutuksia sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin hyödyntäen aineistoja, jotka perustuivat suuriin väestötilastoihin. Aineistot olivat osoittaneet korrelaatioita asukastiheyden ja sairauksien sekä sosiaalisten ongelmien välillä.⁵² Kausaalisuhteesta näiden välillä ei kuitenkaan ollut vakuuttavaa näyttöä – eikä vähiten siksi, että ahtaus ja heikko sosiaalinen asema esiintyivät usein yhdessä. 1960-luvulla väestöpohjaiset tutkimukset kehittyivät siten, että tilastoaineistoja ruvettiin vakioimaan sosioekonomisten muuttujien suhteen. Eräässä tutkimuksessa analysoitiin asukastiheyden suhdetta lapsikuolleisuuteen, kokonaiskuolleisuuteen, tuberkuloositapausten määrään sekä sosiaaliturvan käyttämiseen Chicagossa. Suoraan alueellisesti tarkasteltuna kaikki muut muuttajat paitsi kokonaiskuolleisuus näyttivät korreloivan tiheyden kanssa. Kun luvut vakioitiin sosioekonomisen aseman, asumisen

47. Proshansky & Ittelson & Rivlin 1970.

48. Irvin Altman, *The Environment and Social Behavior. Privacy, Personal Space, Territory, Crowding*. Wadsworth Publishing Company 1975.

49. Harold Proshansky, The City and Self-identity. *Environment and Behavior* 10 (1978), 147–169.

50. Claude Fisher & Mark Baldassare, How Far from the Madding Crowd? *New Society* 32 (1975), 531–533.

51. Claude Fisher, Mark Baldassare & Richard Ofshe, Crowding Studies and Urban Life. *Journal of the American Institute of Planners* 41 (1975), 406–418. Ks. myös esim. Robert Mitchell, Misconceptions about Man-Made Space. In Partial Defense of High-Density Housing. *The Family Coordinator* 1 (1974), 51–56.

52. Lyhyt katsaus näihin tutkimuksiin, ks. A.R. Gillis, Population Density and Social Pathology. The Case of Building Type, Social Allowance and Juvenile Delinquency. *Social Forces* 53 (1974), 307.

laadun ja maahanmuuton suhteen, tiheydellä ei ollut vaikutusta useimpiin muuttajiin, ja lisäksi tuberkuloosiluku korreloi negatiivisesti tiheyden kanssa.⁵³ 1970-luvulla sosiologiset tilastotutkimukset lähtökohtaisesti kontrolloivat tulojen, koulutuksen ja sosioekonomisen statuksen suhteen. Näiden tutkimusten valossa näytti siltä, että ahtaudella ei juurikaan ollut vaikutusta erilaisiin negatiivisiin ilmiöihin erillään sosioekonomisista muuttajista.⁵⁴

Vaikka sosiologit vaativat kaupunkien kunnianpalautusta ja torjuivat ahtauspelkoja, he nostivat tärkeään asemaan yhden ympäristöpsykologienkin tunnistaman erottelun: asumisahtauden ja alueellisen asukastiheyden eron. Jotkut sosiologien tutkimukset näyttivät osoittavan, että nimenomaan alueellinen asukastiheys olisi haitallista.⁵⁵ Tavallisempaa oli kuitenkin todeta, että näyttö tuki asumisahtauden haitallisuutta joko suuremmassa⁵⁶ tai vähäisemmässä määrin.⁵⁷ Asumisahtauden haitallisuutta kommentoivat tutkimukset kiistivät samalla korkean asukastiheyden merkityksen. Moni sosiologi myös korosti asumisahtauden merkityksen vähäisyyttä verrattuna sosioekonomisen aseman vaikutukseen.⁵⁸

Kiivaimmin ahtauspelkoja torjuvat sosiologit yhdistivät esitetyt huolet yleiseen ja perustetomaan kaupunkivastaisuuteen. Heidän mielestään ei ollut olemassa mitään merkkejä siitä, että kaupunkilaiset olisivat sen ”stressaantuneempia, häiriintyneempiä, vieraantuneempia tai onnettomampia kuin maalla asuvat.”⁵⁹ Kaupunkielämän puolustamisessa he liittyivät pitkään perinteeseen, joka oli elänyt kritiikin rinnalla ja puolustanut kaupungin positiivisia puolia. Tämän tulkintaperinteen mukaan ihmisten kokoontuminen

yhteen kaupungeissa mahdollisti paitsi työnjaon, innovaatiot ja instituutioiden kehittymisen, myös luovuuden, liberaalin ajattelun ja sivistyksen. Yllättäviä ja sattumanvaraisia kontakteja tuntemattomien kanssa ei pidettykään stressin aiheuttajina, vaan niissä piili kaupunkielämän viehätys ja elinvoima. Tämä tulkinta oli saanut paljon näkyvyyttä erityisesti Jane Jacobsin (1916–2006) julkaistua kirjansa *The Death and Life of Great American Cities* (1961). Kuten oli tyypillistä myös 1970-luvun sosiologeille, Jacobs puolusti asuinalueiden tiivistä mutta katsoi asumisahtauden olevan potentiaalisesti vahingollista.⁶⁰

Kaupunkisosiologien mielestä ahtausongelmaa ei voinut ratkaista paremmalla arkkitehtuurilla ja suunnittelulla, mutta toisaalta mitään yleisesti ratkaisua vaativaa ongelmaa ei heidän mielestään ollut olemassa. Baldassare syytti ympäristöpsykologeja jopa suunnitteludeterminismistä,⁶¹ mutta syytökset olivat jossain määrin epärealistisia. Kuten aiemmin osoitin, ympäristöpsykologit eivät suinkaan nähneet ahtausongelmaa mustavalkoisesti tai etsineet vain suunnitteluratkaisuja. Lisäksi esimerkiksi Fischer ja Baldassare itsekin arvioivat, että niin kulttuurilla, sosiaalisella tilanteella kuin arkkitehtuurillakin oli merkitystä ahtauden kokemukselle pelkän numeerisen tiheyden sijaan.⁶²

Sosiologit luottivat vielä ympäristöpsykologeja enemmän ihmisen kykyyn sopeutua ahtaisiin oloihin. Silti Baldassarenkin mielestä ahtaus saattoi laskea niiden hyvinvointia, joilta puuttui sopeutumiskykyä ja jotka kokivat, ettei heillä ollut kylliksi mahdollisuutta kontrolloida käytettävissä olevaa tilaa. Tällaisia ryhmiä olivat esimerkiksi lapset, psyykkisesti sairaat, köyhät ja muuten heikot ja voimattomat. Baldassare arveli, että

53. Halliman H. Winsborough, The Social Consequences of High Population Density. *Law and Contemporary Problems* 30 (1965), 120–126.

54. Sandra Kirmeyer, Urban Density and Pathology. A Review of Research. *Environment and Behavior* 2 (1978), 259, 264.

55. Esim. Robert Schmitt, Density, Health, and Social Disorganization. *Journal of the American Institute of Planners* 32 (1966), 38–40; Leo Levy & Allen Herzog, Effects of Population Density and Crowding on Health and Social Adaptation in the Netherlands. *Journal of Health and Social Behavior* 15 (1974), 228–240.

56. Omer Galle, Walter Gove & Miller McPherson, Population Density and Pathology. What are the Relations for Man? *Science* 176 (1972), 23–30.

57. Esim. Alan Booth & David Johnson, The Effect of Crowding on Child Health and Development. *The American Behavioral Scientist* 18 (1975), 736–749; Stephen Webb & John Collette, Urban Ecological and Household Correlates of Stress-Alleviative Drug Use. *American Behavioral Scientist*, 18 (1975), 750–770.

58. Esim Booth & Johnson 1975, 746.

59. Claude Fischer, *The Urban Experience*. Jovanovich 1976, 176–177.

60. Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage 1961.

61. Mark Baldassare, *Residential Crowding in Urban America*. University of California Press 1979, 30.

62. Fischer, Baldassare, & Ofshe 1975, 415.

naisten oli roolinsa vuoksi vaikeampi lähteä kotoa muualle, minkä vuoksi asumisahtaus vaikutti heihin enemmän kuin miehiin. Hän korostikin matalan statuksen ja tilan puutteen yhteisvaikutusta.⁶³

Valtaosa käytännön suunnitteluratkaisuista, joita psykologisesti orientoituneet arkkitehdit tarjosivat negatiivisten ahtauden kokemusten selättämiseksi, liittyivät opiskelija-asuntoloihin sekä vankiloihin ja mielisairaaloihin. Historioitsija Edmund Ramsden kutsuu niitä ”urbaaneiksi laboratorioiksi,” jotka mahdollistivat tilan manipuloinnin, täsmällisyyden ja toistettavuuden.⁶⁴ Esimerkiksi erään asuntolatutkimuksen tulos oli, että opiskelijoiden havainnoilla huoneen koosta ei ollut suoraa yhteyttä ahtauden kokemukseen. Päivänvalo saavia huoneita pidettiin vähemmän ahtaina, vaikka niitä ei arvioitu muita isommiksi.⁶⁵ Tutkimukset toistivat monia melko yleisluonteisia arvioita ja suosituksia, kuten että pitkiä käytäviä tuli välttää ja tilat suunnitella niin, että asukkaiden olisi mahdollisimman helppoa säädellä vuorovaikutusta ja yksityisyyttään. Asuntolatutkimuksen tuloksista tehtiin varovaisia johtopäätöksiä myös laajempaan asuinalueiden suunnitteluun.⁶⁶

Suunnitteluehdotukset, jotka pyrkivät torjumaan kielteisiä kokemuksia ahtaudesta, eivät siis väittäneet, että ahtaus – tai vielä vähemmän numeerisesti mitattava fyysinen tiheys – olisi yksiselitteisesti haitallista. Ahtauden ja yhteiskunnallisen epätasa-arvon moniulotteisia yhteyksiä ne eivät kuitenkaan myöskään pyrkinet purkamaan. Vuosikymmeniä kaupunkisuunnittelun ihanteena pidetty väljyys ja ahtauden välttely oli monien sosiologien mielestä toiminut valkoisen keskiluokan ehdoilla ja sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien intressejä vastaan.

Erityisesti 1950-luvun aikana toteutetut suuret uudisrakentamishankkeet (*urban renewal*), jotka tähtäsivät köyhien asuinolojen parantamiseen, olivat monella tapaa epäonnistuneita. Hankkeiden tarkoitus oli ollut raivata epäterveitä slummeja tilavampien asuntojen tieltä, mutta samalla ne olivat tuhonneet toimivia yhteisöjä ja asukkaidensa positiivisia pitämiä ympäristöjä. Monet sosiologit olivat kritisoineet näitä hankkeita jo 1960-luvun taitteessa.⁶⁷

Asumista koskevat tilaankin liittyvät minimi-standardit olivat olleet jossain määrin turvaamassa myös köyhien vuokra-asujien tilannetta. Kuitenkin esimerkiksi Amerikan kansanterveysyhdistyksen 1900-luvun puolivälissä antamat esikaupunkirakentamiseen kannustavat suositukset olivat olleet korostetun keskiluokkaisia ja tukeneet asuinalueiden välistä eriytymiskehitystä. Rotuun perustuvan segregaaion yhdistys tuomitsi vasta vuonna 1968.⁶⁸ 1970-luvulla monet sosiologit siis uskoivat, että suunnitteluihanteet, joissa demonisoitiin ahtautta, palvelivat ensisijaisesti vauraamman väestöosan intressejä. Tärkeämpää olisi ollut kiinnittää huomiota kokonaisten asuinalueiden suunnitteluun siten, että kaikilla oli pääsy tärkeisiin resursseihin.⁶⁹ Esimerkiksi autoilua suosiva väljä kaupunkirakenne lisäsi eriarvoisuutta ja jätti suuren osan väestöstä ulkopuoliseksi.⁷⁰

Johtopäätökset

Kun kaupunkikeskustojen väkijoukot 1960-luvulla mellakoivat, moni ajatteli todistavansa ahtauden ja turmelevan kaupunkiympäristön vahingollisia seurauksia. Kaupunkisosiologit kuitenkin etsivät syytä mellakointiin ja muihin urbaaneihin ongelmiin ennen kaikkea yhteiskunnallisesta

63. Baldassare 1979, 13, 35, 184.

64. Ramsden 2011, 663.

65. Allen Schiffenbauer et al., The Relationship Between Density and Crowding. Some Architectural Modifiers. *Environment and Behavior* 9 (1977), 3–14.

66. Reuben Baron & David Mandel, Toward an Ecological Model of Density Effects in Dormitory Settings. Teoksessa Andrew Baum & Yakov Epstein (toim.) *Human Response to Crowding*. Lawrence Erlbaum Assoc. 1978, 303–324; Glenn Davis, Designing for Residential Density. Teoksessa Andrew Baum & Yakov Epstein (toim.) *Human Response to Crowding*. Lawrence Erlbaum Assoc. 1978, 353–369; Andrew Baum & Glenn Davis, Reducing the Stress of High-density Living. An Architectural Intervention. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38 (1980), 471–481.

67. Christian Topalov, “Traditional Working-Class Neighborhoods?” An Inquiry into the Emergence of a Sociological Model in the 1950s and 1960s. *Osiris* 18 (2003), 212–233.

68. Russ Lopez, Public Health and Urban Planning. Intertwined Histories. Teoksessa Kartsten Jørgensen et al. (toim.) *The Routledge Handbook of Planning History*. Routledge 2017, 369–372.

69. Esim. Mitchell 1974, 55–56.

70. K. Schaeffer & Elliott Scarl, *Access for All*. Penguin 1975.

epätasa-arvosta. Baldassare väitti, että kun huomio kiinnitettiin ahtauteen, haettiin lähinnä epäyhteiskunnallista selitystä yhteiskunnallisille ongelmille.⁷¹

Ennen 1960-luvun lopulla alkanutta intensiivisemmän ahtaustutkimuksen kautta ahtaus oli nähty paitsi potentiaalisena uhkana kaikille siitä kärsiville, myös todellisena ongelmana, josta köyhä väestö kärsi pienten asuntojen ja liian tiiviisti rakennettujen asuinalueiden vuoksi. 1970-luvulla aiheeseen voimakkaasti kantaa ottaneet sosiologit ajattelivat pikemminkin, että köyhyyden ja syrjinnän aiheuttamat negatiiviset vaikutukset saattoivat pahentua ahtauden vuoksi. Heidän mielestään ei kuitenkaan ensisijaisesti pitänyt lähteä korjaamaan ahtausongelmaa, vaan tuli puuttua epätasa-arvoisiin rakenteisiin ongelmien taustalla. Kaupunkitilan monisyinen alueellinen ja ryhmien välinen eriytyminen oli suurempi ongelma kuin asukastiheys tai ahtaus. Tasa-arvoa ja hyvinvointia voitaisiin lisätä, jos huomio siirtyisi keskiluokkaisista väljyyshanteista esimerkiksi palveluiden saavutettavuuteen. Eriarvoisuuden käsite saikin 1970-luvulla uudenlaista tilallista sisältöä.

■ Kuva 3. Iltaruuhkaa Pittsburghissa Pennsylvaniassa toukokuussa 1973. Elintason nousu, moottoriteiden rakentaminen ja yksityisautoilun lisääntyminen olivat osaltaan mahdollistaneet nopean esikaupungistumiskehityksen. Kuvaaja: John L. Alexandrowicz. Lähde: NARA, 557229.

Ahtautta myös käsitteellistettiin 1970-luvulla uudella tavalla. Ympäristöpsykologien mielestä sillä oli vain vähäinen yhteys käytettävissä olevan fyysisen tilan määrään. Vaikka ympäristöpsykologit eivät kurottaneet Calhounin hahmottelemaan abstraktiin ja mystiseen käsitteelliseen tilaan, korostui ahtauden määrittelyssä tilan subjektiivinen kokemus ja yksilölliset sopeutumismekanismi. Keskeiseksi tavoitteeksi nousi mahdollisuus yksityisyyteen ja sosiaalisten kontaktien kontrollointiin. Sosiologeista poiketen ympäristöpsykologit korostivat yksilöön ja pienryhmiin kiinnittyneitä muuttujia, jotka eivät olleet suoraan sidoksissa yhteiskunnalliseen tasa-arvoon tai epätasa-arvoon. Lisäksi tilojen arkkitehtuuri sai paljon huomiota.

71. Baldassare 1979, 6–7.

Vuosikymmenien ajan kaupunkisuunnittelussa oli pidetty itsestäänselvyytensä, että ahtaus oli vahingollista. Voi väittää, että intensiivisen tieteellisen kiinnostuksen ja tutkimuksen seurauksena ahtauspelot laimentuivat 1970-luvun aikana. Vaikka vaikutussuhde ei ole yksiselitteinen, pelkojen hälveneminen lienee osaltaan ollut mahdollistamassa kaupunkisuunnittelun ihanteiden muuttumisen tiivistä kaupunkirakennetta suosivaksi 1980-luvulta alkaen. Nyt myös samat voimat, jotka olivat lisänneet 1960-luvun ahtauspelkoja – huoli ekologisesta kestävyydestä ja ympäristön tilasta – kannustivat katsomaan ti-

vistä kaupunkirakennetta uudesta positiivisemmasta näkökulmasta.

Tutkimus on toteutettu RECIPE (Vastustuskykyinen kaupunki. Kaupunkisuunnittelu pandemioiden ennaltaehkäisyn välineenä) -hankkeessa, jota rahoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimiva strategisen tutkimuksen neuvosto.

FT **Annukka Sailo** työskentelee tieteiden ja aatteiden historian tutkijatohtorina Oulun yliopistossa.

Sähköposti: annukka.sailo@oulu.fi

Kiehtovaa historiaa jouluun

Tilaa uutuskirjat helposti | kauppa.gaudeamus.fi

Vuoden historiateos-ehdokas!

JYRKI NISSI

Kuolema keskiajalla

Vahakynttilät palavat, suitsuke tuoksuu, pappi lausuu latinaa. Kuoleamalla ja kuolinhetkellä oli merkittävä uskonnollinen ja kulttuurinen rooli myöhäiskeskiajan Euroopassa. Kuolema lomittui osaksi ihmisten arkea, siihen liittyi rituaaleja ja suuria tunteita.

Vuoden historiateos-ehdokas!

KRISTIINA KALLEINEN

Valtioaamun aika

Vuodet 1809 ja 1863 ovat Suomen historian merkkipaaluja, joiden merkityksestä kiistellään edelleen. Teos monipuolistaa kuvaa autonomisen suuriruhtinaskunnan ensimmäisistä vuosikymmenistä sekä suomalaisten ja venäläisten suhteista.

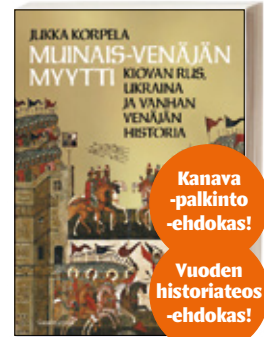

Vuoden historiateos-ehdokas!

HEIKKI MIKKELI

Geneven henki

Teos haastaa käsityksen Kansainliitosta suurena epäonnistumisena. Kansainvälistä yhteistoimintaa edistänyt järjestö saavutti paljon rikollisuuden torjunnassa ja sosiaalisessa sekä humanitaarisessa työssä. Samat kysymykset ovat yhä ajankohtaisia.

Kanava-palkinto-ehdokas!

Vuoden historiateos-ehdokas!

JUKKA KORPELA

Muinais-Venäjän myytti

Kertomuksella ikiaikaisesta Muinais-Venäjältä on vuosisatoja vanhat perinteet. Silällä on muun muassa perusteltu hyökkäystä Ukrainaan. Teos täydentää monia vanhentuneita käsityksiä Venäjältä, Ukrainasta ja niiden muotoutumisesta.

Vuoden historiateos-ehdokas!

WIRTA, TIKKA, HANNULA & KANANOJA

Suurvallan rakentajat

1600-luvun Ruotsi ja Alankomaat tekivät runsaasti yhteistyötä. Keskinäinen kauppa kävi, yrittäjät liikkuvat maasta toiseen ja avioliittoa solmittiin merkkitukujen välillä. Alankomaat tarvitsi Itämeren alueen tuotteita ja Ruotsin kansainvälistä vaikutusvaltaa.

PASI TUUNAINEN

Sodan maantiede

Viidakot, vuoristot, mutaiset tasangot ja ylipääsemättömät virrat. Maailman sotahistoriassa tunnetaan useita esimerkkejä, joissa suurvallat tai materiaalisesti ja teknisesti ylivoimaiset armeijat ovat joutuneet vaikeuksiin epäsuotuisan ympäristön vuoksi.

TOMMI P. LANKILA

Antiikin viimeinen keisari

Kaarle Suuri hallitsi frankkien kuninkaana 46 vuotta ja liitti mahtavaan valtakuntaansa lähes koko läntisen Euroopan. Millainen henkilö ja hallitsija hän oli, ja mitä hän merkitsi aikalaisilleen ja myöhemmälle Euroopalle?

JOONAS MARISTO

Islamilaisen oikeuden historia

Teos valottaa yleistajuisesti šaria-käsitteen muotoutumista, merkitystä ja sisältöä. Islamilaisen oikeuden lähteet ovat islamin ilmoitus, Koraani ja profeetta Muhammadin perimätieto, mutta niiden tulkinnta muuttuvat ajassa.

Arja Turunen

Lähiösuunnittelu sukupuolten tasa-arvon esteenä?

Yhdistys 9 ja vaatimukset asumisen uudistamisesta 1960-luvulla

Puolustamme ihmisen valinnanvapautta, mutta rakennamme yhdenmukaistumiseen pakottavia miljöitä.¹

Jaakko Pakkasvirran ohjaama elokuva *Vihreä leski* herätti ilmestyessään vuonna 1968 vilkkaan keskustelun lähiöiden ongelmista. Tämä tuli ohjaajalle yllätyksenä, hänen tarkoituksenaan kun oli ollut käsitellä elokuvassa naisen aseman ongelmia. *Vihreä leski* kertoo nykyaikaisessa asumalähiössä asuvasta perheenäidistä, jonka elämä on yksinäistä sosiaalisten kontaktien vähyyden takia.²

Naisen asema oli 1960-luvulla ajankohtainen teema, jonka oli nostanut kansainväliseen julkiseen keskusteluun erityisesti yhdysvaltalaisen Betty Friedanin vuonna 1963 ilmestynyt, lähiöiden turhautuneiden kotirouvien elämästä kertonut teos *The Feminine Mystique*.³ Teoksen esittämä vaatimus naisten vapauttamisesta kotiäidin roolista vaikutti keskeisellä tavalla uuden naisliikkeen syntyyn Yhdysvalloissa.⁴ Kirjan suomen-

nos *Naisellisuuden harhat* oli ilmestynyt vuonna 1967.⁵

Suomessa ja Ruotsissa oli 1960-luvun alusta lähtien keskusteltu vilkkaasti naisen aseman ongelmista niin sanotun sukupuoliroolikeskustelun muodossa. *Vihreä leski* tulkittiin kuitenkin lähiöiden ongelmista kertovaksi elokuvaksi. Elokuvan vastaanoton on katsottu tuoneen suomalaisen julkiseen keskusteluun ongelmakeskeisen lähiöpuheen, jossa lähiöitä kritisoidaan siitä, että niiden asukkaiden elämä on yksitoikkoista, yksinäistä ja masentavaa.⁶

Tässä artikkelissa tarkastelen 1960-luvun lähiöitä ja lähiökeskustelua Yhdistys 9:n kautta, joka oli sukupuoliroolikeskustelun tunnetuin edustaja⁷ Sen tärkeimmät tavoitteet koskivat abortin laillistamista ja naisten aseman parantamista työelämässä, mutta sillä oli myös asumisen uudistamista koskevia tavoitteita. Nämä tavoitteet liittyivät keskeisesti ”vihreiden leskien” tematiikkaan eli keskusteluun siitä, millainen on naisten kannalta hyvä asuin- ja elinympäristö. Yhdistys

1. Leif Sundström, *Rakennettu väkivalta*. Teoksessa Sauli Salmi (toim.) *Vastalause* 66. Kirjamaailma 1966b, 81.
2. Johanna Hankonen, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatiето; Gaudeamus 1994, 83–84; Mervi Pantti, *Kaikki muuttuu. Elokuwakulttuurin jälleentekeminen Suomessa 1950-luvulta 1970-luvulle*. Suomen elokuvatutkimuksen seura 1998, 163–170; Hanna Kuusi, *The Green Widow. Feature Films in Social History*. Teoksessa Sirpa Leppänen & Joel Kuortti (toim.), *Inescapable Horizon. Culture and Context*. Jyväskylän yliopisto 2000, 203–228; Hanna Kuusi, *Viinistä vapautta. Alkoholit, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa*. SKS 2003, 236–239; Termi ”vihreä leski” oli peräisin saksankielisestä keskustelusta. *Suomen Kansallisfilmografia: 7, 1962–1970*. 1998, 461.
3. Betty Friedan, *The Feminine Mystique*. Norton 1963.
4. Ks. esim. Betty Friedan, *It Changed my Life. Writings on the Women's Movement*. Harvard University Press 1998.
5. Betty Friedan, *Naisellisuuden harhat*. Kirjayhtymä 1967.
6. Matti Kortteinen, *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava 1982; Hankonen 1994; Irene Roivainen, *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsingin kaupungin tietokeskus 1999; Kuusi 2003, 236–241; Kirsi Saarikangas, *Sandboxes and Heavenly Dwellings. Gender, Agency, and Modernity in Lived Suburban Spaces in the Helsinki Metropolitan Area in the 1950s and 1960s*. *Home Cultures. The Journal of Architecture, Design and Domestic Space* 11:1 (2014), 33–64.
7. Rooli-ideologian omaksui 1960-luvulla myös Suomen Naisten Demokraattinen Liitto sekä SDP:n nais- ja nuorisjärjestöt. Radikaali sukupuolirooli-ideologia vaikutti myös vuonna 1966 aloittaneen *Naisen asemaa tutkivan komitean* työn taustalla. Heidi Kurvinen & Arja Turunen, *The Radical Sex Role Ideology and the Finnish Gender Role Movement of the Late 1960s*. *Women's History Review* 23:1 (2023), 62–81. <https://doi.org/10.1080/09612025.2022.2092270>; Solveig Bergman, *The Politics of Feminism. Autonomous Feminist Movements in Finland and in West-Germany from the 1960s to the 1980s*. Åbo Akademi University Press 2002, 138.

9:n vaatimus oli, että alueiden suunnittelussa tuli huomioida myös sukupuolten tasa-arvo.

Lähiöiden asukkaita osallistuivat lähiöitä koskevaan keskusteluun tuomalla esiin myös lähiöiden hyviä puolia, joiden merkitystä myös myöhempi lähiötutkimus on korostanut. Esimerkiksi muutto kaupungin keskustan pienistä asunnoista tai maaseudulta uuteen, nykyaikaisilla mukavuuksilla varusteltuun asuntoon merkitsi huomattavaa asumisen ja elämisen tason nousua. Asukkaat arvostivat lähiöiden rauhallisuutta ja luonnonläheisyyttä, ja heillä oli tiiviit naapuruussuhteet, jopa tiiviimmät kuin kaupungin keskustassa asuessaan. Kotirouvien verkosto, joka tyypillisesti muodostui lasten hiekkalaatikolla, osoittautui lähiöiden voimakkaimmaksi ja tärkeimmäksi verkostoksi. Myös lasten näkökulmasta lähiö oli tiivis sosiaalinen yhteisö.⁸

Lähiökriittisiä tutkijoita ja toimittajia onkin moitittu ulkopuolisesta ja ylhäältäpäin katsovasta näkökulmasta.⁹ Amerikkalaisesta feministisestä keskustelusta peräisin olevan lähiö- ja kotirouva-instituution kritiikin on myös todettu sopivan huonosti suomalaisen yhteiskuntaan, jossa kotirouvien määrä on ollut aina suhteellisen pieni ja jossa lähiöasuminen ja -suunnittelu eivät ole perustuneet pelkästään yksityisautoiluun, toisin kuin Yhdysvalloissa.¹⁰ Suomalaisessa lähiökeskustelussa myös kysyttiin jo 1960-luvulla, oliko ”vihreiden leskien” ongelmassa kyse juuri lähiöasumisen tuottamista ongelmista. Miksi äidit ikävystyisivät enemmän lähiöiden kuin tiiviin kaupungin leikkikentillä?¹¹

Tämän artikkelin tarkoituksena on osoittaa, että Yhdistys 9:n näkökulmasta ”vihreiden les-

kien” ongelmat eivät olleet vain fiktiivinen ilmiö tai amerikkalaista tuontitavaraa, vaan että myös sen hetkiseen suomalaiseen lähiösuunnitteluun ja -asumiseen sisältyi sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta runsaasti ongelmia, joiden vuoksi lähiösuunnittelua haluttiin radikaalisti uudistaa. Artikkelin toisena tarkoituksena on uudistaa käsitys Yhdistys 9:n tavoitteista. Yhdistys 9:ää ja sen edustamaa sukupuolirooli-ideologiaa on aiemmassa tutkimuksessa kritisoitu tasa-arvon ymmärtämisestä miehisen normin mukaan: naisille haluttiin samat oikeudet, jotka miehillä jo olivat.¹² Esimerkiksi Betty Friedanin esittämän lähiökritiikin on huomautettu edustavan mieskeskeistä ajattelua: lähiöt ovat feminiinisiä, tuottamattomia ja passiivisia alueita, joista naiset tulee vapauttaa, koska merkityksellinen elämä tapahtuu lähiöiden perhe-elämän ulkopuolella.¹³ Yhdistys 9:n ideologia on aiemmin rinnastettu Friedanin edustamaan liberaalifeminismiin, mutta osoitan tässä artikkelissa, että Yhdistys 9:n tavoitteena ei ollut vapauttaa naisia pois lähiöistä vaan tuoda merkityksellisen elämä lähiöön sekä naisten että miesten ja myös lasten luokse.

Artikkelin aineistona ovat Yhdistys 9:n ja erityisesti sen Asumisryhmän julkaisemat raportit ja muut asumista käsittelevät julkaisut, tekstit ja puheenvuorot.¹⁴ Analysoin tekstejä laadullisen sisällönanalyysin menetelmin etsien vastausta seuraaviin kysymyksiin: millaisen sukupuolinäkökulman Yhdistys 9 toi arkkitehtuuria ja yhdyskuntasuunnittelua koskevaan keskusteluun, millaisia sukupuolten tasa-arvoon liittyviä ongelmia lähiöasumiseen sen näkökulmasta sisältyi ja millaisia ratkaisuja se niihin ehdotti?¹⁵

8. Kortteinen 1982, 15–17, 63–75; Kuusi 2003, 241–243; Saarikangas 2014.

9. Saarikangas 2014.

10. Marjatta Marin, Ikävystyneet vihreä lesket eivät purnaa riittävän paljon asemansa parantamiseksi. *Ilta-Sanomat* 19.1.1968, 6; Kuusi 2003, 243–244; Saarikangas 2014, 38; Juho Saksholm, *Reform, Revolution, Riot? Transnational Nordic Sixties in the Radical Press, C. 1958–1968*. Jyväskylän yliopisto 2020, 89–90.

11. Otto-I. Meurman, Hämmäntävä asunonäyttely. *Uusi Suomi* 5.11.1966, 3; Viimeiset puheenvuorot lähiörouvien ongelmista. *Ilta-Sanomat* 1.2.1966, 6; Kuusi 2003, 238–241.

12. Esim. Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*. WSOY 1983, 125–126, 151–163; Anne Maria Holli, Yhdistys 9:n politiikan ja poliittikkäkäsityksen suhteen merkityksestä tasa-arvopolitiikan syntyhistoriassa. *Politiikka* 29: 4 (1988), 329; Raija Julkunen, Suomalainen sukupuolimalli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino 1994; Tuija Parvikko, Conceptions of Gender Equality. Similarity and Difference. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Finnish 'Undemocracy'. Essays on Gender and Politics*. The Finnish Political Science Association 1990. Kritiikistä ks. Heidi Kurvinen & Arja Turunen, Toinen aalto uudelleen tarkasteltuna. Yhdistys 9:n rooli suomalaisen feminismin historiassa. *Sukupuolentutkimus* 31:3 (2018), 21–34.

13. Eeva Jokinen, *Väsänyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Gaudeamus 1996, 181–183; Saarikangas 2014, 14.

14. Yhdistys 9:n arkisto, joka sisältää myös yhdistyksen julkaisuja ja lehtileikkeitä, on Kansan Arkistossa.

15. Laadullisesta sisällönanalyysistä ks. Jaana Vuori, *Laadullinen sisällönanalyysi*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/> (22.6.2022).

Kontekstoin asumisryhmän vaatimukset yhtäältä sukupuolten tasa-arvoa ja toisaalta arkkitehtuurin uudistamista koskeviin aikalaiskeskusteluihin. Lopuksi tarkastelen, miten Yhdistys 9:n tavoitteisiin suhtauduttiin¹⁶ ja mitä Yhdistys 9:n asumista koskeville tavoitteille tapahtui yhdistyksen lakkauttamisen jälkeen.

Yhdistys 9: tavoitteena sekä naisten että miesten vapauttaminen

Yhdistys 9 perustettiin helmikuussa 1966 ajamaan sukupuolten tasa-arvoa. Yhdistys 9 vaati, että ihmisiä kohdeltaisiin ensi sijassa yksilöinä, ei sukupuolensa edustajina.¹⁷ Sen toiminnan lähtökohtana oli sukupuoliroolin käsite, jolla yhdistys pyrki tuomaan esiin, että naisten ja miesten yhteiskunnallinen asema ja rooli eivät perustu-

■ Kuva 1. Yhdistys 9:n järjestämä mielenosoitus lasten päivähoiton puolesta äitienpäivänä 1969. Kuvaaja Yrjö Lintunen Lähde: Kansan Arkisto.

neet biologiaan vaan olivat kulttuurin ja yhteiskunnan tuote. Näin niitä oli mahdollista myös muuttaa.¹⁸

Yhdistys 9:n perustamisen taustalla oli ruotsalainen sukupuoliroolikeskustelu sekä Ruotsissa ja Norjassa tehty sukupuoliroolitutkimus, joka keskittyi erityisesti naisten yhteiskunnallisen aseman tarkasteluun. Ruotsissa kotirouvia oli enemmän kuin Suomessa, ja siellä oli jo 1950-luvulla alettu aktiivisesti etsiä keinoja naisten työssäkäynnin edistämiseen, sillä se nähtiin sukupuolten tasa-arvon ja yhteiskunnan modernisoitumisen edellytyksenä sekä ratkaisuna työvoimapulaan.¹⁹

16. Julkisen keskustelun osalta käytän lähteinä Yhdistys 9:n arkiston sisältämiä lehtileikkeitä, Suomen Kansallisfilmografia 7:ssä lueteltuja *Vihreä leski* -elokuva koskevia lehtijuttuja, Hanna Kuusen tutkimuksissaan (2000; 2003) käyttämiä lehteitä sekä *Me Naiset* -lehtien vuosikertoja vuosilta 1966–1968.

17. *Kutsu Yhdistys 9:n perustamiskokoukseen ja Yhdistys 9:n säännöt*, Yhdistys 9:n arkisto 1C, CA, Kansan Arkisto (Kutsu ja yhdistyksen säännöt on julkaistu teoksen Mickwitz et al. *Roolien murtaajat* Gaudemus 2008 liitteessä 1 ja 2, s. 270–273); Holger Rotkirch, Yhdistys 9 uudistusten jouduttajana. Teoksessa Katariina Eskola (toim.) *Miesten maailman nurjat lait*. Tammi 1968.

18. Rotkirch 1968, 63–66; Margaretha Mickwitz, Yhdistys 9 ja sukupuoliroolikeskustelu. Teoksessa Margaretha Mickwitz, Agneta von Essen & Elisabeth Nordgren (toim.) *Roolien murtaajat*. Gaudeamus 2008, 32–34; Kurvinen & Turunen 2023, 62–65, 68.

19. Jenny-Leontine Olsson, *Kön i förändring. Den svenska könsrollsforskningen 1959–1979*. Sekel 2011, 39–42; Christina Florin & Bengt Nilsson, *”Något som liknar en oblodig revolution...” Jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*. Umeå university 2000, 62–74.

Tunnettu sosiologi ja kansankodin idean kehittämiseen 1930-luvulla osallistunut Alva Myrdal esimerkiksi ehdotti yhdessä Viola Kleinin kanssa vuonna 1956 julkaistussa teoksessa *Women's Two Roles*, että naiset keskittyisivät perheenemännän tehtäviin vain silloin, kun lastenhoito sitä edellyttää. He kouluttautuisivat ja aloittaisivat työuran ennen avioliittoa, keskittyisivät perheenemännän tehtäviin lasten ollessa pieniä ja palaisivat töihin, mieluiten osa-aikatyöhön, esimerkiksi 20 kotona vietetyn vuoden jälkeen.²⁰

Myrdalin ja Kleinin malli sai 1960-luvun alussa nuoren polven sukupuoliroolitutkijoilta kritiikkiä osakseen siitä, että työn ja perheen yhdistämisen ongelmia tarkasteltiin vain naisia koskevana ongelmana. 1960-luvun keskustelussa Myrdalin ja Kleinin ehdotuksen mukainen malli määriteltiin edustavan *maltillista sukupuolirooli-ideologiaa*. Yhdistys 9 ja muut *radikaalin sukupuolirooli-ideologian* edustajat vaativat, että naisella ja miehellä tulisi kummallakin olla sekä ammattirooli että perherooli ja vanhempien tulisi yhtäläisellä tavalla vastata perheen elättämisestä ja lasten kasvattamisesta. Perheenemännän tehtäviin kuuluvat työt tuli rationalisoida ja kollektivisoida mahdollisimman pitkälle ja loput kotityöt vanhemmat jakaisivat tasan. Uudistukset merkitsivät muutoksia myös miehen rooliin: paineet perheen elättämiseen vähenisivät ja mahdollisuudet läheiseen vanhemmuudet kasvaisivat.²¹

Yhdistys 9 lopetti toimintansa vuonna 1971, koska sen olemassaololle ei nähty enää tarvetta. Rinnan Yhdistys 9:n kanssa oli toiminut Suomen hallituksen asettama *Naisen asemaa tutkiva komitea*, jossa oli jäsenenä myös Yhdistys 9:n edustajia.²² Komitean vuonna 1970 ilmestyneessä mietinnössä ehdotettiin useita uudistuksia, joita Yhdistys 9 oli ajanut, kuten lasten kunnallista päivähoitoa, abortin laillistamista ja siirtymää

perheverotuksesta yksilöverotukseen.²³ Ehdotusten toteuttaminen alkoi pian raportin julkaisemisen jälkeen.

Sukupuolten tasa-arvoa koskeva keskustelu uudistui 1970-luvun alusta lähtien feministisen liikkeen aktivoitumisen myötä. Feministinen liike syntyi Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopan maissa 1960–1970-lukujen vaihteessa ja Suomen ensimmäiset feministiryhmät perustettiin vuonna 1973. Feminismi perustui sosialistiseen (marxilaiseen) ideologiaan ja valta-analyysiin, jota feminismi pyrki uudistamaan huomioimalla myös sukupuolten välisen sarron. Feministisessä ajattelussa Yhdistys 9 ja sukupuolirooliliike rinnastettiin Friedanin edustamaan naisten oikeuksien liikkeeseen, joita feministinen liike kritisoi sukupuolten tasa-arvon ymmärtämisestä miehisen normin mukaisesti. 1970–1980-luvuilla suomalaisessa feministisessä liikkeessä korostui kulttuurifeministinen suuntaus, joka vaati enemmän arvostusta perinteisesti naisellisina pidetyille asioille kuten äitiydelle ja kulttuurin feminiinisille (pehmeille) arvoille.²⁴

Yhdistys 9:n asumisryhmä ja arkkitehtien lähiökritiikki

Yhdistys 9:n toiminta organisoitui työryhmien kautta, jotka keskittyivät eri teemoihin. Esimerkiksi kasvatusryhmät tarkastelivat kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä sukupuoliroolien opettamisessa, ja seksuaaliryhmä keskittyi seksuaalisuutta ja aborttia koskeviin kysymyksiin. Yhteensä työryhmiä oli 18.²⁵ Asumisryhmä perustettiin ensimmäisten joukossa. Sen jäsenet olivat nuoret arkkitehdit Kirsti Nordin, Egil Nordin ja Leif Sundström sekä kirjastonhoitaja Ritva Sievänen-Allén ja toimittaja Jutta Zilliacus. Asumisryhmän tavoitteena oli uudistaa asuntorakentamista

20. Alva Myrdal & Viola Klein, *Women's two roles. Home and work*. Routledge & Kegan Paul 1956.

21. Edmund Dahlström, *Analys av könsrolldebatten*. Teoksessa Edmund Dahlström (toim.) *Kvinnors liv och arbete*. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle 1962, 20–31; Rotkirch 1968, 64–66; Mickwitz 2008, 26–36; Kurvinen & Turunen 2023, 65–68.

22. Mickwitz 2008, 44–55; Kurvinen & Turunen 2023.

23. *Naisen asemaa tutkiva komitea, Naisen asemaa tutkivan komitean mietintö*. Valtioneuvosto 1970.

24. Jallinoja 1983, 198–202; Kurvinen & Turunen 2018. 1960–1970-lukujen feministinen liike määritteli itsensä myös radikaalifeministiseksi liikkeeksi erotuksena aiemmasta naisten oikeuksien liikkeestä ja sukupuolirooliliikkeestä, jotka se nimesi liberaalifeminismin edustajiksi. Käytännössä Yhdistys 9:n edustama sukupuolirooli-ideologia oli lähempänä radikaalifeminististä kuin liberaalifeminististä ajattelua. (Arja Turunen, *Equality on male terms or reconstruction of gender roles? Association 9 and the Finnish sex role ideology of the 1960s*. *Nora, Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, tulossa.)

25. Mickwitz 2008.

ja yhdyskuntasuunnittelua vastaamaan radikaalin sukupuolirooli-ideologian tavoitteita. Lisäksi sen tarkoituksena oli valistaa erityisesti suunnittelijoita ja rakennuttajia siitä, miten sukupuolta koskevat ajattelutavat vaikuttivat kaupunki- ja asuntorakentamiseen ja miten arkkitehtuuri ja yhdyskuntasuunnittelu vastavuoroisesti vaikuttivat sukupuolirooleihin.²⁶

Ryhmän perustamisen lähtökohtana olivat jäsenten oma kiinnostus asumisen uudistamiseen sekä muista Pohjoismaista saadut vaikutteet.²⁷ Ryhmän toimintaa inspiroivat erityisesti ruotsalaisen arkkitehdin Ingrid Jussilin ajatukset.²⁸ Taustalla oli myös nuorten arkkitehtien aloitteesta käyty lähiösuunnittelun uudistamista koskeva keskustelu, joka alkoi vuoden 1966 Asuntopäivät-tapahtumassa ja jatkui seuraavana vuonna järjestetyssä Mitä opimme Tapiolasta-seminaarissa.

Lähiöitä oli alettu rakentaa Suomeen vasta hiljattain eli 1950-luvulla puutarhakaupungin ihanteen mukaisesti, mutta lähiörakentamisen buumi oli vasta edessäpäin. 1960-luvun puolivälin lähiökriittinen näkökulma kohdistui puutarhakaupungin ideaan, jonka tunnetuin suomalainen edustaja oli Espoon Tapiola. Sen käytännön suunnittelu perustui keskeisesti toiminnanjohtaja Heikki von Hertzenin vuonna 1946 ilmestyneen teoksen *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* ja asemakaavaopin professorin Otto-Iivari Meurmanin laatiman, vuonna 1947 ilmestyneen *Asemakaavaopin* käsityksiin ihanteellisesta asumisesta. Von Hertzen kritisoi teoksessaan erityisesti Helsingin Mannerheimintien varressa olevaa tiivistä korttelirakentamista sekä pimeitä ja ahtaita asuntoja. Tapiolan asunnot suunniteltiin sen vastakohtaksi edistämään asukkaiden terveyttä ja hyvinvointia. Keskeistä oli valoisuus, raitis ilma ja luonnonläheisyys.²⁹

1960-luvun nuoret arkkitehdit kritisoivat puutarhakaupungin ideaa siitä, että se perustui eriyttämistä edustavaan yhdyskuntasuunnitteluun. Tällöin yhteiskunnan eri toiminnot eli kodit, työpaikat, tavaratalot, kulttuurikeskukset ja viheralueet hajautettiin toisistaan kaupungin eri alueille. Asuntopäivien puheenvuoroissa huomautettiin, että jaottelu ei ollut asukkaiden kannalta funktionaalinen, koska lähiöstä oli pitkä matka työpaikoille ja palvelujen ääreen. Luonnonläheisyys ja palvelujen puute teki alueista myös ikävystyttäviä ja kuolleita. Tilalle vaadittiin ”kompaktikaupunkeja”, joissa asunnot, työpaikat ja palvelut nivoutuisivat toisiinsa ja joissa olisi tarjolla enemmän erilaisia toimintoja, mahdollisuuksia ja sosiaalisia kontakteja. Tämä edellytti lähiöiden tiivistämistä ja niiden kaavoittamista suuremmalle asukasmäärälle.³⁰

Kompaktikaupunki-idean tukena käytettiin ulkomaista, pääasiassa amerikkalaista tutkimusta, jonka mukaan ihminen tarvitsi elämäänsä ärsykeitä, virikkeitä ja vaihtelua, jotta hän välttyisi viihtymättömydeltä ja yhteiskunnasta vieraantumiselta. Tuoreen ruotsalaisen tutkimuksen myös huomautettiin osoittavan, että väljästi kaavoitetuilla esikaupunkialueilla asuvilla perheenemännillä oli enemmän neurooseja kuin vilkkaassa kaupunkikeskustassa asuvilla perheenäideillä.³¹

Yksi Asuntopäivien alustajista oli Yhdistys 9:n asumisryhmän jäsen Kirsti Nordin, joka huomautti, että ennen esimerkiksi käsityöläisperheen asunto oli yhdistetty kulutus-, tuotanto- ja sosiaalinen yksikkö, mutta nyt suunniteltiin vain yhden perheen taloja. Nordin muistutti, että modernistisen arkkitehtuurin lähtökohtana oli 1900-luvun alussa pienasunnon ja kaupunkirakenteen keskinnäinen riippuvuus: kaupunkien tuli sisältää tiloja sekä asumiseen että vapaa-ajan viettoon. Nordin

26. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 1, 5–6. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

27. Ingrid Jussil, *Palvelutalot*. Teoksessa Ingrid Fredriksson (toim.) *Sukupuolten roolit*. WSOY 1966, 196–201; Lennart Holm, *Sukupuoliroolit lasin ja betonin ympäröimänä*. Teoksessa Ingrid Fredriksson (toim.) *Sukupuolten roolit*. WSOY 1966, 189–195; Leif Sundström, *Helmet och dess närmiljö*. *FBT* 3/1966a, 14.

28. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

29. Heikki von Hertzen, *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Väestöliitto 1946; Otto-Iivari Meurman, *Asemakaavaoppi*. Otava 1947; Riitta Hurme, *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Suomen Tiedeseura 1991, 82–85, 133–135; Hankonen 1994, 170–174; Kirsi Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. SKS 2002, 381–395; Saarikangas 2014, 41–42; Sophy Bergenheim, *Yhteiskunnan, kansakunnan ja kansan asialla. Järjestöt, yhteiskuntapolitiikka ja asiantuntijuus Suomessa 1930–60-luvuilla*. Helsingin yliopisto 2020, 152–156.

30. *Asuntonäyttely 66* -näyttelyjulkaisu 1966, 24–37; Asuntopäiviä käsittelevä teemanumero *Suomen Kunnallislehdessä* 10/1966, 628–655, 674; Hurme 1991, 171–173; Hankonen 1994, 183–184.

31. *Asuntonäyttely 66* 1966, 31.

kritisoi 1950-luvun lähiörakentamista riippuvuusajatuksen unohtamisesta ja keskittymisestä rakennusten esteettiseen muotoon.³² Lisäksi se tarkoitti perheen ja yhteiskunnan erottamista toisistaan: Nordin kritisoi Tapiolaa siitä, että sen tarkoituksena oli pelastaa ”perhe ’häiritsevältä’ yhteiskunnalta biologista funktiotaan suorittamaan luonnonläheiseen lähiöönsä”.³³

Nuoren sukupolven arkkitehtien suhde yhteiskuntaan oli päinvastainen, yhteyttä ja kommunikaatiota etsivä, Nordin julisti. Hän vaati, että kotien lähelle kaavoitettaisiin tilaa myös lasten leikkipaikoille, ei vain autojen parkkipaikoille. Hän kritisoi ydinperheiden tarpeisiin suunniteltua asuntoarkkitehtuuria vaatimalla, että asuntotyyppien tulisi olla monipuolisia ja muunneltavia. Esimerkiksi opiskelijoiden ja vanhusten asunnot tulisi rakentaa perheasuntojen joukkoon sen sijaan että heille rakennettaisiin erillisiä asuntoiloita. Nordin ehdotti myös kollektiivisten palvelumuotojen kehittämistä. Hän esimerkiksi kysyi, tarvittiinko jokaiseen asuntoon apulaisen huone, vierashuone tai pyykin kuivaushuone vai tulisiko mieluummin suunnitella tätä varten talon asukkaalle yhteinen huone?³⁴

Radikaali sukupuolirooli-ideologia asumisessa: tiivis lähiö ja kollektiivipalveluja

Yhdistys 9:n asumisryhmä täydensi edellä esitettyä lähiökritiikkiä radikaalia sukupuolirooli-ideologiaa edustavan näkökulman kautta. Sodanjälkeisen Suomen asuntorakentaminen perustui pronatalistisiin tavoitteisiin eli sen tarkoituksena oli palvella lapsiperheitä ja kannustaa lisääntymään.³⁵ Asuntoryhmän näkökulmasta oli syytä purkaa asuntorakentamisen kytkös konservatiiviseen perheideologiaan, jossa mies oli perheenelättäjä ja vaimo kotiäiti. Juuri taustalla vaikuttanut perhekäsitys muodosti merkittävän esteen radikaalin sukupuolirooli-ideologian toteuttamiselle.³⁶

Asumisryhmä huomautti, että yhteiskunnan eri toimintojen sijoittaminen eri alueille tuotti sukupuolen mukaan jakautuneita mies- ja naisvaltaisia alueita, mikä eriytti sukupuolten maailmoja toisistaan. Puutarhakaupungin ideaan perustuvilla alueilla kuten Tapiolassa, Puotilassa ja Pohjois-Haagassa oli päivisin vain lapsia ja naisia. Naisilla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin keskittyä lasten ja perheen hoitamiseen, koska lähiöissä ei ollut palveluita tai työ- ja koulutuspaikkoja.³⁷ Asumisryhmä huomautti, että kun asuinalueista tehtiin naisten alueita ja miehet viettivät päivänsä työpaikallaan toisten miesten seurassa, johti se ymmärtämättömyyteen ja konflikteihin sukupuolten välillä.³⁸

Lähiörakentamista kritisoitiin myös siitä, että leikkipaikat ja lastentarhat oli sijoitettu kauas asunnoista, joten lapset eivät voineet kulkea niihin itsenäisesti. Tavoite tarjota lapsille luonnonläheisiä leikkipaikkoja oli siis toteutunut tavalla, joka lisäsi perheenäidin työtä. Asumisryhmän ihannemallissa palattiin kortteliasumiseen, jonka keskellä on lapsille iso leikkialue. Sinne lapset voi jättää keskenään leikkimään, ja äiti voi ikkunasta tarkkailla heidän leikkejään omien töiden lomassa.³⁹ Yhdistys 9:n asumisajattelu edusti avoimen kaupungin ideaa, jossa ”katu on osa asunnosta ja kollektiivitoiminta on osa yksityis- ja perhe-elämästä”, jolloin eri-ikäisille asukkaalle on tarjolla toimintaa kodin lähellä.⁴⁰

Asumisryhmä huomautti, että suurimmat esteet sukupuolten tasa-arvon toteutumiseksi olivat lasten päivähoiton puute, kotitöiden työläys sekä perinteinen roolijako, jossa lasten hoito ja kotityöt kuuluvat äidille: ”Naisten on pakko jäädä kotiin taikka kantaa kaksinkertaista työtaakkaa, mikä ratkaisevalla tavalla vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa vapaasti valita ammattityönsä ja osallistumisensa yhteiskuntaan.”⁴¹ Kotitöiden kohdalla ongelmana oli niiden kuormittavuus ja monotonisuus: iso osa perheenäidin ajasta

32. Kirsti Nordin, Miten ihmisen pitäisi asua? *Suomen Kunnallislehti* 10/1966, 640–643, 674.

33. Nordin 1966, 642.

34. Nordin 1966, 643, 674.

35. Kirsi Saarikangas, *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-planned Houses of the 1940s in Finland*. Finnish Historical Society 1993; Bergenheim 2020, 149–151.

36. *Asumisryhmän väliraportti* 1966; *Asumisryhmän loppuraportti* 1967. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

37. *Asumisryhmän väliraportti* 1966, 1–2, 4. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto; Sundström 1966b, 81.

38. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 2. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

39. *Asumisryhmän väliraportti* 1966, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto; Sundström 1966a, 13.

40. Sundström 1966b, 83.

41. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 2. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

kului päivittäin toistuvaan tiskaamiseen, ruoanlaittoon, siivoamiseen, vaatehuoltoon ja kaupassa käymiseen. Asumisryhmä huomautti, että naisten vapautuminen sekä miesten ja naisten tasa-arvoistuminen olisi mahdollista vasta, kun nämä toiminnot kollektivisoidaan. Se myös tekisi naisten ja miesten elämästä tarkoituksenmukaisempaa.⁴²

Ehdotus oli radikaali, mutta Leif Sundström huomautti, että se oli vain jatkoa aiemmalle kehitykselle: useita aiemmin kotona tehtyjä tehtäviä kuten vaikkapa kankaan valmistaminen oli jo siirtynyt tehtäväksi kodin ulkopuolelle, mikä oli tehnyt niiden tuotannosta tehokkaampaa ja parempilaatuista. Samaan aikaan vapaa-ajan merkitys virkistymisen ja itsen toteuttamisen mahdollistajana oli kasvanut. Kotitöiden tekemisen vuoksi perheenäidillä ei siihen kuitenkaan ollut mahdollisuuksia.⁴³

Kollektiiviasumisen ideana oli siis kotitalouspalvelujen kuten siivouksen, ruoanlaiton, pyykinpesun ja lastenhoidon hankkiminen tai teettäminen kodin ulkopuolelta sen sijaan että jokainen kotitalous tekisi kaikki kotityöt itse.⁴⁴ Kollektivisoinnin tarkoituksena oli tehostaa kotitöiden tekoa ja säästää aikaa sekä näin antaa perheenjäsenille mahdollisuus hyödyllisempien ja antoisampien asioiden tekemiseen. Ingrid Jussil huomautti, että esimerkiksi ruoanlaittoon sisältyvää työmäärää tarkasteltaessa tuli huomioida myös astioiden peseminen, kaupassa käynti ja ruokakassien kantaminen. Ne jäisivät kollektiivipalveluja käytettäessä pois. Yhteiskeittiössä tehty ruoka olisi myös maukkaampaa, kun ruoan valmistuksesta vastaisi alan koulutuksen saanut ihminen. Ruoan saattoi joko hakea kotiin, jolloin perhe voisi edelleen ruokailla vain ydinperheen kesken, mutta kollektiivipalvelu antoi mahdollisuuden myös ruokailuun isomman väen kesken, mikä lisäisi asukkaiden välisiä sosiaalisia kontakteja.⁴⁵ Lastenhoidon kollektivisointi taas antaisi äideille mahdollisuuden käydä töissä ja lapselle mahdollisuuden useampiin sosiaalisiin kontakteihin.⁴⁶

■ Kuva 2. Heikki von Hertzenin kirjan *Koti vaiko Kasarmi lapsillemme* takakansi, joka kuvaa Tapiolan suunnittelun pohjana olleen perheystävällisen puutarhakaupungin ihanteen visuaalisessa muodossa. Kuvan tekijä on ilmeisesti Toivo Fahlenius.

Asumisryhmän tekemien, kollektiivitaloja ja -palveluja koskevien ideoiden tukena olivat muissa Pohjoismaissa toteutetut kokeilut, esimerkiksi 1950-luvulla rakennettu Tanskan Carlro, johon sisältyi asuntojen lisäksi kollektiivitalo, jossa oli ravintola, pesula, juhlahuoneisto ja aamuvarhaisesta iltamyöhään auki oleva myymälä. Lisäksi alueella sijaitsi muita kauppiaita, palveluita ja harrastusryhmien tiloja.⁴⁷

Asumisryhmä teki käytännön ehdotuksia Jusilin suunnitelmien pohjalta. Niissä asuinalueen tarjoamat palvelut sisälsivät lasten päiväkodin, perheravintolan, siivous- ja pesulakeskuksen, tavaroiden- ja tiedonantojen välitystä (käytän-

42. Sundström 1966a, 13; *Asumisryhmän väliraportti* 1966, 3; *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

43. Sundström 1966a, 13.

44. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto; Sundström 1966a, 14.

45. Jussil 1966, 197; Sundström 1966a, 14; *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3–4. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

46. Sundström 1966a, 14–15.

47. Ritva Sievänen, Kollektiivitalo. Eräs asumisratkaisu. *Kaunis Koti* 2/1966, 15–17.

nössä porttivahdin), harrastuspaikkoja, kampaamoja ja partureita, lastenvahtipalveluja, tilapäistä sairaspäivystystä, autonvuokrauskeskuksen, yhteiskäytössä olevan autotallin ja iltaisin auki olevia lähimymälöitä.⁴⁸

Jussilin ideoima asuinalue koostui umpikorttelista, jossa oli iso ja suojaisa sisäpiha, katto-terasseja ja uima-allas. Kollektiivipalvelut oli koottu yhteen rakennukseen ja autopaikat oli sijoitettu parkkihalliin korttelin alle. Luonnonläheisyyttä toi korttelin ulkopuolella sijaitseva metsä tai puutarha.⁴⁹ Asumisryhmän suunnitelmassa huomautettiin, että asuinalueet tuli suunnitella tiiviisti, jotta kollektiivipalveluille olisi riittävästi asiakkaita ja käyttäjiä.⁵⁰ Palveluiden järjestäminen itsessään toisi myös lähioihin lisää työpaikkoja.⁵¹

Kollektiivipalveluiden yhtäläisyydet ja erot aiempiin yhteiskeittiöitä koskeviin ideoihin

Yhdistys 9:n asumisryhmä ideoi täysin uudenlaista asumista, mutta käytännössä se toi päivitettyä keskusteluun ehdotuksia, joita Suomessa oli 1900-luvun alussa jo kokeiltu.⁵² Helsinkiin ja Turkuun oli tuolloin rakennettu yhteiskeittiön sisältäviä kerrostaloja sekä porvaris- että työväenperheille. Porvarisperheissä yhteiskeittiöt nähtiin ratkaisuna uhkaavaan palvelijapulaan ja palvelusväen kohonneisiin palkkavaatimuksiin. Niiden myötä asuntoon ei tarvinnut myöskään varata palvelijalle omaa huonetta. Työläisperheissä yhteiskeittiöt esitettiin ratkaisuna työssäkäyvien naisten kaksoistaakkaan, kun heidän ei tarvitsisi työpäivän jälkeen alkaa valmistaa ruokaa perheelleen. Lisäksi se takaisi perheelle joka päivä lämpimän ja ravitsevan aterian.⁵³

Asumisryhmä ei huomionnut pohdinnoissaan näitä kokeiluja, mistä sille huomautettiinkin.⁵⁴ Se ei myöskään tuonut esiin, että jo von Hertzenin käsityksiin ihanteellisesta asumisesta samoin kuin Alva Myrdalin ja Viola Kleinin *Women's Two Roles* -kirjaan oli sisällytynyt ehdotuksia kollektiivipalveluista. Von Hertzen sekä Myrdal ja Klein tunnustivat, että perheenäidit tarvitsisivat kotitöiden työläyden vuoksi avukseen kotiapulaisen, mutta koska näiden saaminen oli yhä vaikeampaa, ratkaisuksi ehdotettiin ravintola-, pesula- ja muita vaatehuoltopalveluita, lasten päiväkotia sekä kotiapukeskusta, josta perheet voisivat tilata työntekijän kotiinsa auttamaan kotitöiden tekemisessä.⁵⁵

Myös Suomen valtiovalta oli 1940-luvulla tehnyt kollektiivipalveluja koskevia ehdotuksia työväenluokan naisten työssäkäynnin edistämiseksi. Ehdotuksiin sisältyi muun muassa yhteispesuloita ja -leipomoita, lasten päiväkotia ja työmaaruokaloita. Koska kotona tehtävän ruoanvalmistuksen uskottiin palvelujen myötä vähenevän, asuntotuotannossa suuntauduttiin rakentamaan keittokomerolla, ei keittiöllä varustettuja asuntoja.⁵⁶

Yhdistys 9:n asumisryhmän ideoilla oli monia yhtymäkohtia aiempiin yhteiskeittiöihin. Työläisperheille suunniteltujen ratkaisujen sekä Myrdalin ja Kleinin ideoiden kanssa yhteistä olivat tavoitteet työssäkäyvien naisten elämän helpottamisesta. Porvarillisen yhteiskeittiöajatuksen kanssa yhteistä oli kotitöiden ulkoistaminen ja palvelijan tai apulaisen huoneen poistaminen perheasunnoista. Keskeisimmät erot ehdotusten välillä koskivat naisen aseman määrittelyä sekä kollektiivipalvelujen yhdistämistä laajempaan yhdyskuntasuunnittelun uudistamiseen.

48. Jussil 1966; Sundström 1966a, 14; *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

49. Kalliala 1966b, 38–41. Kuvat oli alun perin julkaistu ruotsalaisessa aikakauslehdessä *Idon-Vecka-Journalen*.

50. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 3. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

51. Jussil 1966, 199; Leila Kalliala, Tulevaisuuden asumismuoto. *Me Naiset* 42/1966, 41.

52. Vanhoiden kokeilujen unohtamisesta Yhdistys 9:n asumisryhmää myös kritisoitiin. Leif Sundström, Sukupuoliroolit ja asuminen, 115. Teoksessa Mickwitz et al. (toim.) *Roolien murtajat* 2008, 110–119.

53. Hilka Kuusinen-Kamunen, Yhteisöasumisen kokeiluja Suomessa 20-luvulta nykypäiviin. Teoksessa Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, *”Yhteisöasuminen ja tasa-arvo”*. *Seminaari 10.12.1981 Säätälölla*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1982, 37–39; Laika Nevalainen, *Rationalisoitua säädynmukaisuutta. Helsingiläiset ja turkulaiset keskuskeittiöt 1900–1920-luvuilla*. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2012, 45–55. Helsingin yliopiston julkaisuarkisto <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/32749>; Kollektiivitalojen kansainvälisestä historiasta ks. Dick Urban Vestbro, Kollektivhus för kvinnofrigörelse. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3:1 (1982), 16–28.

54. Sundström 2008, 110–119.

55. von Hertzen 1946, 57–60; Myrdal & Klein 1956, 172–183; Hurme 1991, 82–84; Saarikangas 2014, 46.

56. Maria Lähteenmäki, Ansioäidit arvossaan. Naimisissa olevat naiset ja palkkatyö 1940-luvun puolivälissä. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Työ ja työttömyys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 1994, 75–77.

■ Kuva 3. Tanskan Carlsron kollektiivitalo.
Kuva julkaistu *Kaunis Koti* -lehdessä vuonna 1966
(nro 2). Kuvaaja Claus Koefod.

■ Kuva 4. Asukkaiden yhteinen ravintola Carlsrossa.
Kuva julkaistu *Kaunis Koti* -lehdessä vuonna 1966
(nro 2). Kuvaaja Claus Koefod.

Kuten Laika Nevalainen on osoittanut, 1900-luvun alun yhteiskeittiöiden tavoitteena oli antaa perheenäidille enemmän aikaa keskittyä perheen eli puolison ja lasten hyvinvoinnin edistämiseen, kun ruoanlaitto työläine työvaiheineen jäi pois perheenäidin vastuulta. 1900-luvun alun porvaris- tai työläisperheissä ei ajateltu, että miehet voisivat tehdä kotitöitä.⁵⁷ Von Hertzenin suunnitelmissa kotitalouspalvelujen järjestämisellä oli sama tarkoitus eli korvata palvelijoiden työpanos. Myrdalin ja Kleinin sekä Suomen valtiovalan 1940-luvulla ehdottamissa, maltillista sukupuolirooli-ideologiaa edustavassa malleissa kollektiivipalvelujen oli tarkoitus sekä helpottaa perheenäitien työtä että mahdollistaa heille työssäkäynti. Siksi niihin sisältyi ehdotuksia myös siitä, että liikkeiden tulisi olla kauemmin auki ja että kauppojen tulisi tarjota kotiinkuljetuspalveluja. Von Hertzenin ehdotuksessa esimerkiksi pesulan hyöty oli siinä, että se tarjosi perheenemäntien käyttöön isompia ja tehokkaampia koneita, joita he itse käyttäisivät. Myrdalin ja Kleinin ehdotuksessa pesula oli palvelu, joka pesi pyykin perheenäidin puolesta.⁵⁸

Edellä mainittujen erojen lisäksi Yhdistys 9:n tavoitteet ja erityisesti porvaristalojen yhteiskeittiöt edustivat myös vastakkaista suhtautumista

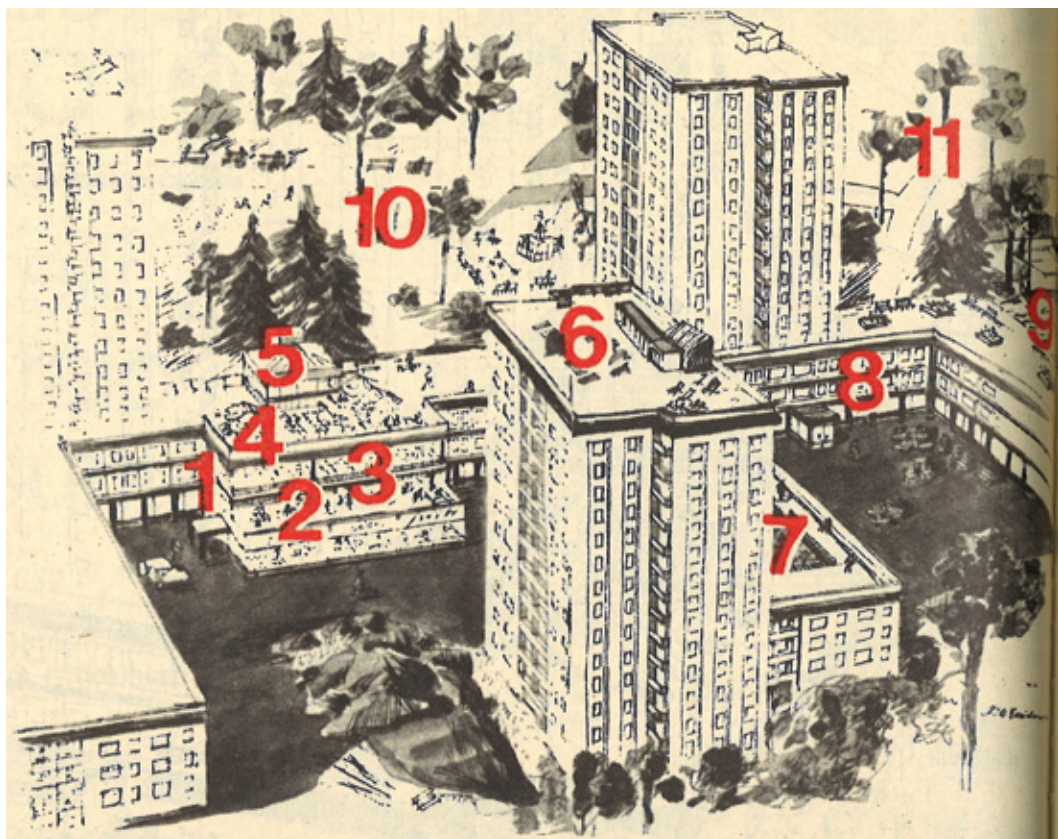
yhteisöllisyyteen ja yksityisyyteen. Yhdistys 9:n tavoitteena oli lisätä palvelujen tarjonnan kautta yhteisöllisyyttä asukkaiden kesken, kun taas 1900-luvun alun yhteiskeittiöt edesauttoivat porvarisperheiden yksityisyyden kasvua, kun palvelijaa ei enää tarvinnut majoittaa perheen asuntoon.⁵⁹

Tärkein ero Yhdistys 9:n asumisryhmän ja aiempien kokeilujen välillä oli huomion kiinnittäminen kaupunkisuunnitteluun kokonaisuutena. Yhdistys 9:n asumisryhmän tavoitteet koostuivat kahdesta osasta: Ensinnäkin kaupunkirakenne tuli uudistaa siten, että eriyttämiseen perustuvasta kaavoittamisesta luovutaan ja suunnitellaan alueita, jotka sisältävät useita erilaisia toimintoja eri ikäisille ihmisille. Näin asukkaiden ei tarvitse poistua alueelta työn ja palveluiden perässä, vaan he voivat joustavammin yhdistää elämässään työn, perheen ja vapaa-ajan vieton. Alueen toimintojen monimuotoisuus ja palvelujen määrä tuottaisi lisäksi asukkaille runsaasti ja luontevasti mahdollisuuksia sosiaaliin kontakteihin. Uudistusten toinen osa koski kotitöiden eli ruoanlaiton, pyykinpesun, siivouksen ja lastenhoidon kollektivisointia. Kollektiivipalvelut olivat osa laajempaa lähiöiden tarjoamaa palvelutarjontaa, ja niiden tarkoituksena oli vapauttaa ihmiset kotitöiden teosta. Käytännössä kotityöt haluttiin ulkoistaa

57. Nevalainen 2012, 49–50, 55, 58–59.

58. von Hertzen 1946, 57–60; Myrdal & Klein 1956, 172–183; Lähtenmäki 1994, 77.

59. Nevalainen 2012, 48, 58–59.

■ Kuva 5. Ingrid Jussilin ideoima asuinkortteli esiteltiin *Me Naiset* lehdessä vuonna 1966 (nro 42). Kuvan numerot 1–5 sisältävät pääsisäänkäynnin ja sen yhteydessä olevat palvelut kuten porttivahdin, päiväkodin, myymälät, perheravintolan ja sen kattoravintolan. Nro 6 on auringonottoon tarkoitettu kattoterassi, nro 7 on uima-allas, nro 8 on sisäpiha ja nro 9 on sisäänkäynti parkkitaloon, joka sijaitsee korttelin alla. Nrot 10 ja 11 tarkoittavat korttelin ulkopuolella olevaa puistoa tai luontoa. Piirustus ja sen selostus on alun perin julkaistu ruotsalaisessa *Idun-Vecko-Journalen* aikakauslehdessä.

kodin ulkopuolelle, mutta siten, että palvelut olisivat kotien lähellä ja helposti asukkaiden käytettävissä.

Feministisen ideologian näkökulmasta Yhdistys 9 edusti liberaalifeminististä sukupuolineutraalia tasa-arvon ideaa, jossa naisille vaadittiin samoja oikeuksia, jotka miehillä jo olivat, mutta perinteisesti feminiiniseen elämänalueen piiriin kuuluville kysymyksille ei annettu arvoa. Femi-

nistisen ideologian tavoitteena taas oli koko yhteiskunnan rakenteen uudistaminen ja suuremman arvon antaminen naisellisina pidetyille asioille.⁶⁰

Yhdistys 9:n asumisryhmän tavoitteena ei kuitenkaan ollut vain vapauttaa naisia lähiöstä työelämään ja auttaa heitä jättämään lähiö taakseen, vaan uudistaa yhdyskuntasuunnittelu siten, että se mahdollistaisi sekä naisille että miehille työn, vapaa-ajan ja perhe-elämän monipuolisemman yhdistämisen. Yhdistys 9:n asumisryhmän toiminta oli osa Yhdistys 9:n laajempaa toimintaa, jonka tarkoituksena oli purkaa sukupuolittunut roolijako niin kotona, koulussa kuin yhteiskunnassa.

Yhdistys 9:n näkökulmasta leikkikentän laidalla istuskelu oli turhauttavaa sekä lähiössä että kaupungin keskustassa asuville äideille, mutta tiiviisti ja lapsiystävällisesti kaavoitetulla alueella, jossa oli palveluja, työpaikkoja ja päiväkoteja, äitien oli aidosti mahdollista valita myös työssä-

60. Jallinoja 1983, 128–190; Holli 1988, 321–332; Julkunen 1994, 179–202; Bergman 2002, 238.

käynti ja saada työpäivän jälkeen elämäänsä lisää vapaa-aikaa. Yhdistys 9:n tavoitteena oli tuoda myös lasten ja isien vapaa-aikaan mielekästä tekemistä sekä kysyä, miksi lasten seurassa leikkikentällä olivat juuri äidit eivätkä isät?

Asumisryhmän tavoitteiden edistäminen

Yhdistys 9:n asumisryhmä toi lyhyen toimintakautensa aikana ehdotuksiaan aktiivisesti julkisuuteen lehtikirjoittelun sekä keskustelutilaisuuksien kautta. Yhdistyksen jäsenet esittelivät kollektiiviasumisen ideaa sekä Ruotsissa ja Norjassa toteutettuja kokeiluja muun muassa *Avotakan* edeltäjässä, *Kaunis koti* -lehdessä ja *Me Naiset* -lehdessä.⁶¹ *Me Naiset* -lehti teki myös erillisen jutun Ingrid Jussilin suunnitelmista.⁶² *Vihreä leski* -elokuvan ilmestyminen olisi tarjonnut asumisryhmälle hyvän tilaisuuden tavoitteidensa esiin tuomiseen, mutta tässä vaiheessa asumisryhmä oli jo lopettanut toimintansa eivätkä sen jäsenet osallistuneet elokuva koskevaan julkiseen keskusteluun (tai heidän puheenvuorojaan ei julkaistu). Uuden Suomen toimittaja ja Yhdistys 9:n jäsen Katarina Eskola viittasi teemaan vain verhoitusti huomauttaessaan, että elokuva on nostanut esiin tärkeän teeman, aviomieheen sidotun naisen aseman ja yksinäisyyden perheessä.⁶³

Asumisen ongelmia ei käsitelty myöskään Yhdistys 9:n julkaisemassa, sukupuoliroolikysymystä muutoin varsin laajasti käsittelevässä, vuonna 1968 ilmestyneessä *Miesten maailman nurjat lait* -kirjassa, joka olisi antanut mahdollisuuden tuoda asumisryhmän tavoitteita laajempaan julkisuuteen.⁶⁴ Aiheen käsittely jatkui kuitenkin arkkitehtien sisäisessä keskustelussa, sillä *Arkkitehti* -lehdessä julkaistiin vuonna 1969 Leif Sundströmin kirjoitus, jossa huomautettiin, että lähiöitä ei tulisi rakentaa ydinperheille vaan huomioiden perheiden ja asumistoiveiden moni-

naisuus, perheen ja työn yhdistäminen sekä mahdollisuus viihtymiseen ja sosiaalisten kontaktien muodostamiseen. Lisäksi hän vaati ”yksityisasunnon varustelukilpailun lopettamista” eli erilaisten asumispalvelujen sijoittamista alueelle.⁶⁵

Asumisryhmän esille nostamat teemat palasivat Yhdistys 9:n asialistalle syksyllä 1969, kun siihen perustettiin työryhmät Lapsi ja kaupunki sekä Avioliitto ja perhe. Ensin mainitun perusti Kirsti Nordin edistääkseen lasten leikkipaikkojen rakentamista kaupunkien keskustoihin. Jälkimmäisessä tarkasteltiin avioliiton merkitystä yhteiskunnallisena instituutiona huomioiden myös perheenäitien yksinäinen, muusta yhteiskunnasta eristäytynyt rooli.⁶⁶

Tärkeän vaikutuskanavan asumisryhmälle tarjosi *Naisen asemaa tutkivan komitea*, joka tilasi mietintöään varten tutkimuksen siitä, millaisia mahdollisuuksia asumispalvelujen toteuttamiseen käytännössä olisi.⁶⁷ Tällaista tutkimusta Yhdistys 9 ei laatinut. Sen sijaan mietintöön sisältyivät Kirsti Nordin laatimat, asumisryhmän tavoitteisiin pohjautuvat ehdotukset: Lähiöt tulisi suunnitella kompaktikaupungin idean mukaisesti, palvelut tuli tuoda asukkaiden lähelle ja ”yksityiset ihmiset, miehet ja naiset vapautetaan vapaa-aikanaan suoritettavista taloustöistä mahdollisimman pitkälle.”⁶⁸ Ruokatalouden, vaatehuollon, lasten hoidon ja kotien siivouksen hoitamista yhteisjärjestelyin perusteltiin sillä, että se olisi sekä yhteiskunnan että kotitalouksien kannalta tarkoituksenmukaisempaa.⁶⁹

Mietinnössä painottui Nordinin myöhemmälle työlle läheinen tema, lasten päiväkotien ja leikkialueiden käsittely: päivähoitopaikkojen tulisi sijaita ”lasten pihapiirissä, heidän luontaisella liikkuma-alueellaan, niin että he mm. itse voivat kulkea laitoksen ja kodin välin.”⁷⁰ Päivähoiton tiloja suunniteltaessa tulisi huomioida moni-

61. Sievänen 1966; Jertha Roos, Laulu yhdestä palvelutalosta. *Me Naiset* 15/1967, 28–31.

62. Kalliala 1966.

63. Katarina Eskola, Miten leskeä kohdellaan. *Uusi Suomi* 28.1.1968, 17; Kuusi 2000, 219; Kuusi 2003, 244. Eskola on myöhemmin toiminut kulttuurintutkijana ja kulttuurintutkimuksen professorina.

64. Katarina Eskola, *Miesten maailman nurjat lait*. Tammi 1968.

65. Leif Sundström, Asuttava ympäristö. *Arkkitehti* 66:3 (1969), 24–26.

66. Yhdistys 9:n toimintakertomukset vuodelta 1969 ja 1970. Yhdistys 9:n arkisto, 1D, DB, Kansan Arkisto; Tapani Lausti 1969, *Avioliitto ja yhteiskunta*. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

67. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 5. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

68. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970, 125, 128.

69. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970, 125–126.

70. 1960–1970-lukujen kasvatusajattelussa lasten itsenäistymistä pidettiin tärkeänä tavoitteena, minkä vuoksi heidän oli hyvä oppia kulkemaan päiväkotimatkat itsenäisesti. Ks. Veera Moll & Essi Jouhki, Leikin paikka. Rakennettujen leikkiympäristöjen kehitys 1970-luvun Helsingissä. *Yhdyskuntasuunnittelu* 59:1 (2021), 18–20.

muotoisuus siten, että tarjolla on kokopäivä-, osapäivä- ja tilapäishoitoa sekä ulkoleikkien ohjausta. Laitoksen tuli myös liittyä ”luontevasti sitä käyttävien lasten oleskeluympäristöön”.⁷¹

Asumisryhmä oli saanut järjestämissään tapahtumissa positiivista palautetta ideoistaan, mutta sille oli huomautettu, että ideoiden toteuttaminen ei ollut käytännössä mahdollista verolainsäädännöstä ja asumisrakentamista koskevista säännöistä johtuen. Asumisen normit estivät esimerkiksi yhteisesti käytettävien tilojen rakentamisen.⁷² Mietinnössä Nordin ehdotti näihin ongelmiin ratkaisuksi rasiteoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamista. Rasiteoikeuden nojalla oli mahdollista joko sopimuksella tai pakolla ”rasittaa” toista tonttia tai rakennusta toisen tontin tai rakennuksen hyväksi, eli esimerkiksi rakentaa tie toisen tontin kautta tai sijoittaa sille autopaikkoja. Kun rasiteoikeutta laajennettiin lasten leikkipaikkojen, päiväkotien, ruokaloiden, pesutupien ja saunojen rakentamiseen, palvelutalojen ja -alueiden rakentaminen tulisi mahdolliseksi.⁷³

Asumisryhmän 1960-lukulaisten tavoitteiden toteutuminen

Naisen asemaa tutkivan komitean mietintöä on pidetty suomalaisen 1970-luvun tasa-arvopoliitiikan käsikirjana,⁷⁴ mutta sen sisältämät kotitaloustöiden kollektivisointia koskevat tavoitteet jäivät ehdotuksen asteelle. Kompaktikaupungin idea sen sijaan vakiintui lähiösuunnittelussa 1960-luvun lopulla. Uusien tiiviisti kaavoitettujen ”betonilähiöiden” suunnittelussa huomioitiin jalankulkijat ja kävelijät alusta lähtien, ja leikkipaikat sijoitettiin taloyhtiöiden pihoilta, joten äitien oli helppo tarkkailla lasten leikkejä kotoa

käsin.⁷⁵ Palvelut alueille tulivat kuitenkin vasta jälkikäteen, ja kauppojen lyhyet aukioajat rajoittivat työssäkäyvien vanhempien elämää.⁷⁶

Yhdistys 9:n asumisryhmän ideoimaa asumisratkaisua yritti käytännössä kokeilla Armi Ratia, mutta ilmeisesti ei Yhdistys 9:n ideoiden pohjalta. Hän suunnitteli 1960-luvun lopulla rakentavansa Porvooseen Marikylän, joka olisi sisältänyt uuden Marimekon tehtaan sekä asunnot yrityksen työntekijöille. Suunnitelmista ehti toteutua yksi koetalo ennen kuin hankkeesta luovuttiin yrityksen taloudellisen tilanteen heikentymisen vuoksi.⁷⁷

Kirsti Nordin jatkoi työtä asumisryhmän tavoitteiden parissa kehittämällä suomalaista päiväkotiarkkitehtuuria. Laki lasten kunnallisista päiväkodeista astui voimaan vuonna 1973, mikä edellytti kuntien rakentavan runsaasti päiväkoteja. Hanna Tyvelän mukaan juuri Nordin esitteli päiväkodin arkkitehdeille julkisen palvelun ja rakennuksen muotona. Nordin suunnitelmien lähtökohtana oli lapsikeskeinen, turvallinen ja funktionaalinen arkkitehtuuri, jota hän visioi jo *Naisen asemaa tutkivan komitean* mietinnössä.⁷⁸

Yhdistys 9:n esille nostamiin teemoihin on aika ajoin kuitenkin palattu. Esimerkiksi Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (Tane) järjesti vuonna 1981 seminaarin Yhteisöasuminen ja tasa-arvo. Tanen pääsihteerinä oli tuolloin Yhdistys 9:n entinen puheenjohtaja Leila Räsänen.⁷⁹ Tanen seminaarissa Tanskan valtiollisen Byggeforskningsinstitutin edustaja Tarja Cronberg huomautti, että keskeinen syy siihen, miksi kollektiivipalvelujen varaan rakentuneet asumiskokeilut eivät yleistyneet oli se, että asuminen oli niissä kalliimpaa, koska aiemmin ilmaiseksi tehdystä kotityöstä piti maksaa.⁸⁰

71. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970, 114.

72. *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 6–7. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

73. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970, 127–129.

74. esim. Julkunen 1994.

75. Hankonen 1994, 26–27; Saarikangas 2014, 49, 53.

76. Saarikangas 2014, 55–56.

77. Antti Ainamo, Marikylä. Moderni utopia. Teoksessa Matti Peltonen, Vesa Kurkela & Visa Heinonen, *Arjen kumous. Suomalaisen 60-luvun toiset kasvot*. SKS 2003, 18–37.

78. Hanna Tyvelä, *Kirsti Nordin and Association 9. Feminist Architectural Practice and the Turning Point of the Welfare State in Finland*. Teoksessa Dirk van den Heuvel, Soscha Monteiro de Jesus & S.A. Hwang (toim.) *Architecture and Democracy 1965–1989*. TU Delft and Het Nieuwe Instituut 2019, 99–103.

79. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, *”Yhteisöasuminen ja tasa-arvo”*. Seminaari 10.12.1981 Säätytalolla. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1982.

80. Tarja Cronberg, *Asuinyhteisö ja tasa-arvo – eilen tänään ja huomenna*. Teoksessa *”Yhteisöasuminen ja tasa-arvo”*. Seminaari 10.12.1981 Säätytalolla. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1982, 29.

Asumisryhmän suunnitelmien heikkous olikin, että se ei perehtynyt tarkemmin kollektiivipalvelujen järjestämisen ja käyttämisen taloudelliseen puoleen. Siinä missä Yhdistys 9 vaati lasten päivähoidon järjestämistä valtion ja kuntien rahoittamana,⁸¹ kollektiivipalveluista perheiden oli tarkoitus maksaa itse. Asumisryhmä ei kuitenkaan selvittänyt, oliko perheillä halua tai mahdollisuutta maksaa palveluista. Sen teksteissä huomautettiin ainoastaan ruoanvalmistuksen tehostuvan, kun se siirtyisi kotikeittiöstä kortteliravintolaan, ja vaadittiin lähiöiden kaavoittamista isommalle asukasmäärälle, jotta palveluilla olisi käyttäjiä.⁸²

Kollektiivipalvelujen järjestämisen ja käytön taloudellista puolta tarkasteltiin ainoastaan aikakauslehtijutuissa, joissa todettiin palvelutalossa asumisen olevan vain hieman kalliimpaa kuin tavallinen asuminen. Esimerkiksi Tanskan Carlssonin asuntojen vuokra oli 4 % kalliimpi kuin muualla Tanskassa, ja Ruotsin Hässelbyssä asukkaiden tuli lunastaa tietty määrä ruokailukuponkeja kuukaudessa.⁸³ Nämä palvelutalot edustivat siis vuokra-asumista.

Kaupallisten palvelujen tuomista lähiöihin on kritisoitu siitä, ettei perheillä välttämättä ole niihin varaa.⁸⁴ Yhdistys 9 ilmeisesti ajatteli perheen tulojen kasvavan naisten kokopäiväisen palkkatyön ja perheverotuksen purkamisen myötä sen verran, että tehokkaasti tuotettujen – ja sen myötä edullisten – kotitalouspalvelujen käyttö olisi ollut perheille taloudellisesti edullista. Rahaa ei myöskään kuluisi kotitalouskoneiden hankkimiseen.⁸⁵

Yhdistys 9:n ehdottamien kortteliravintoloitten yleistymisen olisikin luultavasti vaatinut tuekseen lasten päivähoitoa ja lasten leikkipaikkoja koskevien lakien tapaisia velvoitteita sekä yhteiskunnan taloudellisen tuen. Edulliset työpaikka- ja opiskelijaruokat nimittäin edustavat kortteliravintolan ja kollektiivikeittiön ideaa, mutta niiden toteutumisen taustalla on sekä lain-

säätäjän määräämä velvoite tarjota työntekijöille edullista ja terveellistä ruokaa että valtion tähän tarkoitukseen määräämä taloudellinen tuki.⁸⁶

1970-luvun feministinen liike ei jatkanut Yhdistys 9:n tavoitteiden ajamista, vaikka sillä oli samoja tavoitteita. Marxilaiseen ajatteluun pohjannut 1970-luvun feministinen ajattelu esimerkiksi huomautti avioliiton merkitsevän naisille taloudellista riistoa, kun heidän suoritamaansa kotityötä ei laskettu osaksi tuottavaa työtä.⁸⁷ Ratkaisuksi tähän esitettiin yhtäältä naisten pidättäytymistä lasten hankkimisesta kokonaan ja toisaalta tehtiin samoja ehdotuksia, joita Yhdistys 9 oli esittänyt: lasten päivähoitoa tulisi laajentaa, isien tulisi osallistua lasten hoitoon ja asuminen tulisi järjestää yhteisöllisesti. Tällöin perheen tekisivät ruoan yhdessä tai vuorottelisivat ruoanlaitossa. Kollektiivipalveluiden tapaisiin ideoihin aikakauden feminismissä suhtauduttiin kielteisesti. Erityisesti kulttuurifeministisessä ajattelussa ruoanlaitto nähtiin taakan sijaan feminiinisen kulttuurin ilmauksena, jonka arvoa tulisi korostaa eikä rationalisoida sitä pois naisten elämästä.⁸⁸

Artikkeli on osa Koneen säätiön rahoittamaa Yhdistys 9:n historiaa käsittelevää tutkimushanketta (henkilökohtainen apuraha, apurahanumero 201805372). Kiitän lämpimästi nimettömiä vertaisarvioijia, teemanumeron toimittajaa Tiina Männistö-Funkia ja päätoimittajaa Anu Lahtista artikkelin työstämiseen antamastaan arvokkaasta palautteesta. Kiitos myös Markku Räisäselle (Kuopion varastokirjasto) Kaunis Koti -lehden kuvien skannaamisesta.

Etнологian dosentti **Arja Turunen** työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopistossa.

Sähköposti: arja.h.turunen@jyu.fi

81. Lasten päivähoitoa käsitelleen työryhmän paperit. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto.

82. Sundström 1966a, 16; *Asumisryhmän loppuraportti* 1967, 2, 4. Yhdistys 9:n arkisto, 3H, HD, Kansan Arkisto; Sundström 1969, 24.

83. Sievänen 1966, 15; Roos 1967, 29.

84. Kriitikoita ks. esim. Kuusi 2000, 217.

85. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970, 125.

86. Työpaikkaruokailun kehittymisestä, ks. Kristiina Tarasti, *Elämän luukku. Valtion ravitsemuskeskus 1948–1988*. Valtion ravitsemuskeskus 1988, 71–85.

87. Birgitta Boucht & Carita Nyström, *Denna värld är vår!* Boklaget 1976, 14–15, 43–51.

88. Boucht & Nyström 1976, 23, 38–55; Vestbro 1982, 25–26; Myra Marx Ferree & Beth Hess, *Controversy and Coalition. The New Feminist Movement Across Four Decades of Change*. Routledge 1995, 45–47; Bergman 2002, 167–168.

Ainur Elmgren

Utopistinen dystopia

Ruotsin mallit suomalaisissa lähiökeskusteluissa 1950–1980-luvulla

Lähiösuunnittelua koskeva keskustelu Suomen julkisuudessa 1950–1980-luvulla nosti Ruotsin sekä esikuvaksi että varoittavaksi esimerkiksi. Jo ennen sotia oli herännyt usko, että suunnittelun keinoin voitiin luoda tasa-arvoisemmat ja oikeudenmukaisemmat edellytykset hyvinvoinnille. Kunnianhimoisten hankkeiden toteuttamiseen saatiin kuitenkin ennennäkemättömät mahdollisuudet, kun sotien jälkeistä aikaa leimasivat talouskasvu sekä luottamus laaja-pohjaiseen yhteistyöhön julkisten ja yksityisten tahojen välillä.

Hyvinvointivaltion rakentamisesta ja hyvinvoinnin seurauksista käytyyn keskusteluun osallistui toimittajia, asiantuntijoita ja päättäjiä niin sanomalehtien sivuilla kuin muussakin mediassa. Suomen näkökulmasta Ruotsi näyttyi hyvinvointivaltion edelläkävijänä sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Suunnittelu-uskon läpäisemän aikakauden paradoksi on, että mahdollisimman hyvien asuinolosuhteiden toteuttaminen mahdollisimman monelle näytti tuottavan epäviihtyisiä elinympäristöjä ja asukkaiden häiriökäyttäytymistä.¹ Tutkimuksessani en pyri vastaamaan kysymykseen, mistä viihtyisyyden puute ja ”lähiöahdistus” johtui, vaan tarkastelen lähiökuvauksissa tarjottuja selityksiä ja ehdotuksia asukkaiden pahoinvoinnin torjumiseksi.

Keskityn tutkimuksessani niin kutsuttuihin ABC-kaupunkeihin, joiden tavoitteena oli oma-varaisuus: A - *arbete* (työ), B - *bostad* (asunto), C - *centrum* (keskus julkisine ja yksityisine palveluineen). Käytännössä harvat ABC-kaupungit

toteuttivat omavaraisuuden ihannetta. Niistä muodostui keskustasta riippuvaisia ”satelliitti-kaupunkeja”, tai niitä kohdeltiin nukkumalähiöinä. Tutkin, miten suomalaisessa lehdistössä käsiteltiin ABC-kaupunkien suunnittelua ja toteuttamista Ruotsissa oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon näkökulmasta. Näistä nostan erityisesti esiin Tukholman Vällingbyn ja Farstan. Suhtauduttiinko ABC-kaupunkeihin epäonnistuneina utopioina? Etsittiinkö puuttuvasta tasa-arvosta syitä tai seurauksia ABC-mallin väitetyille epäonnistumisille? Kohdistuiko samanlaista arvostelua puutarhakaupunki Tapiolaan, joka oli Suomen olosuhteissa ainutlaatuinen ABC-kaupunkeihin verrattavissa oleva hanke?

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että tiiviit ja vastavuoroiset yhteydet Ruotsiin olivat tarkasteltuna aikakautena selviöitä suunnittelun, talouden ja julkisen keskustelun alalla Suomessa. Johanna Hankonen osoittaa väitöskirjassaan vuodelta 1994, miten Ruotsin ja muiden maiden malleihin tutustuttiin ja miten niitä sovellettiin suomalaisessa lähiösuunnittelussa, vaikka hän määrittelee suomalaisten pääasiallisiksi vaikutteiksi brittiläisen puutarhakaupunki-idean ja yhdysvaltalaisen tehokkuus- ja suunnitteluaajat-² Riitta Hurme tarkastelee väitöskirjassaan vuodelta 1991 suomalaista lähiösuunnittelua mainiten useita esimerkkejä Ruotsin ja Suomen välisistä yhteyksistä, korostamatta Ruotsin erityis-³ Timo Tuomen tutkielma *Kaupunkikuvan muutokset* vuodelta 2005 sisältää arvokasta tietoa suomalaisten suunnittelijoiden

1. Jennifer Mack, “Not Just Barberry”. A political ecology of the Swedish “Concrete Suburbs,” 1960–1981. Teoksessa Jeanne Hafner (toim.) *Landscapes of Housing. Design and Planning in the History of Environmental Thought*. Routledge 2022, 125.
2. Johanna Hankonen, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentamisessa 1960-luvulla*. Tampereen teknillinen korkeakoulu 1994.
3. Riitta Hurme, *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Societas Scientiarum Fennica 1991; Pihlajamäen ruotsalaisesta elementtjärjestelmästä ja tornitaloista ks. Hurme 1991, 156, 162.

yhteyksistä Ruotsiin.⁴ Ruotsin vaikutusta on tutkittu, muttei tähän mennessä nostettu esiin erillisenä, ambivalenttina ilmiönä suhteessa suomalaisen lehdistön Ruotsi-kuvaan.

Tutkin pääasiassa sanomalehtiaineistoa, mutta esittelen joitakin muita aineistoja, kuten aikalaiskirjallisuutta ja televisio-ohjelmia, esimerkiksi keskustelun laajuudesta. Pääaineistona hyödynnän Kansalliskirjaston sanomalehtiarkiston digitoituja sanomalehtiä aikaväliltä 1950–1990. Olen vertaillut aineiston mainintoja Vällingbystä ja Farstasta niihin havaintoihin, joita tutkimuskirjallisuudessa on tehty keskustelusta koskien Ruotsin ABC-kaupunkeja.

Tutkimukseni jakautuu kolmeen temaattiseen lukuun ja päätelmiin. Ensimmäisessä luvussa esittelen ABC-kaupungit Vällingbyn ja Farstan. Esitän, että jokaista ”tulevaisuuden kaupunkia” on lehdistössä kuvailtu pettymykseksi. Hyvinvointivaltion toimenpiteet pyrkivät tasa-arvon ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen, mutta niiden nähtiin aiheuttavan tai ainakin tuovan näkyviin uusia ristiriitoja. Ristiriidat konkretisoituivat raportoinnissa, jossa käsiteltiin omavaraisten ABC-kaupunkien suunnittelua ja toteuttamista.

Toisessa luvussa syvennyn Ruotsin hyvinvointiyhteiskuntaan kohdistuvan kritiikin kaikkiin Suomeen. Lähiökritiikin kautta koko hyvinvointivaltio kyseenalaistettiin poliittisena hankkeena. Moderneja lähiöitä moitittiin epäonnistuneiksi utopioiksi, jotka todistivat, että utopioiden toteuttaminen oli mahdotonta ja jopa haitallista ihmiskunnalle. Pahimmillaan hyvinvointivaltio nähtiin totalitaarisena projektina, joka aiheutti yksilössä patologista oireilua.

Kolmannessa luvussa pohdin, missä määrin lähiökeskustelussa etsittiin ongelmien juurisyitä asukkaiden ominaisuuksista. Asukkaat itse

saattoivat suhtautua epätäydelliseen lähiöönsä lämmöllä ja kotiseurakkaudella. Kokemukset oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta ovat keskeisiä hyvinvointivaltionostalialle, jota on viime aikoina paikoittain pyritty hyödyntämään kaupallisesti.

Tulevaisuuden kaupungit – yhdyskuntasuunnittelun uljas uusi maailma

Ruotsin ABC-kaupunkihankkeita ja Suomen Tapiolaa yhdisti 1900-luvun puolivälille ominainen tulevaisuuden optimismi ja luottamus suunnitteluun, jonka avulla olisi mahdollista luoda ihmiselle terveellisempiä ja viihtyisämpiä asuinpaikkoja kuin mitä suurkaupunkien ahtaissa ja saastuneissa ytimissä oli tarjolla.⁵ Tietoisuus suunnittelun poliittisista ulottuvuuksista näkyi suomalaisen yhdyskuntasuunnittelun urauurtajan, Otto-I. Meurmanin sotien aikaisista kirjoituksista. Meurman oli nimitetty asemakaavaopin professoriksi Teknilliseen korkeakouluun vuonna 1940.⁶ Hän tutustui Lewis Mumfordin *Culture of Cities* -kirjan ruotsinnokseen vuonna 1942 ja näki tilaisuuden hyödyntää amerikkalaisen oppeja sodan jälkeisen Euroopan tuhattujen kaupunkien jälleenrakentamisessa.⁷ Professorina Meurman osallistui ahkerasti yhteistyöhön ruotsalaisten kollegoiden kanssa muun muassa esitelmäkiertueilla Ruotsissa ja tutustumalla asemakaavatoimintaan Tukholmassa.⁸ Vastavaroisesti ruotsalaiset arkkitehdit ja suunnittelijat vierailivat Suomessa Arkkitehtiliiton riennoissa.⁹ Arkkitehti Göran Sidenbladh avusti Meurmania Viipurin kaupungin tulevaisuuskatsauksen laatimisessa vuonna 1943. On mahdollista, että kokemus vaikutti Sidenbladhin sotien jälkeiseen, voimakkaasti kritisoi tuun kokonaisvaltaiseen kaupunkisuunnitteluun Tukholmassa.¹⁰

4. Timo Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.

5. Thomas Hall, Post-war new town 'models'. A European comparison. *Urban Morphology*, 9:2 (2005), 119; Panu Söderström, Tukholman kehityskuva. Teoksessa Panu Söderström, Harry Schulman & Mika Ristimäki (toim.) *Pohjoiset suurkaupungit. Yhdyskuntarakenteen kehitys Helsingin ja Tukholman metropolialueilla*. SYKEn julkaisuja 2, Suomen Ympäristökeskus 2014, 71; Rosemary Wakeman, *Practicing Utopia. An Intellectual History of the New Town Movement*. University of Chicago Press 2016, 88.

6. Tuomi 2005, 38.

7. O. Meurman, Lewis Mumfordin teos kaupunkikulttuurista. *Arkkitehti* 12/1942, 130–132. Timo Tuomi on pohtinut, kuinka laajasti Mumfordin teos tunnettiin ennen sen suomentamista, muttei mainitse mahdollisuutta, että teoksen tutustuttiin ruotsinnoksena. Tuomi 2005, 40 viite 68, 42.

8. Kokous 29.4.42, *Arkkitehti* 3–4/1942, 12.

9. S.A.F.A. Valmistava vaalikokous 23.10.42, *Arkkitehti* 10–11/1942, 30.

Vaikka suomalaiset ja ruotsalaiset suunnittelijat priorisoivat eri asioita, näkemykset suunnittelun tavoitteista harmonisoituivat 1940-luvun kuluessa. Kirjoituksissaan Meurman alleviivasi Suomen ja Ruotsin yhteisiä haasteita, esimerkiksi alenevaa syntyvyyttä ja kaupunkisuunnittelun ylirajoittamisen vaaroja.¹¹ Ruotsalaiset puheenvuorot lähiökeskustelussa korostivat demokratiaa ja ihmisen tarvetta kuulua yhteisöihin.¹² Suunnittelun kytkös demokratiaan, tasa-arvoon ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen voitti myös suomalaiset suunnittelijat puolelleen.

1950-luvulla julkisen yhdyskuntasuunnittelukeskustelun taivaalle nousi kaksi komeettaa

■ Kuva 1. Kerrostaloja Vällingbyssä. Lähde: Valokuvaaja Sune Sundahl, Arkitektur- och designcentrum, DigitaltMuseum.se. Public Domain -merkintä 1.0.

Tukholman suunnalta. Vällingby ja Farsta toimivat uuden lähiösuunnittelun malliesimerkkeinä, joita esiteltiin ulkomaalaisille vieraille ja joita hyödynnettiin Ruotsin ”pehmeässä diplomaatiassa”. Suomessakin seurattiin ABC-kaupunkien kehitystä mielenkiinnolla.¹³ ABC-kaupungit vastasivat käytännön tarpeeseen. Tukholman yleiskaavassa vuodelta 1944 ennustettiin kaupungin väestöluvun kaksinkertaistuvan 1900-luvun lop-

10. Heimo Kautonen, Asemakaavallinen toiminta valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella. *Arkkitehti* 3-4/1943, 20-27; Hurme 1991, 85; Tuomi 2005, 47.

11. O.-I. M., Stockholms framtida utveckling. *Arkkitehti* 1/1942, 3.

12. Hurme 1991, 55-56.

13. Hurme 1991, 63.

puun mennessä. Ydinkeskustan väestömäärän vähentämistä tavoiteltiin 40 prosentilla. Tukholman ympärille rakennettavien uusien satelliittikaupunkien helminauha, joihin Vällingby ja Farsta lukeutuivat, tarjoaisi kasvavalle väestölle onnellisemmat elinolosuhteet luonnon keskellä ja hyvien liikenneyhteyksien varrella.¹⁴

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä ylijarjaisesti jaetut vaikutteet muokkasivat kaupunkisuunnittelua yhtenäiseksi ”utopistisen tavoittelun malliksi”. Vällingbytä onkin kutsuttu aikakauden kaupunkisuunnittelun pyhiinvaelluskohteeksi.¹⁵ Pelkästään Suomesta kävi Vällingbyssä vuoden 1955 syyskuussa ainakin neljä seuruetta: kuuden helsinkiläisen sanomalehden päätoimittajia Ruotsin ulkoasiainministeriön kutsusta, Pohjoismaisen tilintarkastajasihteeristön kokousseurue, Elintarvikekaupan Järjestöjen Kansainvälisen Liiton kongressivieraat sekä *Hufvudstadsbladetin* järjestämän kilpailun voittajapariskunta.¹⁶ Vierailu Vällingbyssä oli mullistava elämys, joka joko haastoi tai vahvisti ennakkokäsityksiä suunnittelusta ja arkkitehtuurista. *Hufvudstadsbladetin* toimittaja kirjoitti:

Täällä kohtaavat kekseliäisyys, kunnianhimo, kehitystahto ja kokeilunhalu dynaamisesti kasvavassa yhteisössä kerrostaloineen ja tyylillä kauppoineen, sekä äärimmäisen moderni arkkitehtuuri, joka vaihtuu reuna-alueilla pieniin, puutarhoihin kätkeytyihin, viihtyisiin yhden perheen huviloihin.¹⁷

Vällingbytä markkinoitiin moninaisin tavoin vierailijoille.¹⁸ Mainontaan kuuluivat iskevät lu-

vut: Rakentamiseen oli käytetty 60 000 kiloa betonia, 1 600 kilometriä harjaterästä, 100 000 litraa maalia ja 470 kilometriä sähköjohtoja.¹⁹ Rosemary Wakemanin mukaan Vällingby oli mahdollinen, koska sosialidemokraattinen hallitus oli omistautunut kansankotiaatteelle ja hyvinvointiyhteiskunnan suunnitelmalliselle edistämiseksi. Vällingbystä toivottiin demokratiaa, tasa-arvoa ja vapautta edistävää yhteisöä. Suunnittelun avulla haluttiin edistää asukkaiden ”me-hengen” kehitystä ja yhteisöllisyyden toteutumista toisin kuin sosiaalisia suhteita hajottavassa suurkaupungissa.²⁰

Suomalaisetkin sanomalehdet korostivat Vällingbyn suunnitelmallisuutta, vaikka niissä ei avattu hankkeen demokraattista eetosta. *Hufvudstadsbladet* esitteli Vällingbytä ”suurimpana Tukholmassa suoritettuna yhteiskunnallisena kokeena”,²¹ Vällingbyn liikekeskuksen vihkiäisissä Helsingin kaupungin edustajat ihastelivat Vällingbytä ”ultramodernina”, ”täydellisenä kaupunkina”. Helsingin kaupungin kiinteistöviraston edustajan mukaan suomalaiset vertailukohteet olivat pelkkiä nukkumalähiöitä ilman läpikotaisin kaavoitettuja julkisia ja yksityisiä palveluita.²²

Tapiolan suunnittelijat olisivat olleet eri mieltä. Tapiola perustui kunnianhimoiseen suunnitelmaan, jonka tarkoituksena oli hajottaa Helsingin keskustaa uhkaava väestön- ja liikenteen kasvu seitsemään uuteen kaupunkiin pääkaupungin ympärille.²³ Wakeman on kuvaillut Tapiolaa ja Vällingbytä rinnakkaisiksi visioiksi nykyaikaisesta elämäntyylisestä, joita yhdisti arkkitehtien johtava rooli suunnittelutyössä.²⁴ Suomessa Tapiolaa kutsuttiinkin ”Helsingin Vällingbyksi” sen kokeellisuuden vuoksi.²⁵ Tapiolan osoittauduttua onnis-

14. Hankonen 1994, 238; Wakeman 2016, 86.

15. Wakeman 2016, 88.

16. Marcella, Soligt Stockholm, champagne hälsade herrskapet Finland. *Hufvudstadsbladet* 10.9.1955, 8; Chefredaktörerna får se svenska bergsbruk. *Hufvudstadsbladet* 17.9.1955, 9; Elintarvikekauppiat pitäneet kokouksensa rautatievaunussa. *Helsingin Sanomat* 25.9.1955, 25; Tilintarkastajat koolla Tukholmassa. *Suomen Sosialidemokraatti* 27.9.1955, 13.

17. ”Här möts uppslagsrikedom, framåtanda, utvecklingsvilja och experimentlusta i ett dynamiskt expanderande samhälle med höghus och eleganta butiker och extremt modern arkitektur som i utkanterna modifieras i små trädgårdsinbäddade, trivsamma enfamiljsvillor.” Marcella, Soligt Stockholm... *Hufvudstadsbladet* 10.9.1955, 8. Suomennos kirjoittajan.

18. Ian R. Cook, Showcasing Vällingby to the world. Post-war suburban development, informational infrastructures, and the extrospective city. *Planning Perspectives* 33:3 (2018), 1–2.

19. Cab, Vällingby. *Nya Pressen* 12.4.1956, 6–7.

20. Hurme 1991, 63; Hall 2005, 111; Wakeman 2016, 88–92.

21. Stockholm just nu. Tunnelbanans västra slinga invigs i dag. *Hufvudstadsbladet* 26.10.1952, 5.

22. 75.000 asukkaan ultramoderni esikaupunki. *Ilta-Sanomat* 26.10.1955, 13.

23. Hall 2005, 116; Wakeman 2016, 93.

24. Wakeman 2016, 85; Hall 2005, 110.

25. Sophy Bergenheim, From Barracks to Garden Cities. The Finnish Population and Family Welfare League as a Housing Policy Expert in the 1940s and 1950s. *Science & Technology Studies* 33:2 (2020), 134.

tuneeksi hankkeeksi suomalainen lehdistö alkoi kuvailla Vällingbytä ”Tukholman Tapiolaksi”²⁶ Hankkeiden rinnastaminen voimisti mielikuvaa rationaalisen suunnittelun kaikkivoipaisuudesta.²⁷

Suomalainen lehdistö irvaili Vällingbylle maatotteluhengessä. *Helsingin Sanomien* kirjeenvaihtaja Helvi Karahka pakinoi ”Lervällingbystä” eli savivellikylästä, joka toi mieleen Loimaan aseman.²⁸ Hanketta kuvailtiin ”sekä raamatulliseksi että amerikkalaiseksi”²⁹ ja ”kaupunkisuunnittelijoiden leikkikentäksi”.³⁰ Edullista rakentamista ja vuokratasoa epäiltiin sosialidemokraattien suosiman subventiopolitiikan mahdollistamiksi.³¹ Hankkeen poliittinen tausta tehtiin siis näkyväksi, mikäli hankkeesta löytyi arvosteltavaa.

Vällingby antoi silti virikkeitä suomalaiselle kaupunkisuunnittelulle, sillä se tarjosi vertailukelpoisia lukuja tulevaisuuden tarpeiden ennakointia varten. Ruotsin uutisilla painostettiin omia päättäjiä toimiin. Vuonna 1955 Helsingin kiinteistölautakunta totesi Vällingbyn kasvulukujen perusteella, että Suomen julkiset investoinnit asuntoihin, julkisiin palveluihin ja infrastruktuuriin olivat riittämättömiä.³² Pääkaupungilla ei ollut varaa rakentaa suunnitelluille tytärkaupungeilleen tarvittavia julkisten palveluiden keskusta ABC-periaatteen mukaisesti.³³

ABC-kaupungeista tuli vertauskuvia modernille yhdyskuntasuunnittelulle hyvässä ja pahassa. Jo ABC-periaatteen varhaista toteutusta Årstassa arvosteltiin 1950-luvulla asukkaiden puutteellisesta osallistamisesta suunnittelutyöhön. 1940-luvulla suosittu *community centre*-teorian mukaan vapaaehtoisvoimilla piti olla tärkeä rooli suunnittelussa. Suunnittelija ja arkkitehti Uno Åhrén valitteli vuonna 1954: ”Uskoimme ihmisten demokratiakasvatukseen kollektiivisen

toiminnan kautta. Suurin osa suunnitelmistamme naapurustoelämän hyväksi estettiin, koska ajateltiin, ettei maalla olisi varaa uhrata työvoimaa ja materiaalia”.³⁴ Lausunnollaan Åhrén ennakoivat tulevien vuosikymmenien syklejä, joissa suunnitteluhankkeiden avajaishurmaa seurasi tyytymättömyys, pettymys ja uusien ratkaisujen vaatimus.

Vuonna 1959 vietettiin Vällingbyn viisivuotisjuhla. Viitisenkymmentä eri kansallisuutta oli käynyt Miss Vällingbyksi kutsuttujen turistioppaiden opastettavina.³⁵ Heihin kuului *Ilta-Sanomien* toimittaja P. Iharlaakso, joka oli vuokralalossa vieraillessaan ihmetelty, ”onko kaikilla Tukholman perheellisillä raitiovaununkuljettajilla näin viihtyisät asunnot”.³⁶ Kaikki toiveet eivät olleet toteutuneet: paikallisia työpaikkoja ei ollut tarpeeksi, vaikka suurin osa yrittäjistä menestyi. Metroyhteys Tukholman keskustaan kannusti työmatkailuun, mutta heikensi ABC-kaupungin periaatetta.³⁷

Vuonna 1960 avattu Farsta oli Vällingbyn tavoin tarkoitettu omavaraiseksi ABC-lähiöksi, mutta siellä kaikki oli hiukan suurempaa. Siinä missä Vällingbyhyn oli rakennettu 9- ja 11-kerroksisia asuintaloja, Farstaan suunniteltiin 17-kerroksisia. Vällingbyhyn toivottiin 23 000 asukasta, mutta Farstaan mahtuisi 35 000 asukasta, joista lähes kolmasosa työskentelisi paikallisissa yrityksissä. Kaupunkiin rakennettaisiin 1 700 m² myymälätilaa, 30 000 m² konttoritilaa, kirjasto, kirkko, nuorisotalo, lasten puisto, kaksi elokuvateatteria sekä lääkärikeskus. ”Tässä modernissa maailmassa asuvat ihmiset näyttävät viihtyvän erinomaisesti”, hehkutti *Helsingin Sanomien* toimittaja.³⁸

Helvi Karahkan kuvaus Farstasta oli optimistinen: suunnittelijat olivat oppineet Vällingbyn

26. Esim. Jaakko Bergqvist, Tukholman Tapiola. *Ilta-Sanomat* 3.10.1957, 8.

27. Wakeman 2016, 92.

28. Helvi Karahka, Tukholmaa marraskuulla. *Helsingin Sanomat* 23.11.1952, 9.

29. Komet, Kometskärvor. *Syd-Österbotten* 13.12.1952, 4.

30. Per Wange, Stockholms nya tunnelbana. *Tammerfors Aftonblad* 13.02.1953, 4.

31. L. L., Vällingby. Modern stad ... *Borgåbladet* 1.7.1953, 4.

32. Särskilda kommunala organ föreslås för samplanering. *Hufvudstadsbladet* 4.10.1955, 4.

33. Håkan Hasselström, Bostads- och byggnadsproblem i Helsingfors. *Österbottningen* 28.7.1954, 4.

34. ”[...] vi trodde på människornas fostran till demokrati genom kollektiv verksamhet. Det mesta av vad vi planerade för grannskapslivet hindrades att komma fram genom att det inte ansågs att landet hade råd att offra arbetskraft och material på det.” Lainausta teoksessa Lars-Erik Lundmark, Hur växer gemenskapen? Från grannskap till samskap. Teoksessa *Stadsförnyelse. Kontinuitet, gemenskap, inflytande*. SOU 1981:100, 202. Suomennos kirjoittajan.

35. Cook 2017, 9.

36. P. Iharlaakso, Piirtoja Tukholman-päiväkirjasta. *Ilta-Sanomat* 16.10.1956, 6.

37. Hall 2005, 116.

38. Farsta. Atomikäyttöinen Tukholman esikaupunkialue. *Helsingin Sanomat* 1.9.1963, 10.

virheistä, etenkin autoistumisen aliarvioinnista ja viihtyisyyden puutteesta.³⁹ Hänen mukaansa itse modernistinen arkkitehti Le Corbusier oli kauhistellut Vällingbyn harmautta.⁴⁰ Farstan visuaalinen ilme oli miellyttävämpi. *Kansan Uutisten* kirjeenvaihtaja kehui keskusta ”ehkä kauniimmaksi kuin missään muussa Tukholman uusista kaupunginosista”⁴¹ Farsta sai Vällingbyn tavoin kansainvälistä huomiota, kun BBC:n karismaattinen reporteri Alan Whicker kävi esittelemässä tulevaisuuden ihmelähiötä brittileisille vuonna 1963.⁴² Sen valttikortti oli oma ydinvoimala, Ågestaverket, joka varmisti riippumattoman energiatuotannon ”erittäin nykyaikaisesti”⁴³ Kaikki näytti lupaavalta, mutta kriittisten äänien kuoro kasvoi ja kaikui pian Suomen lehdistössä.

Hyvinvointi-Ruotsin kritiikki

Tutkielmassaan Tapiolasta utopiana Hanna Mattila kirjoittaa, että modernia suunnittelua ”on pidetty pohjimmiltaan utopistisena hankkeena”, mutta ABC-kaupunkien ja Tapiolan suunnittelijat eivät puhuneet hankkeistaan utopioina. Suunnittelijoiden julkilausuttuna tavoitteena oli ollut käytännön- ja luonnonläheisyys. On pyritty toteuttamaan *eu-topiaa*, hyvää paikkaa, eikä *u-topiaa*, paikkaa, jota ei ole olemassakaan.⁴⁴ 1960-luvulle tultaessa utopia-ajattelun kannattajia oli vaikea löytää modernistienkaan joukosta, ja utopiakäsitetä on sovellettu sängen joustavasti suunnitteluhankkeisiin.

Vaikka yksittäisiä hankkeita on vaikea kutsua utopistisiksi, löysivät utopia-ajattelun arvosteli-

jat Ruotsissa hyvinvointivaltiosta sopivan maali-taulun. Hyvinvointivaltion ongelma oli, että se todella toteutti kansalaisten unelmat. Oma-aloiteisuudelle ja yksilön kunnianhimmolle ei jätetty tilaa. Eikö tällainen järjestelmä ollutkin vaarallisen totalitaarinen luvattessaan ihmiskunnalle paratiisia maan päällä, kysyi kirjailija Olof Lagercrantz vuonna 1960.⁴⁵ Olivatko ihmiset myymässä sielunsa tyydyttääkseen biologiset tarpeensa? Suunnitteluoptimistinen Ruotsi muistutti Aldous Huxleyn salakavalaa *Uljasta uutta maailmaa*, jossa suunnittelu oli poistanut ihmisiltä kurjuuden mukana vapaan tahdon.⁴⁶

Hyvinvointivaltion kritiikissä kaikui pietismin perintö. Pietistinen kilvoittelu tähtäsi hyveiden harjoittamiseen ja omaan osaansa tyytymiseen.⁴⁷ Kokeellisten mallikaupunkien hankkeita markkinoitiin ylisanoin, jotka saivat utopioiden kriitikot kohottamaan kulmakarvojaan. Helvi Karahka oli Vällingbyssä kavahtanut tasapäistämistä tehokkuuden merkeissä:

Kaikilla asukkailla on samat edut ja mahdollisuudet. Houkutellaan katsomaan samoja filmejä, kuulemaan samojen pappien saarnoja, käyttämään samanlaisia pukimia jne. Jos lämmityslaitteet joutuvat epäkuntoon palelevat kaikki. Jos lämmin vesi loppuu, ovat kaikki yhtä likaisia. Jos sähkö sammuu, ovat kaikki pimeässä [...]. Vällingbyläiset ovat siis vähän kuin yksi suuri perhe. Standardiperhe.⁴⁸

Edut ja mahdollisuudet eivät kaikkien mielestä jakautuneet tasan perheenjäsenten kesken. Väl-

39. Helvi Karahka, Vällingby täyttännyt viisi vuotta. *Helsingin Sanomat* 19.11.1959, 14.

40. Helvi Karahka, Vällingby täyttännyt viisi vuotta. *Helsingin Sanomat* 19.11.1959, 14.

41. Atomiasema antaa lämmön Tukholman uudelle näytekkunalle Farstan satelliittikaupungille. *Kansan Uutiset* 29.10.1960, 1.

42. Horace Newcomb (toim.), *Encyclopedia of Television*. Routledge 2014, 2531. #OnThisDay 1963. Alan Whicker reported from Sweden’s “City of the Future”. BBC Broadcast Archive originally aired 18.5.1963. <https://archive.org/details/twitter-1129756022808207367> (15.1.2023).

43. Atomivoimalla lämmitettävä kaupunki Tukholman lähelle. *Helsingin Sanomat* 17.5.1957, 19; Atomireaktorilämpöä Tukholman asukkailla. *Helsingin Sanomat* 18.10.1957, 26. Ågestaverket suljettiin 1974, ja rakennuskompleksi on tarkoitus purkaa vuoteen 2024 mennessä.

44. Hanna Mattila, Puutarhakaupunki utopiana. Esimerkinä Tapiola. Teoksessa Arto Haapala, Mia Kunnaskari (toim.), *Paradokseja paratiiseissa. Näkökulmia urbanin luonnon kysymyksiin*. Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti 2006, 134–135.

45. Olof Lagercrantz, Framtiden som mardröm. *Dagens Nyheter* 5.1.1960, 4.

46. Ainur Elmgren, Lost Land of Bliss. Imagined Temporalities of the Nordic Welfare State. Teoksessa Janne Holmén, Anu Koivunen & Jari Ojala (toim.), *The Nordic Economic, Social and Political Model. Challenges in the 21st Century*. Routledge 2021, 43.

47. Anna Nilsson Hammar, *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850*. Agerings bokförlag 2012, 229–230.

48. Karahka 1954, 4.

lingbyn avajaisvuonna 1955 ilmestynyt Katarina Paulssonin romaani *I kvinnostad* ("Naiskaupungissa") arvosteli nukkumalähiötä feministisestä näkökulmasta:

Se on miesten miehille suunnittelema, ja siellä asuu nohduja, laiminlyötyjä naisia. Mistä näistä taloriveistä, näistä ihmiskehojen hygieenisistä sarjapakkauksista, löytyisi edes pikkuruinen nurkka, jossa mielikuvituksen saisi houkuteltua esiin ja tuntemaan itsensä kotoisaksi.⁴⁹

Ilta-Sanomien P. Iharlaakso totesi, että naisia "syytetään usein liioittelusta", mutta taipui itse Paulssonin kannalle: Hyvää tarkoittava suunnittelu oli epäonnistunut, sillä se tukahdutti ihmisiä yksilöinä.⁵⁰ Muutamia vuosia myöhemmin Helvi Karahkakin raportoi, että Vällingbyn kotirouvat valittivat eristyisyyden tunnetta, "mutta niin he valittavat pääkaupungin muillakin puolilla"⁵¹ Huolet lähiöissä riutuvista kotiäideistä otettiin tosissaan suomalaisen Ywe Jalanderin dokumenttelokuvassa *Sovstad* (Nukkumakaupunki, 1967).⁵² *Sovstadin* kuvaus lähiöahdistuksesta hyväksyttiin autenttisenä arvosteluissa, vaikka dokumentissa haastatellut asukkaat kertoivat myös lähiöelämän myönteisistä puolista.⁵³

I kvinnostadin julkaisuaikana teosta arvosteltiin mukaansatempaavana kaunokirjallisenä teoksena, mutta *Kotka Nyheterin* nimimerkki Leo ryhtyi puolustamaan Vällingbyä, jossa hän kertoi asuneensa "useita kuukausia". Ruotsin kotirouvilla oli kirjoittajan mukaan modernin kodin, hyvätuloisen miehen ja lähiön viherkeitaissa telmivien lasten lisäksi kaikki yhteiskunnan kustantamat tuet ja edut: lapsilisä, vuokratuki, sairasmakuutus ynnä muut.⁵⁴ Leon mukaan "meidän suomalais-

ten kotirouviemme" tulisi ottaa opikseen ja iloita pienestä, ennen kuin yltäkylläisyys ja elämänväsymys veisi Ruotsin tielle. Suomalaisarkkitehti Marius af Schultén arveli, että Helsingissä valitettiin lähiöneurooseista vähemmän kuin Tukholmassa, koska Suomessa "ollaan tyytyväisiä, että ylipäänsä saa katon päänsä päälle".⁵⁵ Kommentissa painottui vaatimattomuuden eetos: Suomi oli historiallisten kärsimysten vuoksi toistaiseksi säästynyt yltäkylläisyyden aiheuttamalta henkisesti rappiolta.

Tällaiselle ajattelulle oli vastineensa Ruotsissa, mutta kuviteltuun menneisyyteen, jossa ihmiset tyytyivät osaansa, ei voinut palata. Kun 1930-luvun kuluessa oli havaittu, että tasa-arvoiseksi kuviteltu funktionalismi aiheutti epäviihtyisyyden tunnetta, oli esimerkiksi Uno Åhrén etsinyt demokraattisia ratkaisuja. Marius af Schultén oli tuolloin ollut eri mieltä "taistelevan demokratian" merkityksestä "paremman maailman aikaansaamiseksi".⁵⁶ Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä demokratia ei enää ollut kirosana, ja ruotsalainen utopia oli houkuttelevan maanläheinen. Schulténin mukaan suomalaisille olisi hyödyksi seurata, miten ruotsalaiset suunnittelijat sovelsivat amerikkalaisia normeja aluekeskusten ja lähiöiden suunnitteluun. Totuusten perusteella pystyisi päättämään, mitä kannatti lainata, "ilman että joutuisimme maksamaan raskasta oppirahaa".⁵⁷ Johanna Hankonen on huomauttanut, että brittiläiset ja yhdysvaltalaiset mallit olivat ruotsalaisten muokkaamina "oloihimme paremmin sovellettavissa sekä mitakaavallisesti että elintason nousun lyhyen aikavälin ennusteena".⁵⁸ Ruotsalaisilta asiantuntijoilta haettiin hyväksyntää suomalaiselle suunnitteluhankeille.⁵⁹ Rakennusala värväsi tuotantotekni-

49. "Den är planerad av män för män och där bor glömda kvinnor satta på undantag. Var i dessa huslängor, som utgör en hygienisk serieförpackning av människokroppar finns en liten vrå där fantasin kan lockas fram och känna sig hemma." Marius af Schultén, *Sovstaden. Ett samhällsproblem*. *Nya Pressen* 19.10.1955, 6–7. Suomenos kirjoittajan.

50. P. Iharlaakso, "Nukkumakaupungin" ongelmia. *Ilta-Sanomien* 15.10.1956, 7.

51. Helvi Karahka, Vällingby täyttänyt viisi vuotta. *Helsingin Sanomat* 19.11.1959, 14.

52. Ywe Jalander, Inslag om Esbos och Helsingfors förorter. *YLE Areena*, 2011 (1967). <https://arenan.yle.fi/1-50105639> (31.7.2023).

53. H. J. W., TV-titten. *Borgåbladet* 1.4.1967, 8; Kbm, Sett i TV. *Vasabladet* 4.4.1967, 7.

54. Leo, Är fruarna fångar? *Kotka Nyheter* 6.10.1956, 2.

55. af Schultén 1955, 7.

56. M. af S., Arkitektur och demokrati. *Arkitekhti* 7–8/1942, 21–22.

57. M. af Schultén, Stockholms nya bostadsområden. *Hufvudstadsbladet* 21.7.1957, 7.

58. Hankonen 1994, 241.

59. Lämmityskeskukset atomien välivaihe. *Kansan Uutiset* 3.10.1957, 10; Svensk expertis nöjd med våra handelscentra. *Hufvudstadsbladet* 21.2.1960, 16; Tuomi 2005, 107, 110, 128.

kot tai uusien suunnittelujärjestelmien asiantuntijat Ruotsista.⁶⁰

Tapiola vastasi yhtä käytännönläheisiin, pakottaviin tarpeisiin kuin Vällingby ja Farssta.⁶¹ Ratkaisuja yltyvään asuntopulaan haettiin samoista lähteistä kuin Ruotsissa, kuten brittien puutarhakaupungeista ja Mumfordin teoksesta, joka suomennettiin vuonna 1949 nimellä *Kaupunkikulttuuri*.⁶² Meurmanin *Asemakaavaoppi* (1947) oli tärkeä inspiraatio, mutta vaikutusvaltaisempi oli sotienjälkeisen rakennuspolitiikan voimamies, Heikki von Hertzen, jonka pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme?* (1947) oli samoilla linjoilla kaupungistumisen nurjista puolesta.⁶³ Göteborgin Guldhedenista Hertzen poimi opetuksia yhdyskuntasuunnittelusta holistisena hankkeena, jonka viimeinen opinkappale oli lasten ja nuorten tarpeitten sekä perheenemäntien toivomusten huomioonottaminen.⁶⁴ Näiden ryh-

■ Kuva 2. Alkuperäinen kuvateksti: "Osuusliike Voima, KPA vuosikokous Tukholmassa. Ryhmä kokoontuneena Farstafontänen[*in*] edustalle, 1962." Lähde: Valokuvaaja tuntematon, Työväenmuseo Werstas.

mien hyvinvoinnilla oli välineellistä arvoa. Väestöliiton toiminnanjohtajana Hertzen katsoi, että nykyaikaiset liikakansoitettut kaupungit uhkasivat syntyvyyttä.⁶⁵

Vällingbyn onnellalla oli varjopuolensa: se johti ruotsalaista itsemurhatilastoa. Hertzenin mielestä Vällingby oli masentava ihmis- ja rakennusmassojen kaupunki. Tapiolan piti torjua sen virheet.⁶⁶ Vällingbyn epäonnistumiselle etsittiin selityksiä asukkaiden psykologiasta ja moraalista. Lehdistössä arveltiin, että huoli "sosiaalisen aseman säilyttämisestä" kalvoi kansankodin asukkaiden mieltä.⁶⁷ Aineellinen hyvinvointi

60. Hankonen 1994, 156, 191 viite 227, 393–394.

61. Hankonen 1994, 374.

62. Vittorio Magnago Lampugnani, *Die Stadt im 20. Jahrhundert. Visionen, Entwürfe, Gebautes*. Band II. Verlag Klaus Wagenbach 2011, 708–709; Hurme 1991, 85; Wakeman 2016, 96.

63. Hurme 1991, 175.

64. Hurme 1991, 84.

65. Bergenheim 2020, 134.

66. Wakeman 2016, 97.

67. Bergqvist 1957, 8.

ei voinut parantaa levottomuutta, joka johtui kilpailuyhteiskunnasta ja ulkokuoren palveluksesta.

Mainosmiehenä von Hertzen ei silti kammoksunut kaunista ulkokuorta. Tapiolasta leivottiin Suomelle omaa yhdyskuntasuunnittelun näyteikkunaa.⁶⁸ Tapiola jäi kuitenkin poikkeukselliseksi hankkeeksi.⁶⁹ Nuorempi suunnittelijapolvi koki, että Tapiolan ideologia pönkitti sosiaalista eriarvoistumista esimerkiksi suosimalla omistusasumista.⁷⁰ ”Parempien ihmisten kylästä”⁷¹ löytyi pian Hertzenin vision vastaisesti kymmenkerroksisten asuntotalojen ohella kaupallista ”massakulttuuria” markkinoivia elokuvateattereita, kahviloita ja jopa baareja.⁷²

ABC-kaupungitkin olivat muuttuneet eutopioista arkisiksi lähiöiksi. Vaikka Vällingby ja Farsta laskettiin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa edelleen Tukholman nähtävyyksien joukkoon, alkoi lähiöturismi menettää hoitoaan.⁷³ Vällingbyn keskuksen infokioski Miss Vällingby -oppaineen lakkautettiin vuoden 1964 syksyllä.⁷⁴ Helsinkiläiset eivät enää hurmaantuneet Vällingbystä; olihan heillä omat lähiönsä, ”joissa asumisen ja elämisen ongelmat on ratkaistu varmaankin yhtä hyvin, muutamien mielestä jopa paremmin”.⁷⁵ *Kansan Uutisissa* Vällingbytä kutsuttiin ”teknikojen harakiriksi”.⁷⁶ Entinen esikuva oli osoittautunut pettymykseksi. Ongelmien juurisyytä etsittiin edelleen, sillä rakennemuutoksen vääjäämättä edetessä tarvittiin entistä enemmän uusia asuntoja ja asuinalueita taajamiin ja teollisuuskeskuksiin.

Ongelmana suunnittelu vai ihmiset?

Suomessa rakennemuutos, työttömyys ja sosiaaliset olosuhteet edistivät yltyvää muuttoliikettä Ruotsiin. Suomalaiset siirtolaiset vaikuttivat

työpanoksellaan Ruotsin ennätysvuosien saavutuksiin. Teollistuminen ja kaupungistuminen oli edennyt Ruotsissa pidemmälle ja ilmiöt vaikuttivat edelleen maan sisäisiin demografisiin muutoksiin. 1950-luvun huolipuhe lähiönuorison käytöksestä ja hyvinvoinnista koski suuria ikäluokkia, syntyperäisiä ruotsalaisia lapsia ja nuoria. Helvi Karahkan mukaan Vällingby oli vuonna 1954 enimmäkseen nuorten perheiden asuttama: ”lapsiin siellä miltei kompastuu”.⁷⁷ Viisi vuotta myöhemmin Karahka raportoi, että Vällingbyhyn syntyi joka päivä kaksi lasta. Kolmasosa asukkaista oli alle 17-vuotiaita.⁷⁸ Lapsista kasvoi teinejä, jotka koettelivat vapauden rajoja. *Hufvudstadsbladetin* pakinoitsija Bison valitti uutenavuotena 1957 Tukholman keskustaän tulvivista lähiönuorista.⁷⁹ Siirtolaisten poikkeavat tavat juhlistaa uutta vuotta aiheuttivat melua ja rettelöitä virkavallan kanssa. ”Siirtolaisilla” Bison tarkoitti läntisistä maakunnista Tukholman lähiöihin muuttaneita ruotsalaisia. Maahanmuuttajia ei vielä nähty lähiöiden, etenkin keskiluokalle suunniteltujen ABC-kaupunkien tyypillisinä asukkaina.

Nuorison käytös paljasti, ettei ABC-kaupungin omavaraisuusperiaate käytännössä toteutunut. Syyllinen oli toimiva joukkoliikenne, joka sekoitti yhteiskuntajärjestystä mahdollistamalla nuorison ”luokkaretken” kantakaupungin huvittelukortteleihin. Tukholman mallin mukaisesti suomalainen arkkitehti Otto Flodin ennusti, että Helsingin väestönkasvu keskittyisi lähialueisiin, muttei uskonut omavaraisiin satelliittikaupunkeihin. Metropolin vetovoima oli liian suuri – samoin kuin Tukholmassa.⁸⁰

Ruotsissa havaitut ongelmat houkuttelivat korostamaan ristiriitaa optimistisen utopian ja karun todellisuuden välillä. Vuonna 1962 *Nya Pressenin* Sören Lindgren totesi, että Ruotsin

68. Hankonen 1994, 376 viite 92; Wakeman 2016, 94.

69. Hall 2005, 118.

70. Hurme 1991, 172–173; Mattila 2006, 148.

71. Ossi Hiisiö, *Tapiola. Parempien ihmisten kylä*. Tammi 1970.

72. Hall 2005, 118; Wakeman 2016, 97; Bergenheim 2020, 134.

73. Kymmenen Euroopan kaupunkia kertoo nähtävyyksistään. *Ilta-Sanomat* 11.5.1962, 8; Tukholman kaupunkisuunnittelijat jo rakentavat uutta. *Uusi Suomi* 25.4.1964, 4.

74. Cook 2017, 9.

75. Maija-Liisa Heini, Tukholma rakentaa, saneeraa ja on asumisystävällinenkin. *Helsingin Sanomat* 22.5.1963, 7.

76. Sirkka Tamminen, Kolme suurta probleemia Tukholman kunnallismiehillä. *Kansan Uutiset* 25.5.1963, 4.

77. Karahka 1954, 4.

78. Karahka 1959, 14.

79. Bison, Stockholm just nu. *Hufvudstadsbladet* 5.1.1957, 3.

80. 'Fritiden ger ...' *Hufvudstadsbladet* 10.10.1963, 11.

hyvinvoinnin parjaamisesta oli tullut muoti-ilmiö ja älykköpiirien harrastus Suomessakin.⁸¹ Vaikka hyvinvointiyhteiskunta oli luonut edellytykset ihmisarvoiselle elämälle Ruotsin kansan enemmistölle, henkisiä virikkeitä kaivattiin sekä raggari- ja kahvilanuorison että Farstan ja Vällingbyn asukkaiden keskuuteen. Edellä mainitut alakulttuurit nähtiin vaarallisina ja rikollisuudelle alttiina, ja niihin kohdistettiin 1950- ja 1960-luvulla useita julkisia selvityksiä ja poliittisia toimenpiteitä.⁸²

ABC-lähiöt sekoittuivat ongelmiseen muihin lähiötyyppeihin 1960-luvun kuluessa. Ruotsalaisen koomikkokaksikon Hasse Alfredsonin ja Tage Danielssonin sketsissä ”lähiöasukki Albert Lindeman” kertoi henkisestä eristyseisyydestään, lasten mutapainista puolivalmiilla leikkikentällä, sadistisista nuorisorikollisista, pitkistä työmatkoista ja lähiöahdistuksesta, joka päättyi itsemurhaan.⁸³ Lähiöahdistuksesta oli silti tullut vakavasti otettava ilmiö. Skärholmenin ostoskeskuksen – Pohjoismaiden suurimman – avajaisen yhteydessä raportoitiin, että Skärholmenista toivottiin esteettistä vaihtoehtoa aiemmin viihtyisinä ylistettyjen Vällingbyn ja Farstan ”kolkoille” kerrostaloille.⁸⁴ Suunnittelussa haluttiin ottaa huomioon inhimillisyys, jonka puute oli aiemmin ajanut kotirouvat ja nuorison epätoivoon.⁸⁵ Tästä huolimatta *Dagens Nyheterin* pääkirjoituksessa vaadittiin Skärholmenia tuhottavaksi jo pari päivää avajaisen jälkeen.⁸⁶

Ruotsissa oli tuolloin aloitettu asuntotuotantohjelma, joka edusti määrällistä pikemminkin kuin laadullista kunnianhimoa. Valtiopäivien päätöksellä käynnistettiin ”miljoonaohjelma”

(*miljonprogrammet*), jonka oli tarkoitus kerta kaikkiaan ratkaista asuntopula. Vuosien 1965–1974 aikana rakennettiin miljoona uutta asuntoa. Suomessakin siirryttiin 1970-luvun aikana tiiviimpään ja taloudellisempaan lähiörakentamiseen.⁸⁷ Miljoonaohjelman korjaushankkeita tutkinut Jennifer Mack on todennut, että ruotsalaisen hyvinvointiyhteiskunnan utooppiset maisemat, joita 1960-luvulla pyrittiin toteuttamaan, koettiin dystooppisina 1970-luvulle tultaessa.⁸⁸ Miljoonaohjelman valmistuessa Ruotsin hallitus ryhtyi rahoittamaan uutta suurhanketta, jossa kunnostettaisiin ennen vuotta 1975 rakennettua asuntokantaa julkisin varoin. Tavoitteena oli, että asukkailla olisi enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa suunnitteluun ja enemmän vastuuta lähiympäristönsä vaalimisesta.⁸⁹ Näin pyrittiin vastaamaan mediassa jylläävään lähiökielteisyyteen.

Suomessa lehdistö peilasi Ruotsista tuotuja lähiökielteisiä asenteita 1970-luvun kuluessa.⁹⁰ Keskiluokalle rakennetut ABC-kaupungit täytyivät juurettomista maalaisista ja työläisistä, sisäisistä ja ulkoisista siirtolaisista.⁹¹ Perustuiko lähiökielteisyys todella näiden uusien asukkaiden kokemuksiin? *Hufvudstadsbladetin* kirjeenvaihtaja Ingalill Österberg pohti kysymystä nähtyään Tukholman kulttuuritalon valokuvanäyttelyn ”Tio år efter Skärholmen” vuonna 1979. Valokuvaajat Lars Ekenbom ja Karl-Olov Arnstberg totesivat, ettei lähiödebatti ollut hyödyttänyt lähiön asukkaita. He halusivat tuoda esiin asukkaiden inhimillisen arvokkuuden ja yhteisöllisyyden. Näyttely oli kuitenkin suunnattu lähiöyhteisön ulkopuoliselle, keskiluokkaiselle, etnisen enemmistön edustajalle.⁹²

81. Sören Lindgren, Den tråkiga vältärden. *Nya Pressen* 27.7.1961, 5.

82. Glenn Svedin, Brottslighet som politiskt konfliktområde. Från bråkiga arbetare till kriminella invandrare. Samhällsfarliga i kriminalpolitisk debatt och brottslighetens politisering i Sverige under 200 år. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 123:3(2021), 608.

83. Hasse Alfredsson & Tage Danielsson, Förortsbo Albert Lindeman (B2). *Ännu flera Lindemän!!*, Svenska Ljud 1968.

84. Marika, Svenska stadscentra. *Hufvudstadsbladet* 31.1.1965, 9–10.

85. Maija-Liisa Heini, Pohjoismaiden suurin ostoskeskus avataan Tukholman liepeillä. *Helsingin Sanomat* 6.9.1968, 27.

86. Jennifer Mack, Renovation Year Zero. Swedish Welfare Landscapes of Anxiety, 1975 to the Present. *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 76 (2019), 63.

87. Hankonen 1994, 26–27.

88. Mack 2019, 63–64.

89. Bengt Söderström, Förord. Teoksessa *Stadsförnyelse. Kontinuitet, gemenskap, inflytande*. SOU 1981:100, 6.

90. Mervi Ilmonen, Puutarhakaupungista ongelmalähiöön. Teoksessa Tuukka Haarni (toim.) *Ihmisten kaupunki? Urbaani muutos ja suunnittelun haasteet*. Stakes raportteja 152, 1994, 19.

91. Kirsi Saarikangas, Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Historiallinen Arkisto 115. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002, 50.

92. Ingalill Österberg, Brev från Stockholm. Mellan pizza och Wasa. *Hufvudstadsbladet* 15.5.1979, 6.

Suomessa Tapiolan keskiluokkaistumista uudelleenarvioitiin, kun *Vasabladetin* Sven-Erik Klinkmann kiitteli alueen monimuotoista rakennuskantaa ja luonnonläheisyyttä. Klinkmannin varsinainen huoli koski kehityksen seuraavaa askelta, ”Hervannan tapausta”, jossa yhdenmukaistaminen ja tiivistäminen oli viety vaarallisiin äärimmäisyyksiin.⁹³ Hän tukeutui arvostelussaan ruotsalaisen arkkitehti Thomas Paulssonin kymmenen vuotta vanhaan synkkään analyysiin Tukholman nukkumälähiöistä.⁹⁴ Klinkmann uskoi, että keskittäminen, yhtenäistäminen ja asukaskunnan homogeenisuus (Vällingbyn tavoin Hervantaan oli muuttanut paljon nuoria lapsiperheitä) johtaisi yhteiskunnalliseen passiivisuuteen, ongelmien keskittymiseen ja ”erilaisten massakulttuurin muotojen” kasvuun.⁹⁵ Klinkmann haastatteli Paulssonia Vaasassa vuonna 1981, jolloin Paulsson etsi ratkaisua pienimuotoisista, omavaraisista yhteisöistä, inspiraationa Thomas Moren *Utopia* ja varhaiset ranskalaiset yhteiskunnalliset utopistit.⁹⁶ Suunnittelu-utopia korvautui ekologisella onnellalla tai perinteisen kyläyhteisön ihanteella.

Vaikka yhdyskuntasuunnittelijat pyrkivät luomaan oikeudenmukaisemmat ja tasa-arvoisemmat edellytykset yksilönvapauden toteutumiseksi, johti hyvinvointivaltio arvostelijoiden mukaan yksilönvapautta uhkaavaan joukkoistumiseen ja vieraantumiseen.⁹⁷ Suunnittelu- ja tehokuusajattelun voittaja löytyi toiselta suunnalta. Tukholman yleiskaavaosaston sosiologi Gunnar Åsvärn totesi vuonna 1971: ”Elinkeinoelämälle on edullista, että kaikki ihmiset vedetään yhteen paikkaan ja kukin elinkeinoelämän yksikkö saa valita näistä itselleen sopivimmat.”⁹⁸ Johanna Hankosta mukaillen, asuntotuotantopolitiikasta tuli elimellinen osa talouselämän ja julkisen val-

lan yhteistoimintaa – uutta suunnittelujärjestelmää, joka palveli taloudellista kasvua.⁹⁹

Ruotsissa lähiöihin liittyvät mielikuvat alkoivat korostaa etnistä segregaatiota luokkasegregaation rinnalla. Afrikkalaisamerikkalainen aktivisti Sherman Adams kuvaili omin silmin todista maansa muutosprosessia vasemmistolaisessa *Ny Tid*-lehdessä vuonna 1982. Ruotsalaisten sijaan hänen valkoiset lähiönaapurinsa olivat nyt suomalaisia maahanmuuttajia. Jutussa hän muisteli menneitä aikoja, jolloin Farstan ja Vällingbyn välillä matkustaminen sai Ruotsin tuntumaan ”melkein paratiisilta”, töitä riitti kaikille ja Adamsia ei käännetty ihonvärinsä takia ovelta.¹⁰⁰

Ruotsin valtion toimeenpanemassa vuoden 1981 kaupunkiudistus selvityksessä todettiin silti, että lähiö oli edelleen ”tulevaisuuden asuinpaikka”.¹⁰¹ Selvityksessä huomioitiin, että lähiöelämästä saattoi olla olemassa eri totuuksia. Etnologi Åke Daunin haastatteluissa ilmeni, että lähiöasukkaat olivat tyytyväisiä elämäänsä. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan vaikuttaneet median lähiökielteisyyteen.¹⁰² Asiantuntijat pyrkivät palauttamaan taloudellisen ja sukupuolten välisen epätasa-arvon lähiökeskustelun ytimeen. Asukkaiden osallistaminen ja yhteisöllisyys nähtiin ratkaisuna lähiöahdistukseen. Vuoden 1981 kaupunkiudistus selvityksessä haluttiin elvyttää hyväksi havaitut menetelmät, ABC-kaupunkienkin suunnitteluun vaikuttaneet naapurustotyöprojektit, paikalliselle toiminnalle.¹⁰³

Näitä ajatuksia ei suomalaisessa lehdistössä käsitelty raportoinnissa ”vanhoista” lähiöistä, joiden uutisarvo oli vähentynyt huomion kääntyessä miljoonaohjelman uusiin lähiöihin. 1980-luvun alun lähiökeskustelu näyttöyty jatkumona aikaisempien vuosikymmenien asiantuntijajohtoiselle suunnittelu-uskalle, mutta ratkaisualoitteita tuli

93. Sven-Erik Klinkmann, *Från trädgårdstaden till bostadsmaskinerna. Vasabladet* 26.9.1979, 8, 12.

94. Thomas Paulsson, *Stad för alla eller ingen?* Natur och Kultur 1969; Leena Maunula, Hengenvaarallinen lähiö. *Helsingin Sanomat* 6.12.1970, 33.

95. Klinkmann 1979, 12.

96. Sven-Erik Klinkmann, *Mannen som vill rädda Vasa. Vasabladet* 12.5.1981, 4–5.

97. Hyvinvointivaltiota arvosteleiden ryhmien ja liikkeiden kertomusten yhteisiä piirteitä esittelee Martin Wiklund teoksessaan *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Symposium 2006.

98. Matti Rinne, Tukholman kokemukset taltuttavat metronnostusta. *Ilta-Sanomat* 25.5.1971, 11.

99. Hankonen 1994, 470.

100. Sherman Adams, *Rasismen på frammarsch i ”du gamla du fria”*. *Folktidningen Ny Tid*, 17/1982, 8–9.

101. Lundmark 1981, 156.

102. Lundmark 1981, 157–160.

103. Lundmark 1981, 160.

nyt muilta kuin asiantuntijoilta. Toimittajat, kriitikot ja valokuvajournalistit toimivat lähiöyhteisön tarpeiden tulkkeina. Voisiko keskiluokkaisten lähiöturistien houkuttelemisen pelastaa köyhälistön asuinalueet? *Ilta-Sanomien* kirjeenvaihtaja haaveili vuonna 1978 vaihtoehdoista todellisuudesta, jossa miljoonaohjelman parjattuihin lähiöihin saapuisi keskiluokkaisia kuluttajia esimerkiksi Vällingbystä herkuttelemaan maahanmuuttajien ravintoloissa.¹⁰⁴ *Uuden Suomen* kirjeenvaihtaja esitteli muutamia vuosia myöhemmin Skärholmenin kansainvälisen kirpputorin eksoottista "aarreluolaa" trendikkäänä nähtävyytenä.¹⁰⁵

Vaikka tutkimukseni päättyi 1980-lukuun, ei lähiökeskustelu ole päättynyt. Ennen paheksuttu Hervanta on nyt kotiseuturakkauden kohde.¹⁰⁶ Farsta on nauttanut Vällingbyn tapaan onnelan imagosta, mutta se on 2020-luvulta lähtien kärsinyt väkivaltarikollisuuden aallosta.¹⁰⁷ Vällingbyn kohtaloksi koitui julkisen omaisuuden likvidointi. Vuonna 1987 Ruotsin museovirasto (*Riksantikvarieämbetet*) luokitteli Vällingbyn kulttuurisesti kiinnostavaksi ympäristöksi, ja keskus remontoitiin vuodesta 2003 lähtien.¹⁰⁸ Tavoitteena oli luoda Vällingbystä ABCD-kaupunki – D niin kuin design. Kalliin, lähes 5 vuotta kestäneen remontin jälkeen Tukholman kaupunki myi Vällingbyn keskuksen alihintaan yksityiselle kiinteistöyritykselle perustelulla, että kaupungin ydintoimintaan ei kuulunut kaupallisten keskusten ylläpitäminen.¹⁰⁹

Tehokkuus- ja suunnitteluajattelun utopiaa on kuvailtu kyynisesti: kuluttajan tyytymättömyys takasi järjestelmän jatkuvuuden.¹¹⁰ Utopia on aina tuomittu epäonnistumaan, mutta ajan ja unohduksen kulutaamia muistoja voi hyödyntää nostalgisena vetonaulana. Vällingbyn keskus

hankki vuonna 2022 harrastelijoiden ylläpitämän nostalgiamuseon kokoelmat ja suunnitteli kansankodin ennätysvuosiin sijoittuvaa pysyvää näyttelyä tiloihinsa.¹¹¹ Yksityisomistuksessa oleva kauppakeskus ryhtyi hyödyntämään hyvinvointivaltionostalgiaa houkutellakseen asiakkaita.

Vuonna 2017 tuotetussa ruotsalaisessa dokumentissa *Europas Brasilia: ett epos från förorten* nuori nyrkkeilijä Sagal Hussein, jolle Göteborgin lähiö Hjällbo edustaa rakasta kotiseutua, tapaa arkkitehdin, joka tuomitsee lähiön epäonnistuneena utopiahankkeena. Carl Pontus Hjorthénin kuvaamassa dokumentissa arkkitehti selittää Husseinille, että Hjällbo, viidakkokaupunki Brasilian mallin mukaan metsään rakennettu tulevaisuuden utopia, epäonnistui, koska se ei houkuttellut työtätekevää keskiluokkaa. Arkkitehdin mukaan ongelman voisi vielä korjata – paremmalla suunnittelulla.¹¹²

Johtopäätökset

Olen tarkastellut 1950–1980-lukujen lähiökuvauksissa tarjottuja selityksiä ja korjausehdotuksia asukkaiden pahoinvoinnille. Sanomalehtikeskusteluun osallistuneet toimijat, reporterit, asiantuntijat ja muut mielipidevaikuttajat, tunnistivat lähiöissä utopian piirteitä. Odotukset suunnittelijoita kohtaan kasvoivat sitä mukaa kuin suunnitteluhankkeiden kunnianhimoisuus laantui.

ABC-kaupunkien tarkoitus oli keventää kasvavan asukasmäärän ja liikenteen aiheuttamia paineita ydinkeskustoissa sekä tarjota asukkailleen parempaa elämänlaatua kaupungistumisen ja autoistumisen vastapainoksi. Sekä Vällingbyttä että Farstaa kuvattiin kuitenkin Suomen julkisuudessa kielteisillä sävyillä, osittain Ruotsin keskus-

104. Raimo Asplund, Ruotsinsuomalaisetkaan eivät halua asua täällä. *Ilta-Sanomat* 26.8.1978, 7.

105. Heikki Haapavaara, Maanalaiset tavaramarkkinat. *Uusi Suomi* 21.4.1987, 17.

106. Anu Leena Hankaniemi & Valtteri Kujansuu, Tasan 50 vuotta sitten ensimmäiset asukkaat tulivat Hervantaan. YLE Uutiset 27.7.2023. <https://yle.fi/a/74-20042698> (31.7.2023).

107. Petter Beckman, Farsta värst drabbat av skjutningar 2022. *Mitt i Söderort* 14.01.2023, <https://www.pressreader.com/sweden/soderordirekt-hammarby-skarpnack/20230114/281651079213272> (31.7.2023); Rouzbeh Djalaie, Reportern. Därför har våldet trappats upp i Farsta. P4 Stockholm 10.7.2023, <https://sverigesradio.se/artikel/reportern-darfor-har-valdet-trappats-upp-i-farsta> (31.7.2023).

108. Hall 2005, 117.

109. Vällingby centrum säljs för 1,68 miljarder kronor. *Dagens Nyheter* 28.4.2022, <https://www.dn.se/sverige/vallingby-centrum-saljs-for-1-68-miljarder-kronor/> (1.2.2023).

110. Hankonen 1994, 483.

111. Nostalgimuseum installeras som utsmyckning i Vällingby Centrum. Pressmeddelande 2022-12-13. Vällingby Centrum, <https://vallingbycentrum.se/2022/12/12/nostalgimuseum-installeras-som-utsmyckning-vallingby-centrum/> (1.2.2023).

112. *Europas Brasilia. Ett epos från förorten*. Carl Pontus Hjorthén, Ruotsi 2017. Kiitokset Tinete Elmgnenille, joka kertoi dokumentista.

telua peilaten. Vällingby ja Farsta suunniteltiin moderneiksi mallikaupungeiksi kustannuksia kaihtamatta, mutta hankkeet joutuivat saman arvostelun kohteeksi kuin vuonna 1968 aloitettu ”miljoonaohjelma”, joka tarjosi pragmaattiseman vastauksen huutavaan asuntopulaan.

ABC-kaupunkien epäonnistuminen oli vaikeasti hahmotettavissa. Arvostelijat tarttuivat yleisluontoisiin ilmiöihin, kuten lapsilaumoihin eli suuriin ikäluokkiin tai lähiön ominaisuuksiin, joita kunnianhimoinen omavaraisuusajatus ei pystynyt poistamaan. ABC-kaupunkeja ei usein edes hahmotettu omiksi asuinalueityypeikseen, vaan niitäkin kutsuttiin ”nukkumalähiöiksi”.

Ennen ruotsalaisten lähiöiden etnistä segregatiota kritiikki kohdistui henkiseen pahoinvointiin, ”lähiöahdistukseen”, jota suunnitellut asuinympäristöt näyttivät herättävän ihmisissä. Kritiikkiin, joka usein laajeni käsittämään koko hyvinvointivaltiota suunnitteluhankkeena, sekoittui annos pietististä moralismia, joka kaihoi maanpäällisen paratiisin toteuttamista. Kotimaisten työläisten ja lapsiperheiden, myöhemmin maahanmuuttajien ja pakolaisten asettuminen lähiöihin johti siihen, että lähiöiden asukkaat itse alkoivat herättää ahdistusta hyvinvointivaltion arvostelijoissa. Lopulta entisiä unelmalähiöitä alettiin suojella kulttuurisesti arvokkaina kohteina. Lähiöiden asukkaatkin suhtautuivat menneisyyteen nostalgialla. Kaikki eivät kokeneet asuvansa kylmässä dystopiassa, vaan tunsivat kotiseurakkautta epätäydellisissä, mutta käsikosketeltavan todellisissa elinympäristöissään.

Sanomalehtien raportointi Vällingbystä, Farsasta ja Tapiolasta heijasti varsinkin 1950- ja 1960-luvulla asiantuntijoiden ääniä. Arvostelu ja kritiikki rakentui yksittäisten pamflettien ja faktakirjojen varaan. Naisten tasa-arvoon ja elämän-

tilanteeseen liittyvät keskustelunavaukset otettiin ensin ristiriitaisesti vastaan, mutta jo 1960-luvulla suomalaisen miehen tekemä dokumenttielokuva toisti samoja käsityksiä lähiöstä naisten loukkuna kuin 1950-luvulla pilkattu ruotsalaisen naisen kirjoittama romaani. Tässäkään kysymyksessä ABC-kaupunkia tai puutarhakaupunkia ei eroteltu ”tavallisista” nukkumalähiöistä.

Tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, osallistaminen ja demokraattinen päätöksenteko suunnittelussa oli kuitenkin elävä virtaus, jota silloin tällöin pyrittiin elvyttämään ja hyödyntämään. Virtaus näkyi Ruotsin hallituksen tilaamissa julkisissa selvityksissä ja mietinnöissä, joita asiantuntijat tuottivat päätöksenteon perusteeksi.

Hyvinvointivaltion heikkous, johon arvostelijat pystyivät pureutumaan, löytyi yksilön täyttämättömistä tarpeista, joita aineellinen hyvinvointi ei voinut paikata. Hyvinvointivaltion ja ihanne-lähiöiden henkistä kurjuutta kuvailtiin abstraktein käsittein ahdistuksena, vieraantuneisuutena ja juurettomuutena. Lopulta vanheneviin utopioihin alettiin suhtautua nostalgialla. Niiden aiheuttamat psykologiset oireilut korvattiin mediassa uusilla, konkreettisemmilla uhkilla: etnisellä segregatiolla ja kasvavalla taloudellisella eriarvoisuudella.

Tutkimus on toteutettu Koneen Säätiön rahoittamassa hankkeessa Keiden kaupunki.

Ainur Elmgren on Pohjoismaiden historian dosentti (Åbo Akademi) ja työskentelee historian ja yhteiskuntaopin yliopistonlehtorina Oulun yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa.

Sähköposti: ainur.elmgren@oulu.fi

Iida Kalakoski & Riina Sirén

Uhasta suojelun kohteeksi ja välineeksi

Ihmisen osallisuus rakennusperintöön rakennussuojelun säädöskielessä

Ihmisen ja rakennetun ympäristön historiat ovat läpikotaisin yhteen kietoutuneita. Rakennuksia pystyttämällä, muokkaamalla ja säilyttämällä ihminen on vastannut käytännön tarpeisiinsa ja vahvistanut samalla omia ja lähiyhteisönsä identiteettejä. Uudet sukupolvet ovat aina liittäneet rakennettuun ympäristöön uusia muistijälkiä. Samalla rakennuskannan ominaispiirteet ovat luoneet reunaehdoja ja inspiraatiota ihmisten elämälle ja vuorovaikutukselle. Ekokriisin aikana ihmisen toimintaa on arvioitava entistä tarkemmin koko elonkehän hyvinvoinnin näkökulmasta. Kestävä kehitys jaetaan nykyisessä keskustelussa usein ekologiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyteen, jotka käytännössä ovat sisäisesti kytkeytyneitä. Rakennussuojelun menetelmillä voidaan vaikuttaa sekä suoraan että välillisesti näiden näkökulmien toteutumiseen.

Postmodernissa historiakäsityksessä historian nähdään rakentuvan monista rinnakkaisista ja toisinaan ristiriitaisistakin kertomuksista.¹ Kulttuuriperintöön ja rakennusperintöön liittyvässä työssä tämä näkyy kasvaneena pyrkimyksenä käyttäjien huomioimiseen sekä perinnön määrittämiseen ruohonjuuritason toimijoiden ja asukkaiden tarpeiden mukaisesti, alhaalta ylöspäin. Osallisuutta korostavaan asenteeseen

liittyy myös kriittisyys asiantuntijatyönä tehtävää kulttuuriperinnön määrittelyä kohtaan.² Tässä artikkelissa otamme selvää, onko vastaavanlainen paradigmanmuutos nähtävissä myös suomalaisen rakennussuojelulainsäädännön kielessä. Samalla tulemme tarkastelleeksi sosiaalisen kestävyden ja aineettoman kulttuuriperinnön eli elävän perinteen kuten käytäntöjen, tietojen ja taitojen kasvanutta painoarvoa rakennussuojelussa. Arvioimme, miten laeissa suhtaudutaan ihmiseen toimijana sekä inhimillisen toiminnan aiheuttamiin muutoksiin rakennusperinnössä.

Aineisto

Artikkelimme pääaineiston muodostavat Suomen rakennussuojelua koskevat lait. Yksittäisiä muistomerkkejä on suojeltu Suomessa järjestelmällisesti jo aiemmin, mutta aluekokonaisuuksia ja uudempaa arkkitehtuuria huomioiva rakennussuojelulainsäädäntö muotoutui Suomessa vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla.³ Suomalainen rakennussuojelukeskustelu seuraa kansainvälisiä esikuvia, joiden taustalla vaikuttivat toisen maailmansodan aiheuttamat vauriot yhteiskuntien fyysisissä ja mentaalisisä maisemissa. 1960-luvulla ajankohtaisiin, rakennusperintöä koskeviin uhiin lukeutuivat lisäksi kiihtyvä teollistuminen

1. Minna Sarantola-Weiss, *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003, 29.

2. Laurajane Smith, *Uses of Heritage*. Routledge 2006; Tanja Vahtikari, *World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*. Tampereen yliopisto 2013.

3. Edellinen asetus ”muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta” annettiin 1883.

sekä sen vauhdittama kaupungistuminen ja modernisaatio.⁴ Uhat herättivät tarpeen muotoilla rakennussuojelun periaatteita ja käsitteitä.⁵

Ensimmäinen rakennussuojelulaki, *laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964* annettiin vuonna 1964.⁶ Laissa määriteltiin rakennuksen käsite ja kohteen suojelukelpoisuus sekä suojelumääräysten luonne ja kohdentuminen. Laki määritteli suojelun voimaantumisen ja sen valvonnan vastuuviranomaisiin, valtion vastuusiin haittatilanteissa sekä silloin kuin rakennukseen kohdistuu suojelumääräyksistä poikkeavia muutoksia.

Lain 572/1964 mallina oli käytetty erityisesti Tanskan vastaavaa lainsäädäntöä.⁷ Lain kannalta oli ongelmallista, että kansainvälinen asiantuntijajärjestö UNESCO julkaisi samana vuonna Venetsian julistuksen, josta muodostui yksi aikansa uraauurtavimmista ja edelleen vaikutusvaltaisimmista rakennussuojelua koskevista asiakirjoista. Julistus ei tietenkään ehtinyt vaikuttaa Suomen 572/1964-lakiin, ja niin laki koettiin vanhentuneeksi jo lähes heti sen vahvistamisen jälkeen. Huomionarvoista on myös, että laki vahvistettiin ennennäkemättömän rakennuspurku-aallon keskellä, mutta sen nojalla suojeltiin kaikkiaan vain nelisenkymmentä yksittäistä rakennusta.⁸

Seuraava lakiuudistus ajoittuu 1980-luvun puoliväliin. *Rakennussuojelulain 60/1985* (päivitettiin 1993, 1999 ja 2009) tuntuu uudistus oli suojeltujen kohteiden määritelmän laentaminen niin, että sen turvin voitiin yksittäisten rakennusten lisäksi suojella myös rakennettuja alueita ja rakennusryhmiä. Tarve ulottaa laki ympäristökokonaisuuksiin ja arkisempiin ympäristöihin oli huomioitu jo edellä mainitussa, kansainvälisessä Venetsian julistuksessa (1964), joten suomalaisen lainsäädäntöön näkökulma sisällytettiin verrattain myöhään. Uudessa rakennussuojelulaissa

annettiin nyt lisää painoarvoa suojelutyön eri osapuolille ja tunnistettiin rakennetun ympäristön merkitys sosiaalisten yhteisöjen säilyttäjänä. Esimerkiksi puukaupunkien suojelun kehityksessä 1960–1970-luvuilla voimistui näkemys, että rakennuskannan purkaminen aiheutti aikaisempien sosiaalisten verkostojen hajoamisen.⁹

Kansainvälinen rakennusperintökeskustelu eteni vuoden 1985 jälkeen harppauksin. Autenttisuuden käsitettä arvioitiin uudelleen (The Nara Document on Authenticity 1994) ja alueen asukkaiden sekä muiden toimijoiden osallisuuden merkitys tunnistettiin kulttuuriperinnön määrittelyssä ja suojelussa (Faro Convention 2005).¹⁰ Suomessa uuden rakennusperintölain valmistelu seurasi maankäyttö- ja rakennuslain (MRL, 2000) kokonaisuudistusta. Vuonna 2010 voimaan astuneessa laissa, *laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010* (päivitetty 2013, 2013, 2015, 2019 ja 2020), tuodaan esiin muun muassa kulttuuriympäristön monimuotoisuus ja kulttuurinen kestävyys sekä vahvistetaan osallisuuden merkitystä. Laissa käytetty sanasto paljastaa, että samaan aikaan Suomessa kehitettiin myös valtakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen ympäristöjen (RKY) inventointeja sekä arvokohteiden jakoa paikallisesti, maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaisiin kohteisiin.

Kaikkia edellä esiteltyjä lakeja päivitettiin niiden voimassaoloaikana useita kertoja. Päivitykset olivat kuitenkin lähinnä teknisiä (muutettiin esimerkiksi vastuuviranomaisen nimeä), joten tässä artikkelissa tarkastelemme vain kolmea alkuperäistä lakia 572/1964, 60/1985 ja 498/2010. Näin lakien erityispiirteet hahmottuvat selkeimmin. Kolmen lain perusteella voidaan havaita, että päivityksistä huolimatta lain kokonaisuudistus on koettu välttämättömäksi noin sukupolven välein, ja että seuraava uudistus on tällä hetkellä jälleen ajankohtainen.

4. *Suomi purkaa*. Toim. DEM-SAFA:n työryhmä. Liite a/*arkkitehtipiskelija*-lehdessä 4/1981, 2–4.

5. Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*. Routledge 1999 [2011].

6. *Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964*. Suomen asetuskoelma 1964.

7. Laura Tuominen, Ensimmäinen rakennussuojelulaki. Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 1964. Artikkelit Museoviraston ylläpitämässä artikkelitietokannassa *Sadan vuoden satoa*. Museovirasto 2017. <http://www.sadanvuodensatoa.fi/fi/artikkelit/ensimmainen-rakennussuojelulaki-laki-kulttuurihistoriallisesti-huomattavien-rakennusten-suojelusta-1964> (8.11.2023).

8. Maire Mattinen, *Puukaupunkien suojelu*. Ympäristöministeriö 2/1985, 16.

9. Mattinen 1985, 116.

10. *The Nara Document on Authenticity*. ICOMOS 1994; *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Council of Europe Treaty Series. No. 199. Faro 27.10.2005.

Metodi ja avainkäsitteet

Artikkelin keskeisenä tutkimusmenetelmänä on aineiston luenta. Vertailemme säädöstekstejä siitä näkökulmasta, miten niissä suhtaudutaan ihmisen läsnäoloon, toimintaan ja toimijuuteen osana rakennusperintöä. Tarkastelun teoreettisena viitekehysenä on toimijuuden käsite, jolla tarkoitetaan yksilön tai yhteisön tahtoa ja mahdollisuuksia toimia aktiivisesti, kokea ja olla olemassa. Käsitteeseen liitetään usein sellaisia ominaisuuksia kuin aktiivisuus, intentionaalisuus, osallisuus, vaikutus- ja valinnanmahdollisuus, vapaaehtoisuus sekä taito ja voima valita itse toimintatapansa. Toimijuus vahvistaa yksilön identiteettiä, aloitteellisuutta ja vastuullisuutta sekä pystyvyyden tunnetta.¹¹ Osallisuuden kokemus vahvistaa toimijuutta. Rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmasta osallisuuden kokemus on sitä keskeisempää, mitä enemmän yksilön tai yhteisön toivotaan itse osallistuvan suojelun vaatimiin ponnisteluihin. On tärkeää huomioida, ettei rakennussuojelu pyri ensisijaisesti rakennuksen muutosten pysäyttämiseen vaan rakennuksessa havaittujen erilaisten arvojen siirtämiseen tulevaisuuteen. Arvojen tunnistaminen vaihtelee eri aikoina, mutta usein arvojen säilymistä tukee rakennuksen pysyminen käyttökelpoisena ja käytössä. Niin ollen suojeluun liittyy aina myös käyttäjän tarpeiden huomiointi sekä tasapainoilu muutoksen ja muuttumattomuuden välillä.

Vaikka rakennussuojelulainsäädäntö jossain määrin ohittaa toimijuuden, perustuslaki vastuuttaa kaikki kansalaiset osallistumaan kulttuuriympäristön suojeluun. Perustuslain pykälä 20 toteaa: ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.” Perustuslain pohjalta voidaankin esittää, että toimijuuden huomiointi on kulttuuriympäristön kannalta tärkeää ja sen tulisi näkyä myös säädöstekstien kielessä ja sanavalinnoissa. Seuraavaksi tarkastelemme, millaisin ilmauksin toimijuuteen on viitattu

nimenomaan rakennusperintöön kohdistuvissa laeissa.

Suojelun kohde ja suojelun perusteet

Rakennussuojelun säädöstekstit alkavat tyyppillisesti suojelun kohteiden määrittelyllä. Suojelun kohdentuminen onkin yksi keskeisimmistä eri-ikäisiä lakeja erottavista piirteistä. *Lain kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964* (jatkossa ”vuoden 1964 lain”) mukaan suojelu voitiin kohdistaa vain yksittäiseen rakennukseen. Rakennus nähtiin kuitenkin materiaalista ulottuvuuttaan laajempänä sikäli, että suojeluperusteena saatettiin huomioida rakennushistoriallisten piirteiden lisäksi kohteen käyttötarkoitus tai rakennuksen todistamat tapahtumat, kunhan ne olivat historiallisia tai muuten erityisen huomattavia.¹²

Rakennussuojelulaissa 60/1985 (jatkossa ”vuoden 1985 laissa”) ajatus suojelun arvoisista kohteista laajeni, ja suojeltavaksi voitiin määrätä yksittäisen rakennuksen lisäksi myös rakennusryhmä, rakennettu ympäristö tai kiinteä sisustus. Vuoden 1985 laki toi ensimmäistä kertaa esiin myös perinnön kansallisen merkityksen.¹³ Kansallisen tason korostaminen periytynee erilaisten alueellisten kontekstien (paikallinen–alueellinen–kansallinen) tunnistamisesta, kun samaan aikaan rakennusperinnön arvoja määritettiin myös kansainvälisessä, yleispäteväksi otsikoidussa viitekehyksessä, esimerkiksi vuodesta 1978 alkaen Unescon maailmanperintöluettelossa. ”Kansallisella tasolla” viitattiin valtion sisällä olevan laajimman mahdollisen yhteisön perintöön, eikä käsitettä ”kansallinen” pidetty tuolloin ongelmallisena.

Vuoden 1985 laissa tarkennettiin suojelun perusteita, jotka oli aiemmin määritelty hyvin laveasti. Sosiaalisen kestävyuden kannalta on kiinnostavaa, että uusiksi arvoperusteiksi eli näkökulmiksi, joiden kautta arvokkaita piirteitä saattoi tarkastella, otettiin muun muassa rakennustekniikka sekä abstraktimpina rakennuksen ainutlaatuisuus ja tyyppillisuus.¹⁴ Laajasti noteerattu Venetsian julistus (1964) oli painottanut rakennuksen arvojen sitoutumista vanhoihin

11. Kristiina Kumpula et al., *Oppimisen sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Yliopistopaino 2010, 23–25.

12. 572/1964, 1 §.

13. *Rakennussuojelulaki 60/1985*. Suomen laki 1991, 1 §.

14. 60/1985, 2 §.

rakennusmateriaaleihin, mutta 1980-luvulla alettiin nähdä tarvetta tunnistaa muita, aineettomampia ulottuvuuksia.¹⁵ Korjaamisen prosessiin kuuluu olennaisesti se, että rakennuksen vanhoja materiaaleja vaihdetaan uusiin. Vuoden 1985 laissa esiin nostettujen arvoperusteiden ansiosta korjaamalla saattoi vahvistaa rakennuksen kulttuurisia arvoja, kunhan muutostyöt toteutettiin tietyllä rakennustekniikalla, tietyin materiaalein, tai muulla tavalla kokonaisuuden ainutlaatuisuutta tai tyypillisyyttä lisäten. Tyypillisyyden nostamisen arvoperusteeksi voi myös tulkita merkiksi arkiympäristöjen arvostuksen kasvusta.

Laissa rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010, jatkossa ”vuoden 2010 laissa”, suojeltaviin kohteisiin lisättiin myös rakennelmat eli sellaiset ihmisen muotoilemat rakenteet, joita ei lueta rakennuksiksi, kuten tiet, muurit, sillat ja katokset.¹⁶ Lain tavoitteeksi määriteltiin rakennetun kulttuuriympäristön ajallisen ja alueellisen monimuotoisuuden turvaaminen, sen ominaisluonteen ja erityispiirteiden vaaliminen sekä kulttuurisesti kestävä hoidon ja käytön edistäminen.¹⁷ Itseisarvoiksi nostettiin siis ympäristön monimuotoisuus ja kestävä ylläpito, ja näiden mukana ensimmäistä kertaa myös muutosten aikaansaaja eli rakennusten keskellä toimiva ihminen. Yhteisöt haluttiin sitouttaa lain tavoitteisiin, mikä näyttäytyi voimavarojen jakamisena valtiolta yksityisille, mutta palveli myös ihannetta monimuotoistuvasta yhteiskunnasta ja ympäristöstä.

Vuoden 1985 laissa esitetyt suojelun kohdentumisen periaatteet vastaavat hyvin kattavasti vuoden 1964 laissa esitettyjä, mutta ratkaisevana erona on käyttöön ja tapahtumiin sidottujen arvojen kytkeminen irti historiasta. Vuoden 1964 laissa suojelun kohteeksi todetaan ”rakennus, joka rakennushistoriallisesti tai käyttönsä vuoksi tahi historialliseen tapahtumaan liittyvänä on kulttuurihistoriallisesti erityisen huomattava”. Vuoden 1985 laissa suojelu kohdistetaan kohteisiin ”joilla on merkitystä [...] rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta”. Käytön tai tapahtuman ei siis tarvinnut enää olla historiallinen kantaakseen suojelun kannalta merkit-

täviä arvoja. Rakennukseen arvoja tuova toiminta sai myös olla uusi tai kenties hetkellinen tavalla, jonka merkityksen saattoi jättää tulevien sukupolvien ratkaistavaksi.

Vuoden 2010 laissa eriteltiin ensimmäistä kertaa luettelon muodossa ominaisuuksia, joiden perusteella kohde voidaan tulkita arvokkaaksi rakennusperinnöksi.¹⁸ Merkittävyys arvioidaan lain mukaan seuraavilla perusteilla: harvinaisuus, tyypillisuus, edustavuus, alkuperäisyys, historiallinen todistusvoimaisuus ja/tai historiallinen kerroksisuus. Käyttöön liittyvät erityispiirteet kytketään jälleen tiukemmin historiaan, mutta mukaan otetaan uutena historiallinen kerrostuneisuus. Tällä näkökulmalla arvonsa saavat eri sukupolvien jättämät jäljet sekä jatkuva rakentamisen, hoidon ja käytön historiassa. Historiallisen todistusvoiman ja kerroksisuuden mukanaolo huomioi aiempaa täsmällisemmin ihmisen arkipäivän toimintaa rakennuksessa ja sen ympäristössä.

Kuka päättää suojelusta ja kenellä on oikeus rakennusperintöön?

Kysymys osallisuudesta nousee esiin jo varhaisissa rakennusperintölaeissa, kun tarkastellaan sitä, kenelle määräysvalta ja käyttöoikeus rakennusperinnöstä osoitetaan. Kaikissa laeissa todetaan, että kohteen omistajaa on kuultava suojelupäätösasiassa. Suojelumääräykset asettaa viranomainen, mutta huomioitava on myös omistajan ääni. Viranomaisen suojelumääräykset rajoittavat rakennukseen tehtäviä muutoksia ja sen käyttöä. Ne myös asettavat vaatimuksia rakennuksen hoidolle. Samalla todetaan, etteivät vaatimukset saa olla omistajalle kohtuuttomia.¹⁹ Rakennuksen käytöllä tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, jota omistaja voi rakennuksessa harjoittaa. Toisinaan itse käyttö voi olla kohderakennuksen säilymisen kannalta kuluttavaa, mutta useimmiten käytön ja käyttötarkoituksen aiheuttama uhka rakennusperinnölle syntyy käytön edellyttämistä muutos- tai korjaustarpeista.

Kaikissa tarkastelluissa laeissa pyritään määrittämään rajaa yksityisen toimijan ja viranomaisen

15. *The Venice Charter*. UNESCO 1964, 9. artikla.

16. *Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010*. Finlex, 3 §.

17. 498/2010, 1 §.

18. 498/2010, 8 §.

19. 572/1964, 7 §, 21 §; 60/1985, 7 §; 498/2010, 5 §.

vaikutusoikeuden välille. Rakennuksen käyttötavassa itsessään ei nähdä suojelua tukevia arvoja, vaikka rakennuksen kulloinen asu on tulosta sen käyttötavoista, ja käytön muodot vaikuttavat voimakkaasti siihen, miten ympäröivä yhteisö rakennukseen suhtautuu.²⁰ Kuitenkin jo vuoden 1964 laissa tunnustetaan, että rakennuksella voi olla niin korvaamatonta merkitystä yhteisölle, että sille on taattava oikeus päästä rakennukseen tai sen osaan. Laissa tuodaan siis esiin eräänlainen suuren yleisön luoksepääsoikeus perinnön äärelle.²¹ Tekijänoikeuslaissa luoksepääsoikeus määritellään kuvataiteen teoksen tekijän oikeudeksi saada luovuttamansa teos nähtäväkseen, jos se on tarpeen painavasta syystä ja jollei siitä aiheudu kohtuutonta haittaa teoksen omistajalle tai haltijalle.²² Luoksepääsoikeus konkretisoi ennen kaikkea vanhimman rakennusperinnön kuten kirkkojen ja linnojen kohdalla, mutta

■ Kuva 1. Helsingin Suomenlinnalla on pitkä historia sotilasalueena, ja saaret siirtyivät siviilihallintoon vasta 1950–1970-lukujen aikana. Erityinen, puolustamiseen liittyvä rakennusperintö toi saarille sittemmin suuret matkailijavirrat ja myöhemmin myös statuksen UNESCO:n maailmanperintökohteena. Suomenlinnan kehittämisessä tunnistettiin jo varhaisessa vaiheessa rakennusperinnön ainutlaatuisuus sekä kansalaisten oikeus päästä sen äärelle. Lähde: Ihmisiä Suomenlinnassa, Volker von Bonin noin 1965. Museovirasto, Finna. CC BY 4.0.

sitä sovelletaan säännöllisesti esimerkiksi entisten julkisten rakennusten myyntiehdossa vaatimalla uutta omistajaa harjoittamaan kohteessa vähintään osa-aikaisesti julkista tai puolijulkista toimintaa.

Luoksepääsoikeus tuodaan esiin erityisesti tilanteessa, jossa yhteiskunta avustaa rakennuksen korjaustöitä.²³ Rakennusperintö tunnistetaan

20. 572/1964, 8 §; 60/1985, 11 §; 498/2010, 13 §.

21. 572/1964, 23 §.

22. *Tekijänoikeuslaki* 8.7.1961/404 (24.3.1995/446). Finlex, 52 a §.

23. 572/1964, 23 §.

siis yhteisön yhteiseksi omaisuudeksi ja voimavaraksi. Sama idea luoksepääsyoikeudesta korjausavustuksen ehtona toistuu vuoden 1985 laissa.²⁴ Siten on erikoista, että vuoden 2010 laissa ei enää mainita tätä oikeutta edes avustusta seuraavien velvoitteiden yhteydessä. Rakennusperinnön yhteisöllinen luonne ja ihmisten oikeudet siitä nauttimiseen on käsitelty muutamalla suhteellisen yleisluonteisella käsitteellä kuten ”osallisuus” ja ”kulttuurinen kestävyys”. Samalla on kuitenkin poistettu ohjauskeinot näiden oikeuksien varjelmiseksi.

Vuoden 1985 laki lisää kiinteistön omistajalle ja haltijalle oikeuden hakea kohteen suojelua.²⁵ Sama oikeus todetaan myös vuoden 2010 laissa ja sitä laajennetaan koskemaan myös erilaisia yhteisöjä.²⁶ Sen sijaan suojelumääräysten laadinnassa ei tarvitse kuulla laajempaa joukkoa. Yleisesti kuitenkin todetaan, että rakennusperinnön suojelua koskevassa asiassa tulee toimia niin, että asianosaisilla on mahdollisuus osallistua asian valmisteluun. Määräykset on, ”mikäli mahdollista”, laadittava yhteisymmärryksessä rakennuksen omistajan ja haltijan kanssa siten, että alueen omistajalla, haltijalla ja myös naapurilla on tilaisuus tulla kuulluksi suojeluun liittyvissä kysymyksissä.²⁷

On selvää, että periaatteellisella tasolla yhteisön roolin ajateltiin korostuvan vuoden 2010 lain voimaantumisen myötä. Voidaan kuitenkin pohtia, jäivätkö seuraukset kosmeettisiksi. Vaikka laki edellyttää kuulemista, se ei edellytä kuulemisessa ilmenneiden näkökulmien huomioimista lopullisessa suojelupäätöksessä. Ristiriita lain tavoitteiden ja käytännön välillä näkyy erityisesti tapauksissa, joissa suojeluun – tai suojelun välttämiseen – liittyy huomattavia taloudellisia intressejä.

Ylläpito ja poikkeukset suojelusta

Rakennussuojelulainsäädäntöä voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten lait suhtautuvat

muutokseen: sen pysäyttämiseen, tunnistamiseen ja hyväksymiseen – tai jopa aikaisemman vaiheen palauttamiseen muutoksen avulla. Rakennusten muutokset ovat yleensä seurausta yksilön tai yhteisön toiminnasta ja lain asenteet muutosta kohtaan viestivät myös asenteista ihmisten toimijuutta kohtaan.

Muu kuin huoltoon ja ylläpitoon tähtäävä käyttö nähdään vuoden 1964 laissa ennen kaikkea uhkana, mutta se hyväksytään ”pakottavista syistä”, joihin omaisuuden suoja lukeutuu. Samassa laissa suojellun kohteen ylläpito nähdään itsestään selvänä toimintana, jonka laiminlyönti todetaan rangaistavaksi. Sopimattomat muutokset on palautettava ”ennalleen”.²⁸ Laissa tavoitellaan siis rakennukseen kohdistuvien muutosten pysäyttämistä tai rakennuksen ilmeen palauttamista tiettyyn, entiseen ja arvokkaammaksi katsottuun tilaan. Nykyaikaisen toiminnan puolestaan katsottiin olevan vaaraksi kohteen arvoille. Nykynäkökulmasta palauttamisen vaatimus näyttää radikaalilta ja ristiriitaiselta. Samassa laissa nimittäin todetaan, että käytön vaatimuksilla, esimerkiksi yrityksen toimintaedellytyksillä, voi olla niin suuri yksityinen tai yleinen merkitys, että se ylittää suojelulla tavoiteltavat arvot.²⁹ Vuoden 1964 lain mukaan viranomainen voi antaa luvan suojellun rakennuksen ”uudestirakentamiseen” tai siirtämiseen, mikäli se on välttämätöntä kohteen käytön kannalta.

Vuoden 1985 laki suhtautuu ylläpitovelvoitteeseen vastaavatyypillisesti kuin edellinen laki ja toteaa kunnostustöiden välttämättömyyden.³⁰ Sen mukaan suojelumääräyksillä voidaan rajata rakennuksen käyttöä sen varmistamiseksi, ettei kohteen kulttuurihistoriallista arvoa vaaranneta. Käytön ja arvojen välinen kytkentä nähdään tiiviinä, mutta maininta on tulkittavissa myös siten, ettei käytön suhde kohteen arvoihin ole ainoastaan uhkaava. Vuoden 1985 laki huomioi myös valtion korjausavustukset. Avustusten saamisen

24. 60/1985, 19 §.

25. 60/1985, 8 §.

26. 498/2010, 5 §: ”Esitöiden rakennuksen «suojelusta» saa tehdä: 1) omistaja; 2) valtion viranomainen, maakunnan liitto, alueellinen vastuuseura ja kunta, jonka alueella rakennus sijaitsee; 3) toimialueellaan sellainen rekisteröity yhteisö, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen tai rakennetun ympäristön laatuun vaikuttaminen; 4) saamelaiskäräjät, jos asia koskee saamelasta rakennusperintöä; 5) kolttien kyläkokous, jos asia koskee kolttaasaamelasta rakennusperintöä.”

27. 498/2010, 1 §; 498/2010, 10 §; 498/2010, 7 §.”

28. 572/1964, 18 §.

29. 572/1964, 9 §; 11 §.

30. 60/1985, 6 §, 17 §.

ehtona on, että viranomainen saa olla mukana korjaustapojen määrittelyssä.³¹ Tässä laissa siis jätetään avoimeksi korjaustöiden luonne. Korjaaminen ei ole väistämättä palauttavaa eli ennalleen muuttavaa, vaan viranomainen varaa itselleen oikeuden arvioida soveltuvat korjaustavat. Toisaalta, kun päätöksenteko alistetaan viranomaisen valvontaan, uhkana on korjaustapojen yksipuolistuminen.

Käytön, muutoksen ja toimijuuden näkökulmasta vuoden 2010 lakiin liittyy mielenkiintoinen uutuustekijä. Laissa viitataan suojeltujen kohteiden tilan ja kehityksen seurantajärjestelmiin, mikä kertoo, että myös suojellun kohteen elinkaareen ymmärretään kuuluvan muutoksia.³² Seurannan käyttöönotto antaa ymmärtää, että muutos on tunnistettu väistämättömäksi ja vain osittain vahingolliseksi. Tällöin tärkeää onkin seurata ja ohjailla muutosta eikä pyrkiä ensisijaisesti sen pysäyttämiseen. Vuoden 2010 laissa todetaan, että suojelupäätöksestä voidaan poiketa, mikäli rakennuksen säilyminen tai sen käyttö on vaarantunut.³³ Rakennuksen käyttöarvo säilyy siis edelleen keskeisenä perusteena suojelulle ja suojelusta luopumiselle.

Selkeänä erona vertailtujen lakien välillä voidaan pitää niissä määritettyä toimenpidevalikkoa. Vuoden 1964 laissa suojeluviranomaiselle annettiin oikeus sekä toiminnan estämiseen että siihen pakottamiseen. Lain avulla voitiin sekä rajoittaa rakennuksen aiottuja käyttötarkoituksia että pakottaa ylläpitotöihin.³⁴ Vuoden 1985 lailla puolestaan voitiin vain rajata muutos- ja korjaustoimenpiteitä sekä käyttötarkoituksia, muttei niinkään pakottaa ylläpitoon.³⁵ Vuoden 2010 lain velvoittavuus vastasi pitkälti vuoden 1985 lakia.³⁶ Näin ollen lakien ohjausvoima on vähentynyt.

Johtopäätökset

Tämä katsaus pohti toimijuuden merkitystä rakennussuojelun säädöstekeissä. Tarkastelemalla Suomessa vuosina 1965, 1984 ja 2010 säädettyjä lakeja rakennusperinnön suojelusta totesimme, että rakennusperinnön ja sen ehdoilla toimivan ihmisen suhteeseen ei viitata säädöstekeissä

kovinkaan suorasti. Ihminen näkyy lainsäädännön sanastossa ensisijaisesti viittauksina käytöön, käyttäjiin ja omistajiin. Havaitsimme myös, että varsinkin kahdessa varhaisemmassa laissa ihmisen toiminta näyttäytyi pääasiassa rakennusperinnön uhkana, jota pyrittiin viranomais-toimin ohjaamaan ja hillitsemään. Mikäli käytöllä ja muulla ihmisen toiminnalla nähtiin arvoa, se oli joko menneisyydessä tapahtunutta, historiallisesti merkitykselliseksi tunnustettua toimintaa tai nykyhetkessä tapahtuvaa, suoraan rakennuksen säilymiseen tai ylläpitoon liittyvää työtä. Viimeisimmässä lakitekstissä näemme siirtymän kohti ajattelutapaa, jossa ihmisen toiminta, myös nykyhetkessä tapahtuva, nähdään rakennusperinnölle merkitystä luovana tekijänä.

Lakien tapa määritellä suojelun kohteet havainnollistaa, kuinka käsitys rakennusperinnöstä on laajentunut ja monipuolistunut vuosikymmenten saatossa. Kehitys seuraa pitkälti rakennussuojelujattelun muutosta monumenttien suojelusta kohti laajempien ympäristökokonaisuuksien sekä yhä arkisempien ja nuorempien rakennusten suojelua. Samalla rakennettu ympäristö on alettu nähdä enenevässä määrin myös inhimillisen elämän näyttämönä ja sosiaalisena ympäristönä, ja elämä ja eläväisyys on alettu tunnistaa rakennetun kulttuuriympäristön arvoperusteeksi. Ympäristön moninaisuus on 2000-luvulla hyväksytty itseisarvoksi ja tarkastelua on laajennettu eri sosiaaliryhmien paikallisiin intresseihin. Rakennussuojelu on liitetty osaksi erilaisten rakennuskulttuurien – käyttötapojen ja elämäntapojen, hoidon, huollon ja harrastamisen – säilymistä ja kehittämistä. Tutkimuksemme esittää, että rakennussuojelun käsitteet ja sanavalinnat ilmentävät muuttuvia käsityksiä siitä, millainen – ja kenen – historia on merkityksellistä ja säilyttämisen arvoista.

Lakien kehityksen perusteella hahmottuu, miten rakennuksia käyttävät ihmiset on kasvavassa määrin haluttu ottaa mukaan kulttuuri-perinnön määrittelyyn. Syy tähän voi olla myös käytännönläheinen. Kun käsitys rakennusperinnöstä avartuu, yhä suurempi joukko erilaisia ja

31. 60/1985, 19 §.

32. 498/2010, 20 §.

33. 498/2010, 10 a §.

34. 572/1964, 7 §.

35. 60/1985, 6 §.

36. 498/2010, 6 §; 10 §.

eri-ikäisiä rakennuksia ja rakennettuja ympäristöjä päätyy rakennussuojelun piiriin. Sallivampi näkemys siitä, kenelle rakennusperintö kuuluu – ja miten sitä saa käyttää – tuo ylläpidon piiriin laajemman joukon huolenpidosta vastaavia tekijöitä ja toimijoita. Aktiivinen toimija haluaa olla mukana määrittelemässä, mitä arvoja kulttuuriympäristössä varjellaan ja millaisin toimenpitein työtä edistetään. Juuri rakennussuojelun lainsäädännöllä on mahdollista vahvistaa tällaista osallisuuden kokemuksen kannustamaa toimijuutta.

Rakennussuojelu pitää perinteisesti meitä edeltäneiden ihmisten rakennusperintöön tuottamia jälkiä kulttuurihistoriallisesti arvokkaina. On myös tärkeää nähdä arvoa tämän päivän ihmisten toiminnassa. Kun nykyisyys ja nykyihmisten toimijuus tunnustetaan huomisen historiaksi, voidaan oman aikamme ympäristöihin suhtautua tulevaisuuden rakennusperintönä, mikä motivoi niiden kestävään ylläpitoon ja korjaamiseen.

Rakennussuojelukeskustelu tulee lähemmäs ajankohtaisia ekologisen ja kulttuurisen kestävyden teemoja, kun yhteisöjen ja rakennus-

perinnön monimuotoisuudella nähdään merkitys osana yhteiskuntien sopeutumista ilmasto- ja muihin kriiseihin. Aktiivisen toimijuuden tuominen rakennusperintölakiin toisi sosiaalisen kestävyden näkyvämmäksi osaksi rakennussuojelun kenttää ja vahvistaisi erilaisten toimijoiden asemaa ja osallisuutta. Vaikka tuoreimmassa lainsäädännössä voi jo nähdä viitteitä tähän suuntaan, ei ilmaisu ole vielä kovin selkeää ja käyttäjä on läsnä lähinnä kiertoilmauksin ja esimerkiksi monimuotoisuuden, hoidon ja osallistamisen käsitteissä. Tulevaisuuden lainsäädännössä toimijuuden tulisi näkyä tähänastista selkeämmin.

Arkkitehti, TkT **Iida Kalakoski** toimii arkkitehtuurin historian ja rakennusperinnön hoidon yliopisto-opettajana Tampereen yliopistossa.

Sähköposti: iida.kalakoski@tuni.fi

Arkkitehti, rakennusrestauroija **Riina Sirén** toimii rakennussuojelun kentällä opettajana ja tutkijana.

Sähköposti: riina.m.siren@gmail.com

Anna Koivukoski

Normeilla on ollut keskeinen asema suomalaisessa esteettömyyspolitiikassa

Esteettömyys nousee harvoin suureksi puheenaiheeksi yleisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Erityisesti kunnallispolitiikassa aihe tulee usein esille pikemmin rakennusteknisenä muotoseikkana kuin yhdenvertaisuuskysymyksenä. Viime vuosina on ollut havaittavissa julkisen esteettömyyskeskustelun monipuolistumista, mutta perinteisesti sitä ovat usein määritelleet taloudelliset intressit. Tyypillistä on ollut erityisesti rakennusyhtiöiden näkökulman korostuminen. Esteettömyys on rakentamisen näkökulmasta usein näyttäytynyt kaupungin kasvua rajoittavana ongelmana eikä toimivan kaupungin mahdollistajana.

Tutkin vuonna 2020 valmistuneessa pro gradu -työssäni suomalaista esteettömyyspolitiikkaa 1970-luvulta nykypäivään. Tapausesimerkkinä oli Helsinki, jonka esteettömyyskehitystä tarkastelin kaupungin päätös- ja suunnitteluasiakirjojen sekä media-aineiston avulla.¹ Arkistoaineistoista saattoi havaita esteettömyyden merkityksen usein hämärtyneen, kun aihetta käsiteltiin lähinnä rakennusbyrokratian yhteydessä.

Poliittisena kysymyksenä aihe on verrattain nuori: esteettömyysnäkökohdat eivät juuri olleet esillä rakennussuunnittelussa ja kaavoituksessa ennen 1970-lukua, johon asti kaupunkien suunnittelussa lähtökohtana toimivat henkilöautot ja

”aikuisen miehen mitat ja toimintakyky”.² Myös esteettömyyden käsite on melko uusi, eikä se ollut yleisesti käytössä silloin kun ensimmäiset siihen viittaavat ohjeet ja säännökset tulivat voimaan. Esimerkiksi Helsingin asuinalueiden ja liikenteen suunnittelua sekä rakentamista koskevissa julkaisuissa 1970-luvulla puhutaan kyllä yleisesti saavutettavuudesta ja tavoitettavuudesta, vaikkei niissä pääsääntöisesti mainita liikunta- tai suuntautumisesteitä.

Esteettömyyskeskustelussa kuulee usein, että esteettömyys on asenne. Taustalla on ajatus, että esteettömyys vaatii suurten rahallisten investointien sijaan oikeanlaista ajattelutapaa. Myös vammaisjärjestöt ovat vuosikymmeniä korostaneet tätä näkökulmaa.

Suomen Invalidi totesi pääkirjoituksessaan jo vuonna 1972:

Vammaisten tasaveroisuuden toteuttaminen yhdyskuntasuunnittelussa on toki edistynyt, mutta yhä vielä havaitaan kummeksuttavaa sokeutta tai piintynyttä vanhassa pysymistä asioissa, joiden toteuttamiselle ei ole muita esteitä kuin asennemuutokset. Saattaa olla, että asenteet ovatkin kaikkein vaikeimmin muutettavissa ja että kun ne muuttuvat, on käytännön ratkaisujen löytäminen ja toteutta-

1. Anna Koivukoski, *Universalismista massaräättelöintiin. Suomalainen esteettömyyspolitiikka 1970-luvulta 2020-luvulle normien ja norminpurkutalkoiden ristitilussa. Tapausesimerkkinä Helsinki*. Helsingin yliopisto 2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202005272360>

2. Kati Kurronen & Nina Lukkarinen, *Esteettömyys. Palveluopas Mikkelin kaupungille*. 2010, 12. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201002242504>

minen vain tekninen tehtävä – ja mikäpä nykypäivän teknoille olisi mahdollonta.³

Nykyään Ihmisoikeuskeskus mainitsee rakenteellisten esteiden ohella asenteet vammaisten ihmisten täysimääräisten oikeuksien toteutumista rajoittavaksi tekijäksi.⁴ Myös Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) kyselyssä vuonna 2017 kävi ilmi, että kielteiset asenteet koetaan merkittäväksi haasteeksi esteettömyyden edistämisessä.⁵

Selvitysten perusteella voi tehdä sellaisen johdopäätöksen, ettei esteettömyyden toteutumista pidä jättää yksityisten toimijoiden asenteiden varaan. Kun juuri asenteet muodostavat keskeisen ongelman, ei ”esteettömyys on asenne” voi yksin olla kestävä lähtökohta esteettömyyden toteuttamiselle yhteiskunnassa. Asenteet eivät muutu pelkillä kehotuksilla, ja todellinen asennemuutos voi viedä sukupolvia. Esteettömyyden edistämisessä viralliset säännökset eli oikeusnormit, niiden valvonta ja sanktiot ovat avainasemassa, eivät niinkään hyvää tarkoittavat kampanjat. Sama voidaan havaita myös liikenneturvallisuudessa, missä suurimmat muutokset on saatu aikaan nopeusrajoituksilla, pakollisilla turvavöillä ja muilla säännöksillä.⁶

Tarkastelussa norminpurkutalkoot ja käsitekaappaukset

Suuri osa Suomen esteettömyyttä säätelevistä normeista liittyy rakennuslainsäädäntöön, johon ensimmäinen esteettömyyteen velvoittava pykälä lisättiin vuonna 1973. Myös erilaiset yhdenvertaista kohtelua säätelevät lait turvaavat epäsuorasti esteettömyyttä. Suomea sitovat myös kansainväliset sopimukset, kuten YK:n yleissopimus

vammaisten henkilöiden oikeuksista (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD*). Sopimuksessa korostetaan velvoittavia toimia ja valvontaa eli lähtökohtana ei ole esteettömyyden ja ihmisoikeuksien toteutuminen pelkän asenteen varassa.

Nykyisin esteettömyysnormisto Suomessa onkin sinänsä laaja. Ongelmana on sen pistemäisyys, eli kaikki toimialat läpäisevä esteettömyyssääntely puuttuu. Maankäyttö- ja rakennuslakiin pohjautuva esteettömyyssääntely ei ulotu esimerkiksi museolakiin. Lainsäädäntö ei siten edellytä museonäyttelyn järjestämistä esteetömissä tiloissa tai katso, että esteettömyyden puute loukkaisi yhdenvertaisuutta.⁷ Ongelmat tulevat esille paitsi lakien aukoissa, sitovuudessa ja puutteellisessa soveltamisessa myös vaatimuksissa olemassa olevien normien purkamisesta. Kun puhutaan asumisen hinnasta tai rakennuskustannuksista, esteettömyysnormit nähdään ylimääräisinä rasitteina. Ratkaisuksi esitetään usein norminpurkutalkoita.⁸

Norminpurkutalkoiden käsite ei ole saanut tarkkaa määritelmää, mutta yleisesti se liitetään toimenpiteisiin, jotka tähtäävät byrokratian ja sääntelyn vähentämiseen. Merkitys on tunnettu jo ainakin 1970–1980-luvun vaihteesta asti, jolloin puhuttiin byrokratiatalkoista ”valtionhallinnon palvelukyvyn parantamisena”, ”virkamiesten byrokratian vähentämisenä” ja myöhemmin ”asiakaspalvelun parantamisena.”⁹

Norminpurkutalkoiden taustalla vaikuttaa erityisesti uudeksi julkisjohtamiseksi (*New Public Management, NPM*) kutsuttu kokonaisuus, jossa tavoitteena on ollut siirtää yritysmaailman toimintatapoja julkiseen hallintoon ja palvelutuotantoon. NPM-retoriikan keskiössä ovat

3. *Suomen Invalidi* 3/1972, 3.

4. Ihmisoikeuskeskus <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/vammaisten-henkiloiden-oikeudet/yk-n-vammaisyleissopimus/> (20.10.2023).

5. Tea Hoffren, *Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Raportti keskeisistä kyselytuloksista*, VANE 2017. <https://vane.to/documents/2308875/2395516/Raportti+kyselyn+tuloksista.pdf/e6bd3b12-1554-43b4-8f6a-38a21143e419/Raportti+kyselyn+tuloksista.pdf.pdf> (20.10.2023).

6. Ks. Jaakko Masonen, *Liikenneturvallisuus ja ympäristö. Teoksessa Jaakko Masonen & Mauno Hänninen (toim.) Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Tielaitos 1995, 222–255.

7. Taidemuseo ilmoitti liikuntarajoitteiselle Selinä Neralle. Sisälle ei valitettavasti pääse. Esteellisyys sulkee monet tilojen ulkopuolelle, YLE 1.8.2023 <https://yle.fi/a/74-20043219> (21.9.2023).

8. Ks. Tutkija. Asuntohinnat kuriin sääntömuutoksin, *Helsingin Sanomat* 15.12.2015 <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002872843.html> (20.10.2023).

9. Ville Yliaska, *Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Into-Kustannus 2014, 158–159.

olleet taloudellisuus, tehokkuus, hyvä palvelu ja parempi johtajuus.¹⁰ Uutta julkisjohtamista koskevissa kriittisissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota muun muassa käsitekaappauksiin, joissa alun perin ihmisoikeuksia painottanut argumentointi on valjastettu palvelemaan uusliberalistista politiikkaa.¹¹

Myös esteettömyys- ja norminpurkudiskursseissa voi havaita käsitekaappauksia. Graduaineistossani tällaisia löytyi Helsingin invalideja ja eläkeläisiä koskevissa päätöksissä jo 1970-luvulta. Esteettömyyden ja esimerkiksi eläkeläisetuuk-sien parantamista ajavia aloitteita, jotka olisivat edistäneet osallisuutta yleisissä palveluissa mutta aiheuttaneet lisäkustannuksia, pidettiin usein tarpeettomina ja kalliina. Tällaisia olivat esimerkiksi aloite liikennevalojen lisäämisestä vilkkaaseen tienrysteykseen sekä aloitteet eläkeläisille myönnettävistä vuosivapaalipuista julkiseen liikenteeseen ja yleisiin saunoihin. Kun ehdotettiin eläkeläislautakunnan perustamista eläkeläisten asiaa ajamaan, aloitetta ei kannatettu vedoten kustannuskysymysten ohella siihen, että erillinen lautakunta olisi eristänyt vanhuksia ja heikentänyt heidän osallistumismahdollisuuksiaan yleisissä järjestelmissä. Samoin kävi aloitteelle invalidien kokonaisuusparantavan komitean perustamisesta, jonka kaupunginhallitus hylkäsi osittain normalisaatioperiaatteen nojalla: erillisen komitean sijaan yleisiä palveluja olisi kehitettävä kaikille sopiviksi jo olemassa olevissa toimitelmissä. Osallistumismahdollisuuksiin ja normalisaatioperiaatteeseen saatettiin siis vedota silloin, kun se oli tarkoituksenmukaista, mutta sivuuttaa ne,

jos niistä olisi aiheutunut ylimääräisiä kustannuksia.

Kattava lainsäädäntö esteettömyyden perustaksi

Historiallinen tarkastelu osoittaa, että yhteiskunnan esteettömyys vaatii toteutuakseen asennevaikuttamisen lisäksi kattavaa lainsäädäntöä. Normit ilmaisevat poliittisen tahtotilan, määrittelevät tavoitetaso ja velvoittavat esteettömyyden huomioimiseen, jolloin niillä voidaan ohjata käytännön toimintaa.¹² Voidaan siis katsoa, että sitovat toimintaohjeet ovat edellytyksenä esteettömyyden toteutumiseksi.

Normien ohella esteettömyys voi vaatia investointikustannuksia. Vaikka sen toteutumisen esteenä on usein ollut pikemmin ennakkoluuloja kuin konkreettisia kynnyksiä ja kyse on pohjimmitaan arvoista, voi ”esteettömyys on asenne” ollakin myös kiertoilmaus kustannussäästöjä tavoitteleville norminpurkutalkoille. Siksi slogan onkin altis käsitekaappaukselle: jos todetaan kaiken olevan asenteista kiinni, vihjataan samalla, ettei normeja tai yhteiskunnan resursseja niiden toteuttamiseksi tarvita. Voisi jopa todeta, että tavoiteltavampi iskulause tulevaisuudessa olisi ”esteettömyys on normi”. Esteettömyys tulisikin ymmärtää ihmisoikeuskysymyksenä, jolloin kynnyksen aloittaa norminpurkutalkoot esteettömyysvaatimuksista nousisi.

Anna Koivukoski, FM

Sähköposti: anna.koivukoski@helsinki.fi

10. Ari Manninen, *Palveluja vai byrokratiaa. Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen*. Edita 2010, 83.

11. Yliaska 2014, 523–524.

12. Esteettömyyttä koskevat suositukset, standardit ja lait, <https://appro.mit.jyu.fi/essikurssi/suosituksset/t1/> (20.10.2023).

Hanna Tyvelä

Asumisen utopioita sadan vuoden takaa

Toukokuussa 1921 Helsinkiin kokoontui Naisten Asuntopäiville arvovaltainen joukko järjestötoiminnan ja puolueiden vaikuttajia. Heidän tavoitteenaan oli pohtia asuntopolitiikan ja asuntosuunnittelun ajankohtaisia kysymyksiä. Tarkoituksena oli selvittää, miten asuntopolitiikassa ja asuntosuunnittelussa tulisi parantaa naisten elinoloja. Asiantuntijapuheenvuoroja esittivät arkkitehdit Signe Lagerborg-Stenius ja Akseli Toivonen, taloustieteilijä Laura Harmaja ja kansanedustaja Miina Sillanpää. Lisäksi esiteltiin arkkitehti Wivi Lönn piirustuksia työläisväestön perheasunnoista.

Naisten Asuntopäivillä pidetyistä esitelmistä toimitettiin julkaisu, johon kiteytyy lukuisia 1920-luvun naisasialiikkeen ajankohtaisia kysymyksiä. Siinä yhdistyvät tuolloinen yhteiskunnan modernisaatio sekä toiminnallisuutta ja sosiaalista yhdenvertaisuutta korostanut uusi arkkitehtuuri, josta sittemmin kehittyi funktionalistinen arkkitehtuurisuuntaus. Tapahtumajulkaisua lukiessa herää ajatus, että monet näistä vuosisadan takaisista asuntokysymyksistä ovat ajankohtaisia pohdittaviksi myös 2020-luvulla, kun etsitään nykyistä kestävämpiä elämäntapoja. Sadassa vuodessa Suomessa on siirrytty niukkuudesta vaurauteen. Elämäntapojen uudelleenarviointi on ajankohtaista nyt, kun käytettäviä resursseja pitää jakaa uudelleen siten, että globaali perspektiivi otetaan huomioon.

1900-luvun alun modernisoituvassa yhteiskunnassa asumisolojen terveellisyys, turvallisuus ja toiminnallisuus olivat keskeisiä ihanteita, joita naisasialiike pyrki edistämään. Naisten Asuntopäivillä korostettiin, että naisten elämänpiiri ja velvollisuudet tulisi muistaa asuntopolitiikassa

ja asuntosuunnittelussa, olipa luokkatausta tai elämäntilanne mikä tahansa. Kaupunkilaisten ja maalaisten arkiaskareet erosivat toisistaan, ja tämän tulikin näkyä asuntojen suunnittelussa. Työssäkäyvillä, kotirouvilla, perheellisillä ja perheettömillä naisilla oli kaikilla omansalaiset tarpeet toiminnallisen kodin suhteen. Naisten Asuntopäivät on esimerkki siitä, miten sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja perhepolitiikan edistäminen parhaassa tapauksessa yhdistivät naisasialiikkeen toimijoita yli luokka- ja puolue-rajojen.

Ruotsalaisen kansanpuolueen kunnallispoliittikkona Helsingissä 1920–1940-luvuilla vaikuttaneen arkkitehti Signe Lagerborg-Steniuksen puheenvuoro standardiasunnoista kuvastaa 1920-luvun asuntopoliittisia ihanteita.

Lagerborg-Steniuksen mukaan ”nykyaikaisilla mukavuuksilla” varustetut 2–4 huoneen asunnot olivat työläisperheissä kaikista halutuimpia asuntotyyppisiä, joiden kysyntä perheasuntoina tulisi jatkossa kasvamaan. Työläisperheissä tällainen asumistilavuus oli 1920-luvulla vielä erittäin harvinaista, joten ajatukset 2–4 huoneen asunnoista työväenluokan standardina voidaan nähdä jopa utopistisina.

Arkkitehdintyö oli murroksessa 1900-luvun alussa, jolloin Lagerborg-Stenius työskenteli arkkitehtina ja poliittikkona. Hän kommentoi Naisten Asuntopäivien esityksessään muutosta:

Ennen oli arkkitehdin tehtävä selvä: Sali, heranhuone, makuuhuone, ruokasali, lastenkamari, palvelijattaren huone ja keittiö. Päähuoneet piirsi hän suuriksi ja sijoitti ne kadun puolelle, muut huoneet olivat pienemmät, ja

ne sijaitsivat pihanpuolella. Yhtä helppoa ei enää ole arkkitehdin työ.¹

Suunnittelutyössä oli yhä harvemmin kyse yläluokan ja porvariston vallan tilojen muotoilusta sekä vallan ylläpidosta ja yhä useammin hyvän elämän vähimmäisvaatimuksista. Yhteiskuntaa kehitettiin arkkitehtuurin järjestelmäsuunnittelun keinoin, jossa standardisoinnilla luotiin yhdenvertaisia elämisen mahdollisuuksia kansalaisille. Sosialismin vaikutus näkyi arkkitehtien työpöydillä erityisesti asuntopolitiikan ja asu-
mistason nostamistavoitteina.

Naisten Asuntopäivillä kuultiin myös kansanedustaja Miina Sillanpää, jonka puheenvuoro käsitteli taloyhtiöiden osuuskuntapohjaisia yhteiskeittoloita. Hän piti keittoloita taloudellisena ja perheenemäntien voimia säästävänä asumisratkaisuna, jos vakiintuneista kodinhoidollisista tavoista oltiin valmiita luopumaan.

Helsingissä on eräs yhteiskeittola kuitenkin toiminut 14 vuotta, joka seikka todistaa, että jos perheyhteiskeittolaan yhtyneet emännät voivat oman itsekkyytensä ja oman ”makunsa” vaatimukset sekä ennakkoluulot muualla valmistettuun ruokaan nähden, asettuen kiinteään vuorovaikutukseen keskenään ja siten noudattaen järkevää talouspolitiikkaa, niin yhteiskeittolakin voi menestyä.²

Ajatuksena oli vapauttaa etenkin työläisiteijä kaksoistaakasta, jossa ansiotyön lisäksi kotona odotti toinen työnsarka kodinhoidollisia askareita. Yhteiskeittioissa opeteltiin ja opittiin kotitaloudenpitoa kollektiivisesti ja ajanmukaisesti. Yhteiskeittioitoiminta jäi suomalaisessa asuntorakentamisessa lyhytaikaiseksi kokeiluksi, kun kollektiivisen asumisen ihanteet joutuivat kes-

kiluokkaisen ydinperheideaalin jalkoihin, kuten Arja Turunen osoittaa artikkelissaan tässä teemanumerossa. Osuuskuntapohjainen yhteiskeittioitoiminnan mahdollisuuksia voisi toki pohtia myös nykyaikana, kun kaupunki- ja asuntopolitiikassa etsitään toimivia arjen ratkaisuja.

Ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustajana ja Marttayhdistyksen perustajajäsenenä toiminut Dagmar Neovius nosti puheenvuorossaan esiin yksinelävien naisten asumisolot ja oikeuden omaan kotiin.

Niiden joukkoon, joihin asuntopula on pahimmin koskenut, ovat varmasti yksinäiset, itseltään huolehtivat naiset luettavat - - olisi erittäin tarpeenvaativaa rakentaa ja sisustaa taloja, joiden tarkoituksena olisi suoda yksinäisille naisille omia koteja.³

Vielä 1920-luvulla yksinasuminen oli harvinaista ja ylipäättään mahdollista lähinnä varakkaille ihmisille. Yhden ihmisen kotitaloudet ovatkin asumisen historiaa tarkasteltaessa modernin kaupunkielämän ilmiö. Vuoden 2021 lopussa Suomessa oli jo 1,28 miljoona yksinasujan taloutta⁴. Harvinaisuudesta on tullut normaali asiantila, jonka realiteetit eivät välttämättä kuitenkaan näy harjoitetussa asuntopolitiikassa. Yksin asuminen mielletään usein väliaikaiseksi, etenkin nuoruuteen kuuluvaksi elämäntapavaiheeksi. Yhä useammalle yksin asuminen on kuitenkin pysyvä asiantila. Kotien tilalliset vaatimukset ovat olleet viime vuosina julkisessa keskustelussa etenkin uudisrakentamisen laatua koskevana kritiikkinä⁵ sekä pandemian aiheuttamien elämäntapamuutosten vuoksi⁶. Pienet asunnot eivät välttämättä sovellu pitkäaikaisemmiksi kodeiksi, etenkin jos kodista edellytetään löytyvän tilaa erilaisiin elämäntapoihin ja -vaiheisiin.

1. Signe Lagerborg-Stenius, 2-4 huoneen ja keittiön huoneistot. *Asuntopoliittisia kysymyksiä. Naisten Asuntopäivät Helsingissä 19.-21.5.1921.* Werner Söderström Oy 1921.
2. Miina Sillanpää, Perheyhteiskeittolat kotitalouden avustajina. *Asuntopoliittisia kysymyksiä. Naisten Asuntopäivät Helsingissä 19.-21.5.1921.* Werner Söderström Oy 1921.
3. Dagmar Neovius, Yksinäisten naisten asuntopolitiikka. *Asuntopoliittisia kysymyksiä. Naisten Asuntopäivät Helsingissä 19.-21.5.1921.* Werner Söderström Oy 1921.
4. Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto (SVT). Asunnot ja asuinolot, <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8a3odoruzs50cvv45k-papqg> (14.1.2023).
5. Merja Saarinen, Yhä pienempiä koteja. *Helsingin Sanomat* 29.11.2022, <https://www.hs.fi/visio/art-200009217620.html> (14.1.2023).
6. Antti Parviala, Arkkitehti varoittaa. Etätyö ei saisi kasvaa hallitsemattomasti - nyt työnantaja tulee kotiisi etätoimiston kautta. *Yle* 10.4.2021, <https://yle.fi/a/3-11863034> (14.1.2023).

Dagmar Neovius esitti puheenvuorossaan, että yksinasuminen ei välttämättä ollut kaikille yksinäisille naisille toivottava asiantila. Vaihtoehtona tulisi olla yhteisasuntoja, joissa kaksi yksinäistä naista voisivat jakaa kodin. Erilaiset yhteisasumisen muodot ovat kadonneet historian hämärään ja nykyään onkin harvinaista, että kaksi kotitaloutta yhdistyvät, jos kyse ei ole pariskunnasta. Kimppakämpääsuminen on useimmiten nuoruuteen ja opiskelijaelämään liittyvä asumismuoto. Jos aikuiselämän tilantarpeet täyttäviä kimppakämpäää olisi tarjolla, saattaisi tällainen elämäntapavalinta kiinnostaa monia yksinasuvia aikuisia. Myös kotona asuville vanhuksille tällainen ratkaisu voisi olla yksinasumista parempi vaihtoehto.

Asumisesta tuli 1900-luvulla välttämättömyyden toteutumisen sijaan elämäntapavalinta, jossa

etenkin keskiluokalla on mahdollista tehdä valintoja erilaisten vaihtoehtojen väliltä. Valintojen vapautumisesta huolimatta monipuolisten asumisvaihtoehtojen toteutus on jäänyt kokeilujen asteelle ja valtaosa asuntotuotannosta perustuu markkinatalouden ehtoihin. Asuntopoliittinen keskustelu Naisten Asuntopäivillä kertoo osaltaan siitä, että asumisen perustarpeet eivät ole vuosisadassa muuttuneet. Aikuisten kimppakämpöiden ja osuuskuntapohjaisten yhteiskeittiöiden suunnittelulle voisi olla nyt vähintään yhtä suuri tilaus kuin sata vuotta sitten.

FM **Hanna Tyvelä** on historian väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa. **Sähköposti:** hanna.tyvela@tuni.fi

Viestejä antiikin Pompejista

Ari Saastamoinen:

Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja. Gaudeamus 2020. 286 s. ISBN 978-952-345-068-4.

”Ihailen sinua, seinä: et ole sortunut maahan vaikka niin paljon kirjoittajien törkyä kannat.” (s. 90, *CIL* IV 2487). Näin kommentoi tuntematon henkilö Pompejin seinille raapustettuja kirjoituksia – ja otti samalla itsekin osaa kirjoitteluun. Aforismi kuvaa osuvasti niitä seinäkirjoituksia eli *graffitoja*, joita antiikintutkija ja tietokirjailija Ari Saastamoisen vuonna 2020 ilmestynyt teos *Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja* lukijoilleen tarjoilee. Kirjan tavoitteena on esitellä suomenkieliselle yleisölle Vesuviuksen purkauksessa vuonna 79 tuhoutuneen roomalaiskaupungin kiinnostavimpia latinan- ja kreikankielisiä seinäkirjoituksia. Teokseen kerätty monipuolinen valikoima antiikin graffitoja osoittaa, ettei kaikki Pompejin seinille kirjoitettu ollut vain törkyä, vaan tavallisia aiheita olivat niin rakkausrunot, koululaisten kirjoitus-harjoitukset kuin kauppaliistatkin. Toki joukossa on myös paljon hävyttömyyksiä, kuten kirjan pääotsikon perusteella sopii odottaa.

Antiikintutkimuksessa *graffitoiksi* kutsutaan raaputamalla tai kaivertamalla laadittuja, verrattain spontaanina pidettyjä seinäkirjoituksia ja -piirroksia, joita kuka tahansa kirjoitustaitoinen saattoi tehdä. *Dipintoiksi* puolestaan kutsutaan katujen varsille laadittuja ilmoituksia, kuten vaalimainoksia ja ilmoituksia gladiaattorinäytöksistä. Vaalimainokset ja muut maalatut seinäkirjoitukset Saastamoinen kertoo jättäneensä kirjansa ulkopuolelle niiden graffitoja virallisemmän luonteen vuoksi (s. 20–21).

Vaikka seinille kirjoittelu on harrastettu eri kulttuureissa kautta historian, on tällaisten kirjoitusten säilyminen jälkipolville epätodennäköistä. Valtaosa muinaisista rakennuksista on tuhoutunut ja seinäkirjoitukset niiden mukana. Antiikin Pompejista ja sen lähialueilta seinäkirjoituksia on kuitenkin löydetty tuhatmäärin, koska rakennusten alimmat kerrokset säilyivät tuhkan alla kaupungin tuhonnetun tulivuorenpurkauksen jälkeen. Luonnonkatastrofi johti tuhansien ihmisten kuolemaan, mutta takasi samalla poikkeuksellisen rikkaan arkeologisen aineiston säilymisen jälkipolvien tutkittavaksi. Seinäkirjoitukset kiinnittivät Pompejin kaivajien huomion jo 1700-luvulla, ja 1800-luvulta lähtien niitä alettiin

dokumentoida ja tutkia järjestelmällisemmin. Monet suomalaiset tutkijat ovat ansioituneet seinäkirjoitusten tutkimuksen saralla, mikä käy hyvin ilmi Saastamoisen kirjan lähdeluettelosta. Yksi keskeinen teos luettelosta tosin puuttuu: Veikko Väänänen uraauurtava tutkimus Pompejin graffitojen latinasta (*Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, 1. laitos 1937). Huolimatta suomalaisten aktiivisuudesta Pompeji-tutkimuksen saralla ei seinäkirjoituksista ole juurikaan kirjoitettu suomeksi, minkä vuoksi Saastamoisen kirja on erittäin tervetullut.

Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja alkaa johdannolla, jossa käydään läpi Pompejin historiaa ja kaupungin tuhoon johtaneita tapahtumia sekä esitellään antiikin graffitojen erityispiirteitä. Johdannossa nostetaan esille uusimpia seinäkirjoituksiin liittyviä tulkintoja ja tutkimuksen trendejä, kuten seinäkirjoitusten merkitystä sosiaalisen vuorovaikutuksen muotona. Saastamoinen itse vertaa niitä nykypäivän vastaaviin kirjoituksiin, kuten sosiaalisen median viesteihin tai vessa-kirjoituksiin. Hän esittää myös omia tulkintojaan graffitoista ja niiden kirjoittelun luonteesta läpi kirjan. Jo heti johdannossa hän osoittaa perehtyneensä Pompejia koskeviin lähteisiin ja tutkimuskirjallisuuteen huolella.

Saastamoinen on koonnut kirjaansa runsaan valikoiman antiikin graffitoja: yhteensä 790 seinäkirjoitusta, jotka on jaettu aiheiden perusteella yhteentoista lukuun. Lukujen teemat nousevat graffitoaineistosta ja ne ovat hyvin perusteltuja, vaikka joihinkin lukuihin on täytynyt sisällyttää varsin sekalaista aineistoa. Kirjan alkupuolella käsitellään nimiä ja muita graffitoja, joilla kirjoittajat ikuistivat itsensä tai jonkun muun Pompejin seinille, kuten ”Aufidius oli täällä. Hyvästi!” (s. 38, *CIL* IV 6702). Tällaiset viestit olivat selkeästi yleisin tyyppi Pompejin graffitojen joukossa. Lukuisat viittaukset roomalaiseen kirjallisuuteen, pompejilaisten omat runot ja muut kirjalliset yritelmät puolestaan kertovat graffitojen kirjoittajien halusta esitellä kirjallisia kykyjään. Näiden jälkeen vuorossa on kirjavampaa aineistoa, kuten solvauksia, kirouksia, vitsejä sekä sanaleikkejä, arvoituksista ja piirroksia. Hävyttömyydet olivat antiikissa aivan yhtä karkeita kuin nykyäänkin: ”Saturninus, älä viitsi nuolla pillua.” (s. 91, *CIL* IV 3925). Kuvallisten graffitojen käsittelylle annetaan kirjassa melko vähän tilaa ottaen huomioon, että Pompejista on löytynyt noin tuhat graffitopiirrosta. Kirjan valikoima rajoittuu niihin harvoihin piirroksiin, jotka on julkaistu antiikin latinan-kielisiä piirtokirjoituksia kokoavassa *Corpus inscriptionum*

num Latinarum -sarjassa. Puuttumaan jäävät monet taidokkaat piirroset esimerkiksi laivoista, eläimistä ja eläintaisteluista.

Saastamoinen omistaa kokonaisen luvun gladiatorille, joihin liittyviä kirjoituksia ja piirroksia Pompejin seinillä oli paljon. Näiden jälkeen esitellään erilaisia ilmoituksia ja viestejä, joita Saastamoisen mukaan yhdistää niiden tietoa välittävä luonne. Tähän lukuun on koottu varsin sekalainen valikoima graffitoja, jotka eivät ilmeisesti ole sopineet muiden lukujen teemoihin. Tämän jälkeen käsitellään poliittisia, uskonnollisia ja filosofisia graffitoja, joita tunnetaan Pompejista melko vähän. Sen sijaan kirjoitukset ihmissuhteista, rakkaudesta ja seksistä olivat erittäin suosittuja, minkä vuoksi Saastamoinen antaa teemoille runsaasti tilaa myös omassa teoksessaan. Rakastetulle saatettiin kirjoittaa esimerkiksi "Hecticus, söpö poju, Mercator sanoo sinulle hyvästi" (s. 212, *CIL IV 4485*), tai ikuistaa omia eroottisia suorituksia: "Nussin täällä 14. elokuuta, 20. elokuuta" (s. 242, *CIL IV 4260*). Kirjan lopussa esitellään vielä graffitoja muista Italian kaupungeista sekä Balkanilta, Pohjois-Afrikasta ja Lähi-Idästä. Vaikka valikoima on suppea, osoittaa se hyvin, että seinille kirjoiteltiin joka puolella muinaista Rooman valtakuntaa ja hyvin samanlaisista aiheista. Pompeji on poikkeuksellinen lähinnä siellä säilyneiden graffitojen määrän vuoksi.

Jokaisen luvun alussa Saastamoinen pohjustaa graffitoesimerkkejä esittelemällä lyhyesti luvun aiheen, luvussa käsiteltyjen graffitojen erityispiirteitä ja niiden tulkintaan liittyviä kysymyksiä. Pääosassa ovat kuitenkin graffitot, joista tarjotaan suomenkielinen käännös, viittaus seinäkirjoitusten julkaisuun ja mahdollisia selityksiä. Saastamoisen käännökset ovat nasevia, ja hän käyttää hauskan puhekielistä suomea jäljitelläkseen graffitojen klassisesta latinasta poikkeavaa ilmaisua. Myös suomennosten typografiassa ja asettelussa tuodaan hyvin esiin graffitojen vaihtelevia käsialoja ja ilmaisuja. Graffitojen latinan- ja kreikankieliset alkutekstit olisivat saattaneet kiinnostaa osaa lukijoista, mutta niiden jäljille pääsee kirjan sisältämien viitteiden ja lähdeuuttelon avulla.

Saastamoinen kommentoi yksittäisiä graffitoja, jos niiden ymmärtäminen edellyttää kontekstin tuntemista tai jos ne ovat muuten vaikeita tulkita. Esipuheessaan Saastamoinen toteaa, että pitää selitykset lyhyinä eikä ryhdy "lennokkaiseen arvailuihin". Joidenkin graffitojen kohdalla selityksiä olisi ehkä kaivattu enemmän, ja toisaalta Saastamoinen esittää paikoin hyvinkin spekulatiivisia tulkintoja kuten ollettaessaan, että graffitoissa esiintyvät maininnat Felicia-nimisestä naisesta liittyisivät yhteen ja samaan naiseen (s. 235, 250). Saastamoinen myös toistaa väitteen siitä, että hiilellä kirjoitetut graffitot olisivat hävinneet nopeasti seinäpinnoista (s. 139). Pompejista on löydetty lukuisia hiilellä kirjoitettuja

graffitoja, joista osassa mainitaan päiväyksiä, jotka viittaavat siihen, että ne säilyivät seinillä kuukausia tai jopa vuosia. Muutamien graffitojen kohdalla Saastamoinen toistaa vanhentuneita ja virheellisiä tulkintoja. Graffitossa *CIL IV 1884* (s. 86) verbi *vissire* tarkoittaa pieraisemista eikä vieraiemista. Graffitossa *CIL IV 1881* (s. 147) *Virgula* on luultavasti miehen eikä naisen nimi. Graffitoa *CIL IV 1383* (s. 181) on myöhemmin tulkittu uudelleen (*CIL IV addenda* s. 1655), eikä siinä ole kyse vaalimainoksen parodiasta vaan prostituoitun mainoksesta. Graffitossa *CIL IV 1812* (s. 231) tuskin on kyse homoseksuaalisesta rakkaudentunnuksesta. Uudemman tulkinnan mukaan graffitossa mainitaan nainen *Merove Nucarina* (*CIL IV addenda* s. 1690–1691).

Saastamoinen kertoo esipuheessaan mainitsevana graffitojen alkuperäisen sijainnin silloin kun se vaikuttaa graffiton tulkintaan. Graffitojen sijainti mainitaan kuitenkin hyvin satunnaisesti eikä aina käy selväksi, miten seinäkirjoitusten sijainti vaikuttaa kyseisten graffitojen tulkintaan (esim. *CIL IV 1239*, s. 142). Lisäksi tiedoissa graffitojen sijainneista on paljon virheitä. Monet virheistä johtuvat luultavasti siitä, että Pompejin rakennuksista nykyään käytettävät osoitteet (kaupunginosa, kortteli, ovi) ovat muuttunut moneen kertaan kaivausten edetessä, eivätkä vanhojen julkaisujen tiedot enää pidä paikkaansa. Virheet myös toistuvat monissa alan julkaisuissa, mikä ei helpota oikeiden paikkatietojen selvittämistä.

Kirjan visuaalinen ilme on miellyttävä ja jäljennöksiä graffitoista on käytetty sopivasti havainnollistamaan sitä, miltä antiikinaikeiset graffitot näyttivät. Kirjan sisäisiin viittauksiin olisin toivonut selkeyttä esimerkiksi sivunumeroiden muodossa sen sijaan, että teoksessa viitataan pelkästään graffiton julkaisunumeroon. Kirjaan on myös jäänyt muutamia painovirheitä, mutta ne eivät ole kovin häiritseviä. Lähdeluettelossa esimerkiksi on muutamia virheellisiä vuosilukuja.

Edellä mainitut puutteet ovat kirjan kokonaisuuden kannalta vähäisiä eivätkä vaikuta useimpien lukijoiden lukukokemukseen. *Räivätöntä! Pompejilaisia graffiteja* sopii kenelle tahansa antiikin seinäkirjoituksista kiinnostuneelle eikä edellytä aiempaa perehtymistä antiikin historiaan ja kieliin. Teos on hyvin kirjoitettu ja asian-tuntevasti taustoitettu, graffitot osuvasti käännettyjä ja kirjan jäsentely havainnollinen. Saastamoisen kokoama monipuolinen valikoima graffitoja tarjoaa ainutlaatuisen näkökulman antiikin aikana eläneiden ihmisten mielenmaisemaan ja keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Joonas Vanhala
Väitöskirjatutkija, Turun yliopisto

CIL IV = Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Inscriptiones parietariae Pompeianae, De Gruyter, 1871–2020.

Gastronomian historiaa 1800-luvun pikkukaupungissa

Erkki Fredrikson:

Pöydän iloja pikkukaupungissa. Ynnä unohdettuja reseptejä nykykeinoin valmistettavaksi. Kirjokansi 358, SKS Kirjat 2023. 346 s. ISBN 978-951-858-520-9.

Pöydän iloja pikkukaupungissa -tietoteos esittelee, mitä Jyväskylän asukkaat ovat syöneet ja juoneet kaupungin perustamisesta eli vuodesta 1837 aina ensimmäisen maailmansodan alkuvuosiin asti. Kirjan on kirjoittanut museointendentin virasta eläkkeelle jäänyt filosofian lisensiaatti Erkki Fredrikson, joka on tutkinut ruoan ja syömisen historiaa jo vuonna 1978 tarkastetussa pro gradu -tutkielmassaan *Ravintolatoiminta Jyväskylässä 1800-luvulla*. Kirjassa käytettyä tutkimusaineistoa Fredrikson on koonnut Keski-Suomen museossa kesäkaudella 2003 pidettyä *Pöydän iloja pikkukaupungissa* -pidettyä näyttelyä varten.

Suomen ruokahistoria on ollut niukkuuden, ruoan puutteen ja usein jopa suoranaisen nälän historiaa, mutta Fredrikson muistuttaa heti teoksensa otsikossa, että ruokapöydässä istuminen on ollut myös suomalaisille ilon ja nautintojen lähde. Kirjassa on kylpylaitosten ja ravintoloiden ohella tarkasteltu myös niukemmin katettujen pöytien antimia. Yksi luku käsittelee muun muassa Jyväskylän työhuoneen, vaivaistalon ja kunnalliskodin ruokahistoriaa, jos kohta leipää kerjänneistä lapsista siirrytään varsin vauhdikkaasti jyväskyläläisen Hotel Mecklenburgin hanhenpaisteihin ja muihin herkuihin.

Pöydän iloja kuvailevan kirjan mukana pääsee perehtymään paikallistasolla suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumiseen sekä siihen, miten yhteiskunnalliset muutokset heijastuivat samaan aikaan Jyväskylän kaupungin tasolla paikkakuntalaisten lautasten ja juomalasiens sisältöön. Kolmen läänin takamaille perustettu Jyväskylän kaupunki ei ensi alkuun onnistunut lunastamaan sille asetettuja toiveita talousalueensa keskuspaikkana, mikä näkyi myös kaupunkilaisten ruokapöydissä.

Jyväskylän perustamista seuranneina parina vuosikymmenenä ravintola- ja ruokakulttuuri oli varsin kituliasta, mutta opettajaseminaarin perustaminen vuonna 1863 toi kaupunkiin maailmaa nähneitä ja ravintolapalveluiden käyttämiseen tottuneita seminaarinlehtoreita perheineen. Samaan aikaan paranivat Jyväskylän kaupungin liikenneyhteydet, ja 1870-luvulle tultaessa metsien keskellä sijainnut pikkukaupunki nousi puutavarakaupan korkeasuhdanteen ansiosta ennennäkemättömään taloudelliseen kukoistukseen. Kaiken tämän seurauksena viinit virtasivat ja kulinaristisia nautintoja tavoiteltiin *Belle époque* -ajan hengessä. Jyväskylä oli

kaupungissa kerrottujen kaskujen mukaan 1900-luvun alussa munkkilikööriksi kutsutun ranskalaisen *Bénédictine*-yrhtiiliköörin kulutuksessa jopa eurooppalaisten kaupunkien kärkisijoilla.

On vaikea sanoa, missä määrin teoksen tutkimustuloksia on mahdollista yleistää muihin saman aikakauden suomalaiskaupunkeihin. Sen vuoksi olisikin kiinnostavaa päästä lukemaan vastaavanlaisia gastronomian historiaan keskittyviä tietoteoksia myös muista suomalaisista kaupungeista. Samaan aikaan kun Jyväskylä nousi taloudelliseen kukoistukseen, esimerkiksi 1600-luvulla perustetussa Raahan kaupungissa kehitys kulki vastakkaiseen suuntaan. Kaupunkilaisten vaurautta kasvattanut purjelaivakausi oli tullut päätökseen, mikä vaikutti myös raahelaisten ruokapöytien maku- nautintoihin. Kiinnostava vertailukohta voisi olla myös toinen sisämaakaupunki Kuopio, jolla oli Jyväskylää vilkkaammat kauppayhteydet ulkomaille. Sisämaakaupungeista Joensuun ravintolahistoriaan tuo lisävalaisua vuonna 2022 ilmestynyt teos *Baarikierros: Pohjoiskarjalaista ravintolahistoriaa*.

Fredrikson toteaa kirjansa esipuheessa (tai alkupalossa), että hänen ympäristöstään omaksumansa tiedot, keräilyharrastuksensa sekä lieden äärellä hankitut kokemukset ovat vaikuttaneet kirjan kerronnan subjektiivisuuteen – toivon mukaan positiivisella tavalla. Ruokahistorian tutkimuksen kannalta onkin ainoa laatuista, että kirjoittaja on koonnut koko valtavan ruokaan liittyvän tietovarantonsa kirjan kansien väliin monistasivuisiksi esitykseksi. Lähteinä on käytetty paikallisia sanomalehtiä (*Koti ja Koulu*, *Keski-Suomi*, *Sorretun Voima*), perukirjoja, konkurssi asiakirjoja ja muita arkistolähteitä sekä 1960-luvulta lähtien tehtyjä yksittäisten ihmisten haastatteluita, kertomuksia ja tiedonantoja. Toisinaan tietolähteenä on käytetty myös Fredriksonin suvussa kerrottuja juoruja ja huhuja, kuten kirjottaja perheensä parissa kiertäneitä tarinoita kutsuu.

Kurinalaisesti laadittuihin tieteellisiin teksteihin totunut lukija ihmettelee alkuun teoksen harvaan aseteltuja lähdeviitteitä, mutta kirjan ruokaan liittyvät tiedot ja tarinat vievät pian mennessään. Fredrikson herättää Jyväskylän menneisyyden henkiin kuvaamalla, miten kymmenet vesikärryt ruuhkauttivat Rantakadun kaivon ja kaupungin muiden vedennoutopaikkojen ympäristöä aamuisin. Iltaisin ruuhkaa aiheuttivat puolestaan yhteis- laitumelta paimenensa kanssa palaavat kaupunkilaisten lehmät, joiden takia jyväskyläläiset tiesivät ilta-aikaan välttää kulkemista Läntisen poikkikadun (nyk. Cygnaeuk- senkatu) yläpäässä. Menneisyyden esiin nostamisessa auttavat myös kirjan loputtomat anekdootit, Keski-Suomen museon kokoelmista koottu runsas ja informatiivinen kuvitus sekä riemastuttavat suorat lainaukset, joita olisi voinut käyttää kirjassa enemmänkin.

Teoksen loppupuolelle on koottu tarinoilla ja suunn- taan antavilla juomasuosituksilla höystetty ruokaohjeosio

nimeltään *Unohdettuja jyvaskyläläisreseptejä*. Reseptiosiossa lukija pääsee perehtymään muun muassa herkuttelevien jyvaskyläläisten ruokalautaselta löytyneeseen lahnanpääsopan ohjeeseen sekä läskisoosin historiaan. Suomalaisten suosioon noussut ruokalaji yleistyi Suomen säätyläispöydissä 1880-luvulla, jolloin markkinoille oli tullut halpaa läskiä Amerikasta. Kirjan varsinaisista käsittelyluvuista käy ilmi, että soosiin oli mahdollista käyttää tuontiläskin ohella myös kotien lihatiinuiista löytyvää siansivua.

Monet kirjan ruokaohjeista perustuvat Fredriksonin omien esivanhempien perimätietoon sekä hänen Signe-isoäitinsä käsin kirjoittamaan reseptivihkoon. Omien sukulaisten reseptikokoelmien hyödyntäminen kertoo hyvin ruokahistorian haastavasta lähdetilanteesta. Tavallisten ihmisten ruokaohjevihkoset olisivat käyttökelpoinen lähde siihen, minkälaista ruokaa ihmiset ovat kodeissaan valmistaneet, mutta reseptikokoelmia on usein vaikea saada tutkittavaksi muualta kuin omien sukulaisten keittiöistä.

Tosin aina tämäkään ei ole mahdollista. Fredrikson kertoo, että hänen lapsuudenkodissaan kävi kuten monessa muussakin perheessä – kuolinpesää tyhjentäessä reseptilappusten ja ruokaohjevihkosten muodostamien läjien arvoa ei ymmärretty, vaan ne siivottiin keittiön kaapeista ja laatikoista suoraan roskikseen. Fredriksonin perheen tapauksessa jopa neljän sukupolven muistiin kirjaamista resepteistä säilyi ainoastaan pieni muista erillään ollut osa. Ruokahistorian lähdeaineistoja ei aina muutoinkaan löydy tavanomaisista paikoista. *Pöydän iloja pikkukaupungissa* -kirjassa mainitaan esimerkiksi tapaus, jossa jyvaskyläläiselle kauppias Gustaf Girsénille 1850-luvun jälkipuoliskolla lähetetyt yksittäisten ihmisten ostoslistat ehtivät toimia 1990-luvulle asti talojen ullakoilla lämpöeristeenä ennen kuin Fredriksonin isä kokosi paperilappuset muovikassiin ja luovutti ne pojalleen tutkittavaksi.

Paikalliseen ruokahistoriaan keskittyvä teos on tervetullut kirja-avaus, jonka tiedot ovat omiaan tämentämään kokonaiskuvaa Suomen ruokahistoriasta. Uusia näkökulmia avaa myös aiheen tarkasteleminen kaupunkilaisten ja kaupunkikulttuurin näkökulmasta. Kaupunkien ruokakulttuuri osoittautui ruoka-asioissa maaseutuun verrattuna usein hyvinkin notkeaksi. Esimerkiksi sienten syöminen ei kuulunut Keski-Suomen maaseudulla kansanomaiseen ruokakulttuuriin, mutta Jyvaskylän kaupungissa niitä sen sijaan suosittiin. Fredriksonin mukaan jyvaskyläläisissä ruokapöydissä tarjottiin yleisesti kanttarelliomelettia sekä sekasieni- ja murklasoosia – korvasienistä käytetty ruotsinkielinen *murkla*-nimitys vahvistaa ajatusta siitä, että sienä käyttivät ennen kaikkea kaupungin ruotsinkieliset säätyläiset.

Jyvaskyläläisille tuli tavaksi tarjota rapujuhliissaan kanttarelliomelettia voimakassuolaisten rapujen vasta-

painona. Rapujuhliissa ruoka kietoutui politiikkaan vuonna 1904 Venäjän ja Japanin välisen sodan aikana, jolloin loppukesän pimentyvinä iltoina järjestettyjä juhlia ryhdyttiin kirjan mukaan valaisemaan japanilaistyyppisillä paperilyhdyillä. Esivaltaa vastaan oli mahdollista kapinoida ruokapöydässäkin hyvin monenlaisin keinoin.

Pöydän iloja pikkukaupungissa -kirja kiinnostaa varmasti lukijoita myös Jyvaskylän ulkopuolella, ja teokselle on taatusti kysyntää lahjaksi annettavana tietokirjana. Tämä lienee ollut kustantajan tarkoituskin kirjan poikkeuksellisen komeasta ulkoasusta päätellen.

Ritva Kylli
dosentti, yliopistonlehtori
Oulun yliopisto

Naistenlehti kotirintaman ja isänmaan tukena

Seija Aunila & Jukka-Pekka Heiskanen:
Kotien salainen armeija. Naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina. Atena 2022. 334 s.
ISBN 987-951-1-423-01-0.

Filosofian tohtori ja toimittaja Seija Aunilan sekä toimittaja Jukka-Pekka Heiskasen yhdessä kirjoittama teos *Kotien salainen armeija* tuo toista maailmansotaa koskevaan tietokirjallisuuteen uuden näkökulman tarkastelemalla sota-aikaa naistenlehtien, erityisesti *Kotilieden* näkökulmasta. Vuonna 1922 perustettu *Kotiliesi* on Suomen pitkäaikaisin naisille suunnattu kaupallinen julkaisu. Toisen maailmansodan aikaan se oli tilaajamäärien perusteella selkeästi Suomen johtavin naistenlehti.

Kotien salainen armeija lähtee liikkeelle talvisodan syttymisestä 1939 ja seuraa sodan etenemisestä jatkosodan päättymiseen ja rauhan tuloon asti. Tekstiä täydentää runsas valokuvien perustuva kuvitus. Teos pohjautuu Aunilan vuonna 2020 Jyvaskylän yliopistossa tarkastettuun väitöskirjaan *Kuinka naistenlehdessä tuli osa sotapropagandaa: Naisihanteen muodostuminen ja muokkautuminen Kotiliesi-lehdessä toisen maailmansodan aikana*.

Aunilan väitöskirjassa analysoitiin *Kotilieden* lisäksi kahden muun naistenlehden, *Eevan* ja *Hopeapeilin*, sodanaikaista sisältöä sekä tarkasteltiin laajemmin lehtien merkitystä naiskuvan muodostajana. *Kotien salaisen armeijassa* keskitytään *Kotilieden* pitkäaikaisen päätoimittajan Alli Wiherheimon ja lehden keskeisten kirjoittajien, kirjailijoiden Katri Bergholmin ja Tyyne Tuulion, tutkija Elsa Enäjärvi-Haavion sekä harrastajakirjoittajan Impi Aronahon teksteihin ja toimintaan sota-aikana.

Naistenlehdet ymmärretään usein viihteellisenä journalismin muotona. Aunilan ja Heiskasen teos, samoin kuin Aunilan väitöskirja, osoittavat kuitenkin *Kotilieden* ottaneen sota-aikana vahvan roolin kotirintaman tukijana ja naisten sodanaikaisen yhteiskunnallisen roolin määrittelijänä. Lehti korosti äitien merkitystä korottamalla puolisonsa tai poikansa menettäneet naiset sankariäidin asemaan ja kannustamalla naisia entistä määrätietoisemmin perheenäidin rooliin. Lehti myös kehotti naisia hankkimaan vähintään kuusi lasta.

Toimitus- ja neuvottelukunnan vallasta kertoo karulla tavalla *Kotilieden* sisällöstä käyty keskustelu vuodelta 1943. Tulevaan numeroon ehdotettiin aiheeksi naisten uupumuksen käsittelyä sota-ajan olosuhteissa. Aihe pyyhittiin kuitenkin yli, ja sen sijaan lehdessä päätettiin antaa neuvoja työtehon lisäämiseen.

Kotilieden sisältöön vaikutti vahvasti päätoimittaja Alli Wiherheimon oma uskonnollinen vakaumus sekä kansalliseepos *Kalevalan* tuntemus. *Kalevalan* naisista etsittiin perusteluita *Kotilieden* linjalle. Ennen sotaa Wiherheimo näki *Kotilieden* Pohjolan emäntänä Louhena, joka toimi aktiivisesti naisten yhteiskunnallisen aseman parantamisen puolesta. Sota-aikana Louhi vaihtui Lemminkäisen äitiin, poikansa puolesta ponnistelevaan ja uhrautuvaan naiseen.

Kotilieden poliittinen rooli näkyi erityisesti Itä-Karjalan käsittelyssä. Jatkosodan aikana *Kotiliesi* osallistui aktiivisesti Suur-Suomen rakentamiseen ja Itä-Karjalan ”pelastamiseen” Suomelle. Kuuden lapsen tavoitteen, samoin kuin Itä-Karjalan ”vapauttamisen” korostumisen lehdessä, selittää omalta osaltaan Elsa Enäjärvi-Haavion rooli lehden keskeisenä avustajana. Hän oli Väestöliiton varapuheenjohtaja, ja kuuden lapsen tavoite oli juuri Väestöliiton muotoilema ihanne. Puolisonsa, kansanrunouden tutkija Martti Haavion kanssa Enäjärvi-Haavio oli ajanut Itä-Karjalan liittämistä Suomeen aktiivisesti jo ennen sotaa.

Kotiliesi ei ollut osa virallista sotapropagandaa. *Kotien salainen armeija* -teoksen mukaan *Kotilieden* toimituskunta sai päättää lehden sisällöstä itse, vaikka puolustusvoimien propagandaliitto sen toimintaa seurasi. Kysymystä siitä, millaista propagandaa *Kotiliesi* edusti, pohditaan teoksen jälkisanoina käsitteiden ”valkoinen”, ”musta” ja ”harmaa propaganda” kautta. Valkoinen propaganda on luotettavana pidettyä tietoa, jota vastaanottaja ei hahmota propagandaksi. Musta propaganda tunnustetaan propagandaksi ja valheeksi. Harmaa propaganda asettuu näiden kahden välimaastoon.

Aunila ja Heiskanen sijoittavat *Kotilieden* valkoisen propagandan edustajaksi, koska lehden päätoimittajalle Alli Wiherheimolle tiedon luotettavuus ja faktapitoisuus oli ehdottoman tärkeää. Aunilan ja Heiskasen mukaan *Kotilieden* ansio ja rooli sota-aikana oli se, että lehti tunsu perheenemäntien arjen ongelmat, tunnetilat ja

huolet ja vastasi niihin antamalla käytännön ohjeita, tukemalla lukijoita vaikeana aikana sekä tarjoamalla viihdykettä. Lehden sisällön tavoitteena oli edistää positiivista ja rohkaisevaa mielialaa.

Aunila argumentoi väitöskirjassaan *Kotiliedellä* olleen muihin naistenlehtiin verrattuna selkeän propagandistinen sisältö. Myös *Kotien salainen armeija* -kirjassa tämä tuodaan esiin. Kysymystä lehden edustamasta propagandasta tyydytään kirjassa kuitenkin pohtimaan suppeasti valkoisen propagandan näkökulmasta. Tällöin lehden rooli yhteiskunnallisena vaikuttajana jää käsittelemättä, vaikka kirjan sisältö tämän merkityksen selkeästi osoittaa.

Propaganda on tutkimuksessa määritelty ajatusten, mielipiteiden ja valtaa käyttävien ideologioiden viestimiseksi joukoille. Laaja propagandan määritelmä sisältää kaiken järjestelmällisen yrityksen vaikuttaa vastaanottajan asenteisiin, maailmankatsomukseen ja käyttäytymiseen. Tästä näkökulmasta esimerkiksi *Kotiliedessä* annettu neuvo hankkia kuusi lasta sekä nuorten naisten kannustaminen avioitumaan sotainvalidin kanssa eivät olleet vain arjen ongelmia annettuja neuvoja, vaan pronatalismia edustavaa ja sodan tavoitteita tukevaa mielipiteen muokkausta.

Lehden edustamia tavoitteita analysoitaessa huomiota olisi voinut kiinnittää myös median rooliin aktiivisena toimijana, joka ei ainoastaan edusta, vaan sisällön ja sitä koskevien valintojen kautta osallistuu naiskäsityksen luomiseen. Tällöin olisi tarkasteltava ja kirjan kuvitukseen voinut sisällyttää myös lehdessä julkaistut piirros- ja valokuvat, jotka nekin osaltaan vaikuttivat siihen, millaisia tulkintoja lehti halusi lukijoilleen tarjota.

Yksi kirjan keskeisimmistä väitteistä on se, että *Kotilieden* tehtävä ja sisältö muuttuivat sota-aikana selkeästi: ennen sotaa ja sen jälkeen lehti oli yhteiskunnallisempi, mutta sota-aikana lehti keskittyi korostamaan naisten roolia äitinä. Tämä väite on kiinnostava, sillä aiempi tutkimus on todennut naisten roolin muuttuneen sota-aikana juuri päinvastaiseen suuntaan. Naisten työssäkäynti yleisty ja he alkoivat tehdä myös aiemmin ”miesten töinä” pidettyjä töitä. Aiempi naistenlehtiä koskeva tutkimus on myös väittänyt, että naisten työntekoa koskeva sisältö kasvoi sota-aikana naisten lehdissä. *Kotien salainen armeija* kiinnittää tämän sijasta huomiota siihen, kuinka *Kotiliesi* pyrki sota-aikana entisestään vahvistamaan äitiyden merkitystä.

Onkin harmi, etteivät Aunila ja Heiskanen käy vuoropuhelua aiemman tutkimuksen kanssa. Esimerkiksi kysymykseen lehden edustaman propagandan sisällöstä olisi antanut vastauksia *Kotilieden* kontekstointi vahvemmin osaksi niin suomalaista porvarillista naisliikettä kuin myös naistenlehtigenreä. Ne kumpikin edustavat naisten näkökulmaa yhteiskuntaan. Aunila ja Heiskanen kyllä toteavat *Kotilieden* edustaneen 1900-luvun alussa muotoiltua siveellistä sekä äidillisyyteen, toimeliaisuus-

teen ja uhrautuvaisuuteen keskittyvää naiskäsitystä, mutta lehden suhdetta naisliikkeeseen olisi voinut käsitellä kirjassa syvällisemmin.

Naistenlehden konseptin ja idean selittäminen taas olisi avannut kirjan käsittelemiin teemoihin selkeämmän näkökulman erityisesti silloin, kun Aunila ja Heiskanen pohtivat, miksi lehti käsitteli asioita niin kuin se käsitteli. Tekijät esimerkiksi kysyvät, miksi isien roolia ei nostettu esiin ja vastaavat, että ”ehkä tähän oli käytännöllinen syy: Kotiliesi oli naisille suunnattu lehti”. Lehden sisällön keskittymistä naiseen selittää juuri se, että *Kotiliesi* edustaa naistenlehden konseptia, jolloin miehet ovat yleensä sivuhenkilöitä.

Kotien salainen armeija -teoksen keskeisin ansio on naistenlehtien toimitustyön taustojen avaaminen. Alli Wiherheimon päiväkirjat ja arkistolähteet valottavat, millaista lehtityö oli sota-ajan pommitusten, pelko-

jen, huolien, menetysten ja aineellisen pulan keskellä. Kirjassa havainnollistuu myös se, kuinka kirjoittajien omat kokemukset vaikuttivat heidän tapaansa käsitellä asioita. Aluksi lehti glorifioi rintamalla kuolleita sotilaita, mutta myöhemmin sävy muuttui. Omaisten surua ymmärrettiin paremmin, kun myös toimittajat saivat omakohtaista kokemusta menetyksistä.

Naistenlehtien sisällössä keskeistä on asioiden käsittely naisten näkökulmasta, jolloin yksityiselämän ja arkielämän kysymykset painottuvat. Ne siis tekevät yksityisestä julkista ja poliittista. Tässä on myös *Kotilieden* arvo median muotona ja naisten yhteiskunnallisen roolin määrittelijänä. *Kotien salainen armeija* tuo kotirintaman naisten huolet ja heille osoitetut vaatimukset lähelle lukijaa, mutta *Kotilieden* roolista yhteiskunnallisena vaikuttajana ja mielipiteiden muokkaajana teos antaa lopulta vaillinaisen kuvan.

Arja Turunen
FT, dosentti
Jyväskylän yliopisto

**Vastaväittäjä,
jos haluat julkaista arviosi
Historiallisessa Aikakauskirjassa
ota yhteyttä toimitukseen!**

Eino Murtorinne 1930–2023

Uusimman ajan kirkkohistorian emeritusprofessori Eino Murtorinne kuoli Helsingissä 15.7.2023. Hän oli 92-vuotias, syntynyt Kiuruvedellä 25.11.1930.

Eino Murtorinne pääsi 1950 ylioppilaaksi herännäis-painotteisesta Raudaskylän keskikoulusta ja lukiosta. Hän aloitti kohta teologian opinnot Helsingissä. Ajan tavan mukaan hän suoritti korkeimmat arvosanat useasta oppiaineesta.

Murtorinne vihittiin papiksi 1956 Kuopiossa. Myöhemmin Murtorinteen oli tehtävä valinta tieteelliselle uralle suuntautumisen ja käytännön papintyön välillä. Hän valitsi edellisen.

Tutkimusaiheen valintaan vaikutti ratkaisevimmin Turun yliopistossa Suomen historian professorina toiminut Mikko Juva. Murtorinne rupesi tutkimaan 1800- ja 1900-luvun vaihteen sortokauden eli niin sanottujen routavuosien oikeustaistelua kirkon ja papiston näkökulmasta.

Murtorinne väitteli syksyllä 1964 tutkimuksellaan *Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906*, joka oli käänteentekevä tuodessaan kirkkohistorian tutkimuksen melko lähelle nykyaikaa ja liittäessään siihen poliittisen aspektin.

Väitöskirjaa valmistellessaan Murtorinne oli tekemisissä niin sanottujen profaanihistorioitsijoiden kanssa. Hän kuului legendaariseen Tannerin seminaariin, joka tarjosi hänelle vertaistukea. Lisensiaatintyön epävirallinen tarkastus järjestettiin Suomen ja Skandinavian historian professorin Pentti Renvallin seminaarissa. Hannu Soikkanen, myös alun perin Juvan oppilas, oli Murtorinteen perheystävä.

Luterilaisen esivaltateologian problematiikka vei Murtorinteen kohta uusille urille, tutkimaan Saksan kirkkotaistelua. Hän pääsi keräämään aineistoa Saksan ja Pohjoismaiden kirkkojen suhteista kolmannen valtakunnan aikana.

Saksan kirkkotaistelun tutkimus tuotti yhteensä neljä merkittävää monografiaa. Murtorinne kykeni niissä säilyttämään tieteellisen objektiivisuutensa eikä kansallissosialismin vaikutukseen liittyvästä aiheestaan huolimatta noussut miksikään ”kohututkijaksi”.

Murtorinne nimitettiin 1975 unelmavirkaan, uusimman ajan kirkkohistorian henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi. Hän rupesi määrätietoisesti suuntaamaan omaa ja oppilaidensa mielenkiintoa kirkon ja papistonasemaan suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hänen johdollaan käynnistyi Suomen Akatemian rahoittama tutkimusprojekti *Suomen kirkko uusimman ajan aatteellisissa, poliittisissa ja sosioekologisissa muutoksissa*.

WSOY julkaisi *Suomen kirkon historian* 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla professorien Kauko Pirisen, Pentti Laasosen ja Eino Murtorinteen yhteistyön tuloksena. Viimeksi mainittu kirjoitti siihen 1800- ja 1900-lukua käsittelevät laajat osat.

Murtorinteen hyvää ajan hengen ”vainua” osoitti se, että hän kiinnostui 1980-luvun puolivälissä kirkkojen asemasta Itä-Euroopan sosialistisissa maissa ja ryhtyi organisoimaan sitä koskevaa tutkimusta. Neuvostoliittoon, Inkeriin, Baltiaan, Itä-Saksaan ja muuhun Itä- tai Keski-Eurooppaan kohdistuneen tutkimuksen ajankohitaisuuden osoitti lopullisesti Berliinin muurin murtuminen 1989.

Suomen kirkkohistoriallisessa seurassa Murtorinne hoiti kaikkia keskeisiä tehtäviä puheenjohtajuuteen saakka. Juhlakirjan *Kirkko ja politiikka* Murtorinne sai 1990. Seuran kunniajäseneksi hänet kutsuttiin 2001.

Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäseneksi Murtorinne kutsuttiin 1969. Seuran hallituksessa hän toimi pitkään ja oli puheenjohtajana vuonna 1984. Silloinen toiminnanjohtaja muistaa Murtorinteen esimiehenä,

joka oli poikkeuksellisen ystävällinen ja hienovarainen henkilö.

Murtorinne kuului jo vuodesta 1976 lähtien paitsi *Teologisen Aikakauskirjan* myös *Historiallisen Aikakauskirjan* toimituskuntaan. Savon historian toimituskunnan puheenjohtajana hän vaikutti sittemmin käytännössä siihen, että savolaiset ovat maakuntahistorioiden eturivissä.

Murtorinne oli paitsi tutkija ja tutkimusten ohjaaja myös tiedepoliitikko, joka toimi Suomen Akatemian humanistisen toimikunnan jäsenenä ja varapuheenjohtajana. Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi hänet kutsuttiin jo 1973.

Hannu Mustakallio
Kirkkohistorian professori emeritus
Itä-Suomen yliopisto

***Historiallinen Aikakauskirjan* 120-vuotista taivalta juhlistettiin 14.11.2023**

Historiallinen Aikakauskirja 120 vuotta juhlaseminaari kokosi Tieteiden talolle väkeä marraskuisena iltapäivänä. Juhlaseminaarin järjestivät Suomen Historiallinen Seura, Historian Ystävien Liitto ja Historiallisen Aikakauskirjan toimitus. Seminaari alkoi Historiallisen Aikakauskirjan hallituksen sekä Historian Ystävien Liiton puheenjohtajan Kari Salmen tervetulosanoilla. Tervetulosanojen jälkeen kuulumme Professori Petri Karosen juhlaesitelmä *Historiallinen Aikakauskirja* 120 vuotta, jossa hän loi katsauksen julkaisun historiaan. Karonen tarkasteli HAikin alkutaivalta osana silloista tiedejulkaisemisen kenttää sekä julkaisun kehitystä niin kirjoittajien kuin eri tekstityyppien kautta. Esitelmän lähteenä oli hyödynnetty HAikin historiasta julkaistuja artikkeleita sekä HAikin digisiirtohankkeen kuvailutietoja, joista oli kerätty dataa julkaistujen artikkeleiden, muiden tekstien sekä kirjoittajien määrystä.

Juhlaesitelmän jälkeen oli vuorossa päätoimittajien paneeli, johon osallistuivat julkaisun nykyinen päätoimittaja Anu Lahtinen (päätoimittajana 2016–) sekä kaksi julkaisun entistä päätoimittajaa Pirjo Markkola (päätoimittajana 2006–2010) ja Marko Lamberg (päätoimittajana 2011–2015). He keskustelivat Tuomas Laine-Frigrenin johdolla HAikin toimittamisesta ja tiedejulkaisemisesta vuosien varrella. Paneelissa käytiin läpi esimerkiksi julkaisun vertaisarviointia, sen käytäntöjä ja vaiheita. Vertaisarviointi vakiintui 2000-luvun alkuvuosina *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Paneelissa kävi ilmi, että vertaisarvioinnin käytännöt ovat julkaisussa kehittyneet vuosien varrella ja alkuun lyhyet toimitukselle annetut lausunnot ovat muuttuneet Journal.fi-sivuston kautta toimitettaviksi pitkiksi lausunnoiksi. Nykyisin vertaisarvioitujen artikkeleiden lisäksi julkaistaan vertaisarvioituja katsauksia, joissa nimensä mukaisesti luodaan merkittävän kattava ja analyttinen katsaus tietystä aihepiiriin tutkimustilanteeseen.

Päätoimittajapaneelissa keskusteltiin myös julkaisun linjasta. Yleisöstä kommentoitiin, että 2000-luvun alussa Historian Ystävien Liitto oli esittänyt toiveen saada populaarimpaa sisältöä ja linjaa HAikiin. Silloinen päätoimittaja oli kuitenkin halunnut pitää kiinni julkaisun tieteellisestä linjasta. Kommentoija muisteli myöhemmin olleensa tyytyväinen siihen, ettei julkaisun linjaa lähdetty muuttamaan. Suomessa ilmestyy populaareja historiaan keskittyviä julkaisuja, mutta edelleenkin suomenkieliset alan tiedejulkaisut ovat harvassa. *Historiallisella Aikakauskirjalla* on siis paikkansa kotimaisessa tiedejulkaisemisen kentässä.

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy nykyisin neljä kertaa vuodessa ja päätoimittajapaneelissa keskusteltiin myös julkaisuaikataulusta. Julkaisutahti on 2000-luvulla pysynyt säännöllisenä, ilman suurempia viivästyksiä. Myös lukijat ovat huomanneet tämän, sillä paneelissa muisteltiin lukijoilta tulleita kommentteja, joissa ihmeteltiin positiivisessa mielessä sitä, että kaikki vuosikerran numerot ovat ilmestyneet ennen vuodenvaihdetta.

Päätoimittajapaneelin jälkeen Anu Lahtinen ja toimitussihteeri sekä projektkoordinaattori Helena Laukkoski julkistivat *Historiallisen Aikakauskirjan* digisiirron vuosikerrat 2000–2020. Digisiirto oli aloitettu, kun Kansalliskirjasto ilmoitti ajavansa alas Elektra-palvelun, jossa HAikit olivat luettavissa numerosta 1/2001 alkaen. Palvelu lakkasi toimimasta vuoden 2022 lopussa, mutta nyt digisiirron myötä *Historiallisen Aikakauskirjan* numerot vuosilta 2000–2020 ovat avoimesti saatavilla Journal.fi-sivustolla. Jatkossa uudet numerot ilmestyvät Journal.fi-sivustolle vuoden viiveellä. Digisiirtohanke on ollut käynnissä vuoden 2021 alusta ja nyt sen ensimmäinen vaihe tulee päätökseensä. Työ kuitenkin jatkuu, sillä tavoitteena on saada myös 1900-luvun *Historialliset Aikakauskirjat* siirrettyä Journal.fi-sivustolle.¹

1. Lisätietoa HAikin digisiirtohankkeesta: Helena Laukkoski, Historiallisen Aikakauskirjan digisiirto. Tavoitteena 120 vuosikertaa avoimesti verkkoon. *Tietolinja* 1/2023. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023062865284>

Juhlaseminaarin loppuksi kuulumme Ylioppilaskunnan Soittajien puhallinkvartetin kauniin musiikkiesityksen. Tämän jälkeen seminaarin päätössanat tuli lausumaan Suomen Historiallisen Seuran edustaja ja Historiallisen Aikakauskirjan hallituksen jäsen Sari Katajala-Peltomaa. Juhlaseminaari tarjosi mielenkiintoisia näkökulmia HAikin 120-vuotiseen historiaan, jota on syytäkin juhlistaa. Kuten useissa puheenvuoroissa seminaarin aikana

■ Päätösmittajapaneelissa olivat esillä myös Historiallisen Aikakauskirjan toimituksen järjestämät tapahtumat. Kuva: Helena Laukkoski

kuulumme, historian tutkimukselle on tänä päivänä tarvetta ja suomenkielisellä historia-alan tiedejulkaisulla on paikkansa kotimaisessa tiedejulkaisemisen kentässä.

Helena Laukkoski
FM, väitöskirjatutkija
Jyväskylän yliopisto

Kati Katajisto

Eriarvoisuutta vastaan kunnallisen demokratian keinoin: Tasa-arvon haaste Helsingin kaupungin-
valtuustossa 1919–1921

*Municipal democracy as a lever against
inequality—the challenge of the equality in
the municipal council of Helsinki 1919–1921*

Artikkelissa tarkastellaan, miten kunnallinen demokratia, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, mahdollisti taistelun eriarvoisuutta vastaan paikallisella tasolla. Artikkelin päähypoteesina on, että tasa-arvoisuuden vaatimus oli kunnallisen demokratian ytimessä. Sen avulla legitimoitiin uusien nousevien ryhmien vaatimukset, ja aikaisempien hallitsevien ryhmien oli sopeuduttava ja vastattava uudelleen tasa-arvoisuuden vaatimuksiin ja haasteisiin. Pohjimmiltaan kyse oli tasa-arvoisuudesta sekä materiaalisena todellisuutena että immateriaalisena kokemuksena siitä, että oman kaupungin ja oman elämänpiiriin asioihin oli mahdollista vaikuttaa. Kyse on siis periaatteessa samasta ilmiöstä, jonka Nobel -palkinnon saanut taloustieteilijä Amartya Sen on nostanut esiin tutkiessaan ruokakriisejä. Pelkästään ruokamäärät tai varallisuus eivät selitä yhteisöjen toimintaa, vaan kokemukset toiminnan moraalisesta oikeutuksesta ja yksilöiden ja ryhmien vaikutusmahdollisuuksista ovat yhtä keskeisellä sijalla. Artikkelissa tätä näkökulmaa tarkastellaan kiistanalaisena ja muutoksessa olevana prosessina, joka avaa Helsingin kaupungin kautta kurkistusaukon Suomen mittakaavassa suuren kaupungin eriarvoisuuden ja tasa-arvoisuuden manifestoitumiseen. Aikalaisten elinpiirit olivat yhä hyvin eriytyneet, aina kaupungin rakennetta myöten, mutta demokraattinen kunnallisuudistus pakotti osapuolet yhteistyöhön. Tuon esiin, miten uudet nousevat ryhmät olivat monessa suhteessa altavastajan asemassa. Silti valtuustosta tuli yhteisesti jaettu instituutio, jossa eriarvoisuuden käytäntöjä voitiin osoittaa ja purkaa tai ainakin lieventää neuvotteluihin ja kompromisseihin. Demokratian asettamat rajat poliittisine voimasuhteineen, lait ja säännöt

sekä kunnallishallinnon polkuriippuvuus estivät äkilliset muutokset, mutta kunnallinen demokratia avasi tien kohti demokraattista inklusiota, jossa tasa-arvon käytännöistä ja toteutuksesta neuvoteltiin yhä uudelleen ja uudelleen eri ryhmien, intressien sekä eri asiantuntijanjäkökulttuurien ristipaineissa. Naisten ja työväestön edustajien nousu valtuustoon aiheutti paradigman muutoksen siten, että kunnallishallintoa ei enää pidetty epäpoliittisena asiantuntijuutena, vaan eri asiantuntijanjäkökulmat kilpailivat ratkaisuja tehdessä ja toivat esiin ratkaisujen poliittisen luonteen – mikä avasi tietä kohti tasa-arvoa.

Asiasanat: kunnallinen demokratia, tasa-arvo, eriarvoisuus, inklusio, kunnallispolitiikka

The main hypothesis of the article is that the quest for equality was at the heart of municipal democracy. It legitimized aspiring groups' demands, and former elites had to respond and adjust to this challenge. Equality was a matter of material survival as well as an experience of having influence on municipal decision making, i.e. one's own living conditions and environment. The article explores the questions of equality empirically. The main sources of the article are minutes and documents of the city council of Helsinki 1917–1921. The minutes of the council after the Finnish Civil War of 1918 and implementation of democratic municipal reform elucidate the manifestations and dynamics of the inequality of the capital city of Finland. Equality is not understood as a predetermined category, instead equality is understood as a contested and a continually transforming negotiation process. The article shows that questions of equality were both material and immaterial, and entangled in various ways in the structures and administrative path-dependencies of the city. However, communal democracy and the new rules it entailed compelled both parties across Civil War divides to cooperate and to find compromises for the benefit of the whole society.

Keywords: Communal democracy, Inequality, Equality, Inclusion, Municipal Politics

Essi Jouhki ja Veera Moll

“Niukasti elävän perheen lapselle huvipuisto”:
Leikkikentät lasten hyvinvoinnin rakentajina,
noin 1950–1970
*“It was an amusement park for a child from
a poor family”—Playgrounds as builders of
children’s wellbeing, c. 1950–1970.*

Artikkelissa tarkastelemme sotien jälkeisten kaupunkien rakentumista lasten ja leikin näkökulmasta. Leikkikentät yleistyivät suomalaisessa kaupunkikuvassa toisen maailmansodan jälkeen, mutta toistaiseksi niitä on tarkasteltu kasvavan Helsingin sekä aikuisten näkökulmasta. Tässä artikkelissa tarkastelemme leikkikenttien historiaa kahden tapausesimerkin, Jyväskylän ja Oulun, kautta. Selvitämme, millaisena lasten paikkana leikkikentät näyttäytyvät muistojen, valokuvien ja asiakirja-aineistojen välisessä vuoropuhelussa. Kysymme, millaisia merkityksiä muistelijat antavat leikkikentille sekä miten ne ovat tukeneet lasten fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin – eli sosiaalisen kestävyuden – rakentumista. Käyttämämme 1950–70-luvuille ajoittuvat leikkikenttämuistot ovat aistivoimaisia, monipuolisia ja piirtävät kuvan leikkikentistä hyvinvointia lisäävinä ja kokemuksellisina lasten maailmoina.

Asiasanat: leikkikentät, lapset, hyvinvointi, sosiaalinen kestävyys, muistitieto, valokuvat

In the article, we examine the construction of post-war cities in Finland from the perspective of children and play. Playgrounds became more common in the Finnish urban landscape after World War II, but their development has been examined so far mainly from a Helsinki-oriented perspective and from an adult viewpoints. In this article, we expand the history of playgrounds and examine their construction in two Finnish cities, Jyväskylä and Oulu. We explore how playgrounds are portrayed as places for children in the dialogue between memories, photographs, and documentary sources. We examine the meanings that the reminiscences assign to playgrounds and how they have supported the physical, psychological, and social well-being of children—in other words, the building of social sustainability. The sensory-rich and diverse written playground memories from the 1950s to the 1970s showcase playgrounds as unique and experiential worlds of play that promoted the well-being of children and their families.

Keywords: children, memory studies, photographs, playgrounds, social sustainability, wellbeing

Annukka Sailo

Ahtauden ja eriarvoisuuden kytkökset
1960- ja 1970-lukujen tiedekentällä
*Connections between Overcrowding and
Inequality in the Social Sciences in the 1960s
and the 1970s*

1960-luvulla vanhat huolet korkean väestötiheyden ja ahtauden vaikutuksesta ihmisten terveydelle ja hyvinvoinnille kasvoivat. Artikkelit tarkastelee 1960- ja 1970-lukujen intensiivisen tieteellisen kiinnostuksen ja ahtaustutkimuksen syitä ja tuloksia kiinnittäen erityistä huomiota näkemyksiin ahtauden ja epätasa-arvon yhteyksistä. Hyödyntäen lähteinään aikakauden julkaistuja tutkimuksia, artikkeli analysoi poikkitieteellisiä debatteja, hypoteeseja ja teorioita ja yhdistää ne ajankohdan yhteiskunnallisiin ongelmiin ja huoliin.

Ahtautta tutkittiin erityisen intensiivisesti ympäristöpsykologiassa ja kaupunkisosiologiassa. Tutkimus johti uusiin teorioihin, näkemyksiin ja käsitteellisiin pohdintoihin, ja lopulta ahtaushuolten vähittäiseen hiipumiseen. Ympäristöpsykologit käsitteellistivät ahtautta uusin tavoin, irrottivat sen osittain fyysisistä suureista ja tutkivat sitä empiirisesti. Vaikka ympäristöpsykologien käsitys ahtauden kokemukseen vaikuttavista tekijöistä sisälsi statuksen merkityksen ja kontrollin tärkeyden, heidän näkemyksensä olivat yksilöllistäviä eivätkä otta- neet kantaa yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon. Sen sijaan kaupunkisosiologit korostivat sosioekonomisten erojen, rodun ja syrjinnän merkitystä terveydellisten ja sosiaalisten ongelmien synnyssä ahtauden sijaan, kannattivat suunnittelua, joka tähtäsi eriytymiskehityksen kääntämiseen sekä vastustivat ratkaisuja, jotka palvelivat lähinnä valkoisen keskiluokan etuja.

Asiasanat: ahtaus, tiheys, epätasa-arvo, ympäristöpsykologia, kaupunkisosiologia, kaupunkitiila

In the 1960s, old concerns intensified over the detrimental effects of high density on human health and well-being. This article examines the reasons and results of the intense scientific interest in and research on human crowding in the United States in the 1960s and the 1970s, with an emphasis on the connection between overcrowding and inequality. Using published research of the era as source material it analyses interdisciplinary hypotheses, theories, and debates connecting them with topical societal problems and concerns. Human crowding was researched particularly intensely in environmental psychology and urban sociology. New research led to new theories, ideas, and conceptualizations, and ultimately to the moderation of crowding fears in the 1970s. Environmental psychologists partially detached crowding from physical measures. Even though they connected status and control with the experience of crowding, their views and solutions did

not take societal inequalities into account. Urban sociologists instead emphasized the role of socioeconomic, racial, and discriminatory factors in the development of social and health problems, promoted planning aiming at desegregation and argued against spatial solutions that only benefitted the white middle class.

Keywords: crowding, density, urban space, inequality, environmental psychology, urban sociology

Arja Turunen

Lähiösuunnittelu sukupuolten tasa-arvon esteenä? Yhdistys 9 ja vaatimukset asumisen uudistamisesta 1960-luvulla

Suburban planning as an obstacle to gender equality? Association 9 and its demands to reform urban planning and housing in the 1960s

Nuorten arkkitehtien aloitteessa 1960-luvun puolivälissä käynnistynyt lähiökriittinen keskustelu vaati suomalaisen lähiösuunnittelun uudistamista. Sen hetkinen puutarhakaupungin idea, jota edusti esimerkiksi Espoon Tapiola, tuli hylätä, ja lähiöt tuli kaavoittaa isommalle asukasmäärälle ja niihin tuli asuntojen lisäksi sijoittaa työpaikkoja, palveluja ja vapaa-ajanviettopaikkoja. Tässä artikkelissa tutkin, miten sukupuolten tasa-arvoa ajanut Yhdistys 9 osallistui lähiökeskusteluun. Yhdistys 9:n tavoitteena oli parantaa sekä naisten että miesten asemaa niin sanotun radikaalin sukupuolirooli-ideologian mukaisesti. Sen näkökulmasta Tapiolan edustama lähiörakentaminen esti sukupuolten tasa-arvon toteutumisen, sillä se perustui perhemalliin, jossa äiti keskittyi perheenäidin tehtäviin ja isä käy työssä lähiön ulkopuolella. Tasa-arvo-ongelmien purkamiseksi Yhdistys 9 vaati, että alueet tulee suunnitella siten, että kodista lyhyt matka työpaikalle, kauppoihin ja palvelujen ääreen. Lisäksi alueille tuli sijoittaa kollektiivipalveluita eli kortteliravintoloita, päiväkoteja ja pesuloita, jotta äidit ja isät vapautuisivat kotitöiden tekemisestä ja heidän olisi aidosti mahdollista yhdistää kokopäivätyö täysipainoiseen perhe-elämään.

Asiasanat: sukupuoliroolikeskustelu, sukupuolten tasa-arvo, moderni arkkitehtuuri, kaupunkisuunnittelu, lähiöt, feminismi

In this article, I discuss how the Finnish sex role association Yhdistys 9 (Association 9) participated in the critical discussion concerning the urban planning and architecture of modern suburbs in the mid-1960s. Young architects criticized suburbs for being located too far away from the city center as well as being boring and depressive places to live. Association 9 pointed out that suburbs also represented traditional sex role ideology in which the husband was the breadwinner, and the wife dedicated her life to mothering and housekeeping.

Association 9 demanded that residential areas should be multifunctional areas that included workplaces, shops, other services, daycare for children, and recreational spaces that would also encourage social interaction between residents. By deconstructing the division between the masculine public sphere and the feminine private sphere, such multifunctional areas would also advance gender equality. Association 9 further suggested collective kitchens, restaurants, and cleaning services as a solution to combining full-time work and a balanced family life. The rationalization and collectivization of monotonous and time-consuming household chores would liberate both women and men for employment and give them more free time.

Keywords: sex role debate, gender equality, modern architecture, suburbs, feminism

Ainur Elmgren

Utopistinen dystopia: Ruotsin mallit suomalaisissa lähiökeskusteluissa 1950–1980-luvulla
A Utopian Dystopia: Swedish Models in Finnish Debates on Suburbs in the 1950s–1980s

Tarkastelen keskusteluja ruotsalaisista esikaupungeista suomalaisessa julkisuudessa esikaupunkisuunnittelun murrosaikana 1950-luvulta 1980-luvulle. Pääasiallinen lähdemateriaali koostuu Kansalliskirjaston sanomalehtiarkiston digitoiduista sanomalehtiartikkeleista, jotka käsittelevät kolmea lähiötä: Tukholman Vällingbytä ja Farstaa sekä Espoon Tapiolaa. Vaikka Ruotsi ei ollut ainoa inspiraation lähde suomalaisen esikaupunkisuunnittelun innovaatiolle, positiiviset ja negatiiviset mielikuvat ruotsalaisista esikaupungeista olivat näkyvästi esillä suomalaisessa lehdistössä. Näistä lähiöistä niin sanotut ABC-kaupungit (arbete, bostad, centrum - työ, asunto, keskus), kuten Vällingby ja Farsta, suunniteltiin omavaraisiksi, mutta ne alkoivat pian muistuttaa tavantomaisia nukkumalähiöitä ja niitä käsiteltiin lehdistössä todellisten tai kuviteltujen sosiaalisten ja psykologisten ongelmien kasvalustana. Aluksi esikaupunkilaisten suurten ikäluokkien työväenluokkainen tausta tunnistettiin taustatekijäksi "lähiöahdistuksen" patologiassa. 1970-luvulta lähtien lähiöihin muutti paljon maahanmuuttajia, ja siitä lähtien lähiöiden maine on liitetty etnisen segregaation ongelmaan. Hyvinvointivaltion aikaisempien vuosikymmenien lähiöistä tuli nostalgian kohteita, joiden mainetta saatettiin jopa hyödyntää kaupallisesti keskiluokkaistuneissa ja sittemmin yksityistetyissä ABC-keskuksissa.

Asiasanat: ABC-kaupungit, puutarhakaupunki, lähiösuunnittelu, yhdyskuntasuunnittelu, lähiöahdistus, hyvinvointivaltio, nostalgia, dystopia, utopia, Farsta, Tapiola, Vällingby.

I examine debates about Swedish suburbs in the Finnish public sphere during a transition period in suburban planning from the 1950s to the 1980s. The main source material consists of digitised newspaper articles from the Finnish National Library's newspaper archive on the innovative ABC towns (A = *arbete*, work; B = *bostad*, residence; C = *centrum*, centre) of Vällingby and Farsta in Stockholm. Although Sweden was not the only source of inspiration for Finnish suburban planning innovation, positive and negative images of Swedish suburbs were prominent in the Finnish press. The ABC towns were designed to be self-sufficient, but soon began to resemble conventional suburbs, portrayed

in the press as breeding grounds for real or imagined social and psychological problems. Initially, the utopian nanny state was identified as the underlying factor in the pathology of 'suburban anxiety'. From the 1970s onwards, newly built suburbs became heavily populated by immigrants. Since then, their image has been linked to the problem of ethnic segregation. The ABC towns of earlier decades became objects of welfare state nostalgia, and their reputation may even be exploited commercially.

Keywords: ABC towns, suburban planning, urban planning, suburban anxiety, welfare state, nostalgia, dystopia, utopia, Farsta, Tapiola, Vällingby.

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 4 / 2023

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Hyvät historian ystävät!

Historiallinen Aikakauskirja 120 vuotta

Historiallinen Aikakauskirja (HAik) vietti 120-vuotisseminaariaan 14.11.2023 Tieteiden talolla. Juhlassa kuultiin professori Petri Karosen erittäin mielenkiintoinen ja seikkaperäinen selvitys HAikin sisällöllisestä kehityksestä kirjoittaneineen, aiheineen ja niin edelleen. Karosen esitys on syytä saada suuren yleisön tutustuttavaksi. Seminaarissa oli paneeli, jossa keskustelivat nykyinen ja kaksi häntä edeltänyttä päätoimittajaa dosentti Tuomas Laine-Frigrenin johdolla esimerkiksi HAikin toimittamisesta sekä vertaisarvioinnista. Seminaarissa julkistettiin myös se, että HAikin 2000-luvun vuosikerrat ovat nyt vapaasti luettavissa digitaalisesti Journal.fi-sivustolla. Tämä on hieno ja tärkeä työ, mikä tietenkin jatkuu. Digitointia on ollut tekemässä useita henkilöitä, mutta otan esiin suurkiitoksin väitöskirjatutkija Helena Laukkosken panoksen. Kiitos kaikille erinomaisesta työstä!

HAik perustettiin 1903 Historiallisen Yhdistyksen toimesta. Aikakauskirja syntyi erityisesti yhdistyksen piirissä toimineiden nuoremman ikäpolven voimin. Muun muassa professori Marja Jalava kuvaa hyvin perustamisvaiheita teoksessa *Tiede ja yhteiskunta: Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus* (2019 Petri Karonen SKS). Vaikka Aikakauskirjan näytynumeron avustajakunnassa olivat muun muassa E. G. Palmén, J. R. Danielson- Kalmari ja Kustavi Grotenfelt, niin hankkeen primus motor oli HAikin ensimmäinen päätoimittaja Gunnar Suolahti (Palander). Jalavan mukaan lehden ohjelmallisen linjan loivat alkuvuoisina Ernst Nevanlinna, Kaarlo Brotherus ja Suolahti. Perustamisvuoden vuosikertomuksessa todettiin, että Aikakauskirja oli ”nuorempain historiakirjoittajain toimesta

syntynyt ollaksensa heille säännöllisenä yhtymäpaikkana heidän pyynnössään”.

Lehden linjasta syntyi kamppailua 1910-luvulle tultaessa. Tilajamäärä oli jyrkässä laskussa ja aikatauluissa pysyminen oli kasvavan kirjoittajajoukon vuoksi yhä vaikeampaa. Päätoimittajaksi tuli vuonna 1911 professori U. L. Lehtonen, joka olikin tehtävässä seuraavat 16 vuotta eli vuoteen 1927. Lehtonen pyrki eri toimenpitein huolehtimaan lehden taloudellisista resursseista ja muun muassa lähestyi vuonna 1915 *Suomen Historiallista Seuraa* (SHS) raha-asioissa. Seurassa kuitenkin pidettiin ongelmallisena sitoutua pysyviin rahoitusjärjestelyihin. Kiistaa aiheutti myös Lehtosen ja professori Väinö Voionmaan ajama linja, että sekä Seuran että Aikakauskirjan oli avauduttava yhteiskuntaan sen sijaan, että ne olisivat vain historiantutkijoiden tieteellisiä foorumeja. Kyse oli taloudesta, mutta Lehtoselle oli tärkeää myös kansalaiskasvatus.

Lehtosen ja Seuran välit olivat käytännössä katkenneet 1920-luvulle tultaessa. Samalla Aikakauskirjan tilajamäärät olivat voimakkaassa laskussa ja painokustannukset nousussa. Vuonna 1926 Lehtonen ryhtyi Voionmaan, J. R. Danielson-Kalmarin ja J. K. Paasikiven kanssa perustamaan uutta suomenkielistä seuraa Historian Ystävien Liittoa (HYL), jonka talousvastuulle Aikakauskirja voisi siirtyä. Uusi yhdistys perustettiinkin 1926 ja se tähtäisi nimenomaan historiantutkimuksen yleistajuistamiseen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisäämiseen. Vuonna 1928 Aikakauskirja siirtyi Liiton omistukseen ja se otti vastatakseen julkaisun talouden. Tuolloin tehtiin myös Liiton ja Seuran kesken sopimus, mikä on pääpiirteisään edelleen voimassa. Julkaisijajärjestöt – siis

HYL ja SHS – nimeävät Aikakauskirjan hallitukseen kumpikin kolmivuotiskaudeksi kolme edustajaa ja heille henkilökohtaiset varajäsenet. Puheenjohtaja valitaan kolmeksi vuodeksi vuorotellen julkaisijajärjestön nimienistä edustajista. HYL luovuttaa suurimman osan jäsenmaksutuloistaan HAikin kustannusten kattamiseen.

Historiallisella Aikakauskirjalla on pitkä ja velvoittava historia. Se on tänäänkin tieteellinen aikakauslehti, joka julkaisee artikkeleita, katsauksia, arvosteluja ja keskustelupuheenvuoroja kailta historiatutkimuksen osa-alueilta. Julkaisu-tavat artikkelit on vertaisarvioitu. Tässä ajassa, jolloin esimerkiksi historian väärinkäyttöä esiin-tyy lähialueillakin, historian tutkimuksella, ope-tuksella, tiedon jakamisella ja harrastuksella on ensiarvoisen tärkeä merkitys. Sen toteuttaminen vaati kuitenkin resursseja.

Historian Ystävien Liitto

Liiton hallitus on jälleen valinnut 10 historia-teosta, joista asetettu valintalautakunta valitsee vuoden Historiateoksen 2023, sekä kaksi kunnia-maininnan saajaa. Teokset julkistetaan Liiton syyskokouksessa 29.11.2023 ja tiedot tulevat myös Liiton nettisivuille.

Syyskokouksessa on valittu uusi hallitus, sekä hyväksytty talousarvio ja toimintasuunnitelma ensi vuodelle. Kaikki tiedot tulevat viipymättä Liiton nettisivuille. Ensi vuoden toiminnasta todet-

takoon, että tarkoitus on järjestää kartanokierros Itä-Uudellemaalle ja Etelä- Kymenlaaksoon. Työnimellä ”Linnakierros” valmistellaan historia-matkaa Ruotsiin. Jäsenistö on myös toivonut mahdollisuutta tutustua valtion keskeisiin hal-lintorakennuksiin Helsingissä. Tällaisia olisivat muun muassa Eduskunta, Säätytalo, Suomen Pankki ja Valtioneuvoston linna. Matkoihin ja toimintaan muutoinkin palataan valmistelun edistyttyä sekä jäsenkirjein että nettisivuillamme. Liitto toimii edelleen yhteistyössä Historian Kesä-päivien toteuttamiseksi Tampereella 2024.

Vuoden 2023 Historiateos ja kunniamaininnat julkistetaan Suomalaisten Historiapäivien yhtey-dessä helmikuussa 2024 Lahden Sibeliustalossa, mikäli Historiapäivät entisin tavoin järjestetään. Muussa tapauksessa julkistaminen toteutetaan Helsingissä.

Yhdistyksen kevätkokouksessa esiteltiin hal-lituksen laatima Liiton strategia. Sen mukaan Liiton toimintaa tulee aktivoida ja tiedotusta lisättävä. Se edellyttää talouden vahvistamista ja jäsenkunnan kasvamista. Uskon, että jäsenet ymmärtävät, ettei tämä ole ihan nopea ja yksin-kertainen tehtävä, mutta oikealla tiellä olemme. Toivon, että annatte palautetta ja ajatuksianne hallituksen käyttöön.

Hyvää ja tervettä loppuvuotta 2023 ja hyvää tule-va uutta vuotta!

Kari Salmi
Puheenjohtaja

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

2023

121. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

PÄÄTOIMITTAJA: Anu Lahtinen
TOIMITUSSIHTEERIT: Helena Laukkoski
TOIMITTAJAT: Reetta Eiranen, Maria Julku,
Simo Mikkonen, Tiina Männistö-Funk, Anna
Niiranen, Riikka Taavetti

HALLITUS: Kari Salmi (pj), Niklas Jensen-
Eriksen, Sari Katajala-Peltomaa, Petri Karonen,
Maarit Leskelä-Kärki, Mikko Puustinen,
ULKOASU: Markus Itkonen (suunnittelu)
ja Miia Huttu (taitto)

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen
Muistoja, tunteita, kokemuksia 3
Anu Lahtinen
Historiallinen Aikakauskirja 120 vuotta 106
Anu Lahtinen
Kohtaloiden kirjoja 230
Anu Lahtinen
Neuvottomille 330

Teemajohdanto

Pertti Grönholm ja Heli Paalumäki
Nostalgia – Tunteita, muistoja ja identiteetin
rakentamista 108
Tiina Männistö-Funk, Ainur Elmgren ja
Hanna Tyvelä
Eriarvoisuuden ja tasa-arvoisuuden kau-
punki 332

Katsaukset

(läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)

📖 *Heidi Kurvinen*
Mediahistorian näkökulma tarpeen digitaalisten
lehtiarkistojen käytössä 298
📖 *Riina Turunen ja Miiikka Voutilainen*
Suomen esiteollisen kauden valuuttamuunnin
(1534–1880) 52

Tutkimukset

(läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin)

📖 *Ainur Elmgren*
Utopistinen dystopia – Ruotsin mallit
suomalaisissa lähiökeskusteluissa
1950–1980-luvulla 392
📖 *Anna Hukka*
Nostalgia identiteetin rakentajana – Valev
Uibopuun pakolaisvuosien kirjeenvaihto 126
📖 *Essi Jouhki ja Veera Moll*
”Niukasti elävän perheen lapselle huvipuisto”
– Leikkikentät lasten hyvinvoinnin rakenta-
jina, noin 1950–1970 351
📖 *Titta Kallio-Seppä, Juho-Antti Junno, Sanna*
Lipkin, Tiina Väre ja Annemari Tranberg
Kahdesti haudattu majuri Toll – Siunaamat-
toman maan hautakappeli esimerkkinä
hautaustavan murrosajoista 162
📖 *Kati Katajisto*
Eriarvoisuutta vastaan kunnallisen demokra-
tian keinoin – Tasa-arvon haaste Helsingin
kaupunginvaltuustossa 1919–1921 338
📖 *Alina Kuusisto*
Maakunnan neljä käännettä – Maakunnan
käsite osana suomalaisen yhteiskunnan
alueellistumista ja politisoitumista
1800-luvulla 176
📖 *Aappo Kähönen*
Suomalainen arkipäivän bolševismi
Muurmannin rannikolla 1935–1938 282

- ✎ *Marja Lahelma*
Rappiosta renessanssiin – Nostalgia Suomen taiteen kultakausimyytin rakentumisessa **113**
- ✎ *Jason Lavery*
Juhana-herttua ja Suomen kirkko 1556–1563 **232**
- ✎ *Johanna Lilja*
Amatööritutkijat suomalaisten tieteellisten lehtien kirjoittajina 1841–1939 **256**
- ✎ *Sebastian Lindberg*
Yksinäinen kosmopoliitti – Carl Enckell Pariisin-lähettiläänä ja Suomen ulkopoliittinen kulttuuri 1919–1927 **270**
- ✎ *Jari Nikkola*
Kaipuu ja muuttuvat identiteetit – Oma-elämäkerrallinen näkökulma ylisukupolviin amerikkansuomalaisuuteen **138**
- ✎ *Ville Okkonen*
Kaavailut kansakoulunopettajainkoulutuksen sisänoton poliittisista rajauksista ja vasemmistolaisten opettajien valvonta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa **189**
- ✎ *Pete Pesonen*
Yhteinen tekijyys tutkimusprosessin osana – Firabilityt muistitietohistorian valossa **20**
- ✎ *Annukka Sailo*
Ahtauden ja eriarvoisuuden kytkökset 1960- ja 1970-lukujen tiedekentällä **365**
- ✎ *Sinikka Selin, Maria Lähteenmäki, Anssi Neuvonen ja Oona Ilmolahti*
”Syrjitty vähemmistö” – Karjalaisnuorten aktivismi **5**
- ✎ *Maria Syväniemi*
Raitapaitojen jäljillä – Valokuvat johtolankana köyhyyden ja lapsuuden hiljaiseen kokemushistoriaan **243**
- ✎ *Arja Turunen*
Lähiösuunnittelu sukupuolten tasa-arvon esteenä? – Yhdistys 9 ja vaatimukset asuminen uudistamisesta 1960-luvulla **379**
- ✎ *Topi Vainikainen*
Lauluihin varautunut menneisyys – Nostalgiset laulut muistin paikkoina KOM-teatterin esityksessä *Baikalin lapset* **148**
- ✎ *Marianne Vasara-Aaltonen*
Oikeudellisia neuvoja työväestölle – K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteerinä 1904–1913 **34**
- ✎ *Maiju Wuokko ja Marika Räsänen*
Tieto, taito, into ja yhteisö – Yliopisto-opetta-

jien näkemykset historian asiantuntijuudesta ja sen kehittymisen tukemisesta opintojen alkuvaiheessa **200**

Katsaukset

Iida Kalakoski ja Riina Sirén

Uhasta suojelun kohteeksi ja välineeksi – Ihmisen osallisuus rakennusperintöön rakennussuojelun säädöksielessä **405**

Keskustelua

Olli Salmela

Epäuskottava kertomus säätiön vaikutuksesta syrjintään opettajakoulutusvalinnassa **312**

Syväluotaus

Samu Niskanen

Uusien teosten julkaisusta keskiajalla **71**

Kimmo Rentola

Intohimo ja muita tunteita historian tutkimuksessa **63**

Susanna Välimäki & Nuppu Koivisto-Kaasik

Miksi tutkia säveltäjänaisia? **309**

Kolumnit

Markku Kekäläinen

Kosmopoliitti kylpyläkaupungissa **76**

Hanna Tyvelä

Asumisen utopioita sadan vuoden takaa **419**

Puheenvuoro

Anna Koivukoski

Normeilla on ollut keskeinen asema suomalaisessa esteettömyyspolitiikassa **413**

Arvioita

Topi Artukka, Liisa Lalu, Otto Latva & Panu

Savolainen, Tyylikkääät vuodet – Turun yliopiston ylioppilaskunta 100 vuotta (*Ville Eerola*) **84**

Seija Aunila & Jukka-Pekka Heiskanen, Kotien salainen armeija – Naiset tiukassa ohjauksessa sotavuosina (*Arja Turunen*) **425**

Frank Dikötter, China After Mao – The Rise of a Superpower (*Lauri Paltemaa*) **214**

- Erkki Fredrikson, Pöydän iloja pikkukaupun-
gissa – Ynnä unohdettuja reseptejä nykykei-
noin valmistettavaksi (*Ritva Kylli*) **424**
- Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay & Jean-
Laurent Rosenthal, Dark Matter Credit –
The development of Peer-to-Peer Lending
and Banking in France (*Heikki Kämäräinen*)
78
- Heta Hurskainen & Teuvo Laitila, Ukraina on
meidän! – Kirkot ja politiikka Ukrainan ja
Venäjän suhteissa (*Kati Parppe*) **314**
- Maria Lähteenmäki, Punapakolaiset – Suoma-
laisnaisten elämä ja kohtalo Neuvosto-
Karjalassa (Aleksi Mainio) **318**
- Mats Morell, Agrar revolution – Jordbruks-
produktionen i Uppsala och Västmanlands
län 1750–1920 (*Kirsi Laine*) **82**
- Raimo Pullat & Tõnis Liibek, Auf der Suche nach
der eigenen Alma Mater – Ingenieure und
Architekten aus Estland, die vor dem Zweiten
Weltkrieg an Technischen Universitäten
Europas studiert haben (*Marjatta Hietala*)
212
- Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyry-
nen (toim.), Suomen ympäristöhistoria
1700-luvulta nykyaikaan (Matti O. Hannikai-
nen) **86**
- Ari Saastamoinen, Räävitöntä! – Pompejilaisia
graffiteja (Joonas Vanhala) **422**
- Kari Tarkiainen, Moskovalainen Ruotsi, Suomi
ja Venäjä 1478–1721 (Alpo Juntunen) **79**
- Antto Vihma, Nostalgia – Teoria ja käytäntö
(Pertti Grönholm) **216**
- Susanna Välimäki & Nappu Koivisto-Kaasik,
Sävelten tyttäret – Säveltävät naiset
Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle
(*Maarit Leskelä-Kärki*) **316**
- Hartmut Walravens (toim.), St. Petersburg und
Livland – und die Entwicklung der estnischen
Literatur. Anton Schiefner (1817–1879) und
Friedrich R. Kreutzwald (1803–1882) im Brief-
wechsel (1853–1879) (*Juha Janhunen*) **88**
- Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske
(toim.), Anton Schiefner (1817–1879)
und seine indologischen Freunde
(*Juha Janhunen*) **88**
- Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske
(toim.), Anton Schiefner (1817–1879), Briefe
und Schriftenverzeichnis (*Juha Janhunen*) **88**

- Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske
(toim.), Der Linguist Anton Schiefner (1817–
1879) und sein Netzwerk (*Juha Janhunen*) **88**
- Hartmut Walravens & Agnes Stache-Weiske
(toim.), Anton Schiefner (1817–1879), Briefe
an Theodor Benfey (1809–1881) und skandina-
vische, russische und ungarische Kollegen
(*Juha Janhunen*) **88**

Tiedemaailma

- Pertti Haapala*
Risto Alapuro (1944–2022) – Suomen Histo-
riallisen Seuran tilaisuudessa esitetyt muis-
tosanat **94**
- Pauli Kettunen*
Jorma Kalela (1940–2022) **92**
- Helena Laukkoski*
Historiallinen Aikauskirjan 120-vuotista
taivalta juhlistettiin 14.11.2023 **330**
- Maria Lähteenmäki*
Akateemikko, professori Päiviö Tommila
(1931–2022) **90**
- Hannu Mustakallio*
Eino Murtorinne (1930–2023) **428**
- Outi Sihvonon ja Liisa Lalu*
Historiantutkijat kokoontuivat Tampereella
95
- Historioitsijoille tiedonjulkistamisen valtionpal-
kintoja 2023 **320**
- Matti Klingen muistoseminaari 9.10.2023 321
Seminaari naisten vaikutusvallan historiasta
kiinnosti Hanasaareissa **219**
- Tieteen Kalevala kerää suomalaisten tietee-
teentekijöiden muistot – Ensimmäinen suurkeruu
suomalaisen tieteen historiasta käynnistyy **98**
- Vuoden 2022 historiategos -palkinto jaettiin Suo-
malaisilla Historiapäivillä **97**
- Vuoden Tiedekynä -palkinto historioitsija Sofia
Kotilaiselle **218**
- Vuoden työväentutkimus -palkinto teokselle
Kommuuna Kylväjä **218**

Historian Ystävät

- Kari Salmi*, Arvoisat Historian ystävät! **102**
- Kari Salmi*, Hyvät historian ystävät! **225**
- Kari Salmi*, Hyvät historian ystävät! **326**
- Kari Salmi*, Hyvät historian ystävät! **434**

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

TOIVOTTAAN LUKIJOILLEEN

*RAUHALLISTA JOULUA JA
ONNELLISTA UUTTA VUOTTA*

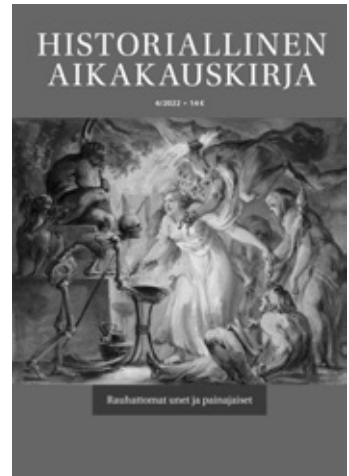
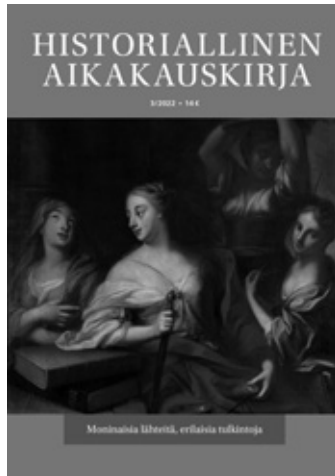
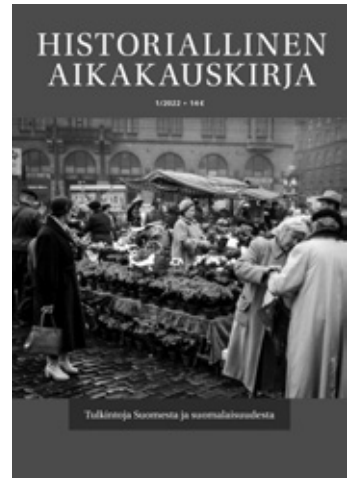
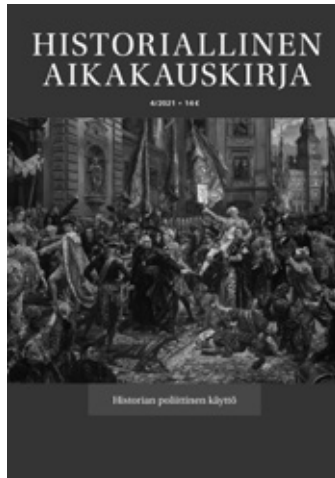
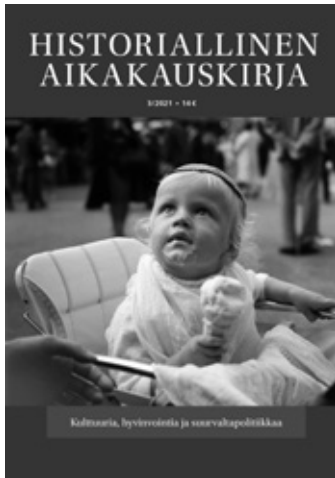

**TILAA HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA
VUODELLE 2024**

Tilauslomake ja hinnat löytyvät osoitteesta:

<http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/tilaukset>

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

on nyt luettavissa **Journal.fi**-sivustolla

Journal.fi-sivustolta löydät vuosikerrat 2000–2021.
Jatkossa uudet numerot ilmestyvät verkkoon vuoden viiveellä.

Iloisia lukuhetkiä *Historiallisen Aikakauskirjan* parissa!

<https://journal.fi/haik/issue/archive>

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi
Toiminnanjohtaja: Pihla Pekonen
Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki,
puh. 040 0540 928, toimisto@historianyst.fi,
www.historianyst.fi.

Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä yliopilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse tai puhelimitse. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisu- ja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: Heini Hakosalo
Varapuheenjohtaja: Ville Vuolanto
Toiminnanjohtaja: Sari Aalto, Tieteiden talo,
Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 040 580 6931
(ma klo 10–12, ei heinäkuu), shs@histseura.fi,
www.histseura.fi.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

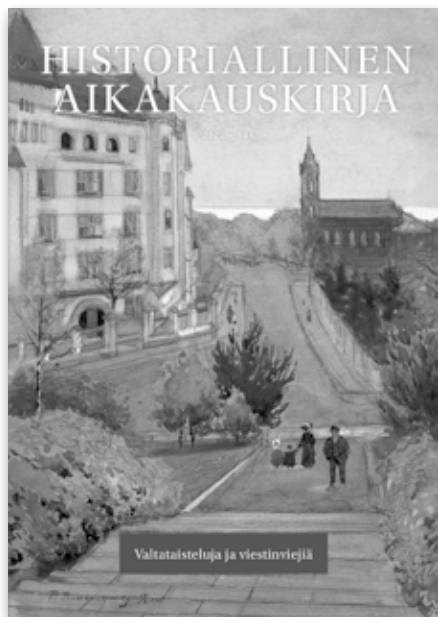
Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki,
ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirja-kauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Tilaa Historiallinen Aikakauskirja

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Lehdessä julkaistaan tutkimusartikkeleita, katsauksia, keskustelupuheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2024 vuosikerta maksaa entiseen tapaan 45 €, ja sillä pääsee myös Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 30 €. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on 33 € (+ seuran jäsenmaksu).

ROSEBUD BOOKS

Elina Sana

ZAVIDOVO-VUOTO JA MUITA JÄRKYTYKSIÄ

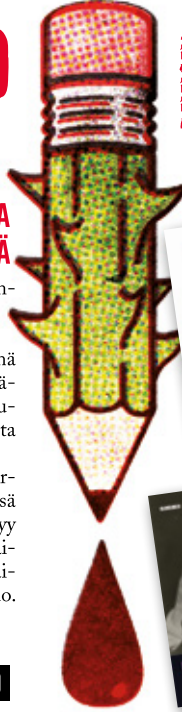
Onko elämämme suunniteltua vai sattumien tulosta? Tätä kysyy Elina Sanan kirja. Tämä mielenkiintoinen elämäntarina kertoo suurista järkytyksistä, mutta

myös ihmeistä ja onnistumisista.

Elina pelastuu kuin ihmeen kautta lähes varmalta hukkumiselta. Hänen kirjallinen työnsä saa uuden suunnan, kun siviilipalvelusmies kysyy häneltä yhden ratkaisevan kysymyksen. Juutalaisessa synagogassa sattumalta tavattu israeliläinen johdattaa hänet ratkaisevan todistajan luo. Ihmeet seuraavat toisiaan.

Kustantaja: Rosebud/Umpihanki
ISBN 9789527313657

UMPIHANKI

PIIKKI
RUUSUN

UUTUUKSIA

Kalevi Kalemaa

RAUHA ON TIE!

Ajatuksia sodasta ja rauhasta

Kustantaja: Rosebud/Ruusniipikki
ISBN 9789527313664, pokkari

Simo Seppo

RISTIINNAULITUN PERINTÖMAA

Kustantaja: Rosebud/Umpihanki
ISBN 9789527313671

Vilho Harle

HYVÄ PAHA YSTÄVÄ VIHOLLINEN

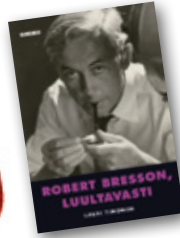
Kustantaja: Rosebud/Umpihanki/
Ruusniipikki ISBN 9789527313671
pokkari

Lauri Timonen

ROBERT BRESSON, LUULTAVASTI

Kustantaja: Rosebud/Umpihanki/Voima
ISBN 9789527313640

ROSEBUD SIVULLINEN

**Erittäin suuren valikoiman kirjakauppa.
Tätä kirjoitettaessa Rosebudin hyllyissä
on yli 52 000 eri kirjanimikettä!**

**Kaisaniemenkatu 5
Kaisa-talo, Helsinki
sivullinen@rosebud.fi
+358 40 017 8965**

**Kaikkien Rosebud-kauppojen yhteys-
tiedot ja valikoiman löydät verkosta.**

www.rosebud.fi

**Rosebud Sivullinen
Kaisaniemenkatu 5.**

Raitiovaunut 3, 6 ja 9
Rautatieatorin pysäkilltä
Kaisaniemenkadun pysäkillle.

Metro: 1 pysäkinväli itään
(Mellunmäki/Vuosaari) päin.

Kävelen n.
350 metriä.

**Kauppa-keskus Citycenter,
Rosebud Citycenter
ja metro.**